

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**RUSÇUKLU MEHMED HAYRÎ'NİN TÜRKÇE
KASÎDE-İ BÜRDE ŞERHİ “HEDİYYE”
(İNCELEME-METİN-DİZİN)**

MUHAMMED RESUL İPEK

TEMMUZ – 2021

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**RUSÇUKLU MEHMED HAYRÎ'NİN TÜRKÇE
KASÎDE-İ BÜRDE ŞERHİ “HEDİYYE”
(İNCELEME-METİN-DİZİN)**

MUHAMMED RESUL İPEK

TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğr. Üyesi NİYAZI ADIGÜZEL

TEMMUZ – 2021

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

(İmza)

Muhammed Resul İPEK

14/07/2021

ÖZ

RUSÇUKLU MEHMED HAYRÎ'NİN TÜRKÇE KASÎDE-İ BÜRDE ŞERHİ “HEDİYYE” (İNCELEME-METİN-DİZİN)

İpek, Muhammed Resul

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Niyazi Adıgüzel

Haziran 2021

Klasik Türk edebiyatı şerh geleneğinde bazı eserler büyük bir öneme sahiptir. Bahsedilen öneme sahip eserlerden birisi Hz. Peygamber övgüsünde İmam Bûsî tarafından yazılmış *el-Kevâkibü'd-Dürriye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* adlı ve Kasîde-i Bürde adıyla şöhret kazanmış olan kasidedir. Kasîde-i Bürde hakkında XIX. yüzyılda Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi “Hediyye” adıyla şerh yazanlardan birisi de Rusçuklu Mehmed Hayrî'dir. Çalışmamızda Mehmed Hayrî'nin yazmış olduğu Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi “Hediyye” adlı eser incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Kasîde-i Bürde adıyla şöhret kazanmış olan iki farklı kaside ve bu kasidelerin müellifleri hakkında bilgiler verilerek Türkçe olarak kaleme alınmış Kasîde-i Bürde şerh ve tercümelerinin bibliyografyası verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde eserin müellifi olan Rusçuklu Mehmed Hayrî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi “Hediyye” incelemesi yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise İstanbul'da hicrî 1300 yılında yapılan baskısı esas alınarak eserin tam transkripsiyonlu metin neşri hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı Kasîde-i Bürde üzerine yazılmış şerhlerden biri olan metnin incelenmesini ve neşrini yapmak ve bu çalışmayla beraber söz konusu eseri edebiyat sahasına kazandırarak alana bir katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: şerh, Kasîde-i Bürde, Rusçuklu Mehmed Hayrî, Hediyye, klasik Türk edebiyatı.

ABSTRACT

MEHMED HAYRI'S COMMENTARY OF QASIDA OF BURDE IN TURKISH "HEDİYYE" (REVIEW-TEXT-INDEX)

İpek, Muhammed Resul

Master of Arts, Turkish Language and Literature

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Niyazi Adıgüzel

July 2021

Some works have great importance in the commentary tradition of classical Turkish literature. One of the important works mentioned is the qasida named *el-Kevâkibü'-Dürriye fi Medhi Hayri'l-Beriyye*, which was written by Imam Busiri in praise of the Prophet Muhammad and gained fame with the name of *Kasîdetü'l-Bürde*. One of those who wrote commentaries about *Kasîdetü'l-Bürde* in the nineteenth century is Rusçuklu Mehmed Hayri Efendi. Mehmed Hayri entitled his work, which he wrote as a commentary, in *Turkish Kasîdetü'l-Bürde Commentary "Hediyye"*. In our study, the *Turkish Qasida of Burde Commentary "Hediyye"* written by Mehmed Hayrî has been examined. In the first part of the study, information about two different qasidas that gained fame with the name of *Qasida of Burde* and the authors of these qasidas is given, and a bibliography of *Qasida of Burde* commentary and translations written in Turkish is given. In the second part of the study, information about the life, literary personality and works of Mehmed Hayri from Russe, who is the author of the work, is given. In the third chapter, *Turkish Kasîdetü'l-Bürde Commentary "Hediyye"* is analyzed. In the fourth chapter, a fully transcribed text publication of the work was prepared based on the print edition made in Istanbul in 1300 AH. The study aims at examining and publishing the text, which is one of the commentaries on *Qasida of Burde*, and to contribute to the field by bringing the work in question to the fore in the field of literature.

Keywords: commentary, Qasida of Burde, Rusçuklu Mehmed Hayri, Hediyye, classical Turkish literature.

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatında şerh geleneği önemli bir yer tutmuştur. Söz konusu gelenek kapsamında birçok eserin farklı şârihler tarafından şerhleri yapılmıştır. Bu bağlamda hakkında pek çok şerhin yapıldığı eserlerden birisi de İmam Bûsîrî'nin yazmış olduğu *Kasîde-i Bürde* olarak şöhret kazanmış olan *el-Kevâkibü'd-Dürriye fî Medhi Hayri'l-Berîyye* isimli kasidedir. Klasik Türk edebiyatının ilk dönemlerinde olduğu gibi son dönemlerinde de bu kaside üzerine şerhler yazılmıştır. *Kasîde-i Bürde* hakkında şerh yazarlardan birisi, Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş olan Rusçuklu Mehmed Hayrî'dir. *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi "Hediyye"* adıyla eserini yayımlamıştır.

Tezin konusunu Rusçuklu Mehmed Hayrî'nin *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi "Hediyye"* adlı eseri oluşturmaktadır. Bu çalışma ile Mehmed Hayrî ve eserinin Türk kültür ve edebiyatına katkıda bulunması ve yerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi "Hediyye" adlı eser hakkında yaptığımız çalışma giriş ve kaynakça kısımları dışında dört bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde şerh kelimesinin bazı sözlüklerdeki tanımı ve araştırmacılar tarafından yapılmış tarifleri verilmiştir. Şerh geleneğinin meydana çıkışı ve Türk edebiyatındaki teşekkül ve gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından şerh tasnifleri hakkında yapılmış olan sınıflandırılmalara değinilerek ilgili tasnifler başlıklar halinde kısaca zikredilmiştir.

Birinci bölümde *Kasîde-i Bürde* hakkında bilgi verilmiştir. Burada hem Kab b. Züheyr'in *Kasîde-i Bürde* olarak bilinen *Bânet Suâd* kasidesi hem de İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde* olarak şöhret kazanan *el-Kevâkibü'd-Dürriye fî Medhi Hayri'l-Berîyye* aslı kasidesi tanıtılmıştır. Kasidelerin yazılış sebeplerine ve İslam coğrafyasında meşhur olmalarına neden olan olaylar beyan edilmiştir. Ardından İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine Türkçe olarak yazılmış şerh, tercüme ve bazı tahmislerin bibliyografyası verilmiştir.

İkinci bölümde gerek arşiv sicil belgeleri gerek hakkında yapılmış çalışmalar ışığında Rusçuklu Mehmed Hayrî'nin hayatı anlatılmıştır. Eserleri

ve muhtelif eserlerde hakkında yer alan bilgilere göre Mehmed Hayrî'nin edebî kişiliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Eserleri alt başlığı altında Mehmed Hayrî'nin neşrettiği eserlerin isimleri verilerek bu eserler kısaca tanıtılmıştır. Bazı eserleri neşrettiği muhtelif kaynaklarda zikredilmişse de bahsi geçen eserlere ulaşamadığımızdan dolayı eserler hakkında bilgi verilememiştir.

Üçüncü bölümde *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi "Hediye"* incelenmiştir. Yazılış sebebi, eserin muhtevası, dil ve üslup, eserde kullanılan kaynaklar, eserde takip edilen şerh yöntemi, *Hediye*'nin diğer şerhler arasındaki yeri, eserin sonunda yer alan naat alt başlıkları oluşturulmuştur. Oluşturulan alt başlıklar altında eserin ilgili kısmının incelemesi verilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise metnin kurulmasında takip edilen yöntem ifade edilmiştir. *Hediye*'nin metni tam transkripsiyonlu bir şekilde neşredilmiştir. Tezin sonuna ise metinde geçen özel isimlere, metinde Allah ve Hz. Peygamber için kullanılmış sıfatlara ait dizin eklenmiştir.

Tez çalışmasının her aşamasında benden yardımlarını, yönlendirmelerini ve ilgisini esirgemeyen, fikirleriyle bana yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Niyazi Adıgüzel'e teşekkür ederim. *Kasîde-i Bürde* ile ilgili bilgi ve birikimini benimle paylaşan ve yardımcı olan Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği'ne de teşekkür ederim. Tezin hazırlanma sürecindeki tüm aşamalarında bana daima yardımcı olan ve çalışmamı destekleyen ağabeyim İsmet İpek'e; yüksek lisans süresince yönlendirme ve yardımları için Uğur Öztürk'e; metnin okunması esnasındaki yardımlarından dolayı Muhammed Said Güler'e; tez sürecindeki yardımlarından dolayı kıymetli dostlarım Ayten Yıldırım ve Hüseyin Algül'e; son olarak bugüne kadar maddi ve manevi her türlü desteğini benden esirgemeyen aileme minnetle her daim teşekkür ederim.

Muhammed Resul İpek

İstanbul-2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KASİDE-İ BÜRDE VE ŞERHLERİ	11
1.1. İmam Bûsîrî'nin Hayatı ve <i>Kasîde-i Bürde</i> 'si.....	11
1.1.1. Kasîde-i Bürde (Kasîde-i Bür'e)	13
1.2. Ka'b b. Züheyr'in Hayatı ve <i>Kasîde-i Bürde</i> 'si	15
1.2.1. Kasîde-i Bürde (Kasîde-i Bânet Su'âd).....	15
1.3. Bûsîrî'nin <i>Kasîde-i Bürde</i> 'sinin Türkçe Mensur Şerhleri	17
1.4. Bûsîrî'nin <i>Kasîde-i Bürde</i> 'sinin Türkçe Manzum Şerhleri	20
1.5. Bûsîrî'nin <i>Kasîde-i Bürde</i> 'sinin Türkçe Manzum Tercümelere .	21
1.6. Bûsîrî'nin <i>Kasîde-i Bürde</i> 'sinin Türkçe Tahmisleri.....	25

2. BÖLÜM

RUSÇUKLU MEHMED HAYRÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	29
2.1. Hayatı	29
2.2. Edebî Şahsiyeti	33
2.3. Eserleri.....	39
2.3.1. Belâgat.....	39
2.3.2. Esrâr-ı Gülistân.....	40
2.3.3. Hediyyetü'l-İhvân.....	40
2.3.4. Siyer-i Fârûk.....	42
2.3.5 Türkçe Avâmil Tuhfesi.....	42
2.3.6. Türkçe <i>Kasîde-i Bürde</i> Şerhi “Hediye”	42

3. BÖLÜM

HEDİYYE’NİN İNCELEMESİ	43
3.1. Yazılış Sebebi.....	43
3.2. Dil ve Üslubu.....	45
3.3. Eserin Muhtevası.....	47
3.4. Eserde Kullanılan Kaynaklar.....	60
3.4.1. Şeyh Abdüsselâm b. İdris el-Merrâküşi’nin Eserleri.....	60
3.4.2. Ömer Na’imî b. Ahmed b. Mehmed Sa’id el-Harpûtî ve el- ‘Asîdetü’ş-Şühde Şerhu Kasîdeti’l-Bürde Adlı Eseri.....	61
3.5. Ayet ve Hadis İktibasları.....	62
3.5.1. Ayet Kullanımı.....	63
3.5.2. Hadis Kullanımı.....	65
3.6. Takip Edilen Şerh Yöntemi.....	66
3.7. Hediye’nin Diğer Şerhler Arasındaki Yeri.....	70
3.8. Eserin Sonunda Yer Alan Naat.....	73

4. BÖLÜM

HEDİYYE	77
4.1. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem.....	77
4.2. Metin.....	78
SONUÇ	185
KAYNAKÇA	189
DİZİN	193

KISALTMALAR

Hz	: Hazreti
H	: Hicri
TY	: Türkçe Yazmalar
Ktp	: Kütüphanesi
haz	: Hazırlayan
ö	: Ölümü
M	: Miladi
vb	: ve benzerleri
vs	: ve saire
bk	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
ty	: Tarih yok
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
C	: Cilt
S	: sayı
ss	: sayfa numarası/numaraları
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
İÜ	: İstanbul Üniversitesi

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	’	ط	ṭ
ا	a, ā, e, ı, i	ظ	ẓ
ب	b	ع	‘
ت	t	غ	ġ
ث	ṣ	ف	f
ج	c	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, g, ḥ
خ	ḫ	ل	g
د	d	م	m
ذ	ẓ	ن	n
ر	r	ه	h, e, a
ز	z	و	v, u, ü, o, ö, ū
س	s	ی	y, ı, i, ī
ش	ṣ	ی دای	é
ص	ṣ		
ض	ḍ, ẓ		

GİRİŞ

Şerh kelimesi Arapça kökenli olup “açma, yarma” gibi anlamlara gelmektedir. Ancak Osmanlı Türkçesinde farklı anlamlarda kullanılır. Şerh kelimesi sözlüklerde “sözü açıp teşrih, tefsîr, tavzîh etmek, te’lîfin müşkilâtını hal ve tefsîr etmek, dilim dilim yarar gibi bir metni telvîh etmek” (Vefik Ahmet, 1306, s. 1191); “bir kitâbın ibâresini yine o lisânda veya bir lisân-ı âharda tafsîl ve îzâh ederek müşkilâtını açmak” (Sâmî, 1317, s. 773); “bir şeyin mahfî ve müşkil olan dekâik ve gavâmızını îzâh ve tefsîr için söylenen sözler ve bu yolda yazılan kitâblar” (Salahî, 1322, s. 67); “müşkil ve mübhem ve mahfî makûlesini keşf ve izhâr eylemek, kesmek, açmak, fehm eylemek” (Mütercim Âsım, 2013, s. 1157) şeklinde ifade edilir. Şerhi esas alan bazı çalışmalarda ise “şerh”, “Bir metnin, daha iyi anlaşılın diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması” (Kortantamer, 2004, s. 55); “Müşkil bir metni dil, anlam, mazmun gibi çeşitli açılardan ele alıp açıklayan metinlerdir.” (Taşcı, 2014, s. 73) şeklinde açıklanır. Yekta Saraç ise “şerh”i, “... bir durumu açıklığa kavuşturmak, müşkil bir meseleyi açıklamak, kapalı ve gizli şeyleri ortaya çıkarmak, metin(e) farklı açılardan yaklaşılarak (metin) anlaşılır kılınmaya çalışılır ve bunun için de birçok ilim dalından yararlanılır.” şeklinde ifade eder (Saraç, 2006, s. 121). Görüldüğü üzere şerh, metnin anlaşılması ve ardından anlaşılın bu metnin anlatılması sonucu ortaya çıkan üründür. Bu anlamı yakalayan ve anlatmayı meydana getiren kişiye de *şârih* denilir.

Şerh yazma geleneğinin tarihsel sürecine bakıldığında Batı medeniyetinde antik çağlara kadar uzandığı ve bu gelenekte birçok farklı yazarın farklı türdeki metinlerinin şerh edildiği görülmektedir. Batıda şerh geleneğinin Aristo ve Eflatun’un eserleri üzerine temellendirildiği ve Osmanlı dönemine gelene kadar Batı medeniyetinde de dini, felsefi ve bilimsel, edebî metinler üzerinden gelişen bir şerh geleneğinin var olduğu belirtilmiştir (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, 2011, s. 19-32).

İslam dünyasındaki ilk şerh örnekleri şiirlerde geçen bazı ibare ve kelimelerin açıklamaları şeklinde karşımıza çıkar. Günümüze kadar etkileri

devam eden şerh geleneği, İslam medeniyetine has bir ürün olarak ifade edilir. Şerhin bir tür olarak ortaya çıkmasında ve zaman içerisindeki gelişiminde Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya yönelik yapılan tefsir çalışmalarının etkisi olduğu belirtilir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'i anlama ve anlatma gayretlerinin zamanla sistemli bir hal alması sonucunda tefsir türü ortaya çıkmıştır. Dinî metinler; tefsir, şerh, haşiyeye, ta'lik gibi yöntemler aracılığıyla insanlara anlatılmaya çalışılmıştır. Tefsir ve şerh birbirinden farklı olsa da temel olarak başkaları tarafından bilinmeyen açıklama veya görünen ifadelerin altında yatan gizli, mecazî anlamı açığa çıkarma amacı açısından benzer özellikler göstermektedir. Ayrıca tefsir zamanla sadece Kur'ân'ın açıklanması, şerh ise Kur'ân dışındaki metinlerin açıklanması için kullanılan birer kavram olarak İslamî kültürde varlığını sürdürmüştür (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, 2011, s. 18). Atabey Kılıç ise şerh ve tefsir türünün birbiriyle olan ilişkisi hakkında şunları söylemektedir:

“Tefsirlerde çoğunlukla sûrelerde, âyetlerde geçen ve ancak erbâbının iyi bildiği, umumun tam olarak haberdar olamadığı mühim noktalar izah edilmeye çalışılır. Böylelikle zâhirî mânânın altındaki bâtinî mânâ ve asıl maksat ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu yapılırken sûre veya âyette geçen telmihler, atıflar, kelimelerin ikinci, üçüncü anlamları ve birbiriyle alâkaları müfessir tarafından özellikle zikredilir. Şerhlerde de genellikle aynı yolun izlendiğini söyleyebiliriz. Şârih, açıklamayı hedeflediği metinde geçen kelime, kelime gurubu, cümle, atıf, telmih ve hâdiseleri tıpkı tefsirlerde olduğu gibi izah etmeye çalışır. Bu anlamda tefsirlere Ku'rân şerhleri demek bile söz konusu olabilir. Bu yaklaşımla, edebî anlamdaki şerhlere de metin tefsirleri dememiz mümkün olabilir.”
(Kılıç, 2007, s. 416).

Genelde aklî ve naklî ilimlerle ilgili metinlerin şerhi yapılırken zamanla edebiyat metinlerinin şerhi de yapılmaya başlanmıştır. Bu anlayışın doğmasında İslamiyet etkisinde gelişen dini-tasavvufî edebiyatın etkili olduğu ifade edilmektedir. Edebiyat alanındaki şerh çalışmaları ile diğer alandaki şerh çalışmaları da farklılık göstermektedir. Aklî ve naklî ilimlere ait metin şerhlerinde amaç okuyucuya metinler üzerinden eğitim verme veya dil öğretmektir. Edebî şerhlerde ise eğitim-öğretim amacı bulunmamaktadır.

Osmanlı coğrafyasında Türkçe, Arapça ve Farsçanın birlikte kullanılmasından dolayı Klasik Türk edebiyatı sahasında yazılmış olan

şerhlerin çok dillilik gösterdiği ifade edilmektedir (Ceylan, Şerh, 2010, s. 565). Kaynak dili Arapça veya Farsça olan edebî eserler üzerine kaleme alınmış Türkçe şerhler, edebiyatımızdaki şerh literatürünün önemli bir kısmını meydana getirir (Ceylan, Şerh, 2010, s. 566). Yazılmış olan eserlerin genellikle mensur olduğu, manzum şerhlere ise nadiren rastlanıldığı belirtilir (Ceylan, Şerh, 2010, s. 566). Arapça, Farsça eserler hakkında yazılmış şerhlerde kelime ve terkiplerin sözlük anlamları, gramer özellikleri, metindeki diğer kelimelerle ilişkileri ve bu ilişki neticesinde kazandıkları anlamlar üzerinde durulur (Ceylan, Şerh, 2010, s. 566). *Dîvân-ı Hâfiz*, *Dîvân-ı Şevket-i Buhârî*, *Dîvân-ı Örfî-i Şîrâzî*, *Mesnevî-i Ma'nevî*, *Bostân*, *Gülistân*, *Mantûkû't-Tayr* gibi Farsça eserlere birçok Türkçe şerh yazıldığı ifade edilir (Ceylan, Şerh, 2010, s. 566). Arapça edebî eserlere yazılmış Türkçe şerhlerin Farsçaya göre daha az olduğu ve Arapça metinler üzerine yazılmış Türkçe şerhlerin manzumeler etrafında şekillendiği belirtilmektedir (Ceylan, Şerh, 2010, s. 566). Ka'b b. Zühayr'ın *Kasîdetü'l-Bürde/ Kasîde-i Bânet Su'âd* ve Muhammed b. Sa'îd el-Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l-Bür'e/ Kasîdetü'l-Bürde* isimli kasidelerinin en çok şerh edilen Arapça metinler olduğu bilinir. *Kasîde-i Bânet Su'âd*'a Abdurrahmân Abdî Paşa, Eyüp Sabri Paşa, Mollacıkzâde Mehmed Râif, Üsküdârî Ahmed Efendi gibi isimler şerh yazmıştır. İmam Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l-Bürde*'sine ise Leâlî Ahmed b. Mustafa, Şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi, Âbidin Paşa, Müstakimzâde Süleyman, Rusçuklu Mehmed Hayrî gibi şahsiyetler şerh yazmıştır (Ceylan, Şerh, 2010, s. 566).

Klasik Türk edebiyatı sahasında şerh geleneğine ait ilk ürünler XIII. yüzyılın sonlarına doğru görülür. Sadık Yazar'ın tespit ettiğine göre en eski şerh çalışması 1397'de Mehmed b. Âşık Selmân el-Lâzkî tarafından yazılan ve Şâtıbî'nin tecvid ile ilgili kasidesinin manzum olarak Türkçeye aktarıldığı *Keşfü'l-Me'ânî* adlı eserdir. Ceylan ise Şeyhzâde'nin *Şerh-i Gazel-i Yûnus Emre* adlı eserini ilk şerh olarak kabul eder (Ceylan, Tasavvufî Şiir Şerhleri, 2000, s. 36). XIV. yüzyılda şerh geleneği henüz yaygınlaşmamış olsa da XV. yüzyılda şerh adı altında üretilen eserlerin sayısında bir artış görülür. XV. yüzyılın öne çıkan şârihi olarak Nakşibendî şeyhi İlâhî-i Simavî zikredilir. Simavî yaptığı iki Türkçe şerh ile Türkçe metin şerhlerinin ilk örneklerini ortaya koyar. XVI. yüzyılda şerh metinleri hem sayı hem de farklı alanlar

açısından genişler. Bu yüzyılda *Mesnevî-i Ma'nevî*, *Gülistân*, *Bostân*, *Dîvân-ı Hâfız* gibi eserlerin şerhleri farklı şârihler tarafından yapılmıştır. Edebiyat geleneğimizde birçok kişi tarafından şerh edilen *Kasîde-i Bürde*'nin Türkçe şerhleri de bu yüzyılda kaleme alınmıştır. Türkçe şerh geleneğinin ilk örneklerinden olan Esmâü'l-Hüsna şerhleri, kırk hadis şerhleri dikkat çeker. Yüzyılın önemli şârihleri olarak Sürûrî, Sûdî ve Şem'î gibi isimler zikredilir (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, 2011, s. 41-56).

Şerh geleneği XVII. yüzyılda metin sahası ve şârih sayısı bakımından gelişmesini devam ettirmiştir. Bu yüzyılda *Mesnevî*'den seçilen beyitlerin her birine beş beyit eklemek suretiyle yapılan şerh faaliyetleri dikkat çekmektedir. Önceki yüzyılda başlayan *Mesnevî*, *Gülistân*, *Hâfız Dîvânı*, *Kasîde-i Bürde* şerhleri bu yüzyılda da devam etmiştir. Ka'b b. Zühre'nin *Kasîde-i Bürde* olarak bilinen *Bânet Su'âd* isimli kasidesi ilk defa XVII. yüzyılda Türkçe olarak şerh edilmiştir. Yüzyılın önemli şârihleri İsmâîl Ankaravî ve Azîz Mahmûd Hüdâ'î'nin halifelerinden Aksaraylı Rızâ'î'dir. XVIII. yüzyıl edebî metinler ve edebiyat dışı metinler üzerine yapılan şerhlerin sayıca en yüksek olduğu yüzyıldır. Türkçe tasavvufî metinlere yazılan şerhler bu yüzyılda zirve noktasına çıkmıştır. Yüzyılın önemli şârihleri Salâhî-i Uşşâkî, Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, Mustafâ İsmâüddîn Üsküdarî ve İsmâîl Hakkı Bursevî'dir. Muhtelif türlerdeki dinî, edebî metinler üzerine birçok şerh yazılmıştır. Şerh geleneğimizin dili büyük oranda Arapçanın hakimiyeti altındadır. Medrese dilinin Arapça olması bu durumun sebeplerinden birisidir (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, 2011, s. 41-56).

XIX. yüzyıl ve sonrasında batılılaşma faaliyetlerinin etkisiyle edebiyatta yeni bir dönem başladığı için şerh faaliyetlerinde de değişim söz konusu olmuştur. Bu yüzyılda şerh çalışmaları, önceki yüzyıllara göre bir azalma göstermiş olsa da dönemin aydınları tarafından yazılmaya devam etmiştir. XX. yüzyılda ise geleneksel şerh yöntemlerinin yanı sıra dilbilimin gelişmesi ve çeşitlenmesi nedeniyle şerh yöntemlerinde değişimler gerçekleşmiştir. Latin alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte şerhlerin mahiyetinde de değişimler yaşanmıştır.

“Daha çok divan edebiyatı örnekleri üzerine klasik estetiğin unutulmaması amacıyla yazılan şerhler üniversitelerde ilgili bölümlerin gelişmesiyle artış göstermiştir. Metnin inceliklerini ayrıntılı biçimde ortaya koymakla birlikte öğreticilik özellikleri ön plana çıktığından yeni şerhler klasik şerhler kadar edebî kıymete sahip değildir.” (Ceylan, Şerh, 2010, s. 568).

Dilbilimsel ve geleneksel yöntemler bir arada kullanılmaya başlanmıştır. Dilbilimsel yöntem ekseninde geleneksel yönteme göre yapılan şerhlere “modern şerh” denilmektedir. Günümüz şerh çalışmalarında geleneksel yöntemlerin yanı sıra göstergebilim, yapısalcı, ontolojik yaklaşım gibi modern şerh yöntemleri kullanılmaktadır (Gültekin, 2020, s. 142).

Edebiyat sahasında yapılan şerh çalışmaları incelendiği zaman “geleneksel şerh” ve “modern şerh” ayrımının yapıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde yazılan şerhler “geleneksel şerh”, cumhuriyet dönemi ve sonrasında yazılan şerhler veya oluşturulan metin çalışmaları “modern şerh” olarak isimlendirilmektedir. Ömür Ceylan, şerh ayrımını “klasik ve günümüz” şeklinde ayırmaktadır ve bu ayrımın “bir tercihten öte bir mecburiyet”ten kaynaklandığını belirtmektedir (Ceylan, Böyle Buyurdu Sûfi Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları, 2015, s. 238). Ayrıca eski kültürden kronolojik olarak uzaklaştıkça klasik şerh ile günümüz şerhi arasındaki farkın da genişlediğini ifade edilir (Ceylan, Böyle Buyurdu Sûfi Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları, 2015, s. 239).

Klasik dönemde “tefsir, tercüme, haşiye, ta’lik, telhis, tevil” türünde yazılan eserlere de şerh nitelmesi yapılmaktadır (Saraç, 2006: s. 121-122). Son dönemlerde bunlara “tahlil” kelimesinin de eklenmesi bir kavram karmaşasını meydana getirmiştir. Ancak “tahlil” kelimesinin şerh kavramı yerine kullanılmaması gerektiği belirtilir. Bunun sebebi olarak incelemeyi gerçekleştiren kişinin zihninde “metin şerhi”nin çözülmüş bir olay olması gerektiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak tahlili, şerhten sonraki bir aşama olarak düşünmek gerektiği izah edilir (Saraç, 2006, s. 122). Taşçı ise “Teorik olarak telif, tercüme, adaptasyon, şerh, analiz, tenkit vb. esas itibarıyla amaçları belli ve farklı faaliyet alanlarıdır. Bununla birlikte bu kesin türler, pratikte daima birbirlerinin sınırlarını aşarlar. Bunun sonucunda da bazı eserlerin hangi faaliyet alanı içinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda hiçbir zaman bitmeyecek münakaşalar doğar. Bunun sebebi, edebiyatta her

çeşit eserlerin biricik olması ve eserleri değerlendirme normlarının farklılığıdır.” (Taşcı, 2014, s. 75) ifadelerini kullanarak şerh ile ilgili yaklaşım farklılıklarına dikkat çekmiştir. Şerhlerin, tahlil, tedkik ve analiz gibi terimlerle olan ilişkisinin metni açıklama ve yorumlama noktasında birleştiği belirtilmiştir (Taşcı, 2014, s. 77).

Şerh konusunda bazı araştırmacılar tarafından farklı tasnifler yapılmıştır. Atabey Kılıç’ın yaptığı çalışmaya göre şerhler şu başlıklar altında tasnif edilir:

- 1) Şerh metoduna göre
 - a) Geleneksel Şerh
 - b) Hall-i Müşkilât ve Benzeri veya Tercüme-yakın Şerhler
 - c) Modern Şerh
- 2) Şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre
 - a) Manzum Eser Şerhleri
 - b) Mensur Eser Şerhleri
- 3) Şerh edilen eserin diline göre
 - a) Arapça Eser Şerhleri
 - b) Farsça Eser Şerhleri
 - c) Türkçe Eser Şerhleri
- 4) Şerh edilen eserin muhtevasına göre
 - a) Edebî Şerhler
 - b) Dînî Eser Şerhleri
 - c) Tasavvufî Şerhler
 - d) Diğer Bilimlerle Alâkalı Şerhler (Kılıç, 2007, s. 363-369).

Şerh tasnifine yönelik yapılan bir başka çalışmada Sadık Yazar, Atabey Kılıç’ın oluşturduğu tasnifi temel alarak tasnifin alt başlıklarında bazı değişiklikler yapmıştır. Sadık Yazar’ın oluşturduğu tasnif ise şu şekildedir:

- 1) Takip Edilen Usûle Göre Şerhler
 - a) Aktarma yönü ağır basan şerhler
 - b) Açıklama yönü ağır basan şerhler
- 2) Manzum veya Mensur Oluşuna Göre Kaynak Metin ve Şerhler
 - a) Kaynak Metni Manzum Olan Şerhler

- b) Kaynak Metni Mensur Olan Şerhler
- 3) Kaynak Metnin Diline Göre Şerhler
 - a) Kaynak Metni Arapça Olan Şerhler
 - b) Kaynak Metni Farsça Olan Şerhler
 - c) Kaynak Metni Türkçe Olan Şerhler
- 4) Kaynak Metnin Muhtevasına Göre Şerhler
 - a) Edebî
 - b) Edebiyat Dışı (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, 2011, s. 62-71).

Sadık Yazar yaptığı tasnif üzerinden yazılmış şerhler hakkında bazı tespitlerde bulunur.

1. Aktarma yönü ağır basan şerhlerde kaynak metinler Arapça ve Farsça mensur metinlerden oluşmaktadır. Genel olarak edebiyat dışı metinler şerh edilir fakat edebî metinlerin de şerh edildiği görülür.
2. Açıklama yönü ağır basan şerhler genellikle manzum metinler üzerine yazılan şerhlerdir. Bazı mensur metinler üzerine de bu türde şerhler yazıldığı görülür. Kaynak metin genelde Arapça ve Farsça iken bazı tasavvufi Türkçe manzumelerin de bu türde şerh edildiği görülür. Yapılan şerhler genellikle edebî metinler üzerine yazılan şerhlerdir.
3. Manzum metinler genellikle açıklama yönü ağır basan şerhlere kaynaklık etmiştir. Şerh edilen manzum metinler çoğunlukla edebî metinlerdir.
4. Mensur metin şerhleri genellikle aktarma yönü ağır basan şerhlere kaynaklık etmiştir. Mensur metin şerhleri genellikle edebiyat dışındaki hadis, kelim, fıkıh, hukuk, mantık, aruz, belagat vs. gibi alanlardaki metinler üzerine yazılmıştır.
5. Kaynak metin dili Arapça olan şerhler genellikle edebiyat dışı ve dini ilimler metinleri üzerine yapılmıştır. Edebî manzumeler üzerine yazılan şerhler de mevcuttur.
6. Kaynak metin dili Farsça olan şerhler çoğunlukla tasavvufi özellikleri olan edebî metinlerdir.

7. Kaynak metin dili Türkçe olan şerhlerin tamamı tasavvufi ve manzum metinlerdir (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, 2011, s. 62-71).

Yapılan şerh tasniflerine değindikten sonra çalışmamızda söz konusu olan şerh metninin tasnifi için şöyle denilebilir: Şerh metoduna göre geleneksel şerh; şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre manzum eser şerhi; şerh edilen eserin diline göre Arapça eser şerhi; şerh edilen eserin muhtevasına göre edebî şerhtir.

Şârihler, onları şerh yazmaya yönlendiren durumları ve şerh yazmalarının sebeplerini eserlerin, *sebeb-i telif* bölümlerinde izah ederler. Bu durumlar şu şekilde ifade edilir:

1. Devlet adamı, şeyh, dost vb. kişilerin ısrarlı istekleri
2. Şârihin hâtiften gelen bir ses veya rüyasında birisi tarafından kendisine işaret edilmesi
3. Yazılacak şerhin devlet adamlarından birine hediye olarak sunulmak istenmesi (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, 2011, s. 58-59).

Yekta Saraç metinlerin iki amaç doğrultusunda şerh edildiğini belirtir. “İlki şerh edilecek metin ile ilgili okuyucunun bilgi birikiminin yetersiz kaldığı yerler olduğu düşüncesidir.” İkincisi ise “metinlerin bir düşünce ve inanç sistemini açıklamak için bir vasıta olarak kullanılması”dır (Saraç, 2006, s. 124).

Çalışmamızın metninde şârih, eseri kaleme alma amacını “Bundan sonra basılacak eserlere hayırlı bir mukaddime olmak, Arapça bilmeyen din kardeşlerine *Kasîde-i Bürde*’yi arz ve beyan etmek, Hz. Peygamber’den şefaahat dilemek.” şeklinde açıklamaktadır. Bu bağlamda eserin, okuyucunun bilgi birikiminin yetersiz kaldığı yerlerin mevcut olmasından dolayı şerh edildiği görülür. Ayrıca eserin, bir düşünce ve inanç sistemini açıklamak için bir vasıta olarak kullanıldığı da ifade edilebilir.

Kültürümüzde büyük bir öneme sahip olan *Kasîde-i Bürde* üzerine Klasik Türk edebiyatı alanında birçok şerh kaleme alınmıştır. Çalışmada kaynak dili Arapça ve manzum bir edebî eser olan *Kasîde-i Bürde* hakkında Rusçuklu

Mehmed Hayrî'nin kaleme almış olduğu ve *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediye* ismini verdiği Türkçe şerhin incelemesi yapılacaktır. Ardından şerh metninin tamamı transkripsiyon alfabesiyle verilecektir. Çalışmanın amacı söz konusu şerh metninin incelemesini yaparak metni ve yazarını edebiyat dünyasına tanıtmaktır. İnceleme kısmında şârihin benimsediği şerh yöntemine dikkat çekilerek bu yöntemin şerh geleneğimizeki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

KASİDE-İ BÜRDE VE ŞERHLERİ

1.1. İmam Bûsîrî'nin Hayatı ve *Kasîde-i Bürde'si*

Kaynaklarda Bûsîrî'nin H.1 Şevval 608/M.7 Mart 1212'de doğduğu belirtilir (Kaya, 1992:468; Sezer 1980:25). İmam Bûsîrî'nin tam adı, Bûsîrî'nin talebelerine yetişmiş ve onlardan Bûsîrî hakkında bilgi almış olan Salâhuddîn es-Safedî'ye göre Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd b. Muhsin b. Abdillâh b. Hayyânî b. Sanhac b. Mellâl es-Sanhacî el-Bûsîrî'dir (Sezer, 1980, s. 25). Bazı kaynaklarda ise adı, Ebû Abdillâh Şerefüddîn Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd b. Muhsin el-Bûsîrî'dir (Kaya, BÛSİRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 468). Adı Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd b. Abdillâh, el-Bûsîrî ve Şerefüddîn lakabı ve Ebû Abdullâh ise künyesi olarak zikredilir (Sezer, 1980, s. 25). Künyesinden hareketle ilk çocuğunun adının Abdullâh olduğu belirtilir (Sezer, 1980, s. 25). Doğum yerinin Behnesa şehrinde bulunan Behşim olduğu üzerinde durulur (Kaya, 1992:468; Sezer 1980:30). Bûsîrî gençlik yıllarını ailesiyle birlikte Delas'ta geçirir (Kaya, BÛSİRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469). Bundan dolayı bazen Delas ve Bûsîr isimleri bir araya getirilerek onun için "Delâsîrî" lakabı kullanılmışsa da zamanla bu kullanımın unutulduğu ifade edilir (Sezer, 1980, s. 26). Bûsîrî'nin soyunun Hammâd Kalesi'ndeki Habnunoğulları diye tanınan bir aileden geldiği aktarılır (Kaya, BÛSİRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 468). Bu aile Mağrib'te yaşayan Sanhâce kabilesinin bir koludur. Bûsîrî bir şiirinde kendisinin Mağripli olduğunu ifade eder (Sezer, 1980, s. 28).

İmam Bûsîrî, Bûsîr'de hafızlık yaparak eğitim hayatına başlar (Kaya, BÛSİRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469). Daha sonra ilim tahsili için Kahire'ye giderek Şeyh Abdüzzâhir Mescidi'ndeki ders halkalarına katılır (Sezer, 1980, s. 34). Burada İslami ilimlerin yanı sıra dil ve edebiyat tahsili görür (Kaya, BÛSİRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469). Yahudi ve Hristiyanlara karşı yazdığı reddiyelerden İncil ve Tevrat'ı okuduğu anlaşılır (Kaya, 1992:469; Sezer, 1980:35). Şâzelî tarikatının kurucusu olan Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'ye intisap eder ve Şâzelî'nin halifesi olarak onun yerine geçen Ebü'l-Abbas Ahmed el-Mürsî'ye mersiye yazar (Kaya, BÛSİRÎ,

Muhammed b. Said, 1992, s. 469). Kahire’de bir Kur’ân-ı Kerim öğretim okulu açar ama ilgisizlikten dolayı burayı kapatarak el-Mahalle’ye gider (Kaya, 1992, s. 469; Sezer, 1980, s. 37). Kendisine esnafı ve memurları kontrol ederek suiistimalleri önlemek üzere muhtesiplik görevi teklif edildiği halde Bûsîrî bu görevi kabul etmez (Kaya, 1992, s. 469; Sezer, 1980, s. 36). Katiplik, mübaşirlik, mutasarrıflık, hattatlık, küttab hocalığı ve şairlik gibi görevler icra eder (Sezer, 1980, s. 45).

Kısa boylu, zayıf bir bünyeye sahip olan Bûsîrî’nin hayatında birçok sıkıntı yaşadığı ve fiziki özelliklerinden dolayı hor görülüp küçümsendiği şiirlerinden anlaşılır (Kaya, BÛSÎRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469) (Sezer, 1980, s. 56-57). İmam Bûsîrî huzursuz biridir. Bu durumda olmasının nedeni; çok çocuğunun olması, karısının hırçın bir kişiliğe sahip olması ve arkadaşlarının yaptıkları yolsuzluktur (Kaya, BÛSÎRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469). Söz gelimi şiirlerinde fakirlik, kalabalık aileye sahip olmanın meydana getirdiği sıkıntı ve zorluklara da yer verir (Sezer, 1980, s. 40-41). Hak, adalet gibi konular söz konusu olduğunda Bûsîrî titiz ve hassas olur. Bu durumdan dolayı da aynı işte uzun bir süre çalışamaz (Kaya, BÛSÎRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469).

Bûsîrî’nin ölüm tarihi hakkında farklı bilgiler mevcuttur. İskenderiye’de vefat eden şairin ölüm tarihi İbn Şâkir el-Kütübî’ye 696, Süyûtî’ye göre 695, Kâtip Çelebî’ye göre 694’tür (Kaya, BÛSÎRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469). İsmail Hakkı Sezer, Bûsîrî’nin ölüm tarihinin H.696 veya H.697 (M. 1297-M.1298) olabileceğini ifade eder (Sezer, 1980, s. 33). Bûsîrî’nin mezarı İskenderiye’de kendi adıyla anılan caminin içindeki sağ maksûrededir. İmam Şâfiî türbesinin yanında ve Konya’da Sadreddin Konevî türbesinin karşısında da makamı mevcuttur (Kaya, BÛSÎRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469); (Sezer, 1980, s. 33).

Bûsîrî’nin bir *Divan*’ı vardır. Dârü’l-Kütübî’l-Mısriyye’de divanın iki nüshasının mevcuttur. Fakat bu nüshalarda Bûsîrî’nin bütün şiirleri mevcut değildir. *Divan* üzerine Muhammed Seyyid Kîlânî bir yüksek lisans çalışması yaparak ve diğer kaynaklardan bulabildiği şiirleri de ilave ederek eseri yayımlanmıştır. (Kaya, BÛSÎRÎ, Muhammed b. Said, 1992, s. 469). Bûsîrî’nin şiirleri yapı ve üslup bakımından sağlam bir yapı ve lirik türdedir.

On dört tane Nebevî medih şiiri vardır. Bunlardan on tanesi kaside, dört tanesi ise küçük şiirlerden ibarettir (Sezer, 1980, s. 133).

1.1.1. Kasîde-i Bürde (Kasîde-i Bür'e)

Asıl adı *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* olan kaside, kafiye (revî) harfi mim olduğu için *el-Kasîdetü'l-Mîmiyye*, şairin hayatının sonlarına doğru yakalanmış olduğu felç hastalığından şifa bularak kurtulmasına vesile olduğu için de *Kasîdetü'l-Bür'e* isimleriyle bilinir. Fakat halk arasında ve literatürde *Kasîde-i Bürde* olarak bilinir (Kaya, *Kasîdetü'l-Bürde*, 2001, s. 568). Ka'b b. Zühre'nin kasidesi de aynı adla zikredildiğinden dolayı ortada bir karışıklık meydana gelir. Bundan dolayı da Bûsîrî'nin kasidesi *Kasîdetü'l-Bür'e* veya *el-Kasîdetü'l-Bür'iyye* adlarıyla anılmıştır. Fakat literatürde *Kasîdetü'l-Bürde* (*Kasîde-i Bürde*) diye bilinmektedir. Sezai Karakoç, asıl adının “*Kasîde-i Bür'e* olduğunu fakat *Kasîde-i Bere*, *Kasîde-i Bürde*, *Kasîde-i Büre*, *Kasîde-i Bürdiyye*, *Kasîde-i Büride*” gibi isimlerin de verildiğini belirtir. Bunun yanı sıra en çok kullanılan isimlerin *Kasîde-i Bür'e* ve *Kasîde-i Bürde* olduğunu da zikreder (Karakoç, 2011, s. 15). Kendisi kasîdenin ismini Türkçeleştirirken *Kasîde-i Bür'e* ismini esas aldığını ve “kurtuluş, kurtarış” gibi anlamlara geldiğinden dolayı “Bürüyen” kelimesini seçtiğini belirtir (Karakoç, 2011, s. 15). Kasîdenin kazanmış olduğu şöhreti, taşıdığı sanat değerinden daha çok şairin felçten kurtulmasına vesile olduğuna dair rivayetlere borçlu olduğu belirtilir (Kaya, *Kasîdetü'l-Bürde*, 2001, s. 568).

Bûsîrî'nin hiçbir kasidesinde felç olduğuna dair bilgi bulunmaz. Felç hadisesinden ilk defa bahseden kişi, kendisinden altmış yıl sonra vefat eden İbn Şâkir el-Kütübî'dir (Kaya, *Kasîdetü'l-Bürde*, 2001, s. 568). Hadiseye göre Bûsîrî felçli olduğunda bir gece şifa vermesi için Allah'a dua eder. Ardından rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber, Bûsîrî'den kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bunun üzerine Bûsîrî “Ya Resulallah! Ben senin için birçok kaside yazdım, hangisini okumamı istersin?” diye sorar. Hz. Peygamber, kasîdenin ilk beytini söyler ve ardından Bûsîrî kasîdenin devamını okumaya başlar. Hz. Peygamber, kasideyi sonuna kadar dinler. Bitince de bürdesini (hırkasını) çıkarıp şairin üstünü örter ve eliyle de felçli

vücudunu sıvazlar. Bûsîrî uykudan uyanınca vücudundaki felcin geçtiğini görür (Kaya, Kasîdetü'l-Bürde, 2001, s. 568).

Bir rivayete göre Bûsîrî, gördüğü rüyadan sonra sabah evinden çıkıp giderken sokakta bir dervişle karşılaşır. Bazıları karşılaştığı kişinin Şeyh Ebu'r-Recâ olduğunu, bazıları da bir derviş veya talebe olduğunu belirtir. Derviş şaire “Hz. Peygamber’i övdüğün kasideyi bana vermeni istiyorum.” der. Bûsîrî de “Hangi kasidemi istiyorsun? Benim birçok methiyem vardır.” diye cevap verir. Derviş “Matla beyti ‘E min tezekkürî cîrânin bi-zî-selemi’ olan kasidenizi istiyorum.” diye cevap verir. Bu kasidenin yazıldığından kimsenin haberi olmadığı için şair şaşırır. “Sen bu şiiri nereden duydun ve ezberledin? Ben onu henüz hiç kimseye okumamıştım.” der. Derviş, “Dün gece Hz. Peygamber’in huzurunda okundu ve peygamber kasideyi dinlerken sallanıyordu.” diye cevap verir. Konuşmadan sonra Bûsîrî, dervişe kasidenin bir nüshasını verir. Böylelikle kaside halk arasında yayılır (Şahin, 1997, s. 46).

Kaside, aruzun basit bahrinde “müstef’ilun fâ’ilün müstef’ilün fe’ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Aslında 160 beyit olan kaside bazı nüshalarda 175 beyit olarak görülür. Şair tarafından bölümlere ayrılmamış olmasına rağmen kaside hakkında çalışma yapanlar on bölüm halinde değerlendirirler. Bu bölümler şu şekildedir:

12 beyitten oluşan birinci bölümde Hz. Peygamber’e duyulan aşk ve muhabbet ifade edilmektedir. 16 beyitlik ikinci bölümde nefsin arzularından sakınmak ve nefse itaat etmemek gerektiği konusu anlatılmaktadır. 30 beyitten meydana gelen üçüncü bölümde Hz. Peygamber’in ibadeti, zühdü ve dünyaya meyletmemesi anlatılarak peygamber methedilmektedir. 13 beyitten oluşan dördüncü bölümde Hz. Peygamber’in doğumu ve doğumu esnasında meydana gelen olağanüstü olaylardan bahsedilmektedir. 16 beyitlik beşinci bölümde Hz. Peygamber’in mucizeleri anlatılmaktadır. 17 beyitten müteşekkil olan altıncı bölümde Kur’ân-ı Kerim’in edebî üstünlüğü, fazileti ve mucizevi yönü dile getirilmektedir. 13 beyitlik yedinci bölümde, Hz. Peygamber’in miracı ve sırlarından bahsedilmektedir. 22 beyitten oluşan sekizinci bölümde, Hz. Peygamber’in cihadı ve cihadın önemi dile getirilmektedir. 12 beyitten meydana gelen dokuzuncu bölümde, eski

günahlarını hatırlayan şairin pişmanlığı ve tövbe ederek Hz. Peygamber'den şefaah dilemesi ifade edilmektedir. 9 beyitli onuncu bölümde ise şairin Allah'tan rahmet ve lütuf dileyerek münacatta bulunması anlatılmaktadır (Şahin, 1997, s. 46-49).

1.2. Ka'b b. Zühre'nin Hayatı ve Kasîde-i Bürde'si

Adı Ebü'l-Mudarrab (Ebû Ukbe) Ka'b b. Zühre b. Ebî Sülmâ'dır. Hz. Peygamber döneminde yaşamış bir şairdir. Müzeyne kabilesine mensuptur. Babası Zühre muallaka şairidir. Ailenin diğer üyeleri de şairdir. Şiir eğitimini kardeşi Büceyr ve Hutay'e ile beraber babasından alarak genç yaşta şiir söylemeye başlar. Babasının olgunlaşmadan şiir söylemesini istememesine ve engellemelerine rağmen zamanla şairlikte üstün yeteneğini kanıtlar (Savran, 2001, s. 7).

Meşhur kasidesini, klasik kaside formunda Cahiliye kasidesinin özelliklerine uygun olarak kaleme alır. Teşbihler, tasvirler, garip kelimeler, darbimeseller ve hikmetli sözler şiirinin özelliklerindedir (Savran, 2001, s. 7).

Kasîdetü'l-Bürde'ye, Ebû Sa'îd es-Sükkerî, İbn Düreyd, Süyûtî gibi birçok alim şerh yazmıştır. Divanının ilk neşri Sükkerî'nin şerhiyle beraber Tadeusz Kowalski ve Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye tarafından yapılır. Kasidesi ve divanı farklı dillere tercüme edilmiştir. *Kasîde Râ'iyye fî Medhi'l-Ensâr* ve *el-Kasîdetü'l-Mîmiyye fî Medhi'l-Ensâr* adında manzumeleri vardır (Savran, 2001, s. 7).

1.2.1. Kasîde-i Bürde (Kasîde-i Bânet Su'âd)

İslâmiyet'in ilk zamanlarında birçok kişi Müslüman olmasına rağmen Ka'b ve bazı şairler Müslümanlığı kabul etmez. İslam dinini ve Hz. Peygamber'i hicveden şiirler söyler. Şair olan kardeşi Büceyr ise Hz. Peygamber'i ziyaret ederek İslamiyet'i kabul eder (Şahin, 1997, s. 50). Bunun üzerine Ka'b kardeşine kızarak onu hicveden bir şiir kaleme alır. Ayrıca bu şiirde İslam'ı ve Hz. Peygamber'i de kötüler. Bu durumdan dolayı Hz. Peygamber, Ka'b'ın öldürülmesini emreder (Şahin, 1997, s. 50). Ka'b,

kabileleri Müzeyne'nin himayesine sığınır ancak kabilesi kendisini reddeder (Savran, 2001, s. 7).

Büceyr, kardeşi Ka'b'a bir mektup ileterek Hz. Peygamber'in, kendisini hicveden şairler için ölüm emri verdiğini ve bazı şairlerin kaçarak saklandıklarını haber verir. Kendisinin de Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek özür dilemesi veya bir yere saklanması gerektiğini söyler (Güler, 2016, s. 18; Demirayak, 2001, s. 567). Büceyr, kardeşi Ka'b'a ikinci bir mektup gönderir ve Hz. Peygamber'in Müslüman olanları affettiğini söyler. Bunun üzerine Ka'b, kasidesini hazırlayarak Medine'ye doğru yola çıkar ve sabah namazı vaktinde Mescid-i Nebevî'ye girer. Namazdan sonra en ön safada Hz. Peygamber'in yanına yüzü örtülü bir şekilde ilerler. Hz. Peygamber'in dizinin dibine varıp oturur ve Ka'b'ın suçundan dolayı affedilip edilmeyeceğini sorar. Hz. Peygamber, Ka'b'ın tövbe ettikten sonra affının kabul edileceğini belirtince yüzünü açar (Güler, 2016, s. 18) (Demirayak, 2001, s. 567).

O esnada Ensar'dan birisi ortaya atılarak Ka'b'ı öldürmek için izin ister. Fakat Hz. Peygamber bu duruma müsaade etmez. Ka'b'ın yaptıklarından pişman olduğunu ve tövbe etmiş olarak buraya geldiğini belirtir. Bu durum üzerine Ka'b, o şahsın kabilesine sinirlenir ve şiirinde Ensar'dan bahsetmezken Muhâcirîn'i yücelten beyitler söyler (Şahin, 1997, s. 51).

Ka'b kasidesini okumaya başlar. Kasideyi dinleyip beğenen Hz. Peygamber, bürde denilen sırtındaki hırkayı çıkarıp Ka'b'a giydirir. Bu hırkayı Hz. Muaviye satın almak istediye de Ka'b hırkayı satmaz. Ancak onun ölümünden sonra Hz. Muaviye hırkayı varislerden satın alır. Sonraki dönemlerde halifelerin yanlarında bulunan bu hırka günümüzde Topkapı Sarayı Müzesinde muhafaza edilir (Demirayak, 2001, s. 567) (Güler, 2016, s. 19).

İslam âleminde büyük bir ilgi gören bu kaside yaşanan olaydan dolayı *Kasîde-i Bürde* adıyla bilinir. Edebî sahada ise "Su'âd uzaklaştı" anlamına gelen ve kasidenin ilk beytinin girişi olan "Bânet Su'âd" adıyla bilinir (Şahin, 1997, s. 52).

Cahiliye dönemi geleneksel kaside tarzının bir örneğidir. Kasidenin korku, endişe, dışlanma, sıkıntı ve ümitsizlikten oluşan psikolojik bir

atmosfere sahip olduğu görülür. Şair, kendisinden önceki şairlerin şiirlerinin teknik yapısına bağlı kalır. Kasidenin beyit sayısı hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Kaside, İslam edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bazı meclislerin açılışı yapılırken söz konusu kasidenin okunduğu belirtilir (Demirayak, 2001, s. 567).

Kasidenin Arapça, Farsça ve Türkçe şerh, tahmis, taştır ve nazireleri bulunur. Kaleme alınmış olan toplam çalışmaların yüzü aşkın bir sayıda olduğu ifade edilir (Şahin, 1997, s. 53).

Kasidetü'l-Bürde iki farklı şair tarafından yazılmış ayrı kasideler olsa da aynı isimle zikredilir. Bu durum da *Kasidetü'l-Bürde* denilince hangi şairin kasidesinin kastedildiğini zorlaştırır. Kasidelerin yazılma sebeplerini oluşturan olaylara değinerek var olan isim karışıklığını açıklamaya çalıştık. Bunun yanı sıra kasidelerinin özelliklerini de aktarmaya çalıştık. Çalışmamızda inceleyeceğimiz eser, Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'si üzerine yazılmış Türkçe bir şerh olduğundan dolayı burada söz konusu kaside hakkında yazılmış diğer Türkçe şerhlerin listesini vermek uygun olacaktır.

1.3. Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin Türkçe Mensur Şerhleri

1. Le'âlî, Ahmed b. Mustafâ, *Şerh-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 72-76) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 589-590).
2. Şeyh Sa'dullâh el-Halvetî Müridi, *Şerh-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 76-78) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 590-592). Bu şerh hakkında iki farklı çalışma mevcuttur.¹
3. Şârihi Bilinmeyen Bir Şerh – Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 2177/5; Pertev Paşa 616; Lala İsmail 688/4 numaralı kayıtlarda nüshaları mevcuttur (Şahin, 1997, s. 78-79).

¹ Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Mine Taşdemir, *Sa'dullâh Halvetî'ye Atfedilen Anonim Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, SBE, Sakarya, 2019; Hussein Abdulameer Talal Talal, *Sadullah Halveti'nin Şerh-i Kasîde-i Bürdesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Isparta, 2016.

4. Ankaravî İbrahim b. Süleyman b. Sâdık b. Mürsil el-Hanefî el-Ankaravî'nin *Kasîde-i Bürde Şerhi* (Şahin, 1997, s. 79-80) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 588-589).
5. Şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi İstanbulî, *Tevessül (Şerh-i Kasîde-i Bürde)*. En geniş *Kasîde-i Bürde* şerhidir. 1251 yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır (Şahin, 1997, s. 80-83; Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 597-599).
6. Şeyh Abdullâh b. Şeyh Ahmed, *İrşâdiyye (Şerh-i Kasîde-i Bürde)*. Milli Ktp. Yz. A. 4558/1 ve Süleymaniye Ktp. Fatih 3971'de kayıtlı nüshaları mevcuttur (Şahin, 1997, s. 84-85) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 596-597).
7. Şeyh Abdullâh b. Şeyh Ahmed (ö. 1728), *Cübbe Şerh-i Kasîde-i Bürde*. Süleymaniye Ktp. Reşîd Efendi 799 numarada kayıtlı nüshası vardır. İrşâdiyye'yi yazdıktan sonra anlamada zorluklar olduğu için bu şerhte sadece kasidenin anlamına yer vereceğini ifade eder (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 597).
8. Muhammed Emîn b. el-Emîr Feyzullah b. Gül Ahmed er-Rûmî – *Kasîde-i Bürde Şerhi*. Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa 246; İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 325'de kayıtlı nüshaları vardır (Şahin, 1997, s. 85-87).
9. el-Hac Muhammed b. el-Hac Ahmed – *Miftâhu'n-Necât*. Bu muhtasar şerh müellifin *Kasîde-i Bürde*'ye Arapça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı tahmisler ile birlikte İstanbul'da el-Hac Muharrem Efendi Destgahı'nda 1284 yılında basılmıştır. Tam adı *Miftâhu'n-Necât fî Teslîsi'l-Lügât ve Tahmîsü'l-Kasîdetü'l-Bürdeti li-Medhi Seyyidi's-Sâdât* şeklindedir (Şahin, 1997, s. 87-89).
10. Kayacığî Süleyman Efendi – *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi*. Mehmed Es'ad tarafından düzenlenerek H.1299/M.1882 yılında İstanbul'da basılmıştır (Şahin, 1997, s. 89-90).

11. Osman Tevfik – *Şerh-i Kasîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli*. Harputî Ömer Efendi'nin 'Asîdetü's-Şehde fî Şerh-i Kasîdeti'l-Bürde adlı Arapça eserinin muhtasar tercümesidir. H.1300/M. 1883 yılında İstanbul Mahmut Bey Matbaası'nda basılmıştır (Şahin, 1997, s. 90-91).
12. Âbidin Paşa – *Terceme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde*. H. 1305/M.1888 yılında yazılmış ve H.1307/M.1890 yılında basılmıştır (Şahin, 1997, s. 91-94).
13. İsmail b. Osman b. Bekr b. Yusuf Osmanpazarî (İsmail Niyazi), *el-'Umde 'ale'l-Bürde*. Eser hakkında yapılmış yüksek lisans tezi mevcuttur.²
14. el-Hac Mehmed Sa'îd Bey – *Kasîde-i Bürde Şerhi*. Türkçe mufassal şerhlerden birisidir. Müellif hattı nüshası Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 114 numaralı kayıta mevcuttur (Şahin, 1997, s. 94-95).
15. Hasan Fehmî b. Halîl b. Molla Mustafa Efendi-*Mecma'u'l-Fezâil*. Eser H.1328/M.1911 yılında İstanbul Mekteb-i Sanâyi-i Osmâniyye Matbaası'nda basılmıştır. 434 sayfadan müteşekkil hacimli bir şerhtir (Şahin, 1997, s. 95-97). Eser hakkında detaylı bilgi için *Erzurumlu Hasan Fehmi Efendi ve Kasîde-i Bürde'yi Şerh Yöntemi* adlı yüksek lisan tezine bakılabilir.³
16. Kastamonulu Hoca-zâde Mehmed b. Ali Senâî b. Ebîbekr b. Abdülbâkî – *Kaydlı Kasîde-i Bürde*. Eser H.1313/M.1896 yılında İstanbul Matbaa-i Osmâniyye'de basılmıştır. Muhtasar bir şerh olan eserin tertibi diğer şerhlerden farklıdır. Sayfa üç bölüme ayrılarak ortaya kasidenin metni ve satır aralarına i'rabı, yanına da Türkçe anlam ve hepsini çevreleyen bir şekilde Arapça şerh yazılmıştır (Şahin, 1997, s. 97).

² Ömer Faruk Kasadar, *İsmail Niyazi Osmanpazarî (ö. 1275/1858) Hayatı, Eserleri ve El-Umde Ale'l Bürde İsimli Eseri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2019.

³ Ferda Tokdemir, *Erzurumlu Hasan Fehmi Efendi ve Kasîde-i Bürde'yi Şerh Yöntemi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, SBE, Rize, 2017.

17. Rusçuklu Mehmed Hayrî – *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediye*. Çalışmamızın oluşturan bu eser hakkında ilgili bölümde detaylı bilgi verilecektir.
18. Hacı Muhammed Ziyâu'd-dîn Türk-zâde – *Gurretü'l-Münîre Şerh-i Kevkebü'l-Muzîe Yahud Kasîde-i Bürde Şerhi*. Eser H.1311/M. 1894 yılında İstanbul Kasbar Matbaası'nda basılmıştır (Şahin, 1997, s. 99).
19. Mehmed Ma'rûf b. Mehmed Şerîf et-Trabzonî, *Şerh-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 592).
20. Şeyhülislâm Bâlîzâde Mustafâ b. Bâlî b. Süleymân Rûmî, *Şerh-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 592).
21. Yahyâ b. Abdullâh, *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr (Şerh-i Kasîde-i Bürde)* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 593-594).
22. Mustafâ b. Ahmed Bosnevî, *Zübdetü's-Şürûhu't-Türkiyye* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 594-595).
23. Fevzi Aksoy, Mehmet Balcı – *İmam Bûsîrî ve Kasîde-i Bürde*. Eser 1975 yılında İstanbul Ferhat Yayınları'nda yayımlanmıştır. Önceki Arapça ve Osmanlıca şerhlerden faydalanılarak oluşturulmuş ve bugün de insanların bu değerli şiirden faydalanmaları düşüncesiyle günümüz Türkçesine aktarılmıştır.
24. Rahmi Serin – *Kasîde-i Bürde Şerhi Havas ve Esrârı*. 1995 yılında İstanbul Pamuk Yayınları'nda basılmıştır. Eser önceden yazılmış olan Osmanlıca şerhlerin sadeleştirilmiş özeti niteliğindedir.

1.4. Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin Türkçe Manzum Şerhleri

1. Akhisarlı Hâfız İsmail Nazîf b. Muhammed Efendi, *İklîdü's-Sa'âde (Manzum Kasîde-i Bürde Şerhi)*. Kasidenin her beytinin üç beyitle manzum şekilde şerhinin yapıldığı bir eserdir. Eserin Milli Ktp. Adnan Ötüken (06 Hk 2537), Afyon Gedik Ahmet Paşa (03 Gedik 17675/1), Manisa İl Halk Ktp. (45 Hk 1653/2)'de kayıtlı üç nüshası

mevcuttur (Şahin, 1997, s. 102-103; Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 600-601).

2. Rızâ'î, Seyyid Hasan b. Abdurrahmân Aksarayî, *Miftâhû's-Sa'âde* (*Manzum Kasîde-i Bürde Şerhi*). Kasidenin her beytinin üç beyitle manzum şekilde şerhinin yapıldığı bir eserdir (Şahin, 1997, s. 104) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 595-596). Bütün beyitlerin kafiyesi elif harfidir. Eser hakkında bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.⁴

1.5. Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin Türkçe Manzum Tercümeleri

1. Abdurrahîm Karahisârî – *Kasîde-i Râiyye* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 601-602; Şahin, 1997, s. 107-108). Eser hakkında bazı çalışmalar mevcuttur.⁵
2. Kemâl Paşazâde, Şemseddin Ahmed b. Süleymân b. Kemâl Paşa (ö. 1533), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 108-110; Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 602-603). Eser hakkında bazı çalışmalar mevcuttur.⁶
3. Balıkesirli İvaz Çelebî (Zâtî), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde*. Bu tercümenin XVI. yüzyılın meşhur şairi Zâtî'ye ait olup olmadığı konusu kesinlik kazanmamıştır (Şahin, 1997, s. 110-111) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 604-605; Şahin, 1997, s. 110-111).

⁴ Hasan Cankurt, *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarayî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, SBE, Manisa, 2014.

⁵ Bahattin Kahraman, Le'âlî ve Abdurrahîm Karahisârî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, (1997), ss. 57-107; İ. Hikmet Ertaylan, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları*, İstanbul, 1968.

⁶ Yusuf Turan Günaydın, *İbn-i Kemâl ve Edebî Kişiliği ve Kasîde-i Bürde Tercümesi (Tenkitli Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 1995; M. A. Yekta Saraç, Kemal Paşazâde'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi, *İslami Edebiyat*, S. 24, (1994), ss. 65-70.

4. Le'âlî, Seyyid Ahmed b. Mustafa Saruhânî (ö. 1563), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 112; Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 605). Eser hakkında bir çalışma mevcuttur.⁷
5. Ahmed Rıdvân – *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 113; Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 602). Eser hakkında bir çalışma mevcuttur.⁸
6. Şeyh Şemseddîn Ebu's-senâ Ahmed b. Muhammed b. Ârif Sivasî (ö.1597), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 114-115; Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 605-606). Eser hakkında yapılmış çalışma vardır.⁹
7. Kemâlâtî Mehmed, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde*. Müellif hakkında kaynaklar bilgi mevcut değildir. Eserin nüshaları Bayezid Ktp. Veliyyüddin 810/1, Nuruosmaniye 4879/4 numaralı kayıtlarda mevcuttur (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 606).
8. İsmail Müfid Efendi – *Türkçe Manzûm Tercüme*. Bu manzum şerh bir müseddes olup şiirin kafiyesi mim harfidir. Müellif ayrıca Türkçe manzum bir tercüme de kaleme almıştır. Nüshaları Süleymaniye Ktp. H. Hüsnü Paşa 237/4 ve Aşir Efendi 300'de kayıtlıdır (Şahin, 1997, s. 105-106).
9. Paşasaraylı Fazlî Efendi, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 115; Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 610).
10. Abdülhay Celvetî (ö. 1705), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 611; Şahin, 1997, s. 116).

⁷ Bahattin Kahraman, Le'âlî ve Abdurrahîm Karahisârî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, (1997), ss. 57-107.

⁸ Hamza Koç, Ahmed-i Rıdvân'ın Manzum Kaside-i Bürde Tercümesi, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 5, S. 12, (2018), ss. 9-31.

⁹ Vesile Albayrak Sak, Şemseddin Sivâsî'nin Kaside-i Bürde Tercümesi, *Turkish Studies*, C. 9, S. 3, (2014), ss. 91-110.

11. Nahîfî, Süleymân b. Abdurrahmân b. Sâlih el-İstanbulî (ö. 1738), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 611) (Şahin, 1997, s. 116).
12. Abdullâh Efendi el-Hulvî (ö. 1746), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 612) (Şahin, 1997, s. 117).
13. Esâsî Efendi, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 607) (Şahin, 1997, s. 119-120). Eser hakkında Vesile Albayrak Sak'ın çalışması mevcuttur.¹⁰
14. Salahî, Abdullâh Selâhaddîn-i Uşşâkî (ö.1782), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 613-614) (Şahin, 1997, s. 120).
15. Cihâdî, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 121) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 615-616).
16. İsmâîl Müfid Efendi b. Ali el-İstanbulî (ö. 1803), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 614) (Şahin, 1997, s. 123).
17. Kudsîzâde Kadrî, *Kasîde-i Bür'e'nin Meâlen Tercümesi* (Şahin, 1997, s. 123-124).
18. Abdulhalîm Ken'ân, *Tuhfe-i Ken'ân* (Şahin, 1997, s. 125).
19. Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde (Mensur ve Manzum Tercüme)*. Eser hakkında Bünyamin Ayçiçeği'nin çalışması vardır.¹¹

¹⁰ Vesile Albayrak Sak, Esâsî'nin Kaside-i Bürde Tercümesi, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16, (2019), ss. 343-363.

¹¹ Bünyamin Ayçiçeği, Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasidetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 15, (2015), ss. 27-102.

20. Ahmed Arîfi, *Tercüme-i Kasîdetü'l-Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 614).
21. Konyalı Fahreddin Efendi (ö.1950), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Sezer, 1980, s. 237).
22. Hüseyinî, Seyyid Hüseyin b. Seyyid Alî el-Amasî (ö. 1650'den sonra), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 607-609). Bu tercüme hakkında Sadık Yazar'ın bir çalışması mevcuttur.¹²
23. Müftüzâde (...) b. Halîl, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 603-604).
24. Divitçizâde Mehmed Tâlib Üsküdarî (ö. 1679), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 609).
25. Sükûtî, Mehmed b. Şeyh Mustafâ (ö.1691), *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 609-610).
26. Sûzî Ahmed Efendi, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 130).
27. Abdurrahim Efendi, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 130).
28. Na'îmî, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde*. Eser hakkında yapılmış çalışma mevcuttur.¹³
29. Nihâdî, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 615).
30. Sayrafî, Mehmed, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 616-617).
31. Alî b. İsmâîl Babadağî, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 617).

¹² Sadık Yazar, Amasyalı Seyyid Hüseyin Efendi ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 3, (2018), ss. 145-187.

¹³ Mevlüt İlhan, Na'îmî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi, *Journal of Turkish Language and Literature*, C. 3, S. 4, (2017), ss. 42-61.

32. Mütercimi Belirsiz, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 618-619).
33. Mütercimi veya şârihi belirsiz, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 619).
34. Mütercimi Belirsiz, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 619-620).
35. Mütercimi Belirsiz, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 620).
36. Mütercimi Belirsiz, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 120-121) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 617-618).
37. Mütercimi Belirsiz, *Tercüme-i Kasîde-i Bürde* (Şahin, 1997, s. 122) (Yazar, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği, 2011, s. 618).
38. Sezai Karakoç – *İslam'ın Şiir Anıtlarından*.
39. İlhan Armutçuoğlu – *Kasîde-i Bürde Manzûm Tercüme*.
40. Mahmut Kaya – *Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söylemiş*.

1.6. Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin Türkçe Tahmisleri

1. Şeyhülislam Mekkî Mehmed Efendi-*Tevevül*. Şerh olarak yazdığı *Tevevül* adlı eserinin içerisinde bulunmaktadır. Her beytin şerhi yapıldıktan sonra tahmise yer verilmiştir.
2. Nahîfî Süleymân Efendi'nin Tahmisi. *Kasîde-i Bürde*'nin ilk Türkçe tahmîsidir. Kasideyi ayrıca hem Arapça hem Farsça olarak tahmis etmiştir.
3. Abdullâh Salâhî-i Uşşakî tahmîsi. Kasideyi hem Türkçe hem Arapça olarak tahmîs etmiştir. Türkçe tahmîsini kasidenin manzum çevirisi üzerine yazmıştır.
4. Resâ Mustafa Maksûd Efendi Tahmisi

5. Muhammed Fevzî Efendi b. el-Hac Ahmed Yârânkümevî *Kasîde-i Bürde*'yi Arapça, Farsça ve Türkçe olarak ayrı ayrı tahmîs etmiştir. Ayrıca kısa bir Türkçe şerh de yazmıştır.¹⁴
6. Şerîf Mahzûn el-Mu'tasım ibni Kadı Abdurrahîm el-Buhârî – *Tuhfe-i 'Azîziyye*. Kasideyi Arapça, Farsça ve Türkçe olarak ayrı ayrı tahmîs etmiştir. Eser 1293 yılında İstanbul'da Şevkî Efendi Matbaası'nda basılmıştır. Eserin Süleymaniye Ktp. Sütluçe Dergâhı 306 numaralı kayıta nüshası mevcuttur.
7. Diyarbakırlı Said Paşa, *Kasîde-i Bürde Tahmisi*. Eser hakkında Vesile Albayrak Sak'ın çalışması mevcuttur.¹⁵

Kasîde-i Bürde üzerine Türk edebiyatında birçok şerh, tercüme, tahmîs, haşiye yazılmıştır. Burada çalışmamızla ilgili olan bazı eserlerin isimlerine ve o eserler üzerine yapılmış akademik çalışmalara yer verdik. *Kasîde-i Bürde* ile ilgili eserlerin bibliyografyası için İsmail Hakkı Sezer¹⁶, Ebubekir Sıddık Şahin¹⁷, Sadık Yazar¹⁸, Haşim Keskinsoy¹⁹, Bahattin Kahraman²⁰ Yusuf İbrahim Yücel²¹ gibi araştırmacıların yaptığı çalışmalara bakılabilir.

¹⁴ Muhammed Kuzubaş, Muhammed Fevzî'nin Miftâhu'n-Necât Adlı Eseri (Kasîde-i Bürde Tahmîs ve Şerhi), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.1, (2007), ss. 156-192.

¹⁵ Vesile Albayrak Sak, Said Paşa'nın Kasîde-i Bürde Tahmisi, *Turkish Studies*, (2013), ss. 523-559.

¹⁶ İsmail Hakkı Sezer, *İmam Busîrî ve Bürde'si*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya, 1985.

¹⁷ Ebubekir Sıddık Şahin, *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercüme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara, 1997.

¹⁸ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011.

¹⁹ Haşim Keskinsoy, *Mekkî ve Nahîfî'nin Kasîde-i Bürde Tahmîsleri (Tenkitli Metin-İnceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Kahramanmaraş, 2011.

²⁰ Bahattin Kahraman, Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Etrafında Yazılmış Türkçe Eserler, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 6, (1991), ss. 167-174.

²¹ Yusuf İbrahim Yücel, Kasîde-i Bürde Üzerine Son Dönemde Yapılan İlmi Çalışmalar, *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S. 1, (2016), ss. 86-106.

Ka'b b. Züheyr'in Kasîdesi *Bânet Su'âd*'in şerh ve tercümelere için Sadık Yazar²², Ömer Said Güler²³, Zeynep Cevahir Aydın²⁴ gibi araştırmacıların yaptığı çalışmalara bakılabilir.

²² Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Tercüme ve Şerh Geleneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011.

²³ Ömer Said Güler, *Mollacıkzâde Mehmed Râ'îf'in Ziyâu'l-Fu'âd Fî Şerhi Bânet Su'âd İsimli Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2016.

²⁴ Zeynep Cevahir Aydın, *Eyüp Sabri Paşa'nın Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2016.

2. BÖLÜM

RUSÇUKLU MEHMED HAYRÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Mehmed Hayrî Bey hakkında yapılan tezkire incelemeleri neticesinde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mehmet Akın tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı sicil defterlerinde kayıtlı arşiv belgeleri temel alınarak Mehmed Hayrî Bey'in hayatına dair bilgiler ortaya konmuştur. Çalışmada söz konusu arşiv belgeleri²⁶ ve hazırlanan tez temel alınarak Mehmed Hayrî'nin hayatı aktarılmıştır. Ömer Faruk Huyugüzel tarafından kaleme alınan *İzmir Fikir ve Sanat Adamları* adlı kitapta da Mehmed Hayrî için bir bölüm yer alır (Huyugüzel, 2000). TEİS veri tabanında Mehmet Arslan tarafından yazılan "Mehmed Hayrî Bey, Rusçuklu" başlıklı bir madde bulunmaktadır. Fatih Koyuncu tarafından yazılan *Son Dönem Osmanlı Âlim ve Ediplerinden Rusçuklu Mehmed Hayrî ve Siyer-i Fârûk İsimli Eseri* başlıklı bir makale de mevcuttur. Mehmet Arslan ve Fatih Koyuncu'nun kaleme aldıkları çalışmalarda Mehmed Hayrî'nin hayatı hakkında detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

Mehmed Hayrî Bey, 18 Muharrem 1272 (30 Eylül 1855)'de Rusçuk'ta dünyaya gelmiştir. Osmanlı ordusunda mirlivalık görevinde bulunmuş olan Hacı Ali Paşa'nın oğludur (Akın, 2016, s. 9). İstanbul'da valilik yapmış olan Ahmed Mithat Bey'in babası ve Tercüman-ı Hakikat yazarlarından Ali Muzaffer'in ise dayısıdır (Ahenk, nr. 43, 29 Temmuz 1895, İzmir).

İlk eğitimini sıbyan mektebinde aldıktan sonra rüştiye mektebinde öğrenim görmüştür. Bu eğitiminin yanı sıra amaç ilimlerine ulaşmada birer

²⁵ Mehmet Akın, *Rusçuklu M. Hayrî'nin Belâgat'i İnceleme-Metin-Terimler Dizini*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2016.

²⁶ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH SAİDd 00002 00366, s. 730-731; DH SAİDd 00080 00088, s. 173-174; DH SAİDd 00089 000225, s. 447-448.

araç olan sarf, nahiv, mantık, belagat vb. ilimleri ve tefsir, hadis, fıkıh, kelim vb. amaç ilimlerini tahsil etmiştir (Akın, 2016, s. 9).

İyi bir tahsil gördükten sonra daha on altı yaşında bir genç iken 1871 yılında Rusçuk sancağı tahrirat kalemine, birkaç ay sonra ise Tuna vilayeti mektupçu kalemi görevinde bulunmuştur. 1874 senesinin ortalarına kadar aynı yerde kademe kademe yükselen ve 1875 yılında meclis idaresi ikinci katipliğine getirilen Mehmed Hayrî Bey, 1876 yılında Rusçuk'ta kurulan yüksek mahkeme kıraat memurluğuna tayin edilmiştir. Bu görevi yürütürken 1876 yılında yüksek mahkemede zabıt kâtibi ve 1877 yılında da aynı yerde levazım komisyonu katipliği görevleri kendisine ek memuriyet olarak verilmiştir. Fakat savaş ve istila nedeniyle buradan ayrılıp 1882 yılına kadar Bulgaristan'daki emlak arazisiyle ilgili bazı özel işlerle ilgilenmiştir (Akın, 2016, s. 9).

1882 yılının sonlarına doğru maaşsız olarak maarif nezareti mektupçu kaleminde işe başlamıştır. 1883 yılında ise bugün Giresun iline bağlı bir ilçe olan ve Şebinkarahisar olarak bilinen Karahisar-ı Şarkî sancağı tahrirat müdürlüğüne tayin edilmiştir. 1884 yılında Sivas vilayeti merkez sancakları tahrirat müdürlüğüne tayin edilmiştir. Buradaki görevini icra ederken 23 Nisan 1884'te kendisine rütbe-i sâniye sınıf-ı sâni mevkiisi verilmiştir. Mehmed Hayrî Sivas'ta görev yaptığı zamanlarda gazete yazarlığı da yapmıştır (Akın, 2016, s. 9-10).

Sözü edilen hizmetlerinden nakil, istila, ayrılma suretleriyle yer değiştirmiş, memurluk görevinden dolayı suçlanmış ve bu suçlamaların sonucu olarak da yargılanmıştır. Dönemin Sivas valisi Halil Rifat Paşa tarafından yazılan bir raporda da bu durum onaylanmıştır (Akın, 2016, s. 10).

Mehmed Hayrî Bey'in Karahisar sancağındaki hizmetleri, idare meclisi tarafından verilen mazbatası, sahip olduğu rütbeleri, Rusçuk Mekteb-i Rüştîyesinden aldığı diploması, Sivas vilayeti meclis-i idarece tutulan resmî belgelerde kayıtlı olduğu sicil kaydında ifade edilmiştir (Akın, 2016, s. 10).

Mehmed Hayrî, 19 Mart 1886'da Aydın vilayeti başkâtipliğine nakl olunmuş, 13 Kasım 1886'da kendisine üçüncü rütbeden mecîdî nişan-ı zî-şânî ve 28 Ocak 1887'de ise rütbe-i sâniye mütemayizi verilmiştir. İzmir'de meydana gelen kolera salgını sırasında yaptığı hizmetlerinden dolayı 7 Mayıs

1894'te kendisine üçüncü rütbeden nişan-ı Âli Osmani verilmiştir. 27 Mayıs 1894'te İzmir vilayeti mektupçuluğuna tayin edilmiştir. Bu görev esnasında gösterdiği hizmet ve gayretinden dolayı terfi ederek rütbe-i ulâ sınıf-ı sânisî mevkisine yükselmiştir. 26 Kasım 1898'de ise rütbe-i ulâ sınıf-ı evveline terfi etmiştir (Akın, 2016, s. 10).

1900 yılının haziran ayında İzmir'den ayrılarak Kırşehir Sancağı mutasarrıflığına tayin edilen Mehmed Hayrî'ye Kırşehir mutasarrıflığı görevine başladıktan kısa bir süre sonra ikinci dereceden nişan-ı Âli Osmanî verilmiştir. Mehmed Hayrî, Kırşehir'in havasına uyum sağlayamadığı için bir dilekçe yazarak Mersin'e naklinin gerçekleşmesini talep etmiştir. 15 Temmuz 1901 tarihindeki komisyon kararına göre bu talebi uygun görülmüştür. Kırşehir mutasarrıflığı esnasında hastane, şadırvan, şose ve kaldırım yapımı işlerini yürütmüştür (Akın, 2016, s. 11).

Memuriyet ve görevlerindeki hizmet ve gayretlerinden dolayı 3 Eylül 1901'de kendisine birinci rütbeden mecidî nişan-ı zî-şânî ve 23 Şubat 1902'de altın liyakat madalyası verilmiştir (Akın, 2016, s. 11).

Mersin mutasarrıflığı sırasında hakkında bazı suçlamalarda bulunulmuş, bundan dolayı da soruşturmaya tabi tutulmuş ve ardından görevine son verilmiştir. Yapılan soruşturma sonucunda Mehmed Hayrî Bey'in, hakkında ortaya atılan suçlamalarla doğrudan alakasının olmadığı ve sorumluluğu altında bulunan memurların görevlerini kötüye kullandıkları anlaşılmıştır. Mahkemenin verdiği beraat kararına istinaden kendisine mazûliyet maaşı bağlanmıştır. Bu olayların ardından da 9 Temmuz 1906'da Divaniye Sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Burada da birtakım imar faaliyetleri gerçekleştirerek söz konusu sancağa su getirtmiştir. Lakin sancağın ileri gelenleriyle anlaşamadığı için kısa sürede görevden alınmasını talep etmiştir (Akın, 2016, s. 11).

Mehmed Hayrî Bey, II. Meşrutiyetin ilanından sonra 13 Eylül 1908'de Maraş sancağı mutasarrıflığına atanmıştır. O dönemde şehrin çok yakın yerlerine kadar çeltik ekimi yapılması; orada sivrisineklerin oluşmasına, halkın sıtma hastalığına yakalanmasına, özellikle çocuklar arasında olmak üzere çok fazla ölüm vakalarının görülmesine neden olmuştur. Mehmed Hayrî Bey, idare meclisinde konu hakkında hazırlanan kanunu uygulamaya

ve çeltik tarımını şehrin yakın yerlerinden uzaklaştırmaya karar vermiştir. İdare meclisinde görev yapan üyelerin çoğunun şehrin ileri gelenleri olduğu ve onların sahip oldukları arazilerde çeltik tarımının yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla alınan bu karardan hoşnut olmayan meclis üyeleri, Mehmed Hayrî Bey'e bir komplo kurmuşlardır. Mehmed Hayrî Bey'in 9 Ocak 1909'da Ulu Cami'de hatip tarafından tilavet edilen bir ayetin kıraat edilmemesi hususunda hatibe ve müftüye müdahale etmesi üzerine halk bir karışıklığın meydana gelmesine sebep olmuştur. Kışkırtılan halk ayaklanarak Mehmed Hayrî Bey'in konağına doğru yürüyerek saldırılarda bulunmuştur. Saldırılardan korunmak adına konağına kapanan Mehmed Hayrî Bey olaylar esnasında bir fırsat bularak Antep'e kaçmıştır. Mehmed Hayrî Bey hakkında İstanbul'a şikâyet telgrafları gönderilerek halkın dini inançları ile alay ettiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Mehmed Hayrî Bey'in mutasarrıflık görevine son verilmiştir. (Gökhan, 2011, s. 321-322)

Mehmed Hayrî Bey, meydana gelen bu olaylardan dolayı fazlasıyla korkuya kapılmış ve bir hafta sonra üzüntüsünden vefat etmiştir. Kendisine ait malları eşi Seniyye Hanım'a verilmiş ve ayrıca eşine bir de maaş bağlanmıştır (Gökhan, 2011, s. 321-322).

Mehmed Hayrî Bey'in ölümünden sonra, söz konusu karışıklığın asıl sebebini ve olayı istismar ederek halkı isyana teşvik edenlerin tespit edilmesi için bir araştırma komisyonu kurulmuştur. Olayın sorumluları tespit edilerek Maraş Divan-ı Harbi mahkemesinde yargılanmışlardır. Yapılan yargılamalar sonucunda başta Maraş Naibi Esad Efendi olmak üzere bazı şahıslara hapis cezası verilmiştir. Olay esnasındaki beceriksizliği yüzünden mutasarrıf yardımcısı Abbas Efendi'nin de görevine son verilmiştir. Olaylardan dolayı suçlananların ise bir süre sonra affedildiği görülmüştür (Gökhan, 2011, s. 321-322).

Mehmed Hayrî Bey'in ölüm tarihi ve yeri hakkında kaynaklarda net bir bilgi mevcut değildir. İlyas Gökhan, ifade ettiği olay ve neticesinde Mehmed Hayrî Bey'in bir hafta sonra üzüntüsünden dolayı öldüğünü aktarsa da bu bilgi için herhangi bir kaynak belirtmemiştir. Taradığımız kaynaklardan da böyle bir bilgiye ulaşamadık. Oğlu Midhat Bey'e ait arşivdeki sicil kaydında Mehmed Hayrî Bey'den kalan altın liyakat madalyasının oğlu tarafından

takılabileceği ifade edilmiştir. Bu durumun gerçekleşmesi için 24 Eylül 1913'te ilgili kişi ve kurumlar tarafından izin verildiği belirtilmiştir (DH_SAİDd__00089_00225, s. 447). Bu sebeple ölüm tarihinin Ocak 1909 ve ölüm yerinin Antep olduğunu ifade edebiliriz.

2.2. Edebî Şahsiyeti

Mehmed Hayrî, II. Abdülhamid'in saltanat yıllarındaki basın-yayın dünyasında tanınan bir yazar ve şairdir. Sicil kaydında Farsça, Rumca, Bulgarca dillerini konuşabildiği, Fransızca yazılmış metinleri okuyabildiği ve Türkçe eserler kaleme aldığı ifade edilmiştir. Bu dillerin yanı sıra Arapçayı iyi derecede bildiği görülmektedir. *Türkçe Avamil Tuhfesi* ve *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediyye* adlı eserleri kaleme almış olması bu durumu desteklemektedir.

Mehmed Hayrî'nin İzmir İdâdîsi'nde Lisân-ı Osmânî ve Hat öğretmeni olarak görev yapması kendisinin edebiyata vâkıf biri olduğunu göstermektedir. Öğretmenliği esnasında kaleme almış olduğu *Belâgat* adlı eseri de klasik edebiyattaki yetkinliğini göstermektedir. Söz konusu kitap İzmir İdâdîsi'nde okuttuğu derslerin bir ürünüdür.

Mehmed Hayrî eserlerinden ve yazılarından anlaşıldığı üzere dini ve edebî bilgiye hakimdir. Yazarın dini ilimlere olan hakimiyetini Hazret-i Ömer'in hayatını anlattığı *Siyer-i Fârûk* adlı eserinden ve yaratılış, akâid, ilmihâl gibi konular hakkındaki meseleleri kısa soru-cevap şeklinde kaleme aldığı *Hediyyetü'l-İhvân* isimli eserinden anlamaktayız. *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserinin sonunda yer alan bilgiye göre neşredilmeyen eserler arasında zikredilen *Siyer-i Nebî* adlı eseri de dini ilimlere dair bilgiye sahip olduğunun diğer bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

Mehmed Hayrî Bey, İstanbul'da yardımcı yazarlığını Muallim Naci'nin yaptığı *Sühâ* isimli bir dergi çıkarmıştır. *Sühâ* dergisinin yapılan kaynak taramaları sonucunda dört sayısına ulaşılmıştır. Dergide Mehmed Hayrî ve Muallim Naci'nin yanı sıra Nusret Ali Han, İsmail Paşazade Hakkı Bey, Ahmed Cemal gibi şahsiyetlerin yazıları da bulunmaktadır. Derginin sayılarının kapağında muharrir olarak Rusçuklu Mehmed Hayrî'nin adı yer almaktadır. Dergi sayılarının ilk sayfalarında "Siyasetten başka her şeyden

bahseder, cüz cüz çıkar risaledir.” (Hayrî, Sühâ, 1300, s. 2) ifadesi yer almaktadır. Mehmed Hayrî, derginin ilk sayısında yazdıklarını kusurlu bulsa da bu yazılarıyla vatan evlatlarına hizmet etmeyi amaçladığını dile getirmiştir. Bu sayıda dergiye *Sühâ* adının verilmesinin sebebinin de açıklamıştır. Derginin ilk görüldüğü anda küçük olduğunun fark edilmesinden ötürü bu ismi aldığını ifade etmiştir (Hayrî, Sühâ, 1300, s. 3).

Dergi, 1300/1882-1883 yılında İstanbul Babıali civarında Ebussuud Caddesi'nde Mahmud Bey Matbaası'nda basılmıştır. Derginin arka kapağında Mehmed Hayrî'nin *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediyye* ve *Türkçe Avamil Tuhfesi* isimli kitaplarının kitapçılarda bulunabileceği ifade edilmiştir.

Mehmed Hayrî, *Sühâ* dergisinde bazı şairleri tanıtmış, farklı şahıslardan seçtiği veciz Arapça ve Farsça bazı beyitleri Türkçeye tercüme etmiştir. Söz konusu Arapça ifadelerden bazıları şunlardır:

“Hazret-i Ali kerremallâhu vechehû efendimize isnâd edilen bir kıtadır.

لثودع السر ا. عذ ذى كرم
والسر عذ كرام الناس ملقتوم
والسر عذ عيفي بيت له غلق
قد ضاع فتاح والبيت مقوم

Sırrını ancak kerem-i nefis ve haysiyet-i zâtiye sâhiplerine tevdî eyle. Zîrâ sır, halkın kerîmü'n-nefis olanları yanında mektûm kalır. Bana tevdî olunan sır, kapısı kilitli bir odaya konulmuş hükmündedir ki anahtarı gâib olmuş ve oda kapalı kalmıştır.” (Hayrî, Sühâ, 1300, s. 12-13).

Farsça beyitlerden bazıları şunlardır:

سگس ان شو درق دم نى هم چو آب
سجله رنگ آهزی و ترداضى
(*Hâfiz-ı Şirâzî*) (Hayrî, Bazı Ebyât, 1300, s. 13).

Tabî`î taş gibi sâbit-kadem ve yek-renk ol. Su gibi âlûde-dâmen ve her levn ile mütelevvin olma.

پسران را کف دو کار خراب
(*Hâtifi*) موس نینت و مواى شراب

Gençleri iki şey harâb eder. Birisi zînet hevesi, diğeri de şarâb hevâsıdır.

درد در عالم از فر اوست

(Hakîm-i Senâ'î) را هزار درم اوست

Âlemde dert egerçi hesâbsızdır, fakat her bir derde bin dermân vardır.
(Hayrî, Bazı Ebyât, 1300, s. 25).

Sicil defterinde yer alan kayda, *Sühâ* dergisinde yer alan Farsça ve Arapça metinlerin tercümesine ve kaleme aldığı eserlere istinaden Mehmed Hayrî'nin bu iki dile iyi derecede vakıf olduğunu ifade edebiliriz.

Mehmed Hayrî, klasik şiir geleneğine uygun şiirler de yazmıştır. *Sühâ* dergisinin birinci sayısında II. Abdülhamid için kaleme aldığı otuz iki beyitten oluşan kasidesi yer almaktadır. Kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir:

“Âferîn ey kâinatın akl-ı evvel dâveri

Levha yaz artık adâletnâme-i nâm-ı âveri

Tâb verdi âleme ol-rütbe feyz-i şevketin

Munhasif yanında çarhın âfitâb u ahteri” (Hayrî, *Sühâ*,

1300, s. 4)

Kasidenin son beyitleri ise şu şekildedir:

“Biz kuluz Hayrî bize kulluk gerek çün turma hîç

Bârgâh-ı Hakk'a arz eyle duâ-yı bihteri

Tâ ki oldukça cihân ma'mûr olsun dâimâ

Her ne tedbîr etse tevfiik-i İlâhî rehberi

Hem kımıldatmadıkça eşcârı sabâ her subh-dem

Hep gubâr-ı dehrden âzâde olsun meş'arı” (Hayrî,

Sühâ, 1300, s. 7).

Sühâ dergisinin üçüncü sayısında da Mehmed Hayrî'ye ait bir gazel yer almaktadır. Aruzun “fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” kalıbıyla kaleme alınmış olan gazel ise şu şekildedir:

“Kevkeb-i bahtıma gör kim ne füsûn etdi felek

Nûr-ı memdûdunu maksûr u zebûn etdi felek

Kan akar dîdelerimden elem-i dehr ile hep
Çün iki çeşmimi ser-çeşme-i hûn etdi felek

Etmemek lâzım esef hîç felegin tavrına kim
Kendi kaderin dahi zulmü ile dûn etdi felek

Kays ikbâl-i asâletle sürerken ömrün
Zülf-i Leylâ ile meclûb-ı cünûn etdi felek

Dehrden eyleme ümîd-i vefâ ey Hayrî
Nice erbâb-ı mezâyâyı nigûn etdi felek” (Hayrî, Sühâ,
1300, s. 39).

Mehmed Hayrî'nin *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediye* adlı eserinin sonunda da 46 beyitlik bir naat yer almaktadır. Hz. Peygamber'e övgülerde bulunduğu bu naatın bazı beyitleri şunlardır:

“Merhabâ ey enbiyânın nûr u hayru'l-hâtemi
Seyyidü'l-kevneyn hem râz-ı Hudâ'nın mahremi

Zâtını sevdi yaratdı zât-ı pâkiyçün Hudâ
Sensin ey fahr-ı rusûl Hakkın habîb-i ekremi

...

Kim irişmiş “kâbe kavseyn”in bu rütbe fevkine
Başka kim olmuş bu türlü bezm-i kurbun hemdemi

Göz yumup açınca seyr etdi makâmâtı bütün
Hâk-i pâyı oldı çarhın heft tâk u târemi

...

Söz uzandı **Hayrîyâ** artık tahiyyât eyle kim
Çok ma'ânî az söz olmaktadır bu mülkün mersemi

Her dakîka rûhuna olsun salât-ı elf tâ

Zâhir u bâtında durdukça bu dîn-i muhkemi

Zikr u tesbîh u senâ ettikçe hem ins u melek
Hak dahi kılsun ana yüz bin selâm-ı sâlimi

Hem dahi olsun tahiyyât ü selâm-ı bî-hisâb

Âline ashâbına anlar bu şer‘in nâzımı (Hayrî, Türkçe
Kasîde-i Bürde Şerhi Hediye, 1300, s. 147-151).

Yukarıda bazı beyitleri verilen naat, çalışmamızı oluşturan *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediye* eserinin son kısmında yer aldığından dolayı metnin tamamı ilgili bölümde transkripsiyonlu bir şekilde verilmiştir.

Mehmed Hayrî, İstanbul dışında görev için gittiği yerlerde de yayın faaliyetlerinde bulunmuştur. İzmir’de görev yaparken *Hizmet* gazetesinde yazılar yazmıştır. Halit Ziya, hatıralarında *Hizmet* gazetesinin çıkışını anlatırken *Hizmet*’in fikir babası olarak Mehmed Hayrî Bey ve Mahmud Esad Efendi arasında tereddüd geçirdikten sonra şöyle devam etmektedir: “Hayrî Bey, Ruscuklu Hayrî imzasıyla zaten gazetecilik âleminde tanınmıştı. Yazarlıkta ve devlet memurluklarında pişkin ve dolgun biçim alan üslubu ile ara sıra *İcmâl-ı Ahvâl* başlığı altında tanınan başyazılar yazardı.” (Uşaklıgil, 1987, s. 208)

Halit Ziya ve Mehmed Hayrî’nin samimi olmalarında İzmir İdadisi’nde beraber görev yapmalarının etkisi söz konusudur. Halit Ziya’nın Fransızca dersi verdiği zamanlarda Mehmed Hayrî’nin de Lisan-ı Osmanî ve Hat muallimi görevini yürüttüğü bilinmektedir (Aydın Salnamesi, 1885). Mehmed Hayrî, İzmir İdadisi’nde görev yaptığı sırada derslerde okutulmak üzere bir belâgat kitabı kaleme almıştır. Bu olaylar Mehmed Hayrî’nin sürekli olarak edebiyatın farklı alanlarıyla ilgilendiğini göstermektedir. Gazete ve dergi işleriyle uğraştığı için dönemin basın-yayın dünyasına hâkim olduğu söylenebilir. Gazete ve dergi etrafında oluşan edebiyat meclislerinin aranan ve tanınan bir şahsiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mehmed Hayrî, İzmir’deki ilk yazılarını 1886 yılının Kasım ayından itibaren *Hizmet* Gazetesi’nde neşretmiştir. Buradaki yazılarının dışında İzmir’de yayımlanan diğer gazete veya dergilerde imzalı herhangi bir yazısı

bulunmamaktadır. Lakin günümüzde kütüphanelerde veya arşivlerde herhangi bir sayısı bulunmayan *Aydın Gazetesi*'nin bir süre Mehmed Hayrî Bey tarafından yayımlandığı bilinmektedir. 1887 yılına ait *Aydın Vilayeti Salnamesi*'nde matbaa-i vilayet memurları kısmında başmuharrir olarak Mehmed Hayrî'nin adı zikredilmiştir (Salnamesi, İzmir). Salnamelerdeki başmuharrir olarak Mehmed Hayrî'nin zikredilmesine ait kayıtlar 1893 yılına kadar devam etmektedir. *Aydın Vilayeti Salnamesine* göre Mehmed Hayrî Bey, 1894 yılında ise matbaa nazırı olarak görev yapmıştır. Buna istinaden Mehmed Hayrî'nin İzmir'den ayrıldığı tarihe kadar vilayet matbaası ve Aydın gazetesiyle yakından ilgilendiği görülmektedir. Lakin gazetede ne tür yazılar kaleme aldığı bilinmemektedir (Huyugüzel, 2000, s. 343).

Mehmed Hayrî, 30 Haziran 1900'de İzmir'den ayrılarak yeni görev yeri olan Kırşehir'e gitmiştir (Ahenk, nr. 1175, 30 Haziran 1900). Mehmed Hayrî Bey'in yerine ise Ahmet Bey mektupçu olarak tayin edilmiştir. Söz konusu tayin dolayısıyla yazarın sık sık birlikte olduğu şair Eşref'in söylediği bir kıta latife kabilinden kaynaklarda zikredilmiştir. Eşref'in dost meclisinden bazı kişiler, şairden bir tarih kıtası söylemesini rica edince o da şu kıtayı söylemiştir (Huyugüzel, 2000, s. 344):

Mir Ahmet oldu mektupçu sevenler oldu şâd
Sevmeyen yoktur desem İzmir'de mahzûn ola!
Çıktı üç Ermeni kıptîsi târîhin dedi
Mîrimiz çingeneye oldu halef meymûn ola!

Burada "Çingene" sözüyle kastedilen kişinin Mehmed Hayrî olduğu ve "Çingene" ile "Maymun oynatan" sözlerinin, şair Eşref'in Mehmed Hayrî Bey'e çeşitli olaylar neticesinde taktığı ve bazı kıta ile beyitlerinde kullandığı lakaplar olduğu ifade edilmiştir. "Ermeni kıptîsi" sözünün de Ahmet Bey için kullanıldığı ve bunun sebebinin Ahmet Bey'in fizikî açıdan Kayseri Ermenilerine benzemesinden dolayı olduğu aktarılmıştır (Huyugüzel, 2000, s. 344).

2.3. Eserleri

Ruşçuklu Mehmed Hayrî'nin altı eseri mevcuttur. Bu eserlerini İstanbul ve İzmir'de bulunduğu dönemlerde 1882-1890 yılları arasında kaleme almıştır.

2.3.1. Belâgat

Mehmed Hayrî'nin İzmir İdadisi'nde Lisân-ı Osmânî ve Hat muallimi iken verdiği derslerin notlarından oluşan, ders kitabı olarak yayımlanan eseridir. 1890 yılında Aydın Vilayeti Matbaası'nda yayımlanan bu kitap, 35 dersten oluşan 86 sayfalık matbu bir eserdir.

Eserin başında “Hutbe” başlığını taşıyan ön söz kısmında yazar, Sultan II. Abdülhamit'i övgüyle andıktan sonra konunun kısa bir şekilde anlatıldığını fakat işin ehli olan birisi tarafından okutulduğu vakit belâgat ilmini öğreteceğinden şüphe etmediğini ve edebiyatımıza böyle bir eser kazandırmakla iftihar ettiğini dile getirmiştir. “Mukaddime” başlığı altında insanın duygu ve düşüncelerini ifade ederken sözü yerinde kullanmak, edebî sanatlara yer vermek ve bedî' sanatıyla süslemek için üç ilme muhtaç olduğu ifade edilmiştir. Ardından da bu üç ilmin isimleri zikredilerek kısa tanımları yapılmış ve üçünün genel anlamda belâgat olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir. Ardından derslere geçilmiş ve her ders numaralandırılarak belirtilmiştir. Derse ait konu hakkında kısa bilgiler verildikten sonra manzumensur parçalardan ve günlük dilden örnekler aktarılmıştır. Eserdeki otuz dördüncü dersin sonunda yazar, *Usûl-i Şi'r ve İnşâ* isimli bir eser kaleme alacağını ifade etmişse de taramalar sonucunda böyle bir esere rastlanılmamıştır.

“Hâtıme” başlığı altında yazar, “secavend” kavramının tanımını yaparak bazı kişilerce kullanılan diğer isimlerini de zikretmiştir. Yazar, bir şeyin dilde özel ismi olmadığı takdirde ona yeni bir isim vermek veya o şeyin alındığı dildeki ismiyle hatırlanmasının dilbilimin usulü olduğunu ifade etmiştir. İfade edilen şeyin dilde güzel bir ismi varsa veya o şeyin çevirisini yapmak mümkünken başka dillerdeki adıyla zikretmenin dilin kıymetini bilmemek olduğunu söylemiştir. Bu anlayıştan dolayı adı geçen işaretlerin gerek toplu gerek parça parça olsun isimlerinin dilimizdeki veya çevrilmiş haliyle yad

edileceğini belirtmiştir. Eserin sonunda yazar, kitabın R. 2 Temmuz 1306/M. 14 Temmuz 1890 tarihinde Kuşadası'nda yazıldığına dair bir ibareye yer vermiştir.

Eser hakkında iki farklı akademik çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki *Ruşuklu M. Hayrî'nin "Belâgat" Adlı Eseri* isminde Ali Nihad Tarlan yönetiminde 1971 yılında Şükrü Karabiber tarafından hazırlanan bitirme tezidir.²⁷ İkinci çalışma ise Mehmet Akın tarafından *Ruşuklu M. Hayrî'nin Belâgat'i (İnceleme-Metin-Terimler Dizini)* adlı yüksek lisans çalışmasıdır.²⁸ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için söz konusu yüksek lisans çalışmasına bakılabilir.

2.3.2. Esrâr-ı Gülistân

Yazarın sicil kaydında eserin adı zikredilse de eserin içeriği hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. *Hediyetü'l-İhvân* adlı eserin son sayfasında yer alan bilgiye göre eserin iki cüzü *Aydın* gazetesıyla parça parça neşredilmiştir. Sayfanın devamında yer alan diğer bir bilgiye göre ise eserin ilk iki cüzünün devamı olan fakat neşredil(e)meyen iki cüzünün mevcut olduğu ifade edilmiştir (Hayrî, *Hediyetü'l-İhvân*, 1886).

Aydın gazetesi sayılarının kütüphanelerde herhangi bir nüshası bulunmadığından dolayı esere ulaşılamamıştır. Eserin daha sonraları ayrı bir kitap olarak neşredilmiş olabileceği göz önünde bulundurularak yapılan kütüphane ve katalog taramaları sonucunda da esere ulaşılamamıştır.

2.3.3. Hediyetü'l-İhvân

Eser 1304/1886 yılında Aydın Vilayet Matbaası'nda basılmıştır. Eser, hutbe, mukaddime, fasl-ı evvel, fasl-ı sani ve son isimli bölümlerden oluşmaktadır. Mehmed Hayrî, "Hutbe" başlığı altında sebep-i telifi ifade ederek dönemin padişahına dualarda bulunmuştur. Hutbe metninin altında ise

²⁷ Bk. Şükrü Karabiber, *Ruşuklu M. Hayrî'nin Belâgat Adlı Eseri*, Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1971.

²⁸ Bk. Mehmet Akın, *Ruşuklu M. Hayrî'nin Belâgat'i İnceleme-Metin-Terimler Dizini*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2016.

içinde Mehmed Hayrî yazan bir mühür yer almaktadır. Mukaddime başlığı altında yer alan “Yaratılış Hakkında Birkaç Söz” alt başlıklı bir metin ile başlamaktadır. Eserin tamamı soru-cevap şeklinde tertip edilmiştir. Sual kelimesi sin harfi ile cevap kelimesi ise cim harfi ile ifade edilmiştir. Fasl-ı evvelde “İtikad” alt başlığıyla itikad konusu hakkında soru-cevaplar yer almaktadır. Fasl-ı sanide ise “Amel” başlığı altında konuyla ilgili yine aynı şekilde soru-cevaplar yer almaktadır. Son isimli bölümde “Bilinmesi Elzem Olan Bazı Mesail” başlığı altında bazı dini meseleler soru-cevap şeklinde anlatılmıştır.

Eserin sonunda yer alan bir sayfada ise muharririn diğer eserleri başlığı altında yazara ait neşredilen ve neşredilmeyenler kitapların isimleri verilmiştir. Burada yer alan bilgiye göre muharririn neşr edilen eserleri şu şekildedir:

Eser Adı	Cüz
<i>Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediye</i>	1
<i>Türkçe Avâmîl Tuhfesi</i>	1
<i>Siyer-i Fârûk</i>	1
<i>Sühâ</i>	4
<i>Esrâr-ı Gülistân</i>	2
<i>Târîhçe-i Ümem</i>	1

İlk dört eserin karşısında “Matbu nüshaları kalmamıştır.” ibaresi yer almakta iken *Esrâr-ı Gülistân* eserinin karşısında “Aydın Gazetesi’yle parça parça neşredilmiştir.” ifadesi mevcuttur. *Târîhçe-i Ümem* eseri karşısında ise “Sivas vilayetinin 1300 senesi salnâmesinde mündericidir.” açıklaması yer almaktadır.

Neşr edilmeyen eserler hakkındaki bilgiler ise şu şekildedir:

Eser Adı	Cüz
<i>Riyâzü’s-Siyer</i>	1
<i>Esrâr-ı Gülistân</i>	2
<i>Çile-i ‘Aşk</i>	2

Riyâzü’s-Siyer eserinin karşısında “Siyer-i Peygamberî’den bâhistir.” ifadesi yer alırken *Esrâr-ı Gülistân* hakkında “Neşredilen diğer iki cüzü muakkiptir.” ibaresi mevcuttur. *Çile-i ‘Aşk* ile ilgili olarak da “Bir romandır.

Takrîben on cüz kadar olacaktır. Sâir eczâsı derdest-i tahrîrdir.” ifadesi yer almaktadır (Hayrî, Hediyyetü'l-İhvân, 1886).

2.3.4. Siyer-i Fârûk

Hz. Ömer’in hayatından bazı önemli kesitlerin anlatıldığı mensur bir eserdir. Eserde öncelikle Hz. Ömer’in künyesi ele alınmış ve müslüman oluşu anlatılmıştır. Ardından Hz. Ömer’in faziletleri, halifelik yaptığı dönemde yapılan Suriye, İran ve Filistin seferleri; özellikle de Kadisiye Savaşı detaylı bir biçimde ifade edilmiştir. Eser, Hz. Ömer’in şehit edilmesi ve hilyesinin anlatımıyla bitmektedir. Yazarın şairliği ve belagatteki vukufiyeti eserin üslubuna yansımıştır. Eser, H. 1303/M. 1885 yılında İzmir’de basılmıştır. Fazla hacimli olmayan eser, 51 sayfalık mensur bir metindir. Akıcı, edebî bir üslupla kaleme alınan eserde yazar sade ve orta nesri tercih ederek Arapça ve Farsça kelimelere ve tamlamalara da yer vermiştir. (Koyuncu, Güz 2015, s. 904).

2.3.5 Türkçe Avâmil Tuhfesi

Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan Mehmed Birgivî’nin *el-Avâmil* isimli eserinin bir tercümesidir. Eser h. 1300/m. 1882 yılında İstanbul Mahmut Bey Matbaası’nda basılmıştır. Yazar, eserin başında yer alan “Arz-ı Mazaret” başlıklı bölümde vatan evlatlarına hizmet amacıyla bu eseri kaleme almaya cesaret ettiğini ifade etmektedir. Yazar, *el-Avâmil* adlı eseri Türkçeye tercüme ederek haşiyesine de nahvin pek çok tariflerini ve kurallarını ilave etmiştir. Bunun yanı sıra da *el-Avâmil*’in sözlerini söylendiği gibi yazmaya çalışarak *Türkçe Avâmil Tuhfesi* adı altında yayın âlemine arz etme cesaretinde bulunduğunu belirtmiştir (Hayrî, Türkçe Avâmil Tuhfesi, 1882).

2.3.6. Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi “Hediye”

İmam Bûsîrî’nin Peygamber Efendimiz için kaleme aldığı *Kasîde-i Bürde* ismiyle meşhur olan bu eser, çalışmamızın da konusunu oluşturan Türkçe bir şerhtir. Eser hakkında aşağıda detaylı bilgi verilecektir.

3. BÖLÜM

HEDİYYE’NİN İNCELEMESİ

3.1. Yazılış Sebebi

Klasik Türk edebiyatındaki eserlerin genelde müellifler tarafından belirlenen bir yazılma sebebi vardır. Müellifler, bu sebebi eserlerinin mukaddime bölümlerinde veya bazen de hâtimesinde açıkça ifade ederler. Bu sebepler, eserin türüne, muhtevasına, diline, sunulacağı kişiye göre değişkenlik gösterir. Bir eser bazen padişaha veya bir devlet büyüğüne sunulmak amacıyla yazılacağı gibi bazen de müellifin çevresindeki kişilerin müellife yaptığı baskılar veya ondan rica etmeleri sebebiyle kaleme alınabilir. Bunun yanında bazı eserler medresede eğitim gören talebelerin dersleri daha iyi ve kolay bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olmak amacıyla yazılır. Bu gibi sebepler dışında bazı eserlerin de Arapça ve Farsça bilmeyen insanların söz konusu eserlerden daha fazla fayda sağlaması amacıyla yazıldığı bilinmektedir.

Mehmed Hayrî, eserin başında yer alan “Mukaddime” başlığı altında şerhin kaleme alınma sebebini açıkça ifade eder. Buna göre yaşadığı dönemde her eli kalem tutan kişinin bir eser yazıp yayınlama şerefini elde etmeye çalıştığını belirtir:

“...her eli kalem tutan meydân-ı hünere bir eser koymak şerefini istihşâle şitâbân...”

Kendisinin de bir acizlikle beraber bazı eserler yazmak hevesiyle sayfalar karaladığını ve farklı tecrübelerinden meydana gelen bu eserleri yayınlamak amacıyla olduğunu ifade eder:

“...bendeñiz de kemâl-i ‘acizimle berâber ba’zı eserler vücûda getürmek hevesiyle bir taqım evrâkı siyâh eylemiş ve tecrübe-i fikr u kalem nev’inden olan mezkûr eserlerimi meydân-ı intişâra koymak emelinde bulduğça...”

Mehmed Hayrî, daha sonrasında eserlerinin değersiz ve incelemeye layık olmadığını düşünerek yayınlamaya cesaret edemediğini ve bu sebeplerle amacını gerçekleştirmediğini şu satırlarda aktarır:

“...degersizliklerini ve şâyân-ı muţâlâ‘a olmadıklarını düşünmekle cesâretim kesilüp şimdiye kadar huşûl-ı maķşada muvaffaķ olamamış idim.”

Ardından eserlerin insan hayatının meyvesi olduğunu ve bu eserlerin evlat gibi görüldüğünü belirterek onların unutulmasına hiçbir vicdanın rıza göstermeyeceğine dikkat çeker:

“Âşâr-ı fikr u ķalem eşmâr-ı şecere-i ‘ömr-i benî-âdem demek olmağla evlâd ķabilinden olup bunların kûşe-i nisyânda terkine rızâ göstermege hiĉ bir vicdânın ķâ’il olamayacağı...”

Özellikle sanat erbabının bağışlama denizinin kendi kudretinden daha geniş olduğunu ifade ederek kendisinin kusuruna bakılmayacağına şü ifadelerle dikkat çeker:

“... huşûşuyla erbâb-ı fazl u kemâlin deryâ-yı ‘afv u mürüvvetleri iktidârım gibi vüs‘atsız olmamak mülâbesesiyle her bir ķuşûruma bakılmayacağı emr-i âşikâr idüğüne...”

Bahsedilen düşüncelerin, cesaretini arttırmasından dolayı Allah’ın yardımıyla bundan sonra neşredeceği eserlerine hayırlı bir başlangıç yapmak ister. Bu başlangıcı da *Kasîde-i Bürde*’ye bir şerh yazıp yayınlamak gerçekleştirmek ister. Bu yüzden *Kasîde-i Bürde*’nin Arapça ve Türkçe muhtelif şerhlerinden gücü yettiği kadarıyla bazı nitelikleri ve meziyetleri çıkarır. Çıkardığı özellikleri ve meziyetleri Türkçe olarak toplayıp düzenler ve eserini meydana getirir. Kaleme aldığı esere de *Hediye* adını verdiğini şü satırlarda dikkatlere sunar:

“...işte şü mülâhazalar cür‘etimi arttırdığına binâ‘en bi-mennihi te‘âlâ bundan şoıra neşr edeceğim âşâr-ı ‘âcizâneme hayırlı bir muķaddime olmak üzere bu kerre *Ķaşîde-i Bürde*’niñ ‘Arabça ve Türkçe şerhlerinden ‘alâ ķadri’l-istiţâ‘a istihrâc edebildigim ba‘zı havâşş u mezâyâsını Türkçe olarak cem‘ u tertîb ile ve *Hediye* nâmıyla nazargâh-ı erbâb-ı muţâlâ‘aya ‘arz u taķdîme mütecâsir oldum.”

Mehmed Hayrî, asıl amacının Hz. Peygamber’in güzel vasıfları ve övülmeye layık ahlakı hakkındaki yüce övgüleri Arapça bilmeyen din kardeşlerine arz ve beyan etmek olduğunu belirtir. Bunun yanında manevi olarak Hz. Peygamber’e bu eseri sunarak bir hizmet takdim etmek, kendisine şefaatte bulunmasını rica ve talep etmek amacıyla olduğunu da söyler. Amaçlarını zikredildiği üzere aktaran Mehmed Hayrî, eserin tertibinde

meydana gelen hata ve kusurlarının da iyi niyetine bağlı olarak bağışlanacağını ümit ettiğini şu sözlerle dile getirir:

“...esās emel-i kemterānem Hāzret-i Faḥr-ı Kā’ināt ‘aleyhi efdalu’t-taḥiyyāt ve’t-teslīmāt efendimiziñ evşāf-ı cemīle ve aḥlāk-ı ḥamīde-i risālet-penāhileri ḥaḳkındaki medā’ih-i celīleyi lisān-ı ‘Arab’ı ‘ārif olmayan ihvān-ı dīne ‘arz u beyān ile ma’nen daḥı ḥuzūr-ı pūr-nūr-ı cenāb-ı peygamberīye çākerāne bir ḥidmetcik taḳdīm ederek istid‘ā-yı şefā‘at-ı keyfiyyetden ‘ibāret bulunduğuna göre ḥin-i cem‘ u tertībde vāḳı‘ olan ḥaḫā ve ḫuşūrlarımn ḥüsn-i niyyetime bağışlanılacağını ḥaşşeten ümīd ederim.”

Görüldüğü üzere Mehmed Hayrî’nin *Kasīde-i Bürde* şerhini yayınlamaya karar vermesi, şerhinin, diğer eserlerine hayırlı ve güzel bir başlangıç olması amacıyla kaleme alınmış olduğunu göstermektedir. Bu eserin diğer yazılış sebepleri arasında başta *Kasīde-i Bürde* olmak üzere Hz. Peygamber’e yazılmış övgülerin Arapça bilmeyen insanlar tarafından da okunabilmesi ve bu eser sayesinde Hz. Peygamber’den şefaate talebinde bulunabilmek olduğu görülmektedir. Kaleme alınan eser, H. 1299/M. 1882 yılında İstanbul Mahmud Bey Matbaası’nda neşredilmiştir.

3.2. Dil ve Üslubu

Eserin dili bölümlere göre değişiklik gösterir. Mukaddime kısmında klasik anlayışa göre sanatlı, terkipli ve uzun cümleler mevcuttur:

“Āşār-ı fikr u ḫalem ešmār-ı şecere-i ‘ömr-i benī-ādem demek olmağla evlād ḫabilinden olup bunların kūşe-i nisyānda terkine rızā göstermege hiç bir vicdānıñ ḫā’il olamayacağı bedīdār ve ḫuşūşuyla erbāb-ı fazl u kemālīñ deryā-yı ‘afv u mürüvvetleri iḫtidārım gibi vüs‘atsiz olmamak mülābesesiyle her bir ḫuşūruma bakılmayacağı emr-i āşikār idüğüne ve işte şu mülāḫazalar cür‘etimi artırdığına binā’en bi-mennihi te‘ālā bundan şofıra neşr edeceğim āşār-ı ‘ācizāneme ḫayırlı bir muḫaddime olmak üzere bu kerre ḫaşīde-i Bürde’niñ ‘Arabça ve Türkçe şerḫlerinden ‘alā ḫadri’l-istiḫā’a istiḫrāc edebildigim ba’zı ḫavāşş u mezāyāsını Türkçe olarak cem‘ u tertīb ile ve Hediyye nāmıyla nazargāh-ı erbāb-ı muḫāla‘aya ‘arz u taḫdīme mütecāsir oldum.”

Eserde ağırlıklı olarak Arapça ibare ve terkipler kullanılır:

“Ba‘de edā’i mā-vecebe ‘aleynā (s.6), emrāz-ı vefire (s.8), fevḫa’l-ḫad (s. 9), ādāb-ı müstahsene ve şürūḫ-ı ḫırā’at (s. 10), min kulli’l-vücūh (s. 116), ḫasbeten-li’llāh (s.116)”

Ayet ve hadisler genellikle Arapça haliyle verilir, bazı durumlarda bu ayet ve hadislerin mealleri aktarılırken bazen de aktarılmadığı görülür. Bunun

yanında eserde Farsça kullanımının kelimelerle sınırlı kaldığı, alıntılarda kullanılmadığı görülür.

Allah, Hz. Peygamber, İmam Bûsîrî'nin isimleri zikredildikten sonra genelde farklı ifadeler kullanır:

“celle şānuhū, şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem, 'aleyhi efđalu't-taḥiyyāt ve't-teslimāt, 'aleyhi efđalu't-taḥiyyāt, 'aleyhi's-selām, ḳuddise sirruhū”

Eserde bir üslup özelliği olarak Hz. Peygamber için farklı isimlerin kullanıldığı görülür:

“Ḥāzret-i Faḥr-ı Kā'ināt, Ḥāzret-i Faḥr-ı Risālet, Cenāb-ı Faḥr-ı Rusūl, Ḥāzret-i Ḥābīb-i Ḥudā, Ḥāzret-i Seyyidü's-şāḳāleyn, Cenāb-ı Ḥātemü'n-Nübüvvet, Nebiyy-i Zî-şān, Zāt-ı Risālet-penāh, Ḥāzret-i Peyğamber”

Farklı isim kullanma durumu İmam Bûsîrî için de aynı şekilde karşımıza çıkar:

“İmām-ı müşārun-ileyh, Ḥāzret-i İmām, Cenāb-ı İmām, Ḥāzret-i Nāzım”

Allah için de her zaman farklı bir isim kullanma temayülü devam eder:

“Cenāb-ı Feyyāz-ı Muṭlaḳ, Cenāb-ı Ḳādir-i Ḳayyūm, Cenāb-ı Ḥāḳḳ, Cenāb-ı Vācibü'l-Vücūd, Cenāb-ı Ğaffāru'z-Zünüb”

Eserin “Mukaddime, Fâide ve Tenbîh-i Mühim” gibi bölümlerinde dilin ağırlaştığı ve uzun cümlelerin kullanıldığı görülür. Beyit şerhlerinin yapıldığı yerlerin ise genel anlamda sade ve anlaşılır cümleler ile yazıldığı görülür. Bununla beraber şerh kısmının bazı bölümlerinde uzun ve sanatlı cümleler yer almaktadır.

Mefhûm-ı beyt ibaresinden sonra cümlelere genellikle bir seslenme ile başlar:

“Ey gönül! Ey sâmi! Ey mu'cizāt-ı bâhire-i Risalet-penāhiyi bilmek ve öğrenmek heves ve ârzüsunda bulunan ṭālib! Ey ihvān-ı dîn-i mübîn! Ey ehl-i İslām!”

Kelime gruplarının anlamı verilirken bir seslenme olsa da olmasa da sonrasında çoğunlukla birine bir seslenme ile devam eder:

“İmdi iftiḥāra lāyık her bir fazileti cem' eylediñ ortaḳsız her bir 'ālî maḳāmı daḫı geçdiñ, şıḳındı verecek kimse olmaḳsızın tenhāca olarak geçdiñ.

Mefhûm-ı Beyt: Ey Faḥr-ı Kā'ināt şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem!”

Seslenme unsuru bazı yerlerde kelime gruplarının anlamının verildiği ve mefhûm-ı beyt kısmına geçildiği yerlerde farklılık gösterir:

“Ey halkın ziyâde hayırlısı! Benim için senden başka sığınacak melce’ ve penâh yokdur cümle halka şümûlî olan büyük belâ eriştiği vakitte.
Mefhûm-ı Beyt: Ey sebab-i hilâkat-ı benî-Âdem ve ey bâ’is-i icâd-ı cemî’-i ‘âlem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem!”

Dönüşlülük zamiri bazı yerlerde “kendü” şeklinde kullanılırken “kendüleriniñ (s.58), kendüleri (s. 59), kendüsünde (s. 24)”. Bazı yerlerde “kendi” şeklinde karşımıza çıkar: “kendiniñizi (s. 16), kendini (s. 32), kendime (s. 136).”

3.3. Eserin Muhtevası

1. beyit ile 12. beyit arası kasîdenin giriş bölümünde Hz. Peygamber sevgisi anlatılmaktadır. Şârih, bu beyitlerde genellikle gönle seslenir. Kanlı gözyaşları akıtmasının nedenini sorgular ve sorduğu sorularla buna cevap bulmaya çalışır.

“Ey gönül! Mekke-i Mükerrreme cânibinde Selem denilen ağacın tarafında olan Hazret-i Fahr-ı Kâ’inât’ın ‘aşk u şevkiyle deryâ-yı muhabbetiñ çüş u hurûş ederek ²⁹ اَفْئَاكٌ لَمْ يَلْمِ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمْ يَلْمِ اَفْئَاكٌ لَمْ يَلْمِ medâ’ih-i celîlesini tahtaştır [15] ve tasavvur ile tezekkür ettiğiinden nâşi midir ki bilâ-ârâm cereyân eden seyl-âb-ı eşk-i çeşmiñ kıvılcığına tahtavül edüp gözyaşı yerine dîde-i muhabbet-zedelerin kıvılcığına dökmekle iki gözün serçeşme-i hûn oldu?”

13. beyit ile 28. beyit arasındaki nefis ve nefsin istekleri hakkındaki bölüm şerh edilirken söz konusu durum sanatlı ifadelerle anlatılır.

“Gülîstân-ı hayâtı bād-ı hazân fenâ berbâd ederek ezhar u evrâkında reng u bû bırakmamış. Ve hengâm-ı şebâb ‘âlem-i şeyhûhete inkılab ettiğiinden başdaki saçlara ağarmak hâli zuhûr eylemiş iken o benim nefs-i emmârem ³⁰ اَفْئَاكٌ لَمْ يَلْمِ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمْ يَلْمِ ağızdağınca taqdîr-i esrâr-ı hilâkat ve binâ’en ‘aleyh Cenâb-ı Rabb-i Kibriyâ’ya ‘arz-ı ‘übüdiyyet u ‘ibâdet vezâ’ifinde teğâfûl ederek ecel müjdecilerini istikbâl için bir günâ ‘amel-i şâlih hazırlamadı ve o müjdecileri hürmet u ri‘âyetsiz karşıladı.”

Şârih, nefs-i emmare hakkında yapılmış olan betimleri daha da genişletir.

“Nefs-i emmare sert ve dik başlı bir atdır ki süvârisini istediği gibi kendi hevâgâhına sevk eder. Azgın atların dizginlerle ve gemlerle kullanılıp

²⁹ Sen olmasaydın felekleri (âlemleri) yaratmazdım.

³⁰ “Beni bilsinler diye mahlukatı yarattım.”

istenilen tarafa döndürüldüğü gibi benim tıbbı bu serkeş ata beñzeyen nefs-i emmāremi kendi hevāsına teba‘iyyetden men‘ ile a‘māl-i şāliḥaya sevḳ etmegi kim ta‘ahhüd eder.”

“Nefs bir tıfl-ı şīr-ḥ‘ār gibidir ki eger sen anı hengām-ı tıfūliyyetinde bi‘t-terbiye ārzū-yı riḍā‘ından ferāgatinde ihmāl etdiğin şüretde o daḥı hevā u hevesiniñ südine muḥabbet edici oldığı ḥālde vāşıl-ı sinn-i şebāb olarak o şüretle ṭabī‘atlaşup ḳalır ve bir daha ṭabī‘atından inḥirāf etdirmek mümkün olmaz.”

Mehmed Hayrî, nefsin kötülüklerini anlatır ve bu kötülüklere karşı yapılması gerekenleri de nasihat edici ifadelerle aktarır.

“Nefsîñ a‘māl-i şāliḥa u ḥasene vādisinde otlayıcı olsa daḥı yine arḳasını bırakmayup ra‘yinde diḳḳatle devām eyle.”

“Gerek açlık ve gerek tokluk desiselerinden ḥavf eyle. Kendiñi muḥāfaza edüp i‘tidāl ḥālinde devām eyle. Ḥuşūsuyla nice açlık vardır ki toklukdan ziyāde irās-ı zarar eder. Zīrā şiddet-i cū‘ ḡāzab u ḥiddet ve keşret-i şeb‘ ḡalebe-i kesel ve şehveti dā‘ī olmaḡla ‘ibādetle za‘f u ḥalel getirürler.”

“Ey ṭālib-i muḥabbet-i Ḥudā ve Resūlullāh! Nefs-i emmāreniñ ḥarekāt ve ef‘āl-i ḳabiḥasından ḥavf u ḥaşyet üzere olarak ‘aşḳ u şevḳ eşkiyle tolu olan gözlerindeki yaşları döküp ve muḥarremāt-ı fenāya taḳarrübden nedāmet ve peşimānî, perḥizine müdāvīm olup ḳalbiñi eşk-i nedāmet ve sirişk-i muḥabbetle māsivādan pāk ederek envār-ı tecelliyāt-ilāhî ve ‘aşḳ-ı Cenāb-ı Risālet-penāhî’ye gönülünde yer göster. Ve muḥabbet-i Rabb-i Kibriyā ve Ḥabīb-i Ḥudā’ya rabṭ-i ḳalb eyle ki bā‘iş-i selāmet ve bādî-yi sa‘ādet-i her dü-cihāndır.”

Şāriḥ, nefis ve nefsin istekleriyle ilgili beyitlerin şerhinde okuyucuya uyarılarda bulunur. Bu bağlamda eserin nefisle ilgili kısımları didaktik bir görünüme kavuşur.

Şāriḥ, Hz. Peygamber’in ismini genellikle farklı şekillerde verip yüceltici sıfatlar kullanır:

“Ḥāzret-i Faḥr-ı Kā’ināt, ...zāt-ı ‘ālî-ḳadr meḥḥar-ı mevcūdāt ve sulṭān-ı kā’ināt Seyyidü’l-kevneyn ve Resūlü’ş-şāḳaleyn Ḥāzret-i Muḥammed..., Ol maḫhar-ı ḥiṭāb-ı levlāke ve sebeb-i icād-ı ḥalāyik ve eflāk, Ḥāzret-i Faḥr-ı ‘Ālem”

Mehmed Hayrî, Hz. Peygamber’in diğeri peygamberlerden daha üstün olduğu gerçeğinin altını çizmektedir:

“Kāffe-i enbiyāniñ ‘ilmi, ‘ilm-i İlāhiden bi-ḥasebi’n-nisbe bir noḳta ve ḥikem-i Rabb-i Kibriyā’dan ḥareke-i vāḥide meşābesinde ufaḳ bir cüz’den ‘ibāret oldığı gibi her bir peygamberiñ daḥı bu noḳta ve ḥarekeden ‘alā merātibihim birer miḳdār naşībleri olmaḡla işbu naşībleri ḥudūdunda tevaḳḳuf ile o dā’ireyi tecāvüz edemezler. Cenāb-ı Seyyidü’ş-şāḳaleyn şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ise işbu

noçta ve harekeniñ kemâl ve tamâmına vâsıl olarak saltanat-ı ‘ilm-i ledün mertebe-i celîlesini hâ’iz olduklarından bu cihetle de sâ’ir enbiyâya fâ’ikdirler.”

Mehmed Hayrî Efendi, Hz. Peygamber’in faziletini anlattıktan sonra güzelliğini de süslü bir dille ifade eder:

“Şürî ve ma’nevî kemâlât ve şifât-ı cemîle ile maẓhar-ı feyz-i tâm ve binâ’en-‘aleyh maẓbûb-ı Cenâb-ı Rabb-i Enâm olan ol Nebiyy-i ‘âlî-kâdr u maẓâm-ı evşâf-ı hamîdesi şerikden münezzeh u müberrâ ve bu meẓâsin ancak kendilerine maẓşûş ve icrâ oldığı gibi zât-ı risâletlerindeki güzellik ve leẓâfet inķisâmı qabûl etmek mişillü ‘arızadan vâreste ve yek-pâre bir cevherdir ki o gevherden özge bir kimse naşîb almamışdır.”

Hz. Peygamber’in ulviyetini ve mucizelerinin yüceliğini ifade ederken Kurân-ı Kerim’in açık mucizelerden birisi olmasına rağmen ululuğunun Hz. Peygamber derecesinde olmadığını belirtmesi dikkat çekicidir.

“Ol Hâbîb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muẓterem şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz hâzretleriniñ ‘inde’llâh ‘âlî ve ulu olan qâdr u menzileti mertebesinde mu’cize dağı ‘âlî ve yüce olaydı ol maẓbûb-i Hudâ ve nûr-i çeşm-i enbiyân-ıñ ism-i şerifleri zikr olındığı ânda senelerce topraklar altında qalmış ve çürümüş olan kemiklerin eñ ziyâde çürümüş olanlarına bile hayât-ı tâze gelüp dirilür idi ya’nî mu’cize qâdr-i Nebî kadar ‘âlî olmak lâzım gelse idi yalnız ism-i Risâlet-penâhîleriniñ zikri bâdî-i hayât-ı emvât olarak bu da mu’cizelerinden biri olurdu. Fi’l-ḥaķîka ululuğı vâreste-i qayd-ı ityân olan Qur’ân-ı ‘Azîmü’s-şân mu’cize-i bâhirelerinden biri ise de ululuğı qâdr-i Faḥr-ı Kâ’inât ‘aleyhi ekme’lî-taḥiyyât efendimiz mertebesinde olmadığı gün gibi zâhir ve ‘ayândır.”

Hz. Peygamber’in güneşe benzetildiğı beytin şerhinde şârih, güneşin hakikati ile peygamberin hakikatini bir tutar. Bu sebeple Hz. Peygamber’in peygamberliğinin sırlarının hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini ifade eder:

“Faḥr-ı ‘Âlem şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz hâzretleriniñ ḥaķîkati güneşin ḥaķîkati qabilinden olduğundan keşfi müsteḥîl bir emri müşkildir, zîrâ güneş uzakdan bir âyîne gibi görünüp yakından ise şu‘â’î gözleri qamaşdırdığından ḥaķıqla bakmaq mümkün olmaz ki keşf-i ḥaķîkatine imkân müsâ’id olsun. Nûr-ı nübüvvet ise nûr-ı İlâhî’den bir cüz’ olduğu cihetle aña hangi göz qamaşmaksızın bakup da keşfine yol bulur?”

Hz. Peygamber’in nezaketinin çiçeğe ve yüceliğinin ayın on dördüne benzetildiğı beytin şerhinde Mehmed Hayrî, söz konusu durumlara birkaç örnek verir:

“Cenâb-ı Risâlet-me’âb efendimiz nezâket u leţâfet ve yumuşaklıkda çiçek ve izzet u şerefde ayın on dördü ve şehâ vü civân-merdlikde deryâ ve himmetlerde zamân gibidir. Ya’nî huzûr-ı Risâlet-penâhilerine duhûl şerefine nâ’il olanlara ğâyet laţif ve nâzikâne tevcih-i hitâb ile kimsenin gönlünü kırmayup memnûn buyurur. Ve her nereye ‘azm eylese muttaşif oldukları kıadr u şeref icâbınca kendüleri ta’zîm u tebcil olunur. Ve bir kimse gelüp de yalnız bir dâneden ‘ibâret olan ve aña fevka’l-hadd ihtiyâc-ı zâhirîsi bulunan kisve vü malzeme-i sâ’ireden bir nesnesini taleb êtse redd buyurmayup derhâl ihsân ile fevka’l-‘âde şehâvet gösterir. Ve bir âdemiñ ne kıadar müşkil bir hâceti olsa ve hattâ o âdem düşmanları bile bulunsa yine hilm u tevâzu’ ibrazıyla hâcetini bitürürler idi.”

Hız. Peygamber’in mezarının toprağına övgüler yapılan beytin şerhinde Mehmed Hayrî, oraya ziyarette bulunmanın ve o toprağıya yüz sürmenin büyük bir şeref ve yücelik olduğuna dikkat çeker.

“Bu kıadar kemâlâtı câmi’ olan o Seyyidü’l-kevneyn şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem hâzretlerinin mübârek kemiklerini cem’ u hıfz eden toprağıñ koğusuna mu’âdil ve güzel başka bir koğu yokdur. Ya’nî Ravza-i Muţahhara-i sa’âdetlerinin o güzel koğusuna mu’âdil diğerk koğu olmadığından böyle bir koğudan koğlayan ve o mübârek toprağı öpen kişiyeye ne sa’âdetdir. Ve cânib-i Hicâz-ı mağfîret-tırâza ‘azîmetle o mübârek toprağıya yüzünü sürüp şeref-i ziyâret-i Ravza-i Muţahhara ile müşerref olmağ ne büyük devlettir. Cenâb-ı Hâkğ cümleyeye naşib ü müyesser buyura, âmîn.”

59. beyit ile 71. arasındaki beyitler Hız. Peygamber’in viladeti hakkındadır. Mehmed Hayrî, Hız. Peygamber’in iyiliğinin soyundan geldiğini ve soyunun Hız. İbrahim’e dayandığını ifade eder. Diğerk bir iyiliğinin peygamberlikle şereflenmesi olduğuna işaret eder.

“Ey sâmi’! Hâzret-i Fahr-ı Kâ’inât ‘aleyhi efdalu’ t-taħiyyât efendimizin ibtidâki eyülügüne bağ ki ‘aşl-ı sa’âdeti Benî Hâşim olup [63] Benî Hâşim ise halkıñ aşil ü necibi ve Cenâb-ı İbrâhîm’in evlâd u ahfâdi olduklarından anıñ dağı aşlınıñ pâk olmasına anlarıñ pâk olmaları delâlet eylediğı gibi şonraki eyülüğı dağı şeref-i risâletle müşerref olmasıdır. Bu şüretde Hâzret-i Peyğamber’in ‘unşur-ı evveli aşâlet u necâbet olup bu ise ber-minvâl-i muharrer pâk olduğı ‘ayân ve ‘unşur-ı şânisi dağı şeref-i nübüvvet ü risâlet olarak ‘uluvv-i kıadr u menzileti müstağni-i ta’rif u beyândır. Binâ’en-‘aleyh Zât-ı Risâlet-penâhilerinin her iki ‘unşuru dağı pâk idüğü zâhir u aşikâr olur.”

Hız. Peygamber’in doğduğı zaman gerçekleşen olaylardan biri olan Fırat nehrinin kurumasına dikkat çeker. Fırat nehrinin, Kerbelâ olayının gerçekleşeceği tarihin yaklaşmasını hatırlamasından dolayı kurduğunu ifade eder:

“Yine o Nebiyy-i ‘ālî-şânın tođđığı gece Mecūsilerin bir seneden berü yanup tapmakta oldukları ateşin ‘alevleri ber-minvâl-i muharrer Nüşirevân’ın münhedim olan köşkünüñ yıkılmasına kederlenmekden tolayı münka‘î olarak söyündüğü gibi Fırât nehri dağı hüznünden ve guşşasından yahûd vaqı‘a-i dil-süz-ı Kerbelâ’nın taqarrub-i vukû‘unu tahta‘turla Hâzret-i Sultân-ı Şühedâ’yı bir ka‘tre şuyundan mahrûm edeceği vaqtin hulûluna keder etmesinden nâşi kuruyup akmaz oldu.”

Hız. Peygamber’in viladeti esnasında meydana gelen olayları falcıların yorumlayıp hak dinin geldiğini kafirlere haber etmesine rağmen kafirlerin bu sözleri işitmeyip o haberlerin doğruluklarına dikkat etmediklerini belirtir:

“Hâzret-i Peyğamber’in vilâdet-i risâlet-penâhilerinde zühür eden bunca mu‘cizât u ‘âlâmetler üzerine yine dalâletde kalan küffâra ve kavimlere bâtil dinleriniñ artık şebât ve hükümü kalmayacağına dâ‘ir, yine kendilerinin ğâ‘ibden haber veren falcıları dağı haber verdikten soñra anlar hâlâ anlamayup körlük ve şağırlıkta devâm etdiler. Ya‘nî işitmediler ve dinlemediler ve o ‘âlâmetlere ve haberlere şağih göz-ile bakmadılar.”

72. beyitten 87. beyte kadarki bölümde Hız. Peygamber’in mucizeleri anlatılır. Mehmed Hayrî, ağaçların ayaksız olmasına rağmen Hız. Peygamber’in davetine icabet ettiklerini belirtirken bu durumun Hız. Peygamber’in derecesinin yüceliğinden kaynaklandığına dikkat çeker:

“Ol Nebiyy-i Zî-şân’ın ‘azamet ve ‘uluvv-i kadrini tefekkür ve mülâhaza eyle ki ağaçlar dağı anın da‘vetine icâbet ve çağırmasına itâ‘atle ayaksız olarak baldırları üzerine sürünmekle yürüyüp kemâl-i tazarru‘ u niyâz ile huzûr-ı pür-nür-ı Risâlet-penâhilerine gelerek emr u fermân-ı peyğamberilerine muntazır oldılar.”

Şârih, ağaçların Hız. Peygamber’in huzuruna geldiği sırada köklerinin yolda çizdiği çizgileri anlatırken kâğıt üzerine çizilmiş çizgi veya yazılmış yazılara benzetir:

“Ağaçların da‘vet-i cenâb-ı risâlet-penâhilerine icâbetle huzûr-ı nebevîlerine gelürken kökleriniñ sürünmesinden yollarda ğarîb ğarîb çizgiler ve dallarıyla budaklarından ‘acîb ‘acîb yazılar zühür etmiş ve ol çizgi ve yazılar se‘tr hey’etinde bulunmuş idi ki güyâ kâğıd üzerine çizgi çekilmiş ve üzerine yazı yazılmış zann olunırdı.”

Şârih, Hız. Peygamber’in kalbinin aya benzediğini aktarır. Peygamber doğduktan sonra kalbinin Hız. Cebrâil tarafından alınıp Kevser havuzunda yıkanması mucizesi gibi ayın da yarılmasının bir mucize olduğunu ifade eder:

“Ol Meffhar-ı Benî-âdem şallallâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz hazretleriniñ mübârek kalb-i sa’adetlerine ayın beñzeyişi olduğına ya’nî ay aña beñzer idüğine şahîh olarak yemîn ederim, zirâ mübârek kalb-i sa’adetleri Zât-ı Peyğamberîleriniñ hîn-i vilâdetlerinde ya’nî toğdukları vakitte Hazret-i Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm tarafından ahz ve a’lâ-yı ‘iliyyîne işâl ile şakķ olunup ya’nî yarılup havz-ı Kevser’de yıkandığı gibi ay dahı soñra Hazret-i Peyğamber’in mu’cizeleri olarak iki päre olmuşdur. Ne büyük fazl u kemâlât ne ‘âlî kıadr u menzilet...” (s. 75-76)

Hicret esnasında Sevr mağarasında yaşanan olayın ilahi bir emir olduğunu ve Allah’ın peygambere gösterdiği sonsuz bir şefkat olduğunu söyler:

“Hazret-i Fahr-ı ‘Âlem şallallâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz Mekke’den hîn-i hicret-i seniyyelerinde Hazret-i Ebû Bekr radiyallâhu ‘anhu ile berâber oldukları hâlde sâlifü’z-zıkr mağara içinde mevcûd ve şaklı bulunmuş ve oradan ayrılmamışlar iken kâfirlerin ber-minvâl-i muharrer ‘ammâ-yı dâlâletle gözleri kör olarak göremediklerinden ve çünkü vücûd-ı pür-sûd-ı Nebevî’ye küffârın zararı toğunmamaķ için emr-i İlâhî ile mezkûr mağara kendilerini şakladıgı gibi mağaranın kapusuna örümcek ve gügercin yuva yapup hattâ gügercin yumurtlamış dahı olduğundan işbu hük-m-i hafıyye-i İlâhî ve Cenâb-ı Hâķķ’ın Habîb-i Ekrem’ine gösterdiği şefkat-i nâ-mütenâhî sebebiyle o ‘âlî-kıadr misâfirlerin mağara derûnunda olduklarını küffâr göremeyüp hîn-i taharrilerinde “burada kimse yokdur” deyü hük-m eylerlerdi.” (s.77-78)

Şârih, Hz. Peyğamber’in rüyasında gördüklerinin inkâr edilmemesi gerektiğini çünkü onların birer vahiy olduğunu ifade eder. Bu durumun sebebini de şu sözlerle açıklar:

“Server-i Enbiyâ ‘aleyhi efđalu’t-tehâyâ efendimiz hazretleriniñ ibtidâ-yı bi’set-i risâlet-penâhilerinde ‘âlem-i menâmda oldukları ya’nî uyķuda buldukları hâlde rü’yâ olarak nâzil olan vahy-i İlâhî’yi inkâr eyleme, zirâ ol Nebiy-yi Zî-şân’ın kalb-i ilhâm-celb-i sa’adetleri hîn-i vilâdet-i hümâyûnlarında vâsıta-i Cebrâ’îl (‘aleyhi’s-selâm) ile şakķ edilerek âb-ı Kevser’le yıkanup her şüretle pâk olmuş ve mâsivâdan kâmilten tecerrüd eylemiş olduğđ gibi ‘aşķ-ı İlâhî ve kemâlât-ı ma’neviyye ile mâl-â-mâl bir hazîne-i celîle-i ‘âlu’l-‘âl olduğđndan her ne kıadar mübârek dîde-i sa’adetleri uyķuda olur ise de kalb-i Nebevîleri aşlâ uyumaz idi.”

88. beyitten 104. beyte kadar olan bölümde Kur’ân-ı Kerîm’in fazileti anlatılır. Mehmed Hayrî, Kur’ân-ı Kerîm’in Hz. Peyğamber’in mucizelerinden biri olduğunu ifade eder. Kur’ân-ı Kerîm’in lafız yönünden sonradan var edildiğini belirtir. Mana yönünden ise ezeli ve Allah’ın bir sıfatı olduğunu şu sözlerle aktarır:

“Hâzret-i Nebiyy-i Muhterem şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiziñ mu‘cizât-ı bâhirelerinden biri dağı Qur‘ân-ı Kerîm-i vâcibü’t-tekrîm olup o Qur‘ân-ı Kerîm’in âyetleri Rahmân şıfatıyla mevşûf olan Cenâb-ı Rabb-i Kibriyâ celle şânuhü cânibinden Cibrîl-i Emîn vâsıtasıyla Hâzret-i Peyğamber’e nâzil olarak hâk ve gerçek ve Hâzret-i Habîb-i Ekrem’in şıdğıına âyet ve delil olduğı gibi kezâlik o Qur‘ân-ı ‘Azîmü’ş-şân söz yüzünden fi’l-aşl yoğ-iken şonradan var edilmiş ya’nî hâdiş ve sözüñ delâlet eylediğı ve ‘uqûl-ı beşeriñ idrâkinde ‘âciz olduğı hâkikat ya’nî ma’nâ cihetinden anıñ evveli ve ibtidâsı olmayup kâdim ve ezeli olduğından mâ‘adâ evvelsizlik ve kıdem ile mevşûf olan Cenâb-ı Vâcibü’l-Vücûd’un şıfatıdır.” (s. 89-90)

Kur‘ân-ı Kerîm’i inkâr edenlerin durumunu güneşe bakamayanların güneş ışığını inkâr etmelerine, ağzı hasta olanın suyun lezzetini alamayıp suya tatsız demelerine benzeterek bu inkardan dolayı da Allah’ın lanetine uğradıklarını şu şekilde tasvir eder:

“Göz olur ki ağrıdan tolayı güneşin aydınlığına bakamayup güneşi göremediğı hâlde bu görmemeklik ağrıdan ilerü geldiğine kâni’ olmayup zâten güneşin ziyâsı yokmuş da anıñ için kendisi de göremiyor imiş diye iddi‘ada bulunur ve kezâlik ağız olur ki marâz u ‘illetden nâşî suyuñ lezzetini anılayamayup hâlbuki tatlı şuyı tatsızdır diye da‘vâ eder. İşte Qur‘ân-ı Kerîm’i inkâr eden hasûdlar dağı bu kabilden olarak kalblerinin göz ve dimâğları dâlet hastalığıyla ma‘lûl olmağıla dîn ve imândan mehcûr ve bu cihetle Qur‘ân-ı Kerîm’in âyât-ı belîğâ vü faşihâsının lezzât-ı hâkâyık u ma‘ânîsini ve reng ü şüretini keşf ve taqdîr huşûşunda ma‘zûr iken kendi ‘illetlerini bilmeyüp Qur‘ân-ı ‘Azîmü’ş-şân’a hâşâ ‘izz u kuşûr ve noķşân etmekle ma‘âz’allâhu te‘âlâ la‘net-i Hâkķ’a qarîn oldılar.” (s. 99-100)

105. beyitten 117. beyte kadarki bölüm Hz. Peyğamber’in miracı hakkındadır. Şârih, Hz. Peyğamber’in Mirac gecesi Mekke’den Mescid-i Aksâ’ya gidişini anlatırken ayın karanlık geceleri aydınlattığı gibi kendisinin de dünyayı peygamberlik nuruyla aydınlattığını şu sözlerle dile getirir:

“Karanlık gecelerde on dört günlük ayın karanlıkları yarup nûr u ziyâsını şaçarak dâ’iresinde yürüdiğı gibi ey Nebiyy-i Muhterem (şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem), Zât-ı ‘Âli-i Risâlet-penâhileri dağı Mi‘râc gecesi Mekke-i Mükerreme’den Mescid-i Aķşâ’yı teşrif ile aķtâr-ı kâ’inâtı müstağrak-i nûr-ı nübüvvet buyurduñ.” (s. 102)

Şârih, Kâb-ı Kavseyñ derecesine erişmesini ifade ederken bu derecenin sadece Hz. Peyğamber’e ait olduğunu ve Allah’ın peygambere bir lütfu olduğunu şu sözlerle dile getirir:

“Ey Pâdişâh-ı Kişver-i Levlâk! Yine o Mi‘râc gecesi o derece göklere çıkdıñ ve hattâ Kâbe-i Kavseyñ’in bir mertebesine erişdiñ ki bu

mertebe-i celîye şimdiye kadar kimse nâ'îl olmadığı gibi nâ'îl olmak için kesb-i istihkâk eden dağı yokdur bu nîmet-i 'uzmâ ve bu derece-i a'lâ ancak Zât-ı Risâlet-penâhilerine mahşuş u ahrâ bir 'inâyet-i Hudâ'dır." (s. 102-103)

Mehmed Hayrî, Mirac gecesi Hz. Peygamber'in o kadar yüksek bir mertebeye çıktığını ve oradan ileriye geçilecek bir mertebenin kalmadığını ifade eder. O mertebeye erişmek için Cebrail, melekler, peygamberler veya evliyalardan hiç kimsenin hakkı veya gücü olmadığını ve bundan dolayı onlara üstünlük sağladığını belirtir:

"Ey Seyyidü's-şakaleyn şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem! O Mî'râc gecesi ol kadar ulu ve yüksek mertebeye çıktın ki kurb-ı ilâ'llâh için ilerü geçmege ve yukarı çıkmağa daha mağall kalmadı. Hattâ bu çıktığın mağalle ve erişdiğin mertebeye çıkmak ve erişmek için Cibril-i Emîn ve etbâ'ı olan melâ'ike veyâ ervâh-ı enbiyâ vü evliyâda istihkâk ve iktidâr olmayup bu mertebede dağı anlara tefevvuk edüp ilerü geçdin."

Şârih, Hz. Peygamber'in Mirac gecesi Allah tarafından davet edildiği zaman bir sancağın göğe yükselmesi gibi o gecede peygamberlik, elçilik ve velilik gibi bütün mertebelere çıkarak ulaştığı yüce mertebenin diğer mertebeleri aşağısında bıraktığını ifade eder:

"Ey Nebiyy-i Muhterem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem! O Mî'râc gecesi taraf-ı celil-i Ulûhiyyetden da'vet buyurulduğın vağit bir 'âlî 'alemin yalnızca küşad ve ref' olundığı gibi Zât-ı 'âliyy-i risâlet-penâhileri dağı bir nîmet-i hâş olarak yalnızca da'vet ve ref' buyurulduğından nübüvvet u risâlet u velâyet gibi ne kadar merâtib-i 'âliyye var ise kâffesi çıktığın ve erişdiğin mertebe-i celilenin aşağısında kaldı." (s. 105-106)

Şârih, din kardeşlerine seslenerek Allah'ın Hz. Peygamber'i peygamberlerin en hayırlısı unvanıyla vasıflandırdığını ve onun ümmeti olanların da ümmetlerin en hayırlısı olma şerefine layık görüldüğünü beyan eder. Bu duruma da "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz." mealindeki ayeti delil olarak iktibas eder. Bundan dolayı Allah'a şükretmek için kulluk görevlerini ve buna bağlı farzlara uygun davranma hususunun ödenmesi gereken bir borç olduğunu bilmek gerektiğine şu sözlerle dikkat çeker:

"Ey ihvân-ı dîn-i mübîn! Allah te'âlâ celle zikruhü hazretleri kemâl-i kerem ve mürüvvet-i İlâhî'si eşeri olarak bizim Peygamberimiz efendimiz hazretlerini peygamberlerin hayırlısı 'unvân-ı celili ile tavşif

buyurmuş olmasından ve biz de o Nebiyy-i Zî-şân'ın ümmeti bulunduğumuzdan nâsî ümmetleriñ hayırlısı olmak şerefine lâıık ve ³¹لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ الْعَنُوبِ 31 manṭûk-ı münifî medlûlunca ümem-i sâlıfe ve sâ'ireye kadren ve 'ılmen fâ'ık olduk, binâ'en-'aleyh bu şeref-i 'uzmâ ve bu kerem ü 'aṭâyı takdîr ile Hakk şükürini ifâ zımında vezâif-i 'ubûdiyyet ve ferâ'iz-i mensûbiyyete kemâliyle ri'âyet huşuşunu vecîbe-i zimmet bilmeliyiz.” (s. 110)

118. beyitten 139. beyte kadarki bölüm Hz. Peygamber'in cihadı hakkındadır. Şârih, Hz. Peygamber'in ve ashabının her savaşta düşmanlarını mağlubiyete uğrattıklarını belirtir. Din düşmanlarının durumunu ise ifade ederken “O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de.” mealindeki ayeti iktibas ederek hallerini açıklar.

“Aşhâb-ı güzîn ve gûzât-ı muvaḥḥidîn rıdvânü'llâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in efendilerimiz hażerâtı her bir gâzâda şafvet-i a'dâyı mağlûb u perişân ve lâşelerini ³²حَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ 32 medlûlunca gâltide-i hâk-i huşrân ederek öyle katl ederlerdi ki gûyâ dîn-i mübîn aşhâb-ı güzîn vâsıtasıyla a'dâ-yı şer'-i kavîmîñ etlerini kemâl-i gayret ve iştiḥâ ile pârçalayup kırtal ve kara kuş gibi yırtıcı hayvânlara yedirmek üzere düşmanların ortasına inmiş bir konuk idi.”

Şârih, Müslümanların savaş meydanına gelişini anlatırken su gibi akan atlar üzerinde ve dalgalar gibi birbirlerini takip ederek geldiklerini ifade eder. Asker sayısının ise çokluğundan bahsederken askerlerin bir deniz görünümüne kavuştuğunu şu şekilde ifade eder:

“Dîn-i mübîn aşhâbının ulusu ve seyyidi olan Hażret-i Faḥr-ı Kâ'inât 'aleyhi efdalu't-taḥiyyât efendimiz gâzâ vü cihâd meydânına şu gibi akıcı olan yügrük atlara binici ve deñiziñ talgaları mişillü yek-diğerini ta'kıb edici olarak o derece 'asker ve mübâriz sevķ u irsâl buyururlardı ki sâḥa-i ceng ü veğâ 'askerden 'ibâret deryâ zann olunurdu.”

Şârih, ashabın Allah'ın ve Hz. Peygamber'in her türlü emir ve nehyini bilip kabul ettiğini ifade eder. Bu yüzden tüm gayret ve cesaretleriyle düşmana saldırdıklarını ve düşmanı yendiğini belirtir. Esas emel ve arzularının kelimetullahı ve dinin şanını yüceltmek olduğunu belirtip bu yüzden “[Allah'ın izniyle] büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.” mealindeki ayete mazhar olduklarına dikkat çeker.

³¹ “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” (Âl-i İmrân, 3/110)

³² “O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de.” Hacc, 22/11.

“Ol aşhâb-ı güzîn rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în efendilerimizin her biri şer‘-i şerîf-i Ahmedî ve dîn-i mübîn-i Muhammedî’niñ min kullî’l-vücûh emr u nehyini tanımış ve kıabül étmiş ve hasbeten-li’llâh ve nâ’il-i ecr u meşûbât olmağ arzûsıyla fedâ-yı mâl u cânı her şeyden ‘azîz bilmiş zevât-ı kirâmdan oldukları cihetle her gâzâ vü cihâd-ı Resüllullâh’da a‘dâ-yı dîn ü Resûl üzerine küfr ü dâlâleti kökünden sökici ve ehlini helâk edici nîzeler havâlesiyle fevka’l-hadd hücum ederek ibrâz-ı şaţvet u gâyet buyururlar ve esâs emel ve arzûları i’tilâ-yı şân ve şevket-i dîn-i metîn ve kelimetu’llâh olmasına binâ’en her gâzâda³³ كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةً كَثِيرَةً buyururlar idi.”

Mehmed Hayrî, Hz. Peygamber’in şefaât edici yardımına nail olup dağlarda veya ağaçlar arasında aslanla karşılaşan birisinin onun zararlarından emin olacağını söyler. Bu durum gibi her şekilde Hz. Peygamber’in hizmetinde bulunan, her türlü emrine uyan ashâbın da nereye giderlerse orayı fethettiklerini ve cennetle müjdelendiklerini aktarır.

“Teveccühât-ı celîle-i Hazret-i Risâlet-penâhî füyûzât-ı nâ-mütenâhî olmasıyla o füyûzât-ı celîleye mazhariyyetle Habîb-i Ekrem şallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin meded-i ‘inâyet-i şefi‘ânelerine nâ’il olanlar tağlarda ve mîşeler aralarında arslanlar yuvalarına dağı uğrarsa anların şerr u mazarratlarından emîn olacakları bedîhî olup aşhâb-ı kirâm-ı vâcibü’l-ihtirâm rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în efendilerimiz dağı her şüretle şeref-i hıdmet-i Nebvî’de bâ-kemâl şabr u metânet ibrâz-ı fedâkârî ve gâyetle berâber her dürlü o emr-i Peygamberî’ye ziyâdesiyle icâbet gösterdiklerinden nâşî her nereye teveccüh éttilerse mazhar-ı fetğ u nuşret ve ‘âlem-i âhîret için dağı peşinen mübeşşerün bi’l-cennet buyurdular.”

140. beyit ile 152. beyit arasındaki bölüm Hz. Peygamber’den şefaatin dilendiği kısımdır. Şârih, nefsin yaptığı ticarete neden zarara uğradığını şu şekilde ifade eder:

“Ey sâmi‘! Gör ki nefis dünyâ ile dîni şatun almayup ve almağa da istek etmeyüp bi’l-‘akis ticâretinde zarar uğradı ya’nî dünyâ evâmir u nevâhî-i dîn-i mübîni öğrenüp muktezâ-yı aḥkâmıyla ‘amel ederek âhîret için hayırlı tedâriklerde bulunmağa mahşûş bir mahall iken nefis bu noktada gâflet ve bi’l-‘akis dünyâyâ meyl u rağbet etmekle tedârikde noḡşân eylediginden bu aḡz u i‘tâsında ziyânkârlık éttiler.”

³³ “[Allah’ın izniyle] büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.” Bakara, 2/249.

Mehmed Hayrî, Ahmed ve Muhammed isimlerine sahip olanların büyük şefaate erişeceği görüşünün Hz. Peygamber'in bir vaadi olduğuna ve Hz. Peygamber'in bu vaade riayet edeceğinin şüpheden uzak olduğunu belirtir. Kendi adının da Mehmed olmasından dolayı şairin şefaate ümidine ortak olduğu tahmin edilmektedir.

“Aḥmed ve Muḥammed isimleriyle müsemmā olanların ya'nî Ḥazret-i Resūl-i Ekrem şallāhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ esāmî-i mübarekeleriyle be-nām bulunanların maẓhar-ı şefā'at-ı 'uzmā buyurılacakları va'd-i celil-i feyz-i delil-i Cenāb-ı Risālet-penāhi cümlesinden olmasına ve vefā-yı va'd u 'ahd ḥuşûşunda ol Nebiyy-i Emīn'in cümle ḥalkdan ziyāde ri'āyet-i Peygamberîleri müselleme ve şekk u şübheden āzāde bulunmasına binā'en ve isimim daḥi Muḥammed olması keyfiyyetine istināden inşā'ehü te'ālā Ḥazret-i Seyyidü'l-mürselin ve rahmeten li'l-'ālemīn 'aleyhi's-şalavātu ve's-selām efendimiziñ her dü-cihān bu bendesini şefā'at u 'ināyet-i celilesiyle şād u ḥandān buyuracağından ümmīd-vārım.” (s.133-134)

152. ve 160. beyitler arasındaki bölüm münacaat kısmıdır. Şairin kıyamet gününde Hz. Peygamber'den şefaate dilediği beytin şerhinde Mehmed Hayrî, kıyamet gününü tarif edip “... inkarcımın ‘Keşke toprak olaydım!’ diyeceği...” mealindeki ayeti delil olarak iktibas eder.

“Ey sebep-i ḥilkāt-ı benī-Ādem ve ey bā'is-i icād-ı cemī'i 'ālem şallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem! Bu 'ālem-i kevn u fesāda ḥalk u i'zām buyurulan cümle ḥalkın 'ale'l-'umūm ḥarekāt u sekenātını ve a'māl u ef'āliniñ derecātını ta'yin u muḥākeme ve şavāb u ḥaṭāyı temyiz u tefriḳ ile mükāfāt u mücāzātı tevzi' u muḳāsemeye maḥşûş olan maḥkeme-i kübrā ki ³⁴كُنْتُ تُرَابًا³⁴ وَ يَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا³⁴ naşş-ı celili ḥük-m-i münifince düşmenān-ı dīn-i mübin olan kaffe-i müşrikiniñ ref-i şadā-yı nedāmet ve peşimānī eylemelerini bā'is-i mücāzāt-ı şedideyi ta'yin u irā'e eder. İşte o rüz-ı kıyāmetde ve anın bu dehşetli ve cümle ḥalka şāmil olan şiddetli muḥākemātında benim senden başka şığınacak yerim ve melce'im olmayup bu deşt-i belāda ancak istinād-gāhım sensin.”

Mehmed Hayrî, birinci beyte yazdığı haşiyede ilgili beytin ilk dizesinden üçüncü beytin ikinci dizesine kadar olan kısmın sırrını anlatır. Abdüsselâm el-Merrāküşî'nin rivayetine göre bu kısmın cam parçası üzerine yazılıp camın yağmur suyu ile yıkandıktan sonra elde edilen suyun dört ayaklı hayvanlardan hırçın ve alıştırma kabul etmeyen hayvana içirildiği takdirde hırçınlığının ortadan kalkacağını aktarır. Aynı zamanda bu üç beytin geyik derisi üzerine

³⁴ “...inkarcımın ‘Keşke toprak olaydım!’ diyeceği...” Nebe', 78/40.

yazılıp Arapça öğrenmekte zorlanan kölelerin sağ pazısına bağlandığı zaman Allah'ın izniyle hızlıca Arapçayı öğrenip konuşabileceğini şu şekilde ifade eder:

“Min لَمَّا لَقَيْتُكَ إِن قُلْتُ اسْتَفَيْتُ بِهِمْ ilā آمِنُ تَذَكَّرُ جِيرَانِ بِي سَلِمَ Min Şeyh ‘Abdu’s-selâm ibn İdris el-Merrāküşî rahmetu’llâhi ‘aleyhi hâzretleriniñ rivâyet buyurduklarına göre işbu üç beyit bir cam pârçası üzerine yazılıp ve yağmur suyu ile mezkûr cam pârçası yıkanılıp hâsıl olan şu behâyimden ya’nî çâr-pâ hayvânâtdan azgın ve ta’lîm kabûl etmeyen hayvâna içürüldüğü şürette vahşet ve şiddeti bi-izni’llâhi te’âla mahv ve zâ’il olarak şâhibine gerdendâne-i inkiyâd ve itâ’at olacağı mücerredir. Ve kezâlik işbu üç beyit geyik derisinden ma’mûl tırşe üzerine yazılıp mezkûr nüsha lisân-ı ‘Arabî ta’allümünde müşkilat çeken ‘abîd ve câriyenin şağ qolunuñ pazûsına rabṭ olunduğı hâlde bi-luṭfuhu te’âla sūr’atle ta’allüm u tekellüme muvaffaq olur.” (s. 14)

Mehmed Hayrî, dördüncü beytin ilk mısrasından sekizinci beytin ikinci dizesine kadar olan kısımla ilgili olarak bu dizelerin tabaklanmış kurbağa derisine yazılarak ve yazı parçasının kurbağanın diline sarıldıktan sonra elde edilen nüshayı hırsızlık yaptığını inkâr eden hırsızın boynuna asıldığı takdirde hırsızlığı inkâr edemeyeceğini ve çaldığı şeyin yerini söyleyeceğini şu şekilde aktarır:

“Min وَالْحُبُّ يَغْتَرِضُ اللَّذَاتِ بِالْأَلَمِ ilā أَيَحْسَبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحُبَّ مُنْكَمِّمٌ Min işbu beş beyit medbûğ kurbağa derisine yazılıp ve mezkûr varağa-i muharrere kurbağanın diline şarılıp hâsıl olan nüsha fi’l-i sirḳati inkâr etmekde bulunan sârîkıñ gerdenine ta’lîk olunduğda fi’l-i sirḳati inkâra mecâli kâlmayarak sirḳat êtdüğü şey her nerede ise maḥallini irâ’e u ikrâr eyler. (‘Abdu’s-selâm)” (s. 17)

Mehmed Hayrî, beşinci beytin birbirine bitişmeyen Arap harfleriyle elma üzerine yazılıp elde edilen elmanın da yenildiği takdirde Allah'ın izniyle kalbin sıkıntı, yakınlık, hüzn ve kaygı gibi durumlardan giderileceğinin tecrübe edildiğini ifade eder.

“Min لَوْلَا الْهَوَى لَمْ تُرَقْ ilā âhirihi yalnız bu beyt hurûf-i muḳaṭṭa’a ile elma üzerine yazılarak mezkûr elma ekell olunduğda ‘usret u kurbet ve elem u kudûret ḳalbi bi-keremihi te’âlâ izâle eylediği mücerredir. (Ḥarpûti)” (s. 17)

Mehmed Hayrî, on ikinci beytin ilk mısrasından yirmi beşinci beytin ikinci dizesine kadar olan kısımda tövbe etmeye niyet edip sonrasında tereddüt eden bir kişinin yapması gerektiğini dile getirir. Kişinin zikredilen dizeleri amacını gerçekleştirme niyeti ile Cuma namazından sonra bir cam

sayfasına yazıp ve o camı gül suyu ile yıkadıktan sonra elde ettiği suyu ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılına kadar kıbleye dönük oturarak Allah'ı zikretmek, salavat getirmek ve tövbe duası etmek ile ilgilendiği takdirde kendisinde tövbe isteğinin meydana geleceğini aktarır.

“Min فَأَنْتَ تَعْرِفُ كَيْدَ الْحُضْمِ وَالْحَكَمِ وَإِنِّي اتَّهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ فِي عَذَلِي tövbeye niyet eden kimse nefisine galebe idemeyüp tövbede mütereddid olduğu ve tövbe ideceği günâha şoñradan yine sâlik olmağdan çorğduğı vağit işbu on dört beyti huşul-i mağşad niyyeti ile cum'a namâzından şoñra bir cam şahifesine yazup ve mezkûr camı gül suyu ile yıkayup hâşıl olan suyu ikindi ve ağşâm ve yatsu namâzlarını edâ u ifâ idinceye dek kıbleye mütevecccihen oturup zikru'llâh ve şalavât-ı şerife ve istid'â-yı tövbe ile meşğul olduğu şüretde bi-hevlehu te'âlâ tövbe için kendüsünde iştiyâk-ı tām hâşıl olacağı gibi fi-mâ ba'd tevbe eylediği fi'li icrâda arzûsu çalmaz. ('Abdu's-selâm)”

Mehmed Hayrî, yirmi üçüncü beyitle ilgili olarak yazdığı haşiyede derslerini ve okumalarını ezberlemekte sıkıntı ve zorluklar yaşayan birinin bu beyti yüz on dokuz defa okuması halinde derslerini ve okumalarını ezberleyebileceğini Harpûti'den rivayet şu sözlerle rivayet eder:

“وَاسْتَفْرَغَ الدَّمْعَ ilâ âhîrihi ders u muğala'asını keşf u hıfz etmekde 'usret u müşkilât çeken kimse bu beyti yüz on çokuz kerre kırâ'at eylediği hâlde ders u muğala'asını keşf u hıfza bi-'inâyeti'llâhi te'âlâ muvaffaq olur. (Harpûti)”

Şârih, eserde genel anlamda beyitlerin şerhini yaparken beytin ifade ettiği manayı aktarmaya çalışır. Beyitte bahsedilen olay veya duruma uygun olarak yer yer eklemeler yapar. Özellikle nefis hakkında kısımda bu eklemelerin arttığı görülür. Yapılan eklemelerle nefsin kötülüğüne dikkat çekerek insanın nefisten korunması için yapması gerekenler hakkında nasihatlerde bulunur. Hz. Peygamber'in isminin geçtiği yerler veya ismine işaret edildiği durumlarda genelde yüceltici ve birbirinden farklı sıfatlar kullanır. Hz. Peygamber'in doğumu esnasında gerçekleşen olaylara telmihte bulunarak bu olayların gerçekleşmesini de kendince farklı durumlara bağlar. Ayrıca Hz. Peygamber'in bazı özelliklerini şerh ederken de bu özelliklerin meydana gelmesini farklı bir açılardan değerlendirip başka sebepler sunar. Derkenarlara yazdıklarıyla da ilgili beyitlerin halk arasında yaygınlık kazanmış sırlarına, faziletlerine, hangi hastalığın tedavisinde kullanıldığına yer verir.

3.4. Eserde Kullanılan Kaynaklar

Mehmed Hayrî, eserinde kullandığı kaynakları ve bu kaynakların müelliflerini açık bir şekilde zikretmez. Herhangi bir isim vermeden bazı kaynaklara müracaat ettiğini ve onlardan faydalandığını belirtir:

“...Kaşîde-i Bürde’niñ ‘Arabça ve Türkçe şerhlerinden ‘alâ kadri’l-istiñâ’a istihrâc édebildigim ba’zı havâşş u mezâyâsını Türkçe olarak cem’ u tertîb ile...”

Bunun yanında Kur’ân-ı Kerîm’den ve hadis kitaplarından yararlandığı eserinde yaptığı ayet ve hadis iktibaslarından anlaşılmaktadır. Hangi *Kasîde-i Bürde* şerhlerini kullandığını zikretmediği gibi söz konusu hadisleri hangi kaynaktan aldığını da açıkça ifade etmez.

Eserin bazı yerlerinde bulunan ve *Kasîde-i Bürde*’nin beyitlerinin esrar ve faziletlerini anlatan haşiyelerde ise Mehmed Hayrî, haşiyede yazdıklarından sonra söz konusu bilgilerin kime ait olduğunu ifade eder. Haşiyelerde iki müellifin adı geçer fakat müelliflere ait hangi eserlerden yararlandığı ise açıkça ifade edilmez.

3.4.1. Şeyh Abdüsselâm b. İdris el-Merrâküşî’nin Eserleri

Merrâküşlü (Marakeş/Fas) olup Mâlikî mezhebine mensup bir âlim olan bu zat hakkında elde bilgi bulunmamakla birlikte, onun İmâm Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’sine yazdığı *Tasrîfu Havâssı’l-Burde ve mâ-fihâ mine’l-Menâfi’* ve yine *Havâssu’l-Burde fî Bur’ ed-Dâ’* adlı risalelerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu risalelerin şerh olmaktan ziyade kasidedeki bazı beyitlerin havassına yani sırlarına yönelik bilgiler verdiği, özellikle ikinci risalenin *Kasîde-i Bürde*’deki beyitlerin çeşitli hastalıklara faydası konusunda yazıldığı anlaşılmaktadır.

Abdüsselâm b. İdris el-Merrâküşî’ye ait *Havâsu Ebyâti Kasîdetü’l-Bürde* isimli iki nüsha mevcuttur. Bunlardan birisi Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi’nde Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 2814/2 numaralı kayıta bulunmaktadır. Eser, söz konusu nüshanın 29b-32b varakları arasında yer almaktadır. Diğer kayıt ise Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü kütüphanesinde Bölge Yazma Eserler koleksiyonunda

BY00008799/3 numaralı kayıta bulunmaktadır. Eser, kayıta yer alan nüshanın 32b-40a varakları arasında yer almaktadır.

Kaynak olarak kullandığı şerhlerden birisinin Şeyh Abdüsselâm ibn İdrîs el-Merrâküşî'ye ait olduğunu birinci beytin kenarına yazdığı haşiyede açıkça ifade eder:

“Min وَمَا لِقَابِكَ إِنْ قُلْتَ اسْتَفَيْقُ بِهِمْ ilā أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِيْرَانٍ بِذِي سَلَمٍ Şeyh ‘Abdu’s-selâm ibn İdrîs el-Merrâküşî rahmetu’llâhi ‘aleyhi hâzretlerinin rivâyet buyurduklarına...”

Mehmed Hayrî'nin Merrâküşî'ye ait olan eserlerin hangisinden yararlandığı tam olarak bilinmemektedir. Beyitlerin sırlarından, özelliklerinden, hastalıkların tedavilerinde kullanılmasından bahsettiği için iki eseri de kaynak olarak kullanmış olma ihtimali yüksek görülmektedir.

69. beytin haşiyesinde yer alan ve Abdüsselâm el-Merrâküşî'den rivayet edilen bilgi şu şekildedir:

“Min نَبَذَ الْمَسِيحُ مِنْ أَحْشَاءِ مُلْتَقِمٍ ilā حَتَّى غَدَا عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ مُنْهَرَمٍ ışbu üç beyit hârb u gâzâ mahallinde kıbleye müteveccihen on yedi kerre okunursa Cenâb-ı Hâkk'ın hıfz u şıyânetine mazhariyyete vesîle olur. (‘Abdu’s-selâm)”

Abdüsselâm el-Merrâküşî'den rivayet edilen ve 58. beytin kenarında yer alan bilgi ise şu şekildedir:

“Min مُنْقَضَةٍ وَفَقَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ صَنَمٍ ilā لَا طِيبَ يَغْدُلُ تُرْبًا صَمَّ أَعْظَمُهُ hac ve ziyâret-i Ravza-i sa‘âdet murâd idüp de nefsiñ hevâsına ittibâ‘ ile gidemeyen kimse işbu on bir beyti geyik derisinden ma‘mül tirşe üzerine za‘ferân ve gül şuyu ile yazup ve şandal ile buhûrlayup bundan sonra âbdest alarak ve iki rek‘at namâz kılarak şihhatde olduğu hâlde işbu nüşhayı boynuna aşup ve diğer bir nüşha dahı kâğıda yazup boyunda akçe ve mâl-ile beraber bulundurdukdâ bi-izni’llâhi te‘âlâ nefsiñ hevâ o mâl u ‘iyâl ve vağan muhâbbetleri mahv u zâ‘il ve edâ-yı hacc-ı şerîf ve ziyâret-i ravza-i mu‘ahharaya nâ‘il olur. Bu nüşha müddet-i medîde seferde kâlmâk mecbûriyyetinde bulunanlar için dahı fâ‘idelidir. (‘Abdu’s-selâm)”

3.4.2. Ömer Na‘îmî b. Ahmed b. Mehmed Sa‘îd el-Harpûtî ve el-‘Asîdetü’s-Şühde Şerhu Kasîdeti’l-Bürde Adlı Eseri

Ömer Na‘îmî Efendi, H. 1216/M. 1801 yılında Elazığ’a bağlı Harput’ta doğmuştur. Babası Hacı Ahmed Efendi (ö. H.1261/M.1845)’dir. Harput’ta medreselerde müderrislik ve müftülük gibi görevlerde bulunmuş ve ilmiyle

şöhret kazanmış bir aileye mensuptur. Babasının yanında eğitim görmüş ve ondan izin alarak Antep'e gider. Orada icazet alır fakat yeniçeri isyanlarından dolayı arkadaşlarıyla birlikte Kayseri'ye geçer. Kayseri'de tahsilini devam ettiği sırada *Kasîde-i Bürde* şerhini yazar. Eserine *el- 'Asîdetü'ş-Şühde Şerhu Kasîdeti'l-Bürde* adını verir. Bu eser Mısır ve İstanbul'da defalarca basılır. Eserin hem yazma hem de matbu nüshaları mevcuttur. 30 Nisan 1882 tarihinde vefat etmiştir. Bürde şerhi dışında *Anâkîdu'l-Fevâid*, *er-Ravzun en-Nadir fî mâ Gile fî'l-Hıdır* (*Risâletün fî Hayâti'l-Hıdır ve İlyas*), *Manzûme-i Tosun Paşa*, *Kasîdetü 'Ârifîyye*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'r-Risâleti'l-Velediyye* (*Velediye Hicabîsi Haşiyesi*), *Şerhu Risâleti Rubu'*, *Manzûme-i Na'îmiyye* isimli eserleri de vardır (Yücel, 2020, s. 73-117).

Mehmed Hayrî, yaptığı alıntılardan on iki tanesini³⁵ Abdüsselâm el-Merrâküşî'nin eserlerinden, yedi tanesini³⁶ ise Harpûti'nin eserinden yapar. Bu beyitlerin kenarına beyit veya beyitlerin ne gibi sırlara sahip olduklarını veya hangi hastalıklar için şifa verdiğine dair rivayetlere yer verir. Söz konusu haşiyelerden 85. beytin kenarında yer alan bilgi şu şekildedir:

“Tenbîh وَصِيًّا وَأَبْرَأْتُ كَمْ ilâ âhirihî işbu қаşıde-i mübâreke bir marîza kıra'at olunduğda bu beyte gelindiği gibi қарі marîzîñ ağrıyan yerі ma'lûm ise orasını değil ise istenilen yerini mesh' etmelidir. (Harpûti)” (s.84)

Mehmed Hayrî'nin 69. beytin haşiyesinde yer verdiği bilgi ise şu şekildedir:

“عَدَا حَتَّى غَدَا ilâ âhirihî yalnız bu beyt bir maḥall-i maḥûfdan geçildiği zamânda geçinceye kadar okunursa selâmet u emniyyet için pek mücerredir. (Harpûti)”

3.5. Ayet ve Hadis İktibasları

Ayet ve hadisler klasik eserlerde müellifler tarafından farklı amaçlar için kullanılmıştır. Şerhlerde bazen ana metindeki iktibas ve telmihlere işaret etmek için bazen de beyitleri şerh ederken kendi görüşünü desteklemek,

³⁵ 1-4-12-29-34-54-58-69-80-86-127-138 numaralı beyitler.

³⁶ 5-23-36-69-79-80-85 numaralı beyitler.

insanlara nasihat vermek, bir kavramı veya ibareyi açıklamak için iktibaslar yapılır.

3.5.1. Ayet Kullanımı

Mehmed Hayrî, eserin *Tenbîh-i Mühim* bölümünde Hz. Peygamber'in yüceliğinin derecesini açıklamak amacıyla Nisâ suresinin “Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur...” mealindeki ³⁷ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ³⁷ ayetini iktibas eder.

Tenbîh-i Mühim bölümünün sonunda ise bir dua veya selam mahiyetinde bulunarak Tâhâ suresinin “Selam, hidayete tabi olanların üzerine olsun.” mealindeki ³⁸ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ بَيْنِ أَلْيَدَيْكَ³⁸ ayetini iktibas eder.

Mehmed Hayrî, 11. beyti şerh ederken Allah'ın Hz. Peygamber'e “habibim” dediğini ve peygamberliğinin derecesini arttırdığını ifade eder. Bu durumu da “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” mealindeki ³⁹ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ³⁹ ayetini delil olarak getirir.

Şârih, 47. beyti şerh ederken Allah'ın şanını, yüceliğini ve merhametini ifade etmek için “Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.” mealindeki ⁴⁰ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا⁴⁰ ayetini düşüncesini desteklemek amacıyla ifade eder.

Şârih, 117. beyti şerh ederken Müslümanların diğer toplumlardan ilim ve derece açısından daha yüksek olduğunu belirten ifadelerini desteklemek amacıyla “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” mealindeki ⁴¹ لَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ⁴¹ ayeti iktibas eder.

Şârih, 122. beytin şerhinde sahabe ve mücahitlerin savaş esnasında düşmanlarını mağlup ettiklerini ve o düşmanların durumlarının nasıl olduğunu beyan ederken “O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de.” mealindeki ⁴² خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ⁴² ayetini iktibas eder.

³⁷ Nisâ, 4/80.

³⁸ Tâhâ, 20/47.

³⁹ Enbiyâ, 21/107.

⁴⁰ Bakara, 2/286.

⁴¹ Âl-i İmrân, 3/110.

⁴² Hacc, 22/11.

Şârih, 124. beytin şerhinde ise müşriklerle yapılan savaşlarda Müslümanların sayısının az olmasına rağmen üstün geldiklerini belirtir ve “[Allah’ın izniyle] büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.” mealindeki ⁴³ *فِي كَثْرَةِ الْعَدُوِّ الْعَظِيمِ* ayeti delil olarak gösterir.

Şârih, 125. beytin şerhini yaparken mücahitlerin ve muvahhitlerin, “Allah yolunda [mallarıyla, canlarıyla] cihad eden kimseler...” mealindeki ⁴⁴ *وَجَاهِدُوا* ayetine riayet ettiklerini ve buna istinaden gayret ve himmetleri ile İslam’ın dünyanın farklı yerlerine yayılmasına sebep olduklarını ifade eder.

Şârih, 152. beytin şerhinde kıyamet gününde din düşmanlarının tamamının pişmanlıkla seslerini yükselteceklerini ve Allah’a yalvaracaklarını beyan ederken “... inkarcının ‘Keşke toprak olaydım!’ diyeceği...” mealindeki ⁴⁵ *وَقَوْلِ الْغَالِبِ الْيَقِينِ لَيْسَ بِشَيْءٍ* ayeti iktibas ederek o esnada kafirlerin söyleyecekleri sözleri açıklar.

Şârih, 153. beytin şerhinde kıyamet gününde Allah’ın adaletinin nasıl tecelli edeceğini ifade eder. Bu durumu açıklarken de “O gün kimseye, hiç mi hiç zulmedilmez. Size ancak işlemekte olduğunuz şeylerin karşılığı verilir.” mealindeki ⁴⁶ *فَالْيَوْمَ لَا تُظْهِمُ شَيْئًا وَلَا تُجْزُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* ayetini iktibas ederek delil olarak göz önüne koyar.

Şârih, 154. beytin şerhinde de Allah’ın Hz. Peygamber’e hiç kimseye nasip olmayan nimetler verdiğini ve verilen bu nimetlerden birinin Kevser olduğuna işaret eder. İşaret edilen durum için de “Şüphesiz biz sana Kevser’i verdik.” mealindeki ⁴⁷ *لِنَّا آغْطِيَنَّكَ الْكَوْثَرَ* ayeti delil olarak getirir.

Şârih, 155. beytin şerhinde ise nefse seslenirken büyük günahlara sahip olsa da Allah’ın rahmet ve mağfiretinden asla ümidini kesmemesi gerektiğini beyan eder. Bu durumun Kur’ân-ı Kerîm’de “... Allah’ın rahmetinden

⁴³ Bakara, 2/249.

⁴⁴ Tevbe, 9/20.

⁴⁵ Nebe, 78/40.

⁴⁶ Yâsîn, 36/54.

⁴⁷ Kevser, 108/1.

ümidinizi kesmeyin...” mealindeki ⁴⁸لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ayetiyle ifade edildiğini ve söz konusu ayete göre hareket etmek gerektiğini belirtir.

3.5.2. Hadis Kullanımı

Tenbîh-i Mühim bölümünde Hz. Peygamber’in yüceliğinin derecesini açıklamak amacıyla ayet iktibasından sonra durumu daha da kuvvetlendirmek için hadisten de alıntı yapar. Söz konusu iktibas “Kim beni severse, Allah’ı sevmiş olur.” anlamındaki *مَنْ أَحَبَّنِي وَتَوَضَّعَ لِي حُبُّ اللَّهِ* hadisidir.

Şârih, 1. beyti şerh ederken gönüle seslenerek “Sen olmasaydın felekleri (âlemleri) yaratmazdım.” anlamındaki *لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْاَسْمَاكَ* hadisi hatırladığından dolayı mı ağladığını sorar.

Mehmed Hayrî, 14. beyti şerh ederken şârih, nefis-i emmarenin yapması gerektiği görevin “Beni bilsinler diye mahlukatı yarattım.” anlamındaki *لَا تَخْفَى لِي خُفْيُنِي* hadisine riayet etmek olduğunu fakat nefsin buna uymadığını beyan eder.

Şârih, 26. beytin şerhini yaparken insanın bildikleriyle amel etmesi gerektiğine vurgu yapar. Ardından “Amelsiz ilim, meyvesiz ağaç gibidir.” anlamındaki *الْعِلْمُ بِغَيْرِ اَعْمَالٍ كَالشَّجَرِ بِلَا ثَمَرٍ* hadisi düşüncesini destekler mahiyette delil olarak sunar.

Şârih, 28. beytin şerhinde dünyanın ahiret için bir tarla olduğunu ve burada ahiret için fayda sağlayacak amellerin tarlaya ekilmesi gerektiğini belirtir. Bu durumla ilgili olarak da “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” anlamındaki *الدُّنْيَا مَرْعَى الْآخِرَةِ* hadisi iktibas eder.

Şârih, 31. beytin şerhini yaparken de Hz. Peygamber’in birçok zenginliği reddettiğine ve fakirlikle gurur duyduğuna değinir. İfadesini desteklemek için “Fakirlik benim övüncümdür.” manasındaki *فَقْرٌ خَيْرٌ* hadisi iktibas eder.

Şârih, 37. beyti şerh ederken Allah’ın ipine sarılanların kurtulacağını ve herkese nimetini verenin Allah olduğunu beyan ederken “Ben gizli bir hazineydim...” manasındaki *وَلَعَلَّكُمْ لِقْرَأَ مَخْبِيًّا* hadise ve devamına da işaret ederek söz konusu duruma delil olarak ifade eder.

⁴⁸ Zümer, 39/53.

Şârih, 150. beytin şerhinde Hz. Peygamber'in kimlere şefaata edeceğini açıklar. Bu durum için de “Şefaatin ümmetimden büyük günahlar işleyenler içindir.” manasındaki “تَفَاعَلِي لَأَهْلِ اللَّجَطْرِ مِنْ أُمَّي” hadisi iktibas ederek görüşünü destekler.

Şârih, 154. beytin şerhinde ise Allah'ın âlemleri Hz. Peygamber için yarattığına dikkat çeker. Bahsettiği görüşünü desteklemek amacıyla da “Sen olmasaydın felekleri (âlemleri) yaratmazdım.” manasındaki “لَوْلَا كَلَّمُوا لَأَكْلَمَ مَا خَلَقْتُ” hadisini delil olarak sunar.

Mehmed Hayrî, iktibas ettiği ayetleri ve hadisleri genelde bahsettiği veya dikkat çekmek istediği olay ve durumlar için birer delil sunma amacıyla ifade eder. Eserde geçen ayetler ve hadisler Arap harfli olarak verilmiştir. Diyanet Meali esas alınarak sure, ayet numarası ve mealleri dipnot olarak verilmiştir. Hadisler ise Şamile programı üzerinden tahriç edilmiş ve Türkçe çevirileri yapılarak dipnotta gösterilmiştir.

3.6. Takip Edilen Şerh Yöntemi

Mehmed Hayrî, beyitleri şerh ederken klasik şerh yöntemini kullanır. Fakat bazı yönleri bu şerh yönteminden farklıdır. Klasik şerh yönteminde öncelikle beyitlerde geçen kelime, ek ve terkiplerin anlamını ve gramatik yapıları verilir. Bazı şerhlerde gramatik yapı daha ağırlıklı bir şekilde yer alır. Daha sonra “mahsul-i beyt, mahsul-i nazm, mahsul-i manzum, mefhum-ı beyt” gibi alt başlıklar altında beyitler, şârihin bilgi birikimi ölçüsünde şerh edilir.

Mehmed Hayrî, öncelikle beytin Arapça halini harekeli bir şekilde verir. Ardından beyit anlamlı kelimelere veya kelime gruplarına ayrılır. Bu kelimelerin veya kelime gruplarının Türkçe karşılığı verilir:

“كَسَّرَ شَهْوَتَهَا umma isteme شَهْوَتَهَا nefsiñiñ şehvetini kırmak
يَنْقَوِي zīrā yemek kuvvetlendirir شَهْوَةَ النَّهْمِ yemek düşkün olan
آدَمِيñ iştihāsını.”

Söz konusu kelime veya kelime gruplarına bazı beyitlerde diğerlerine göre kısa ilaveler yapar:

“فَاصْرِفْ هَوَاهَا” imdi sen nefsiñi arzūsundan döndür وَحَاذِرْ dağı hāzer eyle
أَنْ تُؤَلِّيَهُ nefsiñiñ arzūsunu kendiñe hākim eylemekden ya'nī aña

teba'iyetden *إِنَّ الْهَوَىٰ مَا تَوَلَّىٰ* zîrâ nefsin hevâsı bir şey'e ki müstevlî ve hâkim olur *يُضِمُّ أَوْ يَصِمُّ* şübhesiz o şey'i helâk veyâhüd mecrûh ider."

Mehmed Hayrî, kelime veya kelime gruplarının Türkçe karşılığını açıklarken herhangi bir gramatik bilgi vermez. Daha sonra *Mefhûm-ı beyt* alt başlığıyla beytin genel anlamını düz cümleler halinde aktarır:

"**Mefhûm-ı Beyt:** Ey gönül! Setr-i 'aşk u muhabbete gayret edüp de inkârda daha devâm ve ısrâr edebilür misin? Zîrâ sende 'aşk u muhabbet-i Resûlullah'ın mütecellî olduğunu sirişk-i çeşmiñ ve dahı hastalığın işbât ediyor. Yâ böyle 'âdil şahidlere qarşu inkârın fâ'ide verir mi?"

Ayrıca beyitlerdeki açıklanması gereken telmihleri ve benzer önemli konuları da kısaca anlatır. Hz. Peygamber'in doğduğu gece dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen hadiselerden biri olan Nuşirevan'ın sarayının yıkılması olayını kısaca şu şekilde ifade eder:

"**Mefhûm-ı Beyt:** Hâzret-i Peygamber'in ('aleyhi's-şalatu ve's-selâm) toğdığı gece dahı Nûşirevân'ın dünyâda emsâli olmayan 'âlî köşki çatlayup ve yarılıp o hâl ile geceledi, ya'nî ahîren 'asker-i İslâm'ın saşvet u celâdetinden Nûşirevân'ın 'askeri mağlûb u münhezim olmağla tağılup bir dahı toplanmadıkları gibi Zât-ı Risâlet-penâh efendimizin kâdem-nihâde-i mehd-i vücûd oldukları gece dahı Nûşirevân'ın sâlifü'z-zıkr 'azîm köşki çatlayup ve yarılıp ve bir daha ta'miri mümkün olmayup maħv u ħarâb oldu."

Şârih, Hz. Peygamber'in doğduğu gece meydana gelen olaylardan bir diğeri olan Mecusilerin ateşlerinin sönmesi ve Fırat nehrinin kuruması gibi hadiselerin neden gerçekleştiğini şu ifadelerle açıklar:

"**Mefhûm-ı Beyt:** Yine o Nebiyy-i 'âlî-şânın toğdığı gece Mecûsilerin bir seneden berü yanup tıpmakda oldukları âteşin 'alevleri ber-minvâl-i muħarrer Nûşirevân'ın münhedim olan köşkünüñ yıkılmasına kederlenmekden tolayı münka'tî olarak söyündiği gibi Fırât nehri dahı ħüznünden ve ħuşşasından yâhüd vaķı'a-i dil-sûz-ı Kerbelâ'nın taķarrub-i vuķû'unı taĥaţturla Hâzret-i Sulţân-ı Şühedâ'yı bir kaţre şuyundan maħrûm edecegi vaķtiñ ħulûluna keder etmesinden nâşî kuruyup aķmaz oldu."

Halk arasında çeşitli hastalıklara şifa olması gibi bazı özelliklere sahip olan beyitlerin şerhini yaparken, bu beyitlerin kenarına Abdüsselâm el-Merrâküşî veya Harpûti'nin eserlerinden yaptığı alıntılarını verir. Bu alıntılarla ilgili beytin veya beyitlerin özelliklerini açıklar. Yirmi dördüncü beytin kenarına yaptığı alıntı şu şekildedir:

“واستفرغ الدَّمْعَ ilâ ahîrihi ders u muṭâla‘asını keşf u hıfz etmekde ‘usret u müşkilât çeken kimse bu beyti yüz on çokuz kerre kırâ’at eylediği hâlde ders u muṭâla‘asını keşf u hıfza bi-‘inâyeti’llâhi te‘âlâ muvaffak olur. (Harpûti)”

On ikinci beytin kenarına yaptığı alıntı ise şu şekildedir:

“Min فَأَنْتَ تَعْرِفُ كَيْدَ الْخُضْمِ وَالْحَكْمَ ilâ İني اتَّهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ فِي عَذَلِي Min niyet eden kimse nefesine galebe idemeyüp tövbede müterreddid olduğu ve tövbe ideceği günâha soñradan yine sâlik olmağdan korkduğu vaķit işbu on dört beyti huşûl-i maķşad niyyeti ile cum‘a namâzından soñra bir cam şahîfesine yazup ve mezkûr camı gül suyu ile yıķayup hâşıl olan suyu ikindi ve aḥşâm ve yatsu namâzlarını edâ u ifâ idinceye dek kıbleye mütevecccihen oturup zikru’llâh ve şalavât-ı şerîfe ve istid‘â-yı tövbe ile meşğûl olduğu şûretde bi-ḥevlehu te‘âlâ tövbe için kendüsünde iştiyâķ-ı tām hâşıl olacağı gibi fi-mâ ba‘d tevbe eylediği fi’li icrâda arzusu kalmaz. (‘Abdu’s-selâm)”

Beyitleri tek tek şerh eden Mehmed Hayrî, herhangi iki beytin anlamını bir arada vermez. Bunun yanında beyitleri şerh ederken bu beyitlerde geçen edebî sanatlara da değinmez. Bu durum belki edebî güç gösterme niyetinden ziyade insanlara faydalı bir eser hediye etme düşüncesinden kaynaklanabilir.

Mehmed Hayrî, *Fâide* başlığı altında bir kimsenin cuma gecesi akşam ve yatsı ezanları arasında kasideyi şartları uygun olarak okuması halinde o kişinin iman selameti ve her iki cihanın saadetiyle şerefleeneceğini güvenilir şerhlerden sağlam rivayetlerle aktarır:

“Bir kimse işbu kaşîde-i mübârekeyi şürûṭuna ri‘âyet etmek üzere her cum‘a gecesini aḥşâm ve yatsu ezânları arasında tilâvet eylerse selâmet-i imân ve sa‘âdet-i her dü-cihân ile müşerref olacağı mu‘temed şerhlerin rivâyât-ı mevşûkasındandır.”

Tenbih-i Mühim başlığı altında da kasidenin hastalıklara şifa veren özelliklerine dikkat çeker. Bu şifa verici özelliklere dikkat edip uygun davranmak gerektiğini söyler. Kasidenin okunduğu zamanlarda işin ehline müracaat etmek, okuma şartlarının tamamına uygun hareket etmek ve kasidenin belagat ve yüceliğinden istifade etmek gerektiğini tekrar tekrar tavsiye ve tembih eder:

“...işbu kaşîde-i mübâreke nice nice havâşş u esrâr-ı ğarîbeyi hâ’iz bir kenz-i ‘acîb olup ri‘âyetine diķkat ve müdâvemet ... isticlâb-ı teveccüh ve rûḥâniyyet-i Ḥazret-i Peyğamberî ve istiḥşâl-ı şevâb ve def‘-i emrâz gibi keyfiyyetler için kırâ’ati hâlinde daḥı ehline müracâ‘at ve tamâmî-i şürûṭuna ri‘âyet olunması ve yalnız kaşîdenin belâğat u ‘ulvîyetinden

istifade cihetine gidilmesi erbâb-ı muṭâla‘aya kirâren tavsiye ve tenbih olunur. (s.11-12)”

Mehmed Hayrî, bazı beyitlerin şerhinden sonra *İstitrâd* başlığıyla araya girerek bazı eklemeler yapar. Yirmi altıncı beyitte İmam Bûsîrî'nin beyitte söylediği sözün yaptığı işe uygun olmamasından dolayı Allah'tan mağfiret istemesi söz konusudur. Mehmed Hayrî, beytin şerhinde dinleyen kişiye nefis ve şeytana karşı gelmek gerektiğini nasihat ve emreder. Ama söylenen hususa kendisinin uygun hareket etmediğini ifade eder. Bu yüzden Allah'tan bağışlanmasını talep eder. Hemen ardından da bu söz ile fiil uyuşmazlığının İmam Bûsîrî için geçerli olmadığını ve onun bu tarz noksanlarının bulunmadığını şu sözlerle ifade eder:

“İstitrâd

Ḥazret-i İmâm ḳuddise sırruhû gerek yukarıki beytinde ve gerek ḳaşîdeniñ sâ'ir ba'zı ebyât-ı şerîfesinde bu yolda beyân-ı hâl buyuruyorlarsa da bu hâl müşârun-ileyh ḳazretleriniñ noḳşâni-i a'mâl-i şâliha ve ḳasenelerine dâll olmayup belki ḳilm u tevâzu'ın taḳdîr-i meziyyeti için pek güzel bir nümüne-i imtisâl ve 'amelsiz va'z u naşîhatda bulunanlara ḳaḳîḳaten bir nuşh-i 'âlu'l-'âldir. (s. 35)”

Diğer eklemeye ise elli birinci beyit hakkındadır. Mehmed Hayrî, beytin şerhini yaptıktan sonra araya girerek kasidenin tanzim edildiği ve Hz. Peygamber'in huzurunda okunduğu zaman sıra bu beyte gelince İmam Bûsîrî'nin ilk mısraı okuyup durduğunu söyler. Beytin ikinci mısraının ise Hz. Peygamber tarafından okunduğunu ve bu haliyle de kasideye yazıldığını şu şekilde ifade eder:

“İstitrâd

Ḥazret-i Nâzım ḳuddise sırruhû işbu ḳaşîde-i mübârekeyi tanzîm ve 'âlem-i menâmda ḳuzûr-ı sa'âdet-nüşûr-ı cenâb-ı Resûlullâh'a taḳdîm ettiklerinde kâmilin ḳırâ'at daḳı buyurmalarıyla eşnâ-yı ḳırâ'atde işbu beyte geldiklerinde mışrâ'-ı evvelini ḳırâ'atle tevaḳḳuf ve ṫaraf-ı eşref-i Risâlet-penâhiden devâm emri vârilmesiyle bu beytiñ mışrâ'-ı şânîsini inşâda izhâr-ı 'ac eylediklerinden mışrâ'-ı şânî, cânib-i me'âlî-menâḳıḳ Cenâb-ı Peygamberîden ḳırâ'at buyurulmuş ve işbu ḳaşîdeye öylece yazılmış olduğu mervî ve bu daḳı ḳaşîdeniñ şeref-i meziyyetine bir delîl-i 'alenîdir. (s. 55-56)”

Şârih, mefhûm-ı beytlerin bazılarında durumu aktarırken okuyucuya veya dinleyiciye sorular yöneltir.

“Rüzgâr saña Kâzime cânibinden bûy-ı müşkîn-i Hâzret-i Seyyidü’s-şakaleyni getirüp burnuna қоқlatdığından mı böyle mest u medhüş olduñ?”

“Sen ‘aşk u muhabbetle hemîşe ağlayıcı bir ‘aşık olduğıñ hâlde sendeki ‘aşk u muhabbetiñ mestür қalaraq meydāna çıқmayacağıñı ümîd eder misin?”

“İmdi ‘aşk u muhabbetiñi bu ‘âdil şahidlere qarşu dağı inkâr edebilür misiñ?”

Kelime veya kelime gruplarının Türkçe karşılığını verip *mefhûm-ı beyt* kısmına geçtiğı zaman bazı beyitlere herhangi bir ekleme yapmaz. Kelime veya kelime gruplarının Türkçe karşılığını düz bir cümle haline dönüştürüp bırakır.

“لَا سِرِّي بِمُسْتَبْرٍ حَالِي saña erişmekle ma’lûmuñ oldu sırrım gizli degildir عَنْ الْوَشَاةِ derdim dağı kesilmeyüp bâkîdir.

Mefhûm-ı Beyt: Hâlim saña vâsıl olmağıla ma’lûmuñ oldu. Sırr-ı ‘aşkıñ hasûdlardan gizli olmadığı gibi derd-i muhabbet dağı münkaṭı‘ ve zâ’il olmayup şâbit ve bâkîdir.”

“لَا كِنَ مَا اتَّمَمْتُ بِهِ saña hayurlu ‘amel yolunu gösterdim لَٰكِنَ مَا اتَّمَمْتُ بِهِ lâkin o ‘ameli ben işlemedim وَمَا اسْتَقَمْتُ dağı kavlimde şâdiқ olmadım فَمَا قَوْلِي imdi benim saña toğrı ol dedim söz nerede kaldı?”

Mefhûm-ı Beyt: Ey ṭâlib! Saña hayr yolunu irâ’e ve a’mâl-i şâlihayı tavsiye eyledim. Ammâ saña tavsiye ve emr eylediğim hayırlı ‘ameli ben işlemediğim için kavlimde şâdiқ olmadım. Binâ’en-‘aleyh benim saña vèrdim naşihatiñ fâ’idesi olur mu?”

Mehmed Hayrî’nin muhtasar bir şerh kaleme aldığı görölmektedir. Tarihi olayları veya kişileri ifade ederken ayrıntı vermemesi bunu göstermektedir. Dil bilgisi ile alakalı herhangi bir bilgi vermeyip kelime ve kelime gruplarının karşılıklarını verirken tercüme ağırlıklı bir şerh yaptığı görölmektedir. Bu durum özellikle şerhlerini kısa tuttuğı bazı beyitlerde karşımıza çıkar. Bazı beyitlerin sırlarını açıklaması eserinin insanlara fayda sağlamasını amaç edindiğini göstermektedir.

3.7. Hediye’nin Diğer Şerhler Arasındaki Yeri

Kasîde-i Bürde hakkında yapılmış manzum veya mensur şerh ve tercümelerin sayısı farklılık gösterir. *Kasîde-i Bürde* şerhleri muhteva açısından üç farklı gruba ayrılır. İlk dönemlerde yapılan çalışmaların kısa ve veciz açıklamalardan oluştuğı görülür. İlerleyen dönemlerde ise şârihlerin

muhtevayı genişleterek orta hacimde şerhler kaleme aldıkları görülür. Ardından da farklı ihtiyaçlar üzerine yoğunlaştırılmış şerhler karşımıza çıkar. İlk dönem şârihleri bazı gramatik bilgiler vererek beytin anlamını özetleyen kısa şerhler yazmışlardır. İkinci grup şârihleri eserlerinde kelimelerin gramer yapılarını ve sözlük anlamlarını açıklayarak beyitleri geniş bir şekilde şerh ederler. Geniş şerhlerde ise kelimelerin gramer yapıları ve sözlük anlamlarının yanı sıra şârihlerin eğitimlerine ve bilgi birikimlerine göre konuyu uzun uzadıya yorumlayarak belirli yönlere ağırlık verdiği görülür (Ayçiçeği, 2015, s. 42).

Mehmed Hayrî'nin eseri, son dönem şerhlerinden birisi olması nedeniyle geniş bir şerh değildir. Arapça bilmeyenler için şerhin yazıldığını belirtmesinden dolayı okuyucuyu yormayan, konuyu uzun uzadıya anlatmayan, kasidenin anlaşılmasını da zorlaştıracak kısa açıklamalar içermeyen bir şerh yazar. Her beytin kelime veya kelime grubu halinde anlamını verir, ardından “mefhûm-ı beyt” başlığıyla beytin şerhini yapar.

Son dönemde Hafız Mehmed Ziyâüddin Türközade (ö. 1311/1895) tarafından yazılmış *Gurretü'l-Münîre Şerh-i Kevâkibi'l-Mudî'e Yâhûd Kasîde-i Bürde Şerhi* adlı eser *Hediyye* ile farklılık gösterir. Bu şerhte şârih, öncelikle beyitteki kelime ve harfleri gramatik açıdan değerlendirip açıklar. Ardından “mahsûl-i ma'nâ-yı beyt” başlığı altında beytin şerhini yapar (Türközade, 1894).

Hediyye ile şerh yöntemi açısından farklılık gösteren diğer bir eser, Selanik Mahkeme-i İstinâf Başkâtibi Osman Tevfik tarafından 1300 senesinde bastırılan *Şerh-i Kasîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli*'dir. Eserde şârih, öncelikle beyitteki kelimelerin gramer bilgilerini açıklayıp bilgi verir. Ardından “mahsûl-i beyt” başlığı altında da beytin manasını şerh eder. Bazı beyitlerin “mahsûl-i beyt” başlığı altında yapılan açıklamalarının cümleleri bitirilmez. Bir sonraki beytin “mahsûl-i beyt” başlığı altında önceki cümle kaldığı yerden devam eder (Tevfik, 1882, s. 8-9). *Tercüme-i Mücmel* ile *Hediyye* bazı beyitlere dair faziletlerin, sırların verildiği derkenar bilgileri açısından ise benzerlik gösterir. Aynı yılda yazılmış iki farklı şerh olup belirli yönlerden benzerlik gösterirken bazı yönlerden ise farklılık teşkil ettikleri görülür.

Le'âlî Ahmed b. Mustafa'nın *Kasîde-i Bürde Şerhi* ise *Hediye* ile yakın sayılabilecek bir şekilde kaleme alınmıştır. Eserde her beytin ardından şârih, “ya'nî” diyerek kaside müellifinin ne söylemek istediğini belirtir ve devamında beytin açıklamasını yapar. *Hediye*'den farklı yönü olarak ise beyitlerin öncelikle kelime veya kelime gruplarına parçalanarak gramer bilgisi verilmemesi ve herhangi bir açıklama yapılmaması ifade edilebilir. Beyitlerin şerhi şu şekilde karşımıza çıkar:

“Ya'nî sâhib-i kasîde vefret-i tahassürü ve kesret-i tahayyürü üzerine tenbîhen kânûn-ı tecrîd üzerine kendü nefesine hitâb idüp eydür ki sen bu göz yaşı kana karışdurup gözünden akıtduğun Selem sâhibi olan mekânda sâkin ve mütemekkin olan mehâbîb-i nasb-ı 'aynında olup dâyimâ kalbinden gitmeyüp anları anup zikr itdüğünden midür?” (Şahin, 1997, s. 157).

“Ya'nî sâhib-i kasîde ol Hazret-i Resûli 'âlem-i hissîde sûret-i mahsûsasıyla nazar eyleyen gâfilînün nazarlarıyla 'âlem-i kudsîde kuvvet-i basarlarıyla nazar eyleyen nâzirînün nazarların beyân u 'ayân eylemek murâd idinüp ve medhin kasd eyleyüp eydür ki ol Hazret-i Resûlde olan hâlet şems hâleti gibidür. Kaçan şemse ırakdar nazar olursa vefret-i ziyâsı ve kesret-i cilâsı ve nihâyetile harâreti olduğu ecilden gözleri kamaşdurur.” (Şahin, 1997, s. 172).

Müellifi ve müstensihi belli olmayan 3 Şaban 1146/ 9 Ocak 1734 tarihinde istinsah edilmiş ve Berlin Devlet Kütüphanesi Hs. or. 5151 numaralı kayıta yer alan *Şerh-i Kasîde-i Bürde* (Koç, 2021, s. 34) adlı eserde de *Hediye*'ye benzer bir şerh yöntemi kullanılır. Şârih, eserde beytin orijinalini verip “ya'nî, sâhib-i kasîde” gibi ifadelerden sonra kaside müellifinin ne söylemek istediğini belirtir, ardından da beytin şerhini yapar. Söz konusu eserde de beyitlerdeki kelimelere dair herhangi bir gramer bilgisi veya açıklama yapılmaz. Eserde izlenen şerh yöntemi şu şekildedir:

“Ya'nî sâhib-i kasîde, vefret-i tahassür ve kesret-i tahayyürü üzere kendü nefesine tenbîhen hitâb ider ki: Senün bu gûne kan ile mahlût rîzân itdüğün eşk-i çeşmün sâhib-i Selem olan mekânda sâkin ü mütemekkin olan mahâbîb nasb-ı 'aynundan olup ve dâ'imâ kalbünden gitmeyüp zikr itdüğünden mi ağlayup feryâd u zârını peyveste-i tâk-ı eflâk idersün?” (Koç, 2021, s. 39).

“Sâhib-i kasîde, Resûl-i Ekrem salla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hazretlerinin medâyhine hulûs ile niyyet idelden berü ma'lûliyyet-i şedîde ve mekrûhiyyet-i beliyenün tahlîsine tekeffül olduğunu izhâr idüp dir ki: Ben efkârımı ol Hazret-i Resûl 'aleyhi's-salâtü ve's-selâmun medâyhine mülâzım kılaldan berü beliyeye-i şedîde ve 'illet-i ekîdeden

beni halâs için ol Sultân-ı Dîn ‘aleyhi’s-selâmı hayr-ı mültezim buldum.” (Koç, 2021, s. 187).

Kasîde-i Bürde şerhleri, yazıldıkları dönemin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterir (Ayçiçeği, 2015, s. 44). Bu bağlamda Mehmed Hayrî’nin de dönemin ihtiyacına uygun olarak mensur muhtasar bir şerh kaleme aldığı söylenebilir. Beyitlerdeki kelimelerin açıklamalarını kısaca verip “mefhûm-ı beyt” başlığı altında da bu açıklamaları düzenli cümleler haline getirdiği görülür. Gramatik kurallar, ek açıklamalar, kelimelerin sözlük anlamları gibi bilgilere yer vermez.

Eser, genel olarak son dönemde yazılmış şerhlerin bazılarına benzerlik gösterirken bazı şerhlerden de ayrılır. Beyit şerhlerinin kısa olması açısından ilk şerhlere benzerlik gösterse de gramatik kurallara dair bir bilginin verilmemesi noktasında söz konusu şerhlerden farklılık gösterir. İnsanların eserden daha iyi bir şekilde faydalanabilmesi için sade ve anlaşılır bir üslupla muhtasar şerh olarak kaleme alındığı görülür. Bunun yanı sıra insanların kasidenin fazilet ve sırlarından yararlanarak hangi hastalıklardan ve sıkıntılardan kurtulmaya vesile olduğunu öğrenebilmesi için eserde bu özelliklere de değinir. Özellikle eserin başındaki “Fâide, Tenbîh-i Mühim” başlıkları altında genişçe ifade edilir. Bunun yanı sıra bazı beyitlerin sırlarına dair rivayetler de ilgili beyitlerin haşiyesinde zikredilir.

3.8. Eserin Sonunda Yer Alan Naat

Mehmed Hayrî, *Kasîde-i Bürde*’nin şerhini bitirdikten sonra eserinin sonuna kendisine ait bir naata yer verir. Kırk altı beyitten oluşan bu naat, aruzun “fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Bu naatın redifî “-i” akkuzatif ekidir. Kafiye olarak da m harfî ile biten kelimeler seçilmiştir.

Naatın ilk ve son beyti şöyledir:

“Merhabâ ey enbiyânîñ nûr u hayru’l-hâtemi
Seyyidü’l-kevneyn hem râz-ı Hüdânîñ maḥremi
...

Hem daḥı olsun taḥiyyât ü selâm-ı bî-ḥisâb
Âline aşḥâbına anlar bu şer’îñ nâzımı”

Mehmed Hayrî, naatında mahlas olarak “Hayrî” ismini kullanır. Mahlasının geçtiği beyit şu şekildedir:

“Söz uzandı Ḥayrîyâ artık taḥiyyât eyle kim
Çok ma‘ânî az söz olmaqdır bu mülkûn müressesî”

Mehmed Hayrî, naatına Hz. Peygamber’e selam vererek başlar. Hz. Peygamber için farklı sıfatlar kullanır. Ardından Allah’ın âlemleri, Hz. Peygamber için yarattığını ve peygamberlerin mefhareti olduğunu ifade eder:

“Merḥabâ ey enbiyânîn nûr u ḥayru’l-ḥâtemi
Seyyidü’l-kevneyn hem râz-ı Ḥudânîn maḥremi

Zâtînî sevdi yarattı zât-ı pâkiyçün Ḥudâ
Sensin ey Faḥr-ı rusûl Ḥaḥḥ’ın Ḥabîb-i Ekrem’i”

Peygamberleri yıldızlara benzetirken Hz. Peygamber’i peygamberlik mülkûnün parlak güneşine benzetir.

“Enbiyâ encümdür etrâfında ancaḥ nûrîdır
Kim nübüvvet mülkûnün mihr-i münîr-i mükrimi”

Mehmed Hayrî, Hz. Peygamber’in şanını tam olarak takdir etmekte akılların aciz kaldığını ve aklın ilahi âleme özgü duygu ve düşünceleri bilemeyeceğini, böylelikle de şanını anlayamayacağını ifade eder.

“Şânını taḥdîr için ḥaḥḥıyla ‘âcizdir ‘uḥûl
‘Aḥl idrâk eylemez çün ḡayb-ı ḡayr-ı mülhemi”

Mehmed Hayrî, sonraki beyitlerde Hz. Peygamber’in şanının yüceliğine mucize açısından Kur’ân-ı Kerim’in yeterli olduğunu ifade eder. Kıyamete kadar var olacağını ve karanlıkları ortadan kaldıracağını da beyan eder:

“Mu‘cize bâbında kâfidir ‘uluvv-i şânına
Ḥazret-i Ḥaḥḥ’ın kelâm-ı müstaḥîm ü aḥdemi

Bir güher kim ḥaşre dek bâḳî anın zîb u ferî
Bir şâdef meknûz ḥaḥḥ’ın anda cezb-i a‘zemi

Öyle âyât-ı ḥaḥḥîkat kim nesîm-i ḥikmeti
Ref‘ eder endîşe mülkünden zâlâm-ı mübhemi”

Mehmed Hayrî, Hz. Peygamber’in Mescid-i Harem’den Mescid-i Aksâ’ya gidip miraca çıkmasını şu beyitlerle dile getirir:

“Yâ görülmüş mü felekde böyle mi‘râc-ı güzîn
Özge var mı seyr eden bir demde her dü ‘âlemi

Kim erişmiş “kâbe kavseyn”in bu rütbe fevğine
Başka kim olmuş bu dürlü bezm-i kurbuñ hemdemi

Göz yumup açınca seyr étدی maķâmâtı bütün
Hâk-i pâyı oldu çarhıñ heft tāk u täremi”

Mehmed Hayrî, Hz. Peygamber’in merhametine ve ahlakının güzelliğine
şu sözlerle dikkat çeker:

“Emrine tâbi‘ iken el-ħaķķ cemî‘ kâ’inât
Hilmden ayrılmadı kalb-i ħalîm u kâzımı”

Mehmed Hayrî, naatı yazmasının sebebini ise şu şekilde açıklar:

“Ārzü étdim kavliñde göreyim bir ħidmetiñ
Dizdim anuñ-çün le‘âl-i cevherî-i tab‘ımı”

Şair, İran edebiyatının efsanevi kahramanlarından biri olan Rüstem-i
Zâl’a telmihte bulunur. Rüstem-i Zâl ile Hz. Peygamber’in ashabını
karşılaştırır. Bu karşılaştırmada ilim sahibi Hz. Peygamber’in ashabından
sadece bir kişinin bile Rüstem’in adını hatırlardan kaldırdığını söyler:

“Öyle bir şāhib-i ‘ilm aşĥabıñın bir merdi tek
Sāħa-i tezkârdan ħaldırdı nām-ı Rüstemi”

Şair, Hz. Peygamber’in derecesinin yüksekliğine dikkat çeker. Felek
gözünün bile böyle bir yüce derece görmediğini ifade eder. Mertebesinin o
kadar yüksek olduğuna dikkat çektikten sonra Hz. Süleyman’ın bile Hz.
Peygamber’in huzurunda hizmet eden bir kimse olduğunu söyler. Aynı
zamanda da Hz. Süleyman kıssasına telmihte bulunur:

“Görmedi çeşm-i felek hîç böyle bir ħadri celîl
Kim Süleymân-ı cihân dergāhıñın bir ħādîmi”

Şairin telmihte bulunduğu kişilerden diğerleri de Hâtem-i Tâî (ö. 578?)
ve İbn Edhem (ö. 161/778?)’dir. Hz. Peygamber’in methinde müminler
arasında bir kıyaslama yapar. Lütüflar ve yumuşak huyluluğunun makamında
en sıradan kişilerden birinin zamanın Hâtem’i ve feleğin İbn Edhem’i
olduğunu söyler:

“Bargāh-ı ħilm ü elĥâfında en ‘adî ħulu
Rüzgârıñ Hâtemi gerdüñüñ İbni Edhemi”

Şair, kendisini överken de övgü ve nazım alanında söylediği sözlerin
dönemin filozof ve alimleri tarafından sihir zannedildiğini söyler. Ardından

dönemin şairleri tarafından kusuruna bakılmasa da Hz. Peygamber’i çok övenin kendisi olduğunu belirtir. Aynı zamanda kendisini Nef’î’ye yakın görür. Mehmed Hayrî, şiiirlerinin Nef’î tarafından beğenildiğini de dile getirir. Ardından Nef’î’nin, kendisine “vârisim” dediğini şu beyitlerle ifade eder:

“Öyle söz söyler idim meydân-ı medh u nazmda
Sıhr zann eylerdi dehrin filosof u ‘alimi

Dêr idim işte benim meddâh-ı Faḥr-ı kâ’inât
Ṭutsalar ma’zûr ‘aşrın şâ’irân-ı a’lemi

Nazmımı taḥsîn edüp hem vârişim dêrdi baña
Mülk-ı nazmın şaf-deri Nef’î-i mübhem-efhemi”

Şair, peygamberin şefaât kapısında inayete kerem bekler ve lütfederek halini ıslah etmesi için Hz. Peygamber’in yardımını ister. Kereminin tek bir zerresinin bile amel defterinden isyanları kazımaya yeterli olacağını belirtir:

“Beklerim bâb-ı şefâ’atde ‘inâyetle kerem
Luṭf edüp işlâḥa himmet kıl Ḥabîbâ ḥâlimi

Öyle ‘âlî-himmetin kim zerresi ḥekk etmege
Defter-i a’mâldan kâfi olur ‘işyânımı”

Şair, naatının son bölümünde ise Hz. Peygamber’e, Ehl-i Beyt’ine, akrabasına ve ashabına dua eder:

“Her daḳıka rûḥuna olsun şalât-ı elf tâ
Zâhir u bâtında ṭurduḳça bu dîn-i muḥkemi

Zıkr u tesbîḥ u şenâ eddikce hem ins u melek
Ḥaḳḳ daḫı kılsun aña yüz biñ selâm-ı sâlimi

Hem daḫı olsun taḫiyyât ü selâm-ı bî-ḥisâb
Âline aşḫâbına anlar bu şer’în nâzımı”

Şair, Hz. Peygamber’e bir naat yazarak onu övmek istemektedir. *Kasîde-i Bürde* şerhlerinin sonlarında genelde bu tür naatlar nadir görülmektedir. Mehmed Hayrî, Hz. Peygamber için bir naat yazıp eserinin sonuna koyarak nadir görülen bir durumu bizlere sunmaktadır. Bundan dolayı eserin ve naatın önemi artmaktadır.

4. BÖLÜM

HEDİYYE

4.1. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem

1. Metnin Latin harflerine aktarılmasında transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.
2. Şerh edilen beyitler orijinal halleri esas alınarak Arap harfleriyle dizilmiştir.
3. Açıklaması yapılan orijinal beyitlerdeki kelime ve kelime grupları da Arap harfleriyle dizilerek gösterilmiştir.
4. Kasidenin beyitleri tarafımızca beyitten hemen önce yer alacak şekilde numaralandırılmıştır.
5. Ayet ve hadisler de Arap harfleriyle dizilip tahriç ve tercümelere dipnotta gösterilmiştir.
6. Mukaddime, Fâide, Tenbîh-i Mühim, İstitrâd gibi alt başlıklar ve mefhûm-ı beyt başlıkları bold yazı tipi ile yazılmıştır.
7. Farsça ön ek veya son ekler beraber kullanıldığı kelimelerden “-” işareti ile ayrılmıştır.
8. e sesinin ع veya ع harfi ile gösterildiği kelimelerde kapalı e (è) harfi kullanılmıştır.
9. Beyitlerin sınırlarına, faziletlerine dair sayfa kenarlarına yazılmış olan açıklamalar tam transkripsiyonlu olarak ilgili beyte dipnot düşülerek verilmiştir.
10. Metinde eksik olan veya okunamayan unsurlar tamamlanmış ve tamamlanan kısımlar köşeli parantez “[]” içerisinde verilmiştir.
11. Metnin sayfa numaraları köşeli parantez “[]” içerisinde bold olarak gösterilmiştir.

4.2. Metin

[2]

Mukaddime

‘Älemde hüner ve ma‘rifet kadar tatlı hiç bir lezzet taşavvur olunamayacağı gibi sāye-i celilesinde yaşadığımız şu ‘aşr-ı ma‘delet-ḥaşr-ı ḥazret-i pādişāhīde hüner ve ma‘ārifīn teraḳḳiyātında görülen himemāt-ı ‘āliyenīn derecesi daḫı hiç bir zamānda ḥaḳīqaten meşhūd olmuş degildir.

Şu teraḳḳiyāt-ı celīle herkesi ‘alā ḳadri’l-isti‘dād lezzet-yāb-ı ma‘rifet eylemiş olmasıyla her eli ḳalem tutan meydān-ı hünere bir eşer ḳoymak şerefini istiḥşāle şitābān olduğundan bendeñiz de kemāl-i ‘aczimle berāber ba‘zı eşerler vücūda getürmek hevesiyle bir ḫaḳım evrāḳı siyāh eylemiş ve tecrübe-i fikr u ḳalem nev‘inden olan mezkūr eşerlerimi meydān-ı intişāra ḳoymak emelinde bulunduḡça degersizliklerini ve şāyān-ı muḫāla‘a olmadıklarını düşünmekle cesāretim kesilüp şimdiye ḳadar ḫuşūl-ı maḳşada muvaffaḳ olamamış idim. [3] Āşār-ı fikr u ḳalem ešmār-ı şecere-i ‘ömr-i benī-ādem demek olmaḡla evlād ḳabilinden olup bunların kūşe-i nisyānda terkine rızā göstermege hiç bir vicdānīn ḳā’il olamayacağı bedīdār ve ḫuşūşuyla erbāb-ı fazl u kemālīn deryā-yı ‘afv u mürüvvetleri iḳtidārım gibi vūs‘atsiz olmamak mülābesesiyle her bir ḳuşūruma baḳılmayacağı emr-i āşikār idüğüne ve işte şu mülāḫazalar cür’etimi artdırdığına binā’en bi-mennihi te‘ālā bundan şoñra neşr edeceğim āşār-ı ‘ācizāneme ḫayırlı bir muḳaddime olmak üzere bu kerre *Ḳaşıde-i Bürde*’niñ ‘Arabça ve Türtkçe şerḫlerinden ‘alā ḳadri’l-istiḫā‘a istiḫrāc edebildigim ba‘zı ḫavāşş u mezāyāsını Türtkçe olarak cem‘ u tertīb ile ve *Hediyye* nāmıyla nazargāh-ı erbāb-ı muḫāla‘aya ‘arz u taḳdīme mütecāsir oldum.

Ḳaşıdeniñ mertebe-i belāḡat ve ‘uluvviyeti iḳtidārımıla mütenāsib olmadığı ḫasebiyle şu küstāḫāne cür’etimiñ ‘afvı aşḫāb-ı ‘ilm u dānişīn baḫr-ı kerem ve merḫametleri yanında bir zerre-i nā-çiz meşābesinde olduğuna ve esās emel-i kemterānem Ḥazret-i Faḫr-ı Kā’ināt ‘aleyhi efḫalu’t-taḫiyyāt ve’t-teslimāt efendimiziñ evşāf-ı cemīle ve aḫlāḳ-ı ḫamīde-i risālet-penāhileri ḫaḳḳındaki medā’ih-i celīleyi lisān-ı ‘Arab’ı ‘ārif olmayan iḫvān-ı dīne ‘arz u beyān ile ma‘nen

dağı huzūr-ı pūr-nūr-ı cenāb-ı peygamberīye [4] çākerāne bir hıdmetcik taq̄dīm ederek istid‘ā-yı şefā‘at-ı keyfiyyetden ‘ibāret bulunduğuna göre hın-i cem‘ u tertıbde vāqı‘ olan haṭā ve kuşūrularımıñ hüsni niyyetime bağışlanılacağını haşşeten ümīd ederim.

Rusçuklu Meḥmed Ḥayrī

[6]

Bi'smi'llāhi'r-raḥmani'r-raḥīm

Ba'de edā'i mā-vecebe 'aleynā ma'lūm ola ki beyne'l-enām *Kaşide-i Bürde* ismiyle mübeccel ve be-nām olan dürer-i sencide-i belāgat u feşāhat ta'zīm u temdiḥ-i şān-ı Ḥazret-i Faḥr-ı Risālet şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥuşuşunda mefḥar-ı bülegā-yı 'Arab ve memdūḥ-ı fuşehā-yı 'ilm u edeb, imāmü'l-hü[m]ām Būşiri el-Mışri ḳuddise sırruhū ḥazretleriniñ eşer-i celil-i vācibü't-tafḍilleridir.

İmām-ı müşārun-ileyh ḳuddise sırruhū ḥazretleriniñ künyet-i sāmileri Ebu 'Abdullāh ve nām-ı nāmileri Muḥammed bin Sa'īd ed-Delāşī'dir. Zāt-ı 'ālileri aḥiren Mışır küylarından Būşir ismindeki ḳaryede iḳāmet buyurduklarından mezkūr ḳaryeye nisbet olunmağla Būşiri el-Mışri diye şöhret bulmuşlardır.

Müşārun-ileyh ḥazretleri gülistān-ı 'ilm u belāgat ve ḥadiḳa-i nazm u feşāhatıñ yegāne bülbül-i güyā-yı bī-naziri olmasıyla [7] bidāyet-i 'ömr-i şeriflerinde mu'āşırı bulunan selāḥiniñ maḫhar-ı 'uluvv-i ri'āyetleri olduğundan dā'imā nezd-i sulṭānide nā'il-i iltifāt-ı 'ālu'l-'āl olur ve ekābir-i 'aşrıñ bi-ḥaḳḳın medḥ u sitāyişi lāzım gelenlerini medḥ u şenā buyururlardı. Bir gün nezd-i sulṭānide bulduḳları şırada diğeri bir şeyḫ ile aralarında 'ālem-i menāmda şerefi rü'yet-i Ḥazret-i Faḥr-ı Kā'ināt 'aleyhi efḍalu't-taḥiyyāt efendimiz ile müşerrefiyetden bahş açılmasıyla Ḥazret-i İmām'ın (ḳuddise sırruhū) merküz-ı ḳalb-i pākları olan āteş-i 'aşḳ u muḥabbet-i Cenāb-ı Faḥr-ı Rusül 'aleyhi's-selām müşte'il olmasıyla 'ālem-i ma'nāda nā'il-i didār-ı Ḥazret-i Ḥabīb-i Ḥudā 'aleyhi's-selām olduklarından *Mudariyye* ve *Hemziyye* gibi ḳaşā'id-i celileyi tanzīm buyurmuşlardır.

Aḥiren işābet eden meflūciyet vücūd-ı şeriflerine irāş-ı küdüret eylediginden *Kaşide-i Bürde*'yi bu ḥalde bi't-tanzīm 'ālem-i menāmda ḥuzūr-ı pür-nūr-ı Ḥazret-i Seyyidü's-şāḳaleyn'e ('aleyhi's-selām) taḳdīm buyurduklarında nezd-i sāmī-i Ḥazret-i Peyğamberi'de işbu ḳaşide-i mübāreke müstelzim-i maḫzūziyyet-i seniyye olduğundan vücūd-ı Cenāb-ı İmām mübārek u mes'ūd yed-i sa'adet-i Nebevī ile mesh ve be-kām buyurulup binā'en-'aleyh iktisāb-ı şihḫat u 'āfiyet

eylemeleriyle ba'dehu Şeyh Ebu'r-Ricā' hazretleriyle hem-bezm-i ülfet olduklarında henüz *Kaşide-i Bürde*'niñ tanzıminden kimseniñ [8] haberi yoğ-iken şeyh-i müşārun-ileyh kaşideniñ evvelki beytini tilâvetle ebyât-ı ahîresiniñ dağı kırâ'atini Hazret-i İmâm'dan taleb etmişlerdir ki Cenâb-ı İmâm'ın 'uluvv-i kadr u menzilet ve kaşideniñ derece-i meymenetine bu hâl bir delil-i 'âlu'l-'âldir.

Kaşideniñ isminde 'ulemâ ihtilâf ile ba'zısı Hazret-i İmâm'ın sebep-i ber' u 'âfiyeti olmasıyla "*Bür'etün*" ve ba'zısı medâyiḥ-i vâkı'ayı Cenâb-ı Risâlet'e ('aleyhi's-selâm) bir kisve-i şerîfe-i farz ile "*Bürdetu*" ve bir kâfile "*Bürdiyyetu*" ve diğeri fırka "*Bürdeyyeten*" isimleriyle müsemma olduğunu beyân etmişlerse de beyne'l-enâm "*Kaşidetü'l-Bürdeti*" unvânıyla meşhûr u be-nâm olmuştur.

Ber-minvâl-i muharrer Hazret-i Nâzım'ın (ḳuddise sırruhû) dağı sebep-i 'âfiyetleri olmasıyla işbu kaşide-i mübârekeniñ pek çok havâşşı olup bâ-ḥuşûş 'âlem-i menâmda şeref-i didâr-ı Hazret-i Faḥr-ı Risâlet'le ('aleyhi's-selâm) müşerrefiyet ve emrâz-ı vefireden kesb-i şihḥat ve şıbyânıñ mekâyid-i cinn ü vesvese ve ümm-i şıbyân ve sâ'ir emrâz u müziyât-ı hissiyyeden maşûniyyet ve revâc-ı metâ' u ticâret ve ğavâ'il-i sefer ve şedâ'id-i nüzûl ve tâ'un u vebâ ve kūsûf u ḥuşûf ve berr u baḥrda hübûb-ı riyâḥ ve sâ'ir belâyâ-yı nâ-gehâni-i semâviyye vü arazıyyeden [9] selâmet ḥuşûşlarında ḥulûş-ı niyyet ve şurûṭ-ı kırâ'atine be-ğâyet ri'âyet ile tilâvet ve hânelerde bulundurularak ḥıfz u vaz'ına kemâ-yelik ri'âyet olunduğı hâlde bilâ-şek te'sîrât-ı ḥasenesine nâ'iliyyet cümle-i havâşşındandır.

Şurûṭ-ı kırâ'ati ber-vech-i âti olup;

Evvela kemâl-i diḳḳat ve ihtimâm ile yıkanıp âbdest alarak pâk olmak.

Sâniyen kıbleye müteveccih bulunmak.

Sâlişen elfâzınıñ i'râb u ḥarekâtına fevka'l-ḥad diḳḳât edüp aslâ yañlış okumamak.

Râbi'en ma'nâsına vâkıf bulunmak.

Hâmisen mevzûn olarak okumak. Vezni "müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fe'ilün" veznidir.

Sâdisen ḥıfz ile ya'nî ezber okumak.

Sābi'en ehlinden me'zūn olmak.

Şāminen:

مَوْلَايَ يَا صَلَّى وَ سَلَّمَ دَائِمًا أَبَدًا

عَلَى حَبِيبِكَ خَيْرِ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ

beytiyle şalavāt-ı şerīfe getürmek ya'nī beyt-i manzūm-ı mezkūri şalavāt-ı şerīfe maķāmında kıra'at etmek.

Tāsi'en işbu beyti kaşideniñ her beyti 'aķibinde tekrār oķumak ve bunlara kemāl-i derece hürmet u ri'āyet etmek keyfiyyetlerinden 'ibāretidir. Bir de kaşide-i şerīfeniñ vaķt-i kıra'ati geceniñ şülüşüne müşādif olmak ve hīn-i kıra'atde aġyārdan hālī ķalup ķable'l-bed' iki rek'at namāz kılmaķ ve yedi yāhūd toķuz kerre şalavāt-ı şerīfe getürölmek ve bidāyetinde her kaç [10] şalavāt-ı şerīfe getürölmüş ise nihāyetinde de tekrār edölmek ve besmele-i şerīfeden soñra;

الْحَمْدُ لِلَّهِ مُنْشِي الْخَلْقِ مِنْ عَدَمٍ

تُمْ الصَّلَاةُ عَلَى الْمُخْتَارِ فِي الْقَدَمِ

beytiyle kaşideyi kıra'ate şürü' etmek huşuşları ba'zı şārihler taraflarından ādāb-ı müstaḥsene ve şürüṭ-ı kıra'atden olmak üzere beyān olunduġuna nazaran bunlara da mürā'āt lāzımdır.

Fā'ide

Bir kimse işbu kaşide-i mübārekeyi şürüṭuna ri'āyet etmek üzere her cum'a gecesı aḥşam ve yatsu ezānları arasında tilāvet eylerse selāmet-i imān ve sa'adet-i her dü-cihān ile müşerref olacaġı mu'temed şerḥleriñ rivāyāt-ı mevşūķasındandır.

Tenbih-i Mühim

Gerek bālāda ta'dād u beyān ve gerek derūn-ı kitābda taḥşiyeye vü der-miyān kılındıġı vechle işbu kaşide-i mübāreke nice nice havāşş u esrār-ı ġarībeyi ḥā'iz bir kenzi 'acīb olup ri'āyetine diķķat ve müdāvemet, ķārī' u ḥāmil u ḥāfızı ḥaķķında bā'iş-i 'izz u rifat ve 'aksi ḥālinde müstelzim-i peşimānī vü mezellet olacaġı nā-ķābil-i inkār ve bi't-tecrübe bedidārdır. Ez cümle esrār u havāşş-ı ġarībe u 'acībesini ber-vech-i muḥarrer serd [11] u ityāndan maķşadımız

muhabbet u midhat-i Cenāb-ı Hātemü'n-Nübüvvet ('aleyhi's-selām) ne derece bādī-i 'ulviyyet ve ⁴⁹ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ naşş-ı celili ile ⁵⁰ فَقَدْ يُحِبُّ اللَّهَ hadīs-i i şerifiniñ mazmūn-ı münifi mücebince ta'zīm u temdiḥ-i şān-ı Nebevī naşıl bā'is-i i'tilā-yı kadr u menzilet olacağını göstermekden 'ibāret olup insānlığını ve ne için mehd-i vücūda geldiği haqqındaki serā'iri mülāhaza ve der-piş ile ańlayan erbāb-ı hüner u ma'rifet ve aşhāb-ı diĸkat egerçi bu daĸıĸalara ri'āyet huşuşunda fırsat fevt etmeyecekleri insāniyyetleriyle mütenāsib düşeceğine nazaran bedīdār ise de āhād-ı nās içinde bu gibi havāşş-ı menāfi'-i ĸayr-ı meşrū'alarının huşūliçün pek çok arayup tarayanlar daĸı bulunacağı der-ĸatır olunduğuna ve ĸālbuki havāşş-ı mezkūreniñ öyle şuver-i ĸayr-ı meşrū'aya şarfi ĸālinde zāten te'şirātı zuhūr etmemek taḃī'i ise de bunuñla berāber havāşş-ı meşrūhanıñ degil şūret-i nā-meşrū'ada isti'māli ĸattā umūr-ı meşrū'ada bile şarfi ašlā cā'iz ve hele her kişiniñ kārı olmadığı mülāsebesiyle havāşş-ı muĸarrereye bu şūretle taĸarrub bi'l-āhire 'aĸıllara gelmeyen ve tedāvisi müsteĸil olan pek çok muĸātarāt-ı ĸafiyeye ne'üzbillāh dūçār olmağı mü'eddī bulunduğuna binā'en bu daĸıĸaya ziyādesiyle diĸkat ve maĸza isticlāb-ı teveccūh ve rüĸāniyyet-i [12] ĸāret-i Peyĸamberi ve istiĸşāl-ı şevāb ve def-i emrāz gibi keyfiyyetler için ĸırā'ati ĸālinde daĸı ehline müracā'at ve tamāmī-i şürūḫuna ri'āyet olunması ve yalnız ĸaşīdeniñ belāĸat u 'ulviyyetinden istifāde cihetine gidilmesi erbāb-ı muḫāla'aya kirāren tavşiye ve tenbīh olunur.

[و] اَلسَّلَامُ عَلٰى مَنِ التَّبِعَ الْهُدٰى ⁵¹

⁴⁹ "Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur..." Nisā, 4/80.

⁵⁰ Kim beni severse Allah'ı sevmiş olur.

⁵¹ "Selam, hidayete tabi olanların üzerine olsun." Tāhā, 20/47.

Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi “Hediye”

Bi’smillâhi’r-raḥmani’r-raḥîm

1

أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِيرَانٍ بِذِي سَلَمٍ
مَزَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقَلَّةٍ بِدَمٍ

⁵² Ey gönül taḥaṭṭur ve tefekkür édüp de zîkr ettiginden mi جيران yārân ve dostları بِذِي سَلَمٍ Mekke-i Mükerrreme’de selem dênilen ağacıñ tarafında olan dostları ki مَزَجَتْ قَارِشْتِردِئِن دَمْعًا gözyaşını جَرَى o gözyaşı ki aqđı مِنْ مُقَلَّةٍ gözüñ qarasında ve çuqurundan بِدَمٍ kana qarışdırdıñ. (لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ)

Mefhûm-ı Beyt: Ey gönül! Mekke-i Mükerrreme cânibinde selem dênilen ağacıñ tarafında olan Ḥazret-i Fahr-ı Kâ’inât’ıñ ‘aşq u şevkiyle deryâ-yı muḥabbetiñ çüş u ħurüş ederek ⁵³ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ medâ’ih-i celilesini

⁵² Min وَمَ الْفَلْبِكَ إِنَّمَا تَلْفَتْ لِبُشْتَقَى مِمَّ إِيْلَا أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِيرَانٍ بِذِي سَلَمٍ İdris el-Merrāküşî raḥmetu’llâhi ‘aleyhi ḥazretleriniñ rivâyet buyurduklarına göre işbu üç beyit bir cam pârçası üzerine yazılıp ve yağmur şuyı ile mezkûr cam pârçası yıkanılıp ḥâsıl olan şu behâyimden ya’nî çâr-pâ ḥayvânâtdan azgın ve ta’lim qabûl étmeyen ḥayvâna içürüldiği şüretde vahşet ve şiddeti bi-izni’llâhi te’âla maḥv ve zâ’il olarak şâhibine gerdendâne-i inkiyâd ve itâ’at olacağı mücerrebdir. Ve kezâlik işbu üç beyit geyik derisinden ma’mûl tirşe üzerine yazılıp mezkûr nüşâ lisân-ı ‘Arabî ta’allümünde müşkilat çeken ‘abîd ve câriyenin sağ kolunuñ pazûsına rabṭ olundığı hâlde bi-luṭfuhu te’âla sür’atle ta’allüm u tekellüme muvaffaq olur.

⁵³ “Sen olmasaydın felekleri (âlemleri) yaratmazdım.” Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, 2/164; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn, 2/165.

tahtaştır [15] ve tařavvur ile tezekkür ettiđinden nāřı midir ki bilā-ārām cereyān eden seyl-āb-ı eřk-i eřmiñ kıızıl ana tařavvül edüp gōzyařı yerine dide-i muhabbet-zedelerin an dōkmekle iki gōzūñ ser-eřme-i hūn oldu?

2

أَمْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تَلْقَاءِ كَاطِمَةٍ
وَأَوْمَضَ الْبُرْقُ فِي الظُّلْمَاءِ مِنْ إِصْمِ

Am hēbt al-riĥ min talqā' kāṭimē yohsa saña bir rüzgār mı esdi Kāzime cihetinden ya'nī Kāzime denilen mevķi' tarafından وَأَوْمَضَ الْبُرْقُ yāhūd řimřek mi nūrlandırdı فِي الظُّلْمَاءِ aranlık gecede مِنْ إِصْمِ Medīne-i Münevvere urbunda İzam denilen tađdan.

Mefhūm-ı Beyt: Ey gōñül! Rüzgār saña Kāzime cānibinden bŷy-ı mŷřkīn-i Hāzret-i Seyyidü's-řaķaleyni getirüp burnuna oķlatdıđından mı böyle mest u medhŷ olduñ? Yāhūd nūr-ı nübŷvvet İzam tađından “انا الحبيب ene'l-ĥabīb” iltifātıyla pertev-endāz olarak hi bir ān ve zamān sōyŷnmeyen āteř-i 'ařķ u muhabbetiñ bir at daha 'alev-rīz-i iřti'al mi oldu?

[16]

3

فَمَا لِعَيْنَيْكَ إِِنْ قُلْتَ اكْفُمَا هَمَّتَا
وَمَا لِقَلْبِكَ إِِنْ قُلْتَ اسْتَفِقْ بِهِم

fama la'aynayika in qulta akfuma hemmata iki gōzŷne ne 'arız oldu ki sen anlara kendiñizi ağlamakdan men' ediniz dedike hemta seniñ o iki gōzŷñ daha ziyāde ağlıyorlar وَمَا لِقَلْبِكَ ya albiñe ne oldu ki in qulta istifq bihem o albiñ deli ve dīvāne oluyor.

Mefhūm-ı Beyt: Sen 'ařķ u muhabbetiñi setr ile izhār etmemege alıřıyor iseñ de gōzleriñi her ān ve zamān anlı yař dōkmekten men' edemiyorsuñ. Bi'l-

‘akis sirişk-i muhābbetle memlū olan ve ‘aşk u muhābbetiñi irā’e étmekde bulunan iki gözünü ağlamakdan men‘ étdikçe seyl-āb-ı eşkiñ deryā-mișāl çuș u hurūș édiyor. Yā hele qalbiñe ne diyeceksiñ ki eșer-i ‘aşk olan divāneligini men‘ ile ușlanmasını tavsiye dahı éteñ seniñ qalbiñ bu men‘ine qarșu divāneligini artdırıyor.

[17]

4

أَيْحَسِبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحُبَّ مُنْكَتِمٌ

مَا بَيْنَ مُنْسَجِمٍ مِنْهُ وَمُضْطَرِمٍ⁵⁴

أَنَّ الْحُبَّ ‘aşk ve muhābbetle ağlayıcı olan ‘așık zann eyler mi ki الْحُبُّ muhābbet gizlü qalır ve āșikār olmaz مَا بَيْنَ مُنْسَجِمٍ gözyașınıñ arasında aqarak kendini gösterir مِنْهُ ‘așıkdan وَمُضْطَرِمٍ āteș-i ‘aşkla yanıp şu‘le-endāz olan qalb-i ‘așık arasında da muhābbet gizlü qalmaz.

Mefhūm-ı Beyt: Ey gönül! Sen ‘aşk u muhābbetle hemișe ağlayıcı bir ‘așık olduğıñ hālide sendeki ‘aşk u muhābbetiñ mestūr qalarak meydāna çıkmayacağıñ ümīd éder misin? Muhaqqak bil ki seniñ setr étmek istediğıñ ‘aşkıñ, gözünün yaşı arasında cereyān éderék ve ‘aşkla yanan qalbiñiñ ŝu‘le ve ŝerāresi mā-beyninde ŝırayarak kendisini sāha-i zuhūra atıyor.

⁵⁴ Min الْحُبِّ يَعْتَرِضُ اللَّذَاتِ بِالْأَلَمِ ilā أَيْحَسِبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحُبَّ مُنْكَتِمٌ işbu beș beyit medbūğ qurbağa derisine yazılıp ve mezkūr varaka-i muharrere qurbağanıñ diline ŝarılıp hāșıl olan nüŝha fi‘l-i sirqati inkār étmekde bulunan sārıkıñ gerdenine ta‘liq olunduğda fi‘l-i sirqati inkāra mecālī qalmayarak sirqat étdiğı ŝey her nerede ise maħallini irā’e u ikrār eyler. (‘Abdu’s-selām)

لَوْلَا الْهَوَى لَمْ تُرُقْ دَمْعًا عَلَى طَلَلٍ

وَلَا أُرِقْتُ لِذِكْرِ الْبَانِ وَالْعَلَمِ⁵⁵

لَوْلَا الْهَوَى eger muhabbet olmayaydı sen [18] gözyaşını ağıtmaz idiñ
 طَلَلٍ üzerene ya'nî ağlamakla 'aşk eşeri bākī ve meşhūd olan göz yerindeki
 nişānlar üzerene وَلَا أُرِقْتُ وَلَا uykusuz da kalmaz idiñ لَذِكْرِ الْبَانِ وَالْعَلَمِ bān dēnilen ağacı
 ve o mu'ayyen tağı yād ve der-hāṭır ētdiğīn için.

Mefhūm-ı Beyt: Ey 'aşık! Sende 'aşk ve muhabbet olmayaydı iki gözünün
 yaşını zāten bekā-yı muhabbetden göz yerinde bākī kalan nişānlar üzerene
 dökmez ve bān dēnilen ağacla cebel-i Ebī Kubeys yā cebel-i Hīrā yāḥūd cebel-i
 Nūr'ı yād ētdiğinden nāşī uykuyu terk ētmez idiñ. İmdi bu ahvāl sende 'aşk u
 muhabbet-i Resūlullāh'ın tecellī ētdiğini gösteriyor. Zīrā sen memerr u meclis-i
 Ḥabīb-i Ḥudā olan yerleri taḥaṭṭur ve zāt-ı Ḥazret-i Faḥr-ı Risālet'i yād u
 tefekkür ētmekle cūş ēdereker terk-i h'āb u rāḥat ve bükāyī 'ādet eylediñ.

فَكَيْفَ تُنْكِرُ حُبًّا بَعْدَ مَا شَهِدْتَ

بِهِ عَلَيْنِكَ عُذْلُ الدَّمْعِ وَالسَّقَمِ

بَعْدَ مَا شَهِدْتَ 'aşk u muhabbeti حُبًّا ne keyfiyetle inkār ēdebilürsün فَكَيْفَ تُنْكِرُ
 şehādet u delālet ēdikden [19] şoñra بِهِ عَلَيْنِكَ bu şüretle seniñ üzerene عُذْلُ الدَّمْعِ
 gözyaşı gibi 'ādil şāhidler وَالسَّقَمِ dahı maraz-ı 'aşk.

Mefhūm-ı Beyt: Ey gönül! Setr-i 'aşk u muhabbete gayret ēdüp de inkārda
 daha devām ve ısrār ēdebilür misiñ? Zīrā sende 'aşk u muhabbet-i Resūlullāh'ın

⁵⁵ لَوْلَا الْهَوَى لَمْ تُرُقْ ilā āhirihı yalnız bu beyt ḥurūf-i muḳaṭṭa'a ile elma üzerene
 yazılarak mezkūr elma ekell olunduğda 'usret u kurbet ve elem u kudüret ḳalbi
 bi-keremihı te'ālā izāle eylediği mücerrebdır. (Ḥarpūti)

mütecellî olduğunu sirişk-i çeşmiñ ve daħı hastalıgıñ işbât ediyor. Yâ böyle ‘âdil şâhidlere karşı inkârıñ fâ’ide verir mi?

7

وَأَثَبْتُ الْوَجْدَ خَطِيءَ عِبْرَةٍ وَضَيَّ
مِثْلَ الْبَهَارِ عَلَى خَدَيْكَ وَالْعَنَمِ

وَأَثَبْتُ الْوَجْدَ galebe-i ‘aşk u iştiyāk işbât ettikten sonra عِبْرَةٍ خَطِيءَ ‘aşkıñın gözüne vërdiği kızgınlık sebebinden gözüñün dökdüğü yaşın haṭṭıyla وَضَيَّ daħı arıklık haṭṭını مِثْلَ الْبَهَارِ şarî çiçek renginde olan عَلَى خَدَيْكَ yanaqların üzerinde وَالْعَنَمِ daħı ‘anem dënilen ağac gibi kırmızı renkte olan.

Mefhûm-ı Beyt: Galebe-i ‘aşk u iştiyāk ile yüregiñin yanması seniñ iki yanağında iki çizgi çekmekle sende ‘aşk u muḥabbetiñ haḳḳıyla hüküm sürdüğünü işbât eyledi. Bu [20] iki haṭṭın birisi yüregiñin yanmasıyla harâret-i ‘aşkıñ gözüne vërdiği kızgınlık sebebinden gözüñün dökdüğü yaş kan ile qarışarak akmasıyla mecrâsı olan yanağında ‘anem dënilen ağacıñ rengi gibi bıraḳdığı kırmızı haṭdan ve diğeri daħı maraz-ı ‘aşkıñ te’sirâtından vücûdundaki ḥumret-i ṭabî’î ḥâl-i aşıyyesini gâ’ib ederek derd-i ‘aşk ile şarî çiçek gibi şararup şolduğundan nâşî kezâlik yanağında ḥuşûle gelen şarî çizgiden ‘ibâretdir. İmdi ‘aşk u muḥabbetiñi bu ‘âdil şâhidlere karşı daħı inkâr edebilür misin?

8

نَعْمَ سَرَى طَيْفٌ مِّنْ أَهْوَى فَأَرْقَنِي
وَالْحُبُّ يَعْتَرِضُ اللَّذَاتِ بِالْأَلَمِ

نَعْمَ سَرَى evet toğrıdır inkâr etmeyeceğim ‘aşkıım, bu ‘aşk gece geldi مِّنْ أَهْوَى ol zât-ı ‘âlî-ḳadriñ şeref-i hayâliyle ki أَهْوَى o zât-ı ‘âlîyi severim فَأَرْقَنِي imdi beni

uykusuz bıraktı ve الْوَحْبُ وَالحُبُّ hâlbuki muhabbet u 'aşk يَعْرِضُ اللذاتِ aşk her türlü lezzetlere karşı turur بِالْأَلَمِ gam u kederle.

Mefhûm-ı Beyt: 'Aşk u muhabbetimi setr [21] etdigimden nâşî beni tazâyık eyleyüp gönümdeki 'aşk u muhabbete şahidler ikâme ve deliller irâ'e ediyorduñ. İşte bil ki ben 'aşıkıım hem de Hazret-i Maḥbûb-i Hudâ ve Resûl-i Cenâb-i Rabb-i Kibriyâ'ya 'aşıkıım. O zât-ı celilü'l-kadriñ 'aşk u muhabbeti baña 'âlem-i menâmda tecelli etmekle bu sebeble uykusuz kaldım. Sırışk-i çeşmim fi'l-ḥaḳıka âlüde-i hûn oldu. Ammâ o 'aşk u muhabbet bir feyz-i ebedî ve ni'met-i sermedi olduğı-çün gözlerimiñ kanlı yaşlar dökmesinden ve vücudumuñ ğidâ-yı ṭabî'yyesi olan uykudan maḥrûm olmasından ṭolayı müte'essir olmam. Zîrâ muḳteḍâ-yı ma'rifet iki günlük fânî bir lezzete 'aṭf-ı nigâh etmek olmayup belki nâ'il-i ni'am-i ebedî olmak için 'âlem-i fenâniñ ḥumârına bile degmeyen neş'elerine iltifât etmemege sa'y-ı bî-nihâyet ve meşâ'ib-i felege göğüs gererek muḳâbele ile ṭarîḳ-i 'aşk u muhabbetde sebâta gayret etmektedir.

9

يَا لَأَيِّمِي فِي الْهَوَى الْغُدْرِي مَعْدِرَةً

مِيَّيْ إِلَيْكَ وَلَوْ أَنْصَفْتَ لَمْ تَلْمِ

الْغُدْرِيّ فِي الْهَوَى ey muhabbet ḥuşuşunda beni lev m u ṭa'n [22] eden مَعْدِرَةً saña Benî-'Uzre kabilesiniñ 'aşkı gibi 'aşka mâlik olduğum için ṭa'n eden مَعْدِرَةً saña beyân-ı ma'zeret ederim مِيَّيْ إِلَيْكَ benden saña beyân eyledigim 'özri ḳabûl eyle de baña ṭa'n etme وَلَوْ أَنْصَفْتَ eger sen 'aşkı mülâḫaza ile inşâf etse idiñ لَمْ تَلْمِ 'aşkıñ ihtiyârı olmadığını bilür ve baña melâmet etmez idiñ.

Mefhûm-ı Beyt: Ey muhabbet ḥuşuşunda Benî-'Uzre kabilesiniñ 'aşkı gibi 'aşka nâ'il ve deryâ-yı muhabbete dâḫil olduğum için beni ṭa'n u lev m eden lâ'im! İnşâf eyle, derd-i 'aşkı ihtiyârî zann edüp de bu derde mübtelâ olduğumu benim yed-i ihtiyârımda şanup beni ṭa'n eyleme. Mülâḫaza ḳıl ki 'aşk emr-i ihtiyârî olmayup Cenâb-ı Rabbü'l-'Âlemîn'in luṭf-ı maḫzî ve belki bir kerem-i ḥaşşıdır.

عَدْتُكَ حَالِي لِأَسْرِي بِمُسْتَتِرٍ
عَنِ الْوُشَاةِ وَلَا ذَائِي بِمُنْحَسِمٍ

عَدْتُكَ saña erişmekle ma'lūmuñ oldı حالی benim hâlim بِمُسْتَتِرٍ sırrım gizli degildir. عَنِ الْوُشَاةِ hasūdlardan وَلَا ذَائِي بِمُنْحَسِمٍ derdim dahı kesilmeyüp bākīdir.

Mefhūm-ı Beyt: Hâlim saña vâsıl olmağla ma'lūmuñ [23] oldı. Sırr-ı 'aşkıım hasūdlardan gizli olmadığı gibi derd-i muhâbbet dahı münkaṭi' ve zâ'il olmayup şābit ve bākīdir.

مَحْضَتِي النَّضْحَ لَكِنْ لَسْتُ أَسْمَعُهُ
إِنَّ الْمُجِبَّ عَنِ الْعُدَالِ فِي صَمِّمٍ

لَكِنْ لَسْتُ أَسْمَعُهُ melāmet şūretindeki sözüñ baña toğrı naşīhatdır. مَحْضَتِي النَّضْحَ şu kadar ki o naşīhatı ben qabūl eder degilim. إِنَّ الْمُجِبَّ عَنِ الْعُدَالِ şāhīh-ı 'aşık-ı zīrā 'āşık-ı şāhīh. عَنِ الْعُدَالِ İN الْمُجِبَّ 'ādetine ri'āyetdedir. فِي صَمِّمٍ ta'n edicilerin naşīhatine qulağın şāğır etmek.

Mefhūm-ı Beyt: Ey baña 'aşq hūşūşunda levm u ta'n eden kimse! Seniñ bu melāmet şūretinde serd u ityān eylediğın naşīhat Allāh içündür ve toğrıdır. Lākin ben Hāzret-i Şāni'u'l-kā'ināt'ın "hābībim" hīṭāb-ı celīli ve رَحْمَةً وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا midhat-i bī-'adīli ile şān-ı nübūvvetini terfī' u temdīh buyurduğı Cenāb-ı Seyyidü'l-kevneyniñ her dü-cihānda ni'met-i 'uzmā olan cām-ı 'aşq u muhābbeti neş'esiyle sermest oldığım gibi seniñ o toğrı naşīhatıñ ehl-i 'aşqı ta'n u teşnī' edicilerin sözi oldığı [24] içün qulağım şāğır ederek seniñ o toğrı naşīhatını dīñleyüp qabūl edenlerden degilim.

⁵⁶ "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." Enbiyâ, 21/107.

إِنِّي اتَّهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ فِي عَدْلِي

وَالشَّيْبُ أَبْعَدُ فِي نُصْحٍ عَنِ التُّهْمِ⁵⁷

‘إِنِّي اتَّهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ pīrlik naşihatini tōhmet şaydım فِي عَدْلِي baña ta’n eyledigiñ keyfiyyetde أَبْعَدُ وَالشَّيْبُ ḥālbuki ihtiyārılık pek uzaqdır ve ‘ārīdir فِي نُصْحٍ عَنِ التُّهْمِ naşihat bābında tōhmetden.

Mefhūm-ı Beyt: Şeyb u şeyhūhet bir vā‘iz u nāşih olup egerçi ‘aşk u muḥabbet ḥuşūşunda anıñ naşihatini qabūl etmeyüp ta’rīz vü kizb ‘add-ile tōhmete nisbet eyledim. Ḥālbuki pīrlik nāşih-i ma‘nevī olarak naşihat bābında sözi şaḥīḥ ve toğrı ve tōhmetden eb‘ad vü ‘ārīdir.

فَإِنَّ أَمَارَتِي بِالسُّوءِ مَا اتَّعَطْتُ

مِنْ جَهْلِهَا بِنَذِيرِ الشَّيْبِ وَالْهَرَمِ

cāhil مَا اتَّعَطْتُ مِنْ جَهْلِهَا nefsim [25] ile emr edici فَإِنَّ أَمَارَتِي بِالسُّوءِ taḥkīk-i olmasından nāşī va’z u naşihat diñlemedi بِنَذِيرِ الشَّيْبِ şaḥal ağarmak qorqudıcsınıñ taḥvīfiyle وَالْهَرَمِ dahı qocamak qorqutmasıyla.

⁵⁷ Min اتَّهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ فِي عَدْلِي ilā وَالْحَكْمِ وَالْحُضْمِ فَأَنْتَ تَعْرِفُ كَيْدَ الْحُضْمِ وَالْحَكْمِ ilā اتَّهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ فِي عَدْلِي Min eden kimse nefsine galebe idemeyüp tövbede mütereddid olduğı ve tövbe ideceğı günāha soñradan yine sālīk olmağdan qorquduğı vaqit işbu on dört beyti ḥuşūl-i maqşad niyyeti ile cum‘a namāzından soñra bir cam şaḥīfesine yazup ve mezkūr camı gül şuyu ile yıqayup ḥāşıl olan şuyu ikindi ve aḥşām ve yatsu namāzlarını edā u ifā idinceye dek kıbleye müteveccihen oturup zikru’llāh ve şalavāt-ı şerīfe ve istid‘ā-yı tövbe ile meşğūl olduğı şüretde bi-ḥevlehu te‘ālā tövbe içün kendüsinde iştiyāk-ı tām ḥāşıl olacağı gibi fi-mā ba’d tevbe eylediğı fi’li icrāda ārzūsu qalmaz. (‘Abdu’s-selām)

Mefhûm-ı Beyt: İmdi âvân-ı ‘unfuvân-ı şebâbet hâkıkıyla îfâ-yı ferâ’iz-i ‘ubûdiyyet için müsteħilü’l-‘avdet güzel bir vâkt-i fırsat iken hayfâ ki bu fırsat zahır-ı âhireti tamâmiyle tedârike muvaffâk olmağsızın hilâl-i nev-zuhûr gibi seyr-i serî ile geçüp gaybûbet ve gelüp göçücü ‘ömür ecel feryâdcıları ve ölüm korkudıcıları olan şağal ağarmak ve kocamak ve bunamak hengâmına muvâşalat eylediği hâlde maħzâ cehâletinden nâşî ‘işyan u tuğyân ile baña emr edici olan nefsim hala mutenaşşih olup inşâfa gelmedi.

14

وَلَا أَعَدَّتْ مِنَ الْفِعْلِ الْجَمِيلِ قِرَى

صَيِّفِ أَلَمَّ بِرَأْسِي غَيْرِ مُحْتَشِمِ

قِرَى صَيِّفِ o nefsim güzel fi’illerden hâzırlamadı وَلَا أَعَدَّتْ مِنَ الْفِعْلِ الْجَمِيلِ levâzım-ı ziyâfet olmak üzere yiyecek ta‘âm بِرَأْسِي o ziyâfetiñ misâfiri başıma kondu غَيْرِ مُحْتَشِمِ hâkklarında hürmet olunmağsızın.

[26]

Mefhûm-ı Beyt: Gülistân-ı hayâtı bād-ı hâzân fenâ berbâd ederek ezhâr u evrâkıında reng u bû bırakmamış. Ve hengâm-ı şebâb ‘âlem-i şeyhûhete inķilâb etdiginden başdaki saçlara ağarmak hâli zuhûr eylemiş iken o benim nefs-i emmârem⁵⁸ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِيَعْرِفُونِي mışdâkıınca taķdîr-i esrâr-ı hilkat ve binâ’en ‘aleyh Cenâb-ı Rabb-i Kibriyâ’ya ‘arz-ı ‘ubûdiyyet u ‘ibâdet vezâ’ifinde teğâfûl ederek ecel müjdecilerini istikbâl için bir günâ ‘amel-i şâlih hâzırlamadı ve o müjdecileri hürmet u ri‘âyetsiz karşıladı.

⁵⁸ “Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, **beni bilsinler diye mahlukatı yarattım.**” Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, 2/132, nr. 2016; Bursevî, Rûhu’l-Beyân, 1/88; 4/158.

لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنِّي مَا أُوقِرُهُ

كَتَمْتُ سِرًّا بَدَا لِي مِنْهُ بِالْكَتْمِ

لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ eger ben bilür olaydım مَا أُوقِرُهُ o misâfire ri'âyet ve ta'zîm edemeyeceğimi سِرًّا كَتَمْتُ ol sırrı şağlardım ki لِي بَدَا benim için zâhir oldu مِنْهُ o misâfirden بِالْكَتْمِ ketm dênilen boya ile.

Mefhûm-ı Beyt: Nefs-i emmâreniñ baña bu vechle galebe êdeceğini bilse idim ecel feryâdcısı olan o misâfire tedâriksizliğimi göstermeyüp ve kır şaçlarını boya ile qarardup o konuğdan [27] zâhir olan sırrı şağlardım. Tâ ki halk beni genc zann ile kabâhatlerimle mu'aheze êtmezlerdi.

مَنْ لِي بِرَدِّ جِمَاحٍ مِنْ غَوَائِبِهَا

كَمَا يُرَدُّ جِمَاحُ الْخَيْلِ بِاللُّجْمِ

مَنْ لِي benden için kim mütekeffil olur بِرَدِّ جِمَاحِ nefsiñ yavuzluğunu döndürmege مِنْ غَوَائِبِهَا azgınlığından كَمَا يُرَدُّ جِمَاحُ الْخَيْلِ nasıl ki atın yavuzluğu döndürülür بِاللُّجْمِ dizginler ile.

Mefhûm-ı Beyt: Nefs-i emmâre sert ve dik başlu bir atdır ki süvârisini istediği gibi kendi hevâgâhına sevğ êder. Azgın atlarıñ dizginlerle ve gemlerle kullanılıp istenilen tarafa döndürüldüğü gibi benim tıbkı bu serkeş ata beñzeyen Nefs-i emmâremi kendi hevâsına teba'iyetden men' ile a'mâl-i şâlihaya sevğ êtmegi kim ta'ahhüd êder.

فَلَا تَزُومُ بِالْمَعَاصِي كَسَرَ شَهْوَتِهَا

إِنَّ الطَّعَامَ يُقْوِي شَهْوَةَ النَّهْمِ

نفسیہنی شہوتہا [28] کسر گنہارلارلا ۇمما ىستеме فلا ترم بالمعاصي
قارماق ىن الطعام يقوى زىرا يعمك قىوتلندىر شہوتہ النهم يعمك دۇشكۈنى ۇلان
ادەمىن ىشتىھاسىنى.

Mefhūm-1 Beyt: Ey Nefs-i emmāresini terbiye  tmek  rzusunda bulunan!
Nefs ni  rz  eylediği g n hlarla, hev larla bol bol  oyup da  ann  tme ki artığ
fer ğat  der ve  ib dete tevecc h eyler. Bu pek boş fikirdir z r  yemek d şk n 
olanların yemek yemekte  stiy s   uvvetlenup gide gide eski ibtil sından daha
ziy de m btel  olacağı bedih dirdir. Bin en- aleyh nefis dağı  rz  eylediği g n hlara
ve hev lara n iliyyetini g rd kce  stiy s   uvvetlenup azđınlıđı artar.

18

والتنفس كالتطفل إن تهمله شب على
حب الرضاع وإن تقطمه ينقطع

والتنفس كالتطفل و النفس السد emer  ocuk gibidir  ن تهمله  ن eger sen anı kendi h linde
terk  dersen حب الرضاع على شب السد emmek muğabbetiyle b y y p bir daha
kesilmez تقطمه ينقطع eger vağtiyle s dden keser isen o da kesil r.

Mefh m-1 Beyt: Nefs bir tıfl-ı şir-h ar gibidir ki eger sen anı heng m-ı
 f liyyetinde bi't-terbiye [29]  rz -yı riğ ından fer ğatında ihm l  tdiğiğ
ř retde o dađı hev  u hevesiniň s dine muđabbet  dici oldıđı h lde v s l-ı sinn-
i şeb b olarak o ş retle şabi'atlaşup  alur ve bir daha şabi'atından inhir f
 tdirmek m mk n olmaz.

19

فاصرف هواها وحاذر ان توليه
ان الهوى ما تولي يضم او يصم

أَنْ دَاخِرًا وَخَازِرًا imdi sen nefsiñi ārzūsundan döndür daḥı hāzer ile şaḡın إِنَّ الْهَوَىٰ نَفْسِيْنَ آرْزُوسُني كَندِيْنه ḥākim eylemekden ya'nī aña teba'iyetden نَفْسِيْني آرْزُوسُني كَندِيْنه ḥākim eylemekden ya'nī aña teba'iyetden مَا تَوَلَّىٰ zīrā nefsin hevāsı bir şey'e ki müstevlī ve ḥākim olur أَوْ يَصِمُ şübhesiz o şey'i helāk veyāḥūd mecrūḥ ider

Mefhūm-ı Beyt: Ey terbiye-i nefis ārzū eden kimse! Sen nefsiñi icrā-yı mā-fi'z-ẓamīre meydān vėrmeyüp hevā u hevesinden men' ile döndür ve o hevā vü hevesiñ maḥkūmu olmaḡdan şaḡın ve hāzer eyle. Zīrā hevā-yı nefis müstevlī ve ḥākim oldıḡı nesneyi bilā-tevaḡḡuf helāke müsāra'at ve hīç olmazsa ḡaltīde-i vādī-yi rezālet u mezellet eyler. [30]

20

وَرَاعِيهَا وَهِيَ فِي الْأَعْمَالِ سَائِمَةٌ
وَإِنْ هِيَ اسْتَخَلَّتِ الْمَرْعَىٰ فَلَا تُسِيمُ

سَائِمَةٌ daḥı nefsiñi güt الْأَعْمَالِ فِي وَهِيَ öyle nefis ki şāliḥ 'ameller vādisinde سَائِمَةٌ otlayıcıdır وَهِيَ اسْتَخَلَّتِ الْمَرْعَىٰ eger o nefsiñ otladıḡı mer'āyı tatlu bulursa da فَلَا otlamayup ḥoşlanmayacağı otlaḡa sevḡ eyle.

Mefhūm-ı Beyt: Nefsiñ a'māl-i şāliḥa u ḥasene vādisinde otlayıcı olsa daḥı yine arḡasını biraḡmayup ra'yinde diḡḡatle devām eyle. Zīrā ki nefis şālāhdan ziyāde hevā vü hevese münhemik oldıḡı cihetle pek cüz'ī bir sebeble o vādī-yi ḥaseneyi terk edüp şavışur ve kezālik otladıḡı a'māl-i şāliḥa mer'āsından lezzet-yāb oldıḡını añladıḡıñ anda da otlaḡını deḡiştirüp ḥoşlanmayacağı mer'āya sevḡ eyle. Çünki lezzet-yāb oldıḡı o şāliḥ 'amelden daḥı 'ucb u riyā ḥāşıl olup helākına sebep olmaḡ ihtimālden ba'īd degildir.

[31]

كَمْ حَسَّنَتْ لَذَّةً لِلْمَوءِ قَاتِلَةً

مِنْ حَيْثُ لَمْ يَدْرِ أَنَّ السُّمَّ فِي الدَّسَمِ

قَاتِلَةً لَذَّةً لِلْمَوءِ كَمْ çok def'a nefis bir lezzeti insāna laṭif ve güzel gösterdi öldürücü lezzeti مِنْ حَيْثُ لَمْ يَدْرِ hem de o şüretle ki o ādem bilmemiştir أَنَّ السُّمَّ فِي الدَّسَمِ yağlı loğmanın içinde zehir olduğunu.

Mefhūm-ı Beyt: Nefs-i emmāre öyle desise-perdāz bir mekkāredir ki insānı çok def'a tatlı tatlı neş'elerle aldadup sā'ika-i mezelletle mezbele-i idbāre sürer götürür. Ve nice kerre zehirli loğmayı ādeme zehrini bildirmeksizin laṭif ve güzel gösterüp terğib ile sonunda o zehr ile öldürür.

وَإِخْشَ الدَّسَائِسِ مِنْ جُوعٍ وَمِنْ شَبَعٍ

فَرُبَّ مَحْمَصَةٍ شَرٌّ مِنَ التُّخْمِ

وَإِخْشَ الدَّسَائِسِ مِنْ جُوعٍ dahı ve مِنْ شَبَعٍ dahı korku desiselerinden hıvaf eyle ya'nı korku dahı ve مِنْ شَبَعٍ dahı tokluk desiselerinden korku imdi nice açlık vardır ki [32] فَرُبَّ مَحْمَصَةٍ شَرٌّ مِنَ التُّخْمِ toklukdan dahı zararlıdır.

Mefhūm-ı Beyt: Gerek açlık ve gerek tokluk desiselerinden hıvaf eyle. Kendini muhāfaẓa edüp itidāl hālinde devām eyle. Huşuşuyla nice açlık vardır ki toklukdan ziyāde irāş-ı zarar eder. Zirā şiddet-i cū' gāzab u hiddet ve keşret-i şeb' gālebe-i kesel ve şehveti dā'i olmağla 'ibādete za'f u halel getirirler.

وَاسْتَفْرَغَ الدَّمْعَ مِنْ عَيْنٍ قَدْ امْتَلَأَتْ

مِنَ الْمُحَارِمِ وَالزَّمَّ جُمَيْةَ النَّدَمِ⁵⁹

مِنَ الْمُحَارِمِ قَدْ امْتَلَأَتْ قَدِ ٲoldu idi gözyaşını gözden dök ki واستففرغ الدمع من عينٍ harâmlardan والزَّمَّ جُمَيْةَ النَّدَمِ dağı nedâmet perhîzine devâm eyle.

Mefhûm-ı Beyt: Ey ٲalib-i muhâbbet-i Hudâ ve Resûlullâh! Nefs-i emmârenîñ harekât ve ef'âl-i kabîhasından havf u haşyet üzere olarak 'aşk u şevk eşkiyle ٲolu olan gözlerindeki yaşları döküp ve muharremât-ı fenâya taqarrübden nedâmet ve peşimânî, perhîzine müdâvim olup qalbiñi eşk-i nedâmet ve sirişk-i muhâbbetle mâsivâdan pāk ederek envâr-ı tecelliyât-ı [33] ilâhî ve 'aşk-ı Cenâb-ı Risâlet-penâhî'ye gönlüñde yer göster. Ve muhâbbet-i Rabb-i Kibriyâ ve Hâbib-i Hudâ'ya rabı-i qalb eyle ki bâ'is-i selâmet ve bādî-yi sa'âdet-i her dü-cihândır.

وَخَالِفِ النَّفْسَ وَالشَّيْطَانَ وَاعْصِهِمَا

وَإِنْ هُمَا مَحْضَاكَ النَّضْحَ فَاتَّبِعْهُم

وَخَالِفِ النَّفْسَ وَالشَّيْطَانَ Nefs ve şeytâna muhâlefet eyle. واعصيهما dağı nefis ve şeytâna 'âsî ol, qarşu ٲur مَحْضَاكَ النَّضْحَ her ne kadar anlar saña hâliş ve ğarazsız naşihât ederlerse de فَاتَّبِعْهُم anlarıñ sözlerini ğaraza haml eyle qabûl etme.

Mehfûm-ı Beyt: Nefs ve şeytân saña hâliş ve şâfi ve Allâh için naşihât ederlerse de anlarıñ nuşh u va'zına zinhâr iltifât etmeyüp anlara qarşu şiddetle

⁵⁹ واستففرغ الدمع ilâ âhirihi ders u muٲâlâ'asını keşf u hıfz etmekde 'usret u müşkilât çeken kimse bu beyti yüz on ٲoquz kerre qırâ'at eylediği hâlde ders u muٲâlâ'asını keşf u hıfza bi-'inâyeti'llâhi te'âlâ muvaffaq olur. (Harpûti)

muhâlefetde bulunarak nefis ve şeytânın iğvâ vü iğfallerini kalbine koyma. Girelerse de çıkar zîrâ bunlar mâsivâ-yı muhâbbet-i Hudâ ve Resûlullâh olduğu gibi iki zıddın ya'nî haqq ve bâtıln bir yerde ictimâ'ı bir vechle mümkün olmayacağına nazaran bi'l-âhire 'aşk-ı ilâhî ve muhâbbet-i Hâzret-i Risâlet-penâhî'den mahrûm kalmış olursun.

[34]

25

وَلَا تُطِعْ مِنْهُمَا خَصْمًا وَلَا حَكَمًا

فَأَنْتَ تَعْرِفُ كَيْدَ الْخَصْمِ وَالْحَكَمِ

وَلَا تُطِعْ dağı itâ'at eyleme مِنْهُمَا خَصْمًا nefis ve şeytân taraflarından olan hışma
وَلَا حَكَمًا dağı hâkime فَأَنْتَ تَعْرِفُ zîrâ sen bilürsin وَالْحَكَمِ وَالْخَصْمِ hışmın ve hâkimiñ
desise ve hilesini.

Mefhûm-ı Beyt: Nefis ve şeytân seniñ mahkeme-i vicdânına dağı itâle-i dest-i ta'addî ile mâsivâdan tecerrüd ve 'adem-i tecerrüd gibi ahvâli hışm ve hâkim şüretinde muhâkeme etdirerek ve hattâ muhâbbet-i mâsivâya inhimâkîñ lezzâtını irâ'e ile bu bâbda haqq-ı rüçhân dağı göstererek seni iğfâle çalışıyorlar. İmdi teğâfûl etme ki hışm ve hâkimiñ hilesini bildiğini tahtaçtur ve der-pîş ederek nefis ve şeytânın bu mişillü iltifâtından hâzer gerekdir. Ve kâr-ı 'aql u hikmet bunların sözlerine havâle-i sem'î-i itâ'at etmemekdir.

26

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ قَوْلٍ بِلا عَمَلٍ

لَقَدْ نَسَبْتُ بِهِ نَسْلًا لِذِي عَظْمٍ

مِنْ قَوْلِ بِلَا عَمَلٍ [35] Allāh te‘ālā hazretlerinden mağfîret talep ederim [35] اَسْتَعْفِرُ الله
‘amele muḳārin olmayan sözden nāşī لَقَدْ نَسَبْتُ بِهِ نَسْلًا taḥḳîḳ o söz ile evlād işbāt
etmiş oldum اَسْتَعْفِرُ لِدِّي عَقْمٌ ḳısr ādeme.

Mefhūm-ı Beyt: Ey müstemi! Nefs-i emmāreyi terbiye etmek ve
māsivā’ullāhdan tecerrüdle ‘aşḳ-ı Hudā ve muḥabbet-i Muḥammed Muşṭafā’ya
rabṭ-ı ḳalb eylemek ve a‘māl-i şāliḩa ve ḩaseneye müdāvementle nefis ve şeyṭānıñ
tesvilātına muḳāvementde bulunmaḳ ḩuşuşunda saña naşīḩat eyledim ve emr
étdim. Ammā saña emr étdigim ḩuşuşāta kendim ri‘āyet eylemedigim cihetle
sözüm ‘amele muḳārin olmadıḡından ve ⁶⁰ بِالْعِلْمِ بِالْأَعْمَالِ كَالشَّجَرِ بِأَلَا ثَمَرٍ⁶⁰ medlūlunca bu
sözümle ḳısr ādeme nesl işbāt ve nisbet eyledigimden bundan nāşī Cenāb-ı
ḩaḳḳ’dan günāhımıñ mağfîretini talep ve niyāz ederim.

İstiṭrād

ḩazret-i İmām ḩuddise sırruhū gerek yukarıki beytinde ve gerek ḩaşıdeniñ
sā’ir ba’zı ebyāt-ı şerīfesinde bu yolda beyān-ı ḩāl buyuruyorlarsa da bu ḩāl
müşārun-ileyh ḩazretleriniñ noḳşānī-i a‘māl-i şāliḩa ve ḩasenelerine dāll olmayup
belki ḩilm u tevāzu’uñ taḳdīr-i meziyyeti içün pek güzel bir nümüne-i imtişāl ve
‘amelsiz va’z u naşīḩatda bulunanlara ḩaḳîḳaten bir nuşḩ-i ‘ālu’l-‘āldir.

[36]

27

أَمْرُكَ الْحَيَّرَ لَكِنْ مَا اتَّخَمَرْتُ بِهِ

وَمَا اسْتَقَمْتُ فَمَا قَوْلِي لَكَ اسْتَقِم

⁶⁰ “Amelsiz ilim, meyvesiz ağaç gibidir.” Kaynaklarda hadis olarak rastlanılmamış
olup bu kelām-ı kibār, Abbāsî halifesi, edip, münekkit ve şair Ebū’l-Abbās
Abdullāh b. Muhammed el-Mu‘tezz-Billāh b. Ca‘fer el-Mütevekkil-Alellah el-
Abbāsî’ye (ö. 296/908) isnat edilmektedir.

لَٰكِنُ مَا اتَّخَذْتُ بِهٖ سَاۡنَا حَيٰرِلِرُ ۛ اَمَلِيْ يٰوَلِيَّ ۛ اَمْرٰتُكَ الْخَيْرِ
ben işlemedim وَمَا اسْتَقَمْتُ دَاۡخِیْ كَاۡوَلِیْمِدِ شَادِیْK ۛ اَمَلِیْ بِنِ اِشْهَدِ
benim saña toğrı ol dedigim söz nerede kaldı?

Mefhûm-ı Beyt: Ey t̄alib! Saña hayr yolunu irā'e ve a'māl-i şālihayı tavsiye eyledim. Ammā saña tavsiye ve emr eyledigim hayırlı 'ameli ben işlemedigim için kavlimde şādık olmadım. Binā'en-'aleyh benim saña vėrdigim naşihatıñ fā'idesi olur mu?

28

وَلَا تَزُوذُ قَبْلَ الْمَوْتِ نَافِلَةً
وَلَمْ أُصَلِّ سِوَى فَرِیْزِیْ وَلَمْ أُصِیْمِ

وَلَا تَزُوذُ قَبْلَ الْمَوْتِ نَافِلَةً mevtden evvel
وَلَمْ أُصَلِّ سِوَى فَرِیْزِیْ farzıñ ğayrı namāz kılmadım
[37] دَاۡخِیْ فَرِیْزِیْ ğAYRI oruc tutmadım.

Mefhûm-ı Beyt:⁶¹ الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ hadīs-i şerīfi manṭûq-ı münifince bu 'ālem-i fenā, dārü'l-ķarār-ı āhiretiñ tarlası oldığından 'ālem-i āhiretde lüzümü olan a'māl-i şāliha vü ḥasene gibi zād u zāḥireyi işbu tarlada zirā'atle tedārik etmek ehemm u elzem oldığı ħâlde hayfā ki ben farzdan ğayrı namāz kılmak ve oruc tutmak gibi nevāfil 'ibādāta şarf-ı mā-ḥaşal ğayret edemedigimden nāşī kış gününde tohumluk zāḥiresinden başka yemeklik zāḥiresi olmayan fuķarā-yı zürre' gibi zād u zāḥiresiz ve iki elim böğrümde tedāriksiz kaldım.

⁶¹ "Dünya āhoretin tarlasıdır." Alî el-Kārî, Mirkätü'l-Mefâtih, 8/3240; Bursevî, Rûhu'l-Beyân, 3/124.

ظَلَمْتُ سُنَّةَ مَنْ أَحْيَا الظُّلَامَ إِلَى

أَنْ اشْتَكَيْتَ قَدَمَاهُ الضَّرَّ مِنْ وَرَمٍ⁶²

ظَلَمْتُ سُنَّةَ مَنْ أَحْيَا الظُّلَامَ كİ kimseniñ sünnetini tutmadım ki karanlık geceyi ihyâ eyledi الضَّرُّ مِنْ وَرَمٍ iki mübârek ayağı incinüp elem verinceye dek ziyâde ayakda tırmaqla şişmek zararından.

Mefhûm-ı Beyt: Zât-ı Sâmi-i Hâzret-i Peyğamberîleri muğaddes ve nefis-i nefis-i Risâlet-penâhileri maşûm olduğu hâlde ol [38] mefhar-ı mevcûdât ‘aleyhi efđalu’t-taḥiyyât ve’t-teslîmât efendimiz ḥâzretleri ferâ’iz ve vücûb-ı ‘ibâdâtı daḳîka fevt etmeyerek kemâl-i hużû‘ u huşû‘ ile ifâ buyurduḳdan başka nâfile olarak daḳı pek çok ‘ibâdetlerle bi’l-iştigâl hattâ mübârek ḳademeyn-i sa‘âdetleri temâdî-i müddet-i kıyâmdan nâşî şişerek elem ve zaḫmet verdikleri hâlde işbu zaḫmetlere daḳı taḫammül ile karanlık geceleri tâ-be-şabâḫ namâz ḳılmaḫla ve ‘ibâdetle ihyâ buyurmuşlar iken eyvâḫ ki ben o zât-ı Celîlü’l-Ḳadr’iñ sünnet-i seniyyeleriyle ‘amel eylemedim.

وَشَدَّ مِنْ سَعْبٍ أَحْشَاءَهُ وَطَوَى

تَحْتَ الْحِجَارَةِ كَشْحًا مُتْرَفَ الْأَدَمِ

⁶² Min İLÂ ظَلَمْتُ سُنَّةَ مَنْ أَحْيَا الظُّلَامَ İLÂ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ galebe-i nevm ile dūçâr-ı keş olanlar ve şabâḫleyin erken uyḳudan uyanamayanlar işbu beyti bir levḫaya yazup yatdığı oḳada baş tarafına gelen maḫalle ta‘lik eylediği hâlde dūçâr olduğu galebe-i nevm mazarratından bilâ-şekk ḫalâş olur. Erbâb-ı ḳulûb için işbu ḫâşşa bir sırr-ı ‘acîbdir. (‘Abdu’s-selâm)

taş وَطَوَى تَحْتَ الْحِجَارَةِ ikelerini أَحْشَاءَهُ dağı açlıktan ötüri bağladı وَشَدَّ مِنْ سَعْبٍ altında dürdi كَشْحًا مُتْرَفَ الْأَدَمِ nâzik ve laţif pehlûsını.

Mefhûm-ı Beyt: Ol Dürre-i Nâb-ı Nübüvvet ‘aleyhi ekmelu’t-taḥiyyat efendimiz ḥazretleri mübârek ḳarnını ve nâzik u laţif olan pehlûsını şiddet-i cû’uñ ya’nî açlığın te’şiriyle zebûn olmamak ve ḥarârete ḥıffet gelmek için dürüp büküp üzerine taş bağlardı.

[39]

31

وَرَاوَدْتُهُ الْجِبَالَ الشُّمُّ مِنْ ذَهَبٍ
عَنْ نَفْسِهِ فَأَرَاهَا أَيَّمَا شَمَمٍ

عَنْ وَرَاوَدْتُهُ dağı aña gelüp gitdi الشُّمُّ مِنْ ذَهَبٍ yüce taşlar ki altundan idiler عَنْ نَفْسِهِ anıñ nefsinden için فَأَرَاهَا أَيَّمَا شَمَمٍ ol ise o taşlara daha yücelik ve ‘uluvv-i cenâb gösterdi.

Mefhûm-ı Beyt: Emr-i İlâhî ile altundan taşlar ḳabûl olunmaları-çün ḥuzûr-ı Risâlet-penâhilerine taḳdîm-i niyâz eyledikleri ve ihtiyâc-ı zâhirîleri dağı olduğu hâlde ⁶³ الْفَقْرُ فَخْرِي ḥadîs-i şerîfleri mücibince mülk-i fenâ vü mâsivâya ‘adem-i meyl ve rağbetlerinden nâşî istiğnâ-i küllî ibrâz ve binâ’en-‘aleyh o yüksek ve altun taşlara ḳarşu daha yücelik ve ‘uluvv-i cenâb ile redd-i niyâz buyurdılar (‘aleyhi’ş-şalâtu ve’s-selâm).

32

وَأَكَّدْتُ زُهْدَهُ فِيهَا ضَرُورَتُهُ
إِنَّ الضَّرُورَةَ لَا تَعْدُو عَلَى الْعِصْمِ

⁶³ “Fakirlik benim övüncümdür.” Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, 2/102, nr. 1835; Bursevî, Rûhu’l-Beyân, 6/478; 7/400.

ضُرُورَتُهُ وَأَكَّدَتْ زُهْدَهُ فِيهَا o taşlar haqqındaki ‘adem-i rağbetini [40] taḥkīm etdi anıñ iḥtiyācī İNَّ الضَّرُورَةَ çünki zarūret ve iḥtiyāc الْعِصْمَ لَا تَعْدُو عَلَى الْعِصْمِ üzerine ğalebe edemez.

Mefhūm-ı Beyt: Ḥimāyet u şiyānet-i cenāb-ı Rabb-i Kibriyā ol Ḥāzret-i Ḥabīb-i Ḥudā ‘aleyhi ekmelu’t-teḥāyā efendimiz üzerine sāye şalmış. Ve zāt-ı Risālet-penāhileri bu sāye-i celilede her dürlü ‘avārız ve iḥtiyācın ğalebesinden maşūn ve maḥfūz bulunmuş oldukları cihetle iḥtiyāc-ı zāhirileri zerrece meyle eşer göstermek şöyle tursun bi’l-‘akis o altun taşlara ‘adem-i tenezzül u rağbetlerini daha ziyāde kuvvetlendirdi.

33

وَكَيْفَ تَدْعُوا إِلَى الدُّنْيَا ضُرُورَةً مَنْ
لَوْلَاهُ لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ

دُنْيَا bir kimsenin ضُرُورَةً مَنْ وَيَكْفِي تَدْعُو إِلَى الدُّنْيَا iḥtiyācī ki الدُّنْيَا لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا dünyā çıkarılmazdı ya’nī yaradılmazdı eger o kimse olmasa idi مِنَ الْعَدَمِ yokdan çıkarılmazdı.

Mefhūm-ı Beyt: Zāt-ı Ḥāzret-i Fahr-ı Kā’ināt sebep-i ḥilḳat-i mevcūdāt olup dünyā ve mā-fihā daḥı maḥzā anıñ vücūdu sebebiyle ḥalḳ [41] olunan mevcūdāt meyanında bulunmuş olduğundan binā’en-‘aleyh sebep-i ḥilḳati olduğu dünyāya nice muḥtāc olabilür? Belki dünyā ve mā-fihā o zāt-ı ‘ālī-ḳadriñ muḥtācı olup bir şey ki kendisinden büyüğüne muḥtācdır; muḥtācı olduğu efendisini kendine ‘arz-ı iḥtiyāc için nice da‘vet eder.

مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْكُونَيْنِ وَالْثَّقَلَيْنِ

وَالْفَرِيقَيْنِ مِنْ عُرْبٍ وَمِنْ عَجَمٍ⁶⁴

سَيِّدُ الْكُونَيْنِ işte bizim o medh ettiğiimiz Muhammed ‘aleyhi’s-selâmdır مِنْ الْكُونَيْنِ o iki tã’ifeniñ ulusudur وَالْثَّقَلَيْنِ daħı iki tã’ifeniñ مِنْ الْفَرِيقَيْنِ birisi ‘Arab وَمِنْ عَجَمٍ diğeri ‘Acem cinsindedir.

Mefhûm-ı Beyt: İşte ey müstemi! Cenâb-ı Hâkık’ın himâyet u şıyânetinde olduğunu ve kâ’inât maħzâ anıñ için halk u icâd buyurulduğunu serd u beyân ile medh u şenâ eyledigimiz o zât-ı ‘âlî-kâdr mefhar-ı mevcûdât ve sulţân-ı kâ’inât Seyyidü’l-kevneyn ve Resûlü’s-şakâleyn Hâzret-i Muhammed şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellemdir.

[42]

نَبِيْنَا الْأَمْرُ النَّاهِي فَلَا أَحَدٌ

أَبْرَ فِي قَوْلٍ لَا مِنْهُ وَلَا نَعَم

نَبِيْنَا الْأَمْرُ Bizim peygamberimiz Hâzret-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâm bize güzel şeyleri emr edicidir. النَّاهِي Hem de kötülükden nehy edicidir. فَلَا أَحَدٌ أَبْرَ Hiç

⁶⁴ Min الْكُونَيْنِ وَالْثَّقَلَيْنِ مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْكُونَيْنِ ilâ دَارِسَ الرِّمَمِ حِينَ يُدْعَى işbu on üç beyti bir kimse bir päre kâğıda yazup ve nîsân yağmurı şuyuyla yıķayup şuyunu içdiği şüretde bi-iznihi te’âlâ hârb u cihâdda bilâ-havf nâ’il-i fetħ u nuşret olur. Ve kezâlik bir meyyitiñ kefenine gül şuyı ve za’ferân ile yazıldığı şüretde ol meyyit hâzret-i Hâbib-i Hudâ ‘aleyhi efđalu’ t-teħâyâ efendimiz ħürmetine su’âl u cevâbda mazhar-ı suhûlet u şebât olur. (‘Abdu’s-selâm)

bir kimse yokdur ki anıñ gibi şahih söyler. لَا فِي قَوْلِ لَا dêmekde منه ol nebiden ğayrı وَلَا نَعَمْ dahı evet dimekte.

Mefhûm-ı Beyt: Hâzret-i Muhammed şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bizim Peyğamber-i zî-şânımızdır. Bize a'mâl-i şâlihâyı emr ve ef'âl-i kabîhâyı nehy buyurıcı olup şâdîku'l-va'du'l-emîn bulunduğı cihetle ol mefhar-ı benî-âdemiñ var dëdigi var ve yok dëdigi mu'tlakâ yokdur. Kâffe-i esrâr-ı İlähiyyeye vâkıf ve 'ilm-i ledünnî[ye] 'ârif olmasıyla mah'lûkât içinde anıñ gibi muşib u şahih sözli bir ferd mevcüd degildir ya'nî yaradılmamışdır.

36

هُوَ الْحَبِيبُ الَّذِي تُرَجَى شَفَاعَتُهُ

لِكُلِّ هَوْلٍ مِنَ الْأَهْوَالِ مُقْتَنَحِمٌ⁶⁵

هُوَ الْحَبِيبُ الَّذِي Cenâb-ı Hâk'ın ol Nebî sevgilisidir. [43] تُرَجَى شَفَاعَتُهُ Yevm-i haşrda şefâ'ati me'mûl olunur لِكُلِّ هَوْلٍ مِنَ الْأَهْوَالِ k'or'kulardan her k'or'qu için مُقْتَنَحِمٌ ihâta ve hücüm edici k'or'kulardan.

Mefhûm-ı Beyt: Ol mazhar-ı hi'tâb-ı levlâke ve sebep-i icâd-ı hâlâyiğ ve eflâk şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem efendimiz hâzretleri kâ'inât içinde her şeyden ziyâde olarak Cenâb-ı Hâk'ın sevgilisi olmasıyla anıñ her bir ricâsı nezd-i İlähî'de ma'kbûl olduğından kıyâmet gününde bizi ihâta ve şiddetle üzerimize hücüm edici olan her dürlü 'azâb ve sũ'al k'or'kuları için şefâ'at-ı Nebvî'leri ricâ vü ümîd olunur.

⁶⁵ هُوَ الْحَبِيبُ الَّذِي ilâ âhirihi yalnız işbu beyt gerek dünyevî ve gerek uhrevî her ne murâd için olur ise olsun bir oturuşda biñ bir kerre okunduğı hâlde bi'inâyetihi te'âlâ bilâ-tehallüf ma'şada vuşul olunmağ meşhûr u mücerredür. (Harpütî)

دَعَا إِلَى اللَّهِ فَالْمُسْتَمْسِكُونَ بِهِ

مُسْتَمْسِكُونَ بِحَبْلِ غَيْرِ مُنْقَصِمٍ

دَعَا إِلَى اللَّهِ Ol Nebî halkı Allâh'ın şerî'atine çağırды. فَالْمُسْتَمْسِكُونَ بِهِ Anın da'vetini kabûl edenler ya'nî ol Nebî'ye temessük eyleyenler بِحَبْلِ مُسْتَمْسِكُونَ bir ipe yapışmış oldılar ki غَيْرِ مُنْقَصِمٍ kıpmağdan 'arîdir ya'nî aslâ kıpmaz.

Mefhûm-ı Beyt: Ol Nebiyy-i Zî-şân halkı girîve-i dâlâletden tahtîş ile bādî-i fevz u necât olan dîn-i mübîn-i Hâkık'a da'vet buyurmağla o da'vet-i 'âliye icâbet edenler kıpmağ ve kırılmağ gibi [44] 'avârızdan maşûn olan bir hâbl-i metîne yapışmış oldılar ki o hâbl-i celîl elâf u ni'am-i ilâhiyyeye nâ'iliyyet⁶⁶ وَكُنْتُ كَثْرًا مَخْفِيًا⁶⁶ ilâ âhirihi mazmûn-ı hâkikat-meşhûnı nûkât ve hâkâyiğına mazhariyyet bâbında bir mürşid-i ni'me's-sebîl oldığına binâ'en ol Seyyidü'l-kevneyn ve Resûlü's-şakâleyn hâzretleri hâbl-i celîl-i mezkûre yapışan erbâb-ı şıdğ u vefâya tebşîr-i rû'yet ve ni'met-i sermedî ve cennet buyurdılar.

فَأَقِمْ وَفِي خُلُقِي

وَلَمْ يُدَانُوهُ فِي عِلْمٍ وَلَا كَرَمٍ

فَأَقِمْ وَفِي خُلُقِي Ol Nebî sâ'ir peygamberlerin fevkinde oldı. وَأَقِمْ وَفِي خُلُقِي Gerek şûret ve kıdd-i kâmet ve sâ'ir eşkâl-i bergüzîde ve gerek ahlâk-ı hamîde cihetlerinde وَلَمْ يُدَانُوهُ فِي عِلْمٍ ve dağı 'ilmde sâ'ir peygamberler ol Nebî'ye yaklaşamadılar وَلَا كَرَمٍ ve dağı eyülük etmek huşûsunda.

⁶⁶ "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, beni bilsinler diye mahlukatı yarattım." Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/132, nr. 2016; Bursevî, Rûhu'l-Beyân, 1/88; 4/158.

Mefhūm-ı Beyt: Cenāb-ı Şāni'ü'l-levh ve'l-kaalem (celle şānuhū) ol Ḥabīb-i Şāhibü'l-'ilm şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥāzretlerini kāffe-i kā'inātīn ve maḥlūqātīn eşref ve efḍali olarak sevmiş, yaratmış olduğundan zāt-ı Risālet-penāhileri gerek ḥüsn-i şüret [45] ve ḳadd-i kāmet ve gerek mekārīm-i aḥlāk ve ḥamiyyet cihetlerinde ve gerekse 'ilm ve kerem ḥuṣūşlarında sā'ir enbiyā-yı 'izām ḥāzerātına fā'ikdir.

39

وَكُلُّهُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ مُلْتَمِسٌ

عَرَفًا مِنَ الْبَحْرِ أَوْ رَشْفًا مِنَ الدَّيْمِ

enbiyānīn cümlesi Ḥāzret-i Peyğamber'den iltimās ve taleb edicilerdir عَرَفًا مِنَ الْبَحْرِ deryā-yı 'ilminden bir avuç şu yāḥūd أَوْ رَشْفًا مِنَ الدَّيْمِ anıñ fazla yağmurundan bir tamlı

Mefhūm-ı Beyt: Bütün enbiyā-yı 'izām şalavātu'llāhi 'alā nebiyyinā ve 'aleyhimu's-selām ḥāzerātınīn 'ilmi, zāt-ı Ḥāzret-i Faḥr-ı 'Alemin mālik oldığı 'ilme nisbet olunduḳda deryādan bir avuç şu ve bilā-fāşıla nüzül eden bārāndan bir tamlı meşābesinde olup binā'en-'aleyh zāt-ı Risālet-penāh efendimizden o bir avuç ve bir tamlı 'ilm şuyunu iltimās edicilerdir.

40

وَوَاقِفُونَ لَدَيْهِ عِنْدَ حَدِّهِمْ

مِنْ نُقْطَةِ الْعِلْمِ أَوْ مِنْ شَكْلَةِ الْحِكْمِ

enbiyā ḥuzūr-ı risāletde tırmuşlardır [46] عِنْدَ حَدِّهِمْ her biri mertebesi dā'iresinde مِنْ نُقْطَةِ الْعِلْمِ anlarıñ mertebesi 'ilm noktasındandır أَوْ مِنْ شَكْلَةِ الْحِكْمِ yāḥūd ḥikem-i İlāhīnīn ḥāreke-i vāḥide gibi bir cüz'ündendir.

Mefhūm-1 Beyt: Kāffe-i enbiyānīn ‘ilmi, ‘ilm-i İlāhiden bi-ḥasebi’ n-nisbe bir nokta ve ḥikem-i Rabb-i Kibriyā’dan ḥareke-i vāhīde meṣābesinde ufaḳ bir cüz’den ‘ibāret oldığı gibi her bir peygamberin daḫı bu nokta ve ḥarekeden ‘alā merātibihim birer miḳdār naşibleri olmaḡla işbu naşibleri ḥudūdunda tevaḳḳuf ile o dā’ireyi tecāvüz edemezler. Cenāb-ı Seyyidü’ş-şāḳaleyn şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ise işbu nokta ve ḥarekenin kemāl ve tamāmına vāşıl olarak salṭanat-ı ‘ilm-i ledün mertebe-i celilesini ḥā’iz olduklarından bu cihetle de sā’ir enbiyāya fā’iḳdirler.

41

فَهُوَ الَّذِي تَمَّ مَعْنَاهُ وَصُورَتُهُ
ثُمَّ اصْطَفَاهُ حَبِيبًا بَارِئُ النَّسَمِ

فَهُوَ الَّذِي تَمَّ مَعْنَاهُ وَصُورَتُهُ sol zāt-ı ‘ālīdir ol Nebiyy-i Zī-şān ki sīret u şūreti tamām olmuşdur ثُمَّ اصْطَفَاهُ حَبِيبًا bu tamāmiyetden şoñra ol Nebī’yi sevgili edinmişdir بَارِئُ النَّسَمِ insānları yokdan var eden Allāh (celle şānuhū).

[47]

Mefhūm-1 Beyt: İmdi ol zāt-ı Faḫr-ı Kā’ināt ‘aleyhi ekmelu’t-taḫiyyāt efendimiz ḥazretleri siri vü şūri kemālāt ve şifāt-ı cemile ile iktisāb-ı tamāmiyet eylemiş. Ya’nī Cenāb-ı Ḥālīḳu’l-arz ve’s-semevāt (celle şānuhū) ol yegāne-i kā’inātı ma’nen ve şūreten kāffe-i kemālāt ve şifāt-ı memdūḫayı cāmi’ olarak yaratmış ve zāt-ı pākine maḥbūb edinmişdir.

42

مُنَزَّةٌ عَنْ شَرِيكَ فِي مَحَاسِنِهِ
فَجَوْهَرُ الْحُسْنِ فِيهِ غَيْرُ مُنْقَسِمِ

فَجَوْهَرُ الْحُسْنِ imdi مُنْرَةٌ عَنْ شَرِيكَ فِي مَحَاسِنِهِ ol Nebî'nin güzellikte nazîri yokdur
güzellik cevheri فِيهِ غَيْرُ مُنْقَسِمٍ ol Nebînin zâtında münkasim degildir.

Mefhûm-ı Beyt: Şûri ve ma'nevî kemâlât ve şifât-ı cemîle ile maẓhar-ı feyz-i tâm ve binâ'en-'aleyh maḥbûb-ı Cenâb-ı Rabb-i Enâm olan ol Nebiyy-i 'âlî-kadr u maḳâmî'nin evşâf-ı ḥamîdesi şerikden münezzeh u müberrâ ve bu meḥâsin ancak kendilerine maḥşûş ve icrâ oldığı gibi zât-ı risâletlerindeki güzellik ve leṭâfet inḳisâmı ḳabûl etmek mişillü 'arızadan vâreste ve yek-pâre bir cevherdir ki o gevherden özge bir kimse naşib almamıştır.

[48]

43

دَعُ مَا ادَّعَتْهُ النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ
وَاحْكُمْ بِمَا شِئْتُمْ مَدْحًا فِيهِ وَاحْتَكِمْ

فِي ادَّعَتْهُ النَّصَارَى 'İseviler iddi'â etdiler مَا o şifâtı terk eyle ey medḥ edici ki ادَّعَتْهُ النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ kendi peyğamberleri ḥaḳḳında وَاحْكُمْ daḥı ḥükm eyle بِمَا شِئْتُمْ مَدْحًا فِيهِ zât-ı risâlet ḥaḳḳında şer'an câ'iz olan medḥden istediğini söyle وَاحْتَكِمْ daḥı ḥakîm ol.

Mefhûm-ı Beyt: Ey muḥibb-i zât-ı risâlet! Sen 'İsevilerin nebileri ḥaḳḳında da'vâ vü işbât eyledikleri şifâtı terk eyle. Anlar nebileri ḥaḳḳında -ḥâşâ- tañrı dediler ammâ sen bizim Nebiyy-i Zî-şânımız ḥaḳḳında bundan başḳa şifât ile medḥ u şenâya devâm edüp şer'an câ'iz olan medḥden dilediğini ḥükm ederek ol medḥinde isterseñ ḥakîm-i muḥayyer ol.

44

فَأُنْسِبْ إِلَى دَاتِهِ مَا شِئْتُمْ مِنْ شَرَفٍ
وَأُنْسِبْ إِلَى قَدْرِهِ مَا شِئْتُمْ مِنْ عَظَمٍ

مَا شِئْتِ [49] فَانْسُبِي إِلَى ذَاتِهِ ol nebiyy-i muhteremîñ zātına yaraşdır ve yaqışdır [49] وَانْسُبِي إِلَى قَدْرِهِ dahi anıñ kıadrine nisbet eyle مَا شِئْتِ مِنْ عَظْمٍ ululuqdan ve büyüklükden istediğini.

Mefhūm-ı Beyt: Zāt-ı Hāzret-i Risālet-penāh şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiziñ 'uluvv-i kıadr u menzilet-i seniyyelerini mülāhaza ve der-piş eyle. O 'uluvv-i kıadre yaqışur ve yaraşur ne kıadar ahvāl-i cemīle ve memdūha varsa bunlardan dilediğini ve istediğini anıñ ta'zīm u tebcil-i şān-ı nübüvveti haqqında ma'a ziyādetin söyle. İmdi bunca kemālātı cāmī' olan o zāt-ı muqaddesiñ ululuğu ve şeref ve 'azīmeti kendilerini her şüretle ta'zīm u temdihe mütehammildir. Ya'nī her naşıl medh u sitāyiş etseñ yaqışur ve yaraşur.

45

فَإِنَّ فَضْلَ رَسُولِ اللَّهِ لَيْسَ لَهُ
حَدٌّ فَيَغْرِبُ عَنْهُ نَاطِقٌ بِقَمِّ

فَإِنَّ فَضْلَ رَسُولِ اللَّهِ zīrā Hāzret-i Resūlullāh 'aleyhi's-şalātu ve's-selāmıñ fazlı ve artıqlığı bir büyük fazldır ki حَدٌّ لَهُ anıñ için hadd u nihāyet olmadı ve yoqdur [50] بِقَمِّ söyleyen o mikdārdan söyler ağızıyla.

Mefhūm-ı Beyt: Hāzret-i Resūlullāh şalla'llāhu teālā 'aleyhi ve sellem o derece şāhib-i fazl u keremdir ki o fazl ve artıqlığıñ ululuğunu ya'nī 'azīmet-i şānını haqqıyla temdih için dil ve ağızda iktidār yoqdur. Zīrā o fazl u keremîñ 'azīmetine nihāyet u hadd ve mikdār olmadığınan anı dil ile ta'rīf u ta'bīr mertebe-i imkānıñ fevka'l-hadd fevkındadır ve bu bābda ne söylenirse yine azdır.

46

لَوْ نَاسَبَتْ قَدْرَهُ آيَاتُهُ عَظْمًا
أَحْيَى اسْمُهُ حِينَ يُدْعَى دَارِسَ الرِّمَمِ

أُخِي عِظَمًا آيَاتُهُ عِظَمًا لَوْ نَسَبَتْ قَدْرَهُ eger yüceligine beñzeye idi mu‘cizelerinin yüceligi اُخِي اسمُهُ ism-i şerifleri dirildir idi جِئَ يُدْعَى zıkr olındığı vaķit دَارِسَ الرِّمَمِ ziyāde çürümüş kemikleri.

Mefhūm-ı Beyt: Ol Ḥabīb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muḥterem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretlerinin ‘inde’llāh ‘ālī ve ulu olan ḳadr u menzileti mertebesinde mu‘cize daḫı ‘ālī ve yüce olaydı ol maḥbūb-i Ḥudā ve nūr-i çeşm-i enbiyānın ism-i şerifleri zıkr olındığı ānda senelerce topraklar altında ḳalmış ve çürümüş [51] olan kemiklerin eñ ziyāde çürümüş olanlarına bile ḥayāt-ı tāze gelüp dirilür idi ya’nī mu‘cize ḳadr-i Nebī ḳadar ‘ālī olmaḫ lāzım gelse idi yalnız ism-i Risālet-penāhilerinin zikri bādī-i ḥayāt-ı emvāt olarak bu da mu‘cizelerinden biri olurdu. Fi’l-ḥaḳīḳa ululuḡu vāreste-i ḳayd-ı ityān olan Ḳur’ān-ı ‘Azīmü’ş-şān mu‘cize-i bāhirelerinden biri ise de ululuḡu ḳadr-i Faḫr-ı Kā’ināt ‘aleyhi ekmele’-taḥiyyāt efendimiz mertebesinde olmadığı gün gibi zāhir ve ‘ayāndır.

47

لَمْ يَمْتَحِنَّا بِمَا تَغَيَّى الْعُقُولُ بِهِ
حِرْصًا عَلَيْنَا فَلَمْ نَزْتَبْ وَلَمْ نَهَم

تَغَيَّى الْعُقُولُ بِهِ Ol Nebī bizi imtiḥān ve tecrübe eyledi ol nesne ile ki لَمْ يَمْتَحِنَّا بِمَا ol şey sebebiyle ‘aḳıllar ‘āciz ve müteḥayyir ḳalur. حِرْصًا عَلَيْنَا Hidāyetimize ḥariş olduğu-çün فَلَمْ نَزْتَبْ imdi biz daḫı şübhe eylemedik وَلَمْ نَهَم daḫı sehv u ḡalaḫda bulunmadık.

Mefhūm-ı Beyt: ⁶⁷ لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا āyet-i kerīmesinde zāt-ı Vācibü’l-Vücūd’un (celle şānuhū) kemāl-i ‘azamet-i şān ile luḫfen ve teraḫḫumen ibrāz buyurduğu [52] ‘adālet mūcibince ol Nebiyy-i şāḫib-şerī‘at u sa‘ādet ‘aleyhi

⁶⁷ “Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiḡi şeyle yükümlü kılar.” Bakara, 2/286.

efđalu't-taħıyyat efendimiz ĥazretleri kemāl-i luřf u keremi ile bizim şoğru yola sülükumuzu ĥırřen ārzü buyurduklarından nāşı řer'ı şerışde teklış-i mālā-yuřāk olacağ ĥıř bir ağır ve güç 'ıbādet vazıfesini bize taħmıl eylemedi. Belki ferā'ız u vüçüb u sünen pek ĥafıř ve ifāşı ġāyet şolay mertebede şaldı. İmdi biz dağı bu luřf-i maħzı tağdıran ol nebıniń peyğamberliginde ve kıbel-i Ĥađđ' dan getürdigi şerı'atde řekk u şübhe ve sehv u ġalař eylemeyüp bi-tamāmihi şabül ve i'tikād eyledik.

48

أَعْيَا الْوَرَى فَهَمْ مَعْنَاهُ فَلَيْسَ يُرَى

فِي الْقُرْبِ وَالْبُعْدِ فِيهِ غَيْرُ مُنْفَجِمٍ

فَلَيْسَ ĥalkı 'āciz eyledi مَعْنَاهُ o Nebı'niń ĥađıřat-i ĥālini keřf étmek أَعْيَا الْوَرَى imdi ġörünür olmadı ve olmaz فِي الْقُرْبِ وَالْبُعْدِ peyğambere yağın ve uzađ olanlar içinde غَيْرُ مُنْفَجِمٍ keřf-i ĥađıřat edemeyüp 'aciz ile süküt eden ādemden başka kimse.

Mefhüm-ı Beyt: Zāt-ı Ĥazret-i Risālet-penāhı'de tecellı eden kemālāt-ı ma'neviyye [53] ve nübüvvet bir kenz-i ĥafıdır ki dürer-i ĥađāyıkını keřf ile aña tağdır-i behā vü kıymet étmek ĥuřuřunda ĥalđ kāmilen 'āciz ve müteĥayyir oldukları cihetle nebiyy-i müřārün-ileyhiń gerek řurb ve gerek bu'dunda bulunanlar içinde işbu nükāt ve ĥađāyıkı keşfe tağarrub eden bile bulunmayup keřf-i ĥađıřate sa'y edenleriń herhangisine 'ařf-ı naşar olunsa 'aciz ile süküt dan başka bir şey ġörünmez.

49

كَالشَّمْسِ تَطْهَرُ لِلْعَيْنَيْنِ مَنْ بُعِدَ

صَغِيرَةً وَتُكَلِّمُ الطَّرْفَ مِنْ أَمَمٍ

كَالشَّمْسِ Һазрет-и Пеґамбер гүнеş гибидир تَظْهَرُ لِلْعَيْنَيْنِ гүнеş гөзлере гөрүнүр
من أَمَمٍ مِنْ أُمَّمٍ وَتُكَلِّ الطَّرْفَ داһı o гүнеş гөзи қамашдırır مِنْ بُعْدِ صَغِيرَةٍ
yaқından.

Mefhüm-ı Beyt: Faһr-ı ‘Älem şalla’llähu te‘älä ‘aleyhi ve sellem efendimiz
һазретleriniң һақıқати гүнеşin һақıқати қабилден oldıғından keşfi müsteһil bir
emr-i müşkildir, zırä гүнеş uzaқdan bir äyine gibi гөрinüp yaқından ise şu‘ä‘ı
gözleri қамашdırdıғından һақııyla бақмақ мүмкүн olmaz ki keşf-i һақıқatine
imkān müsä‘id olsun. Nür-ı [54] nübüvvet ise nür-ı İlähi’den bir cüz’ oldıғı
cihetle aña hangi göz қамашмақsızın бақup da keşfine yol bulur?

50

وَكَيْفَ يُدْرِكُ فِي الدُّنْيَا حَقِيقَتَهُ
قَوْمٌ نِيَامٌ تَسَلُّوا عَنْهُ بِالْحُلُمِ

قَوْمٌ نِيَامٌ bir қавм ki uyumuşlar وَكَيْفَ يُدْرِكُ naşıl añlar فِي الدُّنْيَا حَقِيقَتَهُ dünyäda o Nebi’niñ һақıқatini
تَسَلُّوا عَنْهُ peyğamberi гөрmekele қанä‘at ädiyorlar بِالْحُلُمِ rü’yä
ile.

Mefhüm-ı Beyt: Dünyä һалқı esrär-ı һақıқate nisbetle uyқuda bulunan
ädem gibi olup uyқuda bulunan bir ädemiñ ise aһväl-i ‘äleme kesb-i itılä‘
ëdememesi tabi‘i oldıғından dünyäda gerek didär-ı Faһr-ı Kā’inät efendimiz ile
müşerref olanlar ve gerek zät-ı Risälet-penähilerine muһabbetle keşf-i һақıқate
çalışanlar egerçi ba‘z-ı mu‘cizät-ı seniyyeleriniñ derece-i ‘ulviyyetini müläһaza ile
ol gevher-i fazl u kemäl-i bi-mişäliñ bir dürre-i nāb-ı һақıқat oldıғını añarlarsa
da cihet-i һақıқыyesini bi-һаққın keşf ve taқdire imkān müsä‘id olmaması
müläbesesiyle işbu vuқūfları uyқudaki ädemiñ rü’yäda гөrdiği nesneye itılä‘ı
mertebesinden ‘ibäret қалur.

[55]

فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ فِيهِ أَنَّهُ بَشَرٌ

وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ

فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ ol Nebî haqqında halkın gâyet-i ‘ilmi budur ki أَنَّهُ بَشَرٌ ol Nebî benî-âdemdir وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ dañı Allâh te‘alânın halk eylediği mañlûkâtın kâffesiniñ hayırlusıdır

Mefhûm-ı Beyt: İmdi ol Nebiyy-i Zî-şân haqqında halkın gâyet-i ‘ilimleri ya‘nî nihâyet-i mertebe keşf edebildikleri şey zât-ı Hâzret-i Risâlet-penâhîleriniñ benî-âdem ve Cenâb-ı Hâkk’ın yaratdığı kâffe-i mañlûkâtın eşref u ekmeli olmak hayşiyetiyle muhterem olduklarından ‘ibâretidir. Hâlbuki ol nebiyy-i muhteremiñ müsteñilü’l-keşf daha nice nice fezâ’il ve kemâlât-ı ma‘neviyyesi vardır ki anlar muhayyirü’l-‘uqûl oldukları cihetle halk anları keşf edebilmekte haqqâten ‘âcizdir.

İstiṭrâd

Hâzret-i Nâzım kıddise sırruhû işbu kaşîde-i mübârekeyi tanzîm ve ‘âlem-i menâmda huzûr-ı sa‘âdet-nüşûr-ı cenâb-ı Resûlullâh’a taqdîm êtdiklerinde kâmilen kıra‘at dañı buyurmalarıyla eşnâ-yı kıra‘atde işbu beyte geldiklerinde mışrâ‘-ı evvelini kıra‘atle [56] tevaqquf ve taraf-ı eşref-i Risâlet-penâhîden devâm emri verilmesiyle bu beytiñ mışrâ‘-ı şânîsini inşâda izhâr-ı ‘aciz eylediklerinden mışrâ‘-ı şânî, cânib-i me‘âlî-menâkıb Cenâb-ı Peyğamberiden kıra‘at buyurulmuş ve işbu kaşîdeye öylece yazılmış olduğu mervî ve bu dañı kaşîdeniñ şeref-i meziyyetine bir delîl-i ‘alenîdir.

وَكُلُّ آيٍ أَتَى الرُّسُلَ الْكِرَامَ بِهَا

فَإِنَّمَا اتَّصَلَتْ مِنْ نُورِهِ بِهِمْ

آيٍ cümle mu'cizeler ki الرُّسُلُ الْكِرَامُ بِهَا enbiyā-yı 'izām o mu'cizeleri getürdüler فَإِنَّمَا اتَّصَلَتْ مِنْ نُورِهِ o mu'cizeler Hāzret-i Peyğamber'in nūrundan işāl olundu, ulaşdı بِهِم enbiyā-yı müşārun-ileyhime.

Mefhūm-ı Beyt: 'Uluvv-i cenāb ve 'azamet-i şān-ı Resūlullāh'ı (şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem) mülāhaza ve tefekkür eyle ki kāffe-i enbiyā-yı 'izām 'aleyhimü's-selām hāzerātının getürdükleri ve kavmlerine irā'e vü ibrāz eyledikleri mu'cizāt-ı 'acibe müşārun-ileyhim hāzerātına Hāzret-i Peyğamber'in nūr-ı nübüvvetinden ulaşdı, zīrā ki anların nūr ve 'ilmi zāt-ı Risālet-penāh efendimizin nūr ve 'ilmindendir.

[57]

53

فَإِنَّهُ شَمْسٌ فَضْلٌ هُمْ كَوَاكِبُهَا
يُظْهِرُونَ أَنْوَارَهَا لِلنَّاسِ فِي الظُّلْمِ

فَإِنَّهُ شَمْسٌ فَضْلٌ zīrā ol Nebī fazilet güneşidir هُمْ كَوَاكِبُهَا enbiyā o güneşin yıldızlarıdır ki يُظْهِرُونَ أَنْوَارَهَا nūrlarını gösterirler فِي الظُّلْمِ halka karanlık vakitlerde.

Mefhūm-ı Beyt: Hāzret-i Faḥr-ı Kā'ināt 'aleyhi efdalu't-taḥiyyāt ve't-teslimāt efendimiz 'ilm-i İllāhī'den enbiyānın naşibi olan bir noktanın tamāmına vāşıl olmağla 'ālem-i risāleti'n āfitāb-ı 'ālem-tābı ve sā'ir enbiyā-yı 'izām 'aleyhimü's-selāmın o 'ālemi'n kevākibi ve kevākib ise karanlık gece ve vakitlerde ibrāz-ı nūr edebilüp şems-i müniri'n tūlū'uyla cümlesi zā'il olmak ṭabī'i bulunduğundan nāşī ol nebiyy-i āḥir-zamān min kıbeli'r-Raḥmān ba's ile serir-ārā-yı ḥıṭṭa-i risālet oldukları ve ol āfitāb-ı her dü-cihān neşr-i envār-ı dīn-i mübīn buyurdıkları gibi sā'ir enbiyā-yı 'izāmın kevākib-i şerāyi' ve edyānı neşr-i envārdan mensūḥ olarak semt-i ğurūba revān oldılar. Şalavatu'llāhi 'alā nebiyyinā ve 'aleyhim ecma'in.

[58]

أَكْرَمَ بِخَلْقِ نَبِيِّ زَانَهُ خُلُقٌ

بِالْحُسْنِ مُشْتَمِلٍ بِالْبِشْرِ مُتَّسِمٍ⁶⁸

أَكْرَمَ بِخَلْقِ نَبِيِّ O nebîniñ ‘inda’llâh yaradılışı ne kadar ‘âlidir ki زَانَهُ خُلُقٌ ne kadar güzel ve maqbûl hūylar var ise zāt-ı Risâlet-penâhîlerini tezyîn eylemişdir. بِالْحُسْنِ Güzellikle kaplanmışdır بِالْبِشْرِ مُتَّسِمٍ güler yüzlülükle nişanlanmışdır.

Mefhûm-ı Beyt: Ol Nebiyy-i Zî-şân’ın yaradılışı ve hilkatiniñ ‘inda’llâh derece-i ‘ulviyyeti mülâhaza olunmalıdır ki zāt-ı Risâlet-penâhîleri ne kadar güzel ve maqbûl u mu’teber ahlâk-ı hamîde ve evşâf-ı cemîle varsa kâffesiyle tezyîn-i zât eylemiş ve hîç bir kimsede olmayan ve kâbil-i inqisâm bulunmayan yegâne bir cevher-i hüsnden ‘ibâret bulunmuş ve dâ’imâ güler yüzle herkesi tatyîb buyurmalarıyla bu hâl dahı kendüleriniñ ‘uluvv-i kâdr ve menziletlerine bir nişâne-i ‘âlu’l-‘âl olmuşdur. Hülâsa yed-i kudret-i İlâhî böyle hüsni hulk andan gayrı yaratmamışdır.

[59]

كَالزُّهْرِ فِي تَرْفِ وَالْبَدْرِ فِي شَرْفِ

وَالْبَحْرِ فِي كَرَمِ وَالذَّهْرِ فِي هِمَمِ

⁶⁸ Min مَعْدِنِي مَنطِقِي مِنْهُ وَمُبْتَسِمٍ ile أَكْرَمَ بِخَلْقِ نَبِيِّ زَانَهُ خُلُقٌ bir huşûş için umerâ ve ekâbir huzûrına girileceği vaqit işbu dört beyit bir kimseniñ üzerinde bulunur ise bi’s-suhûle huzûra dâhil ve her vechle sözü mü’essir olarak maqşûd u merâmına nâ’il olur. Bu hâl gâyet şahîh ve mücerredir. (‘Abdu’s-selâm)

كَالزُّهْرِ فِي تَرْفٍ Yumuşaklıkta ve nezâketde ol Nebiyy-i Zî-şân çiçek gibidir
وَالْبَدْرِ فِي شَرْفٍ yücelikte ayın on dördü gibidir. وَالْبَحْرِ فِي كَرَمٍ Cüd u şehâda deryâ
gibidir, وَالذَّهْرِ فِي هِمَمٍ himmeti bülend olduğundan himmetlerde zamân gibidir.

Mefhûm-ı Beyt: Cenâb-ı Risâlet-me'âb efendimiz nezâket u le'âfet ve yumuşaklıkta çiçek ve 'izzet u şerefde ayın on dördü ve şehâ vü civân-merdlikde deryâ ve himmetlerde zamân gibidir. Ya'nî huzûr-ı Risâlet-penâhilerine duhûl şerefine nâ'il olanlara gâyet la'tif ve nâzikâne tevcih-i hîṭâb ile kimseniñ gönlünü kırmayup memnûn buyurur. Ve her nereye 'azm eylese muttaşif oldukları kadar u şeref icâbınca kendüleri ta'zîm u tebcil olunur. Ve bir kimse gelüp de yalnız bir dâneden 'ibâret olan ve aña fevka'l-hadd ihtiyâc-ı zâhirîsi bulunan kisve vü malzeme-i sâ'ireden bir nesnesini taleb etse redd buyurmayup derḥâl ihsân ile fevka'l-'âde şehâvet gösterir. Ve bir âdemiñ ne kadar müşkil bir hâceti olsa ve hattâ o âdem düşmanları bile [60] bulunsa yine hilm u tevâzu' ibrâziyla hâcetini bitürürler idi.

56

كَأَنَّهُ وَهُوَ فَرَدُّ فِي جَلَالَتِهِ
فِي عَسْكَرٍ حِينَ تَلْقَاهُ وَفِي حَشَمٍ

كَأَنَّهُ Güyâ ki o Nebiyy-i Zî-şân وَهُوَ فَرَدُّ فِي جَلَالَتِهِ yalnız iken daḥı kemâl-i celâletinden فِي عَسْكَرٍ حِينَ تَلْقَاهُ zât-ı Risâlet-penâhilerine teşâdüf eylediğın zamân bir çok 'asker içinde gibi idi وَفِي حَشَمٍ daḥı galabalık hıdmetkârlar arasında gibi idi.

Mefhûm-ı Beyt: Ol Nebiyy-i âḥir-zamân bir tarafta mehâbet-efzâ-yı hıramân oldukları vakitlerde yalnızca iken daḥı teşâdüf olunsa kemâl-i derece-i 'uluvv-i kadar u menziletlerinden ve binâ'en-'aleyh heybet u 'azametlerinden nâşî güyâ bir alay 'asker veyâ hıdmetkârlar arasında gideyor gibi zann olunurdu.

كَأَنَّمَا اللُّؤْلُؤُ الْمَكْنُونُ فِي صَدْفٍ
مِنْ مَعْدِنِي مُنْطِقٍ مِنْهُ وَمُبْتَسِمٍ

كَأَنَّمَا اللُّؤْلُؤُ الْمَكْنُونُ Şanki şaklı ve gizli incü ki [61] فِي صَدْفٍ kendisine maḥşuş kab içinde bulunur. مِنْ مَعْدِنِي مُنْطِقٍ مِنْهُ İşte o kab içinde bulunan mu'teber incü Hazret-i Peyğamber'in söz ma'denindedir وَمُبْتَسِمٍ daḥı tebessüm yerinin ma'denindedir.

Mefhūm-ı Beyt: Hazret-i Risālet-penāh efendimiziñ mübārek dişleri ve dişlerini gösterüp göstermeyecek şüretde olan gülüşleri o derece laṭif ve nāzik idi ki gūyā şādef içinde gizli ve beyne'l-enām maḥbūl u mu'teber ve kıymetdār olan incüler bu iki mübārek ve nāzik ma'deninin maḥşūludur.

لَا طِيبَ يَغْدِلُ تَرْبًا ضَمَّ أَعْظَمَهُ
طُوبَى لِمُنْتَسِمٍ مِنْهُ وَمُلْتَمِسٍ⁶⁹

⁶⁹ Min مُنْقَضَةٍ وَفَقَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ صَنْمٍ ilā لَا طِيبَ يَغْدِلُ تَرْبًا ضَمَّ أَعْظَمَهُ hac ve ziyāret-i Ravza-i sa'adet murād idüp de nefsiñ hevāsına ittibā' ile gidemeyen kimse işbu on bir beyti geyik derisinden ma'mūl tirşe üzerine za'ferān ve gül şuyı ile yazup ve şandal ile buḥūrlayup bundan soñra ābdest alaraḥ ve iki rek'at namāz kılarak şihhatde olduḡu hālde işbu nüşhayı boynuna aşup ve diğeri bir nüşha daḥı kāğıda yazup boyunda aḥçe ve māl-ile berāber bulundurduḡda bi-izni'llāhi te'ālā nefsiñ hevā o māl u 'iyāl ve vaṭan muḥabbetleri maḥv u zā'il ve edā-yı ḥacc-ı şerif ve ziyāret-i Ravza-i Muṭāhhara'ya nā'il olur. Bu nüşha müddet-i medide seferde ḡalmaq mecbūriyetinde bulunanlar için daḥı fā'idelidir. ('Abdu's-selām)

تُرْبًا ضَمَّ لَا طِيبَ يَغْدُلُ Mu'adil olur ve berāber olur hiç bir güzel koku yokdur, أَعْظَمُهُ o toprağa ki Hāzret-i Peyğamber'in mübārek kemiklerini cem' u hıfz eyledi. طَوْبَى لِمُتَشَبِّهِ مِنْهُ O toprağdan kokuayan kişiyeye ne sa'adet ve ne devletdir, وَدَاهِي o toprağı öpen kişiyeye ne devletdir.

Mefhūm-ı Beyt: Bu kadar kemālātı cāmi' olan o Seyyidü'l-kevneyn şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem hāzretleriniñ mübārek kemiklerini cem' [62] u hıfz eden toprağın kokuşuna mu'adil ve güzel başka bir koku yokdur. Ya'nī Ravza-i Muṭahhara-i sa'adetleriniñ o güzel kokuşuna mu'adil diğerkoku olmadığından böyle bir kokuşudan kokuayan ve o mübārek toprağı öpen kişiyeye ne sa'adetdir. Ve cānib-i Hicāz-ı mağfīret-ṭirāza 'azīmetle o mübārek toprağa yüzini sürüp şeref-i ziyāret-i Ravza-i Muṭahhara ile müşerref olmak ne büyük devletdir. Cenāb-ı Hāḫḫ cümleye naşīb ü müyesser buyura, āmīn.

59

أَبَانَ مَوْلِدُهُ عَنْ طِيبِ غُنْصِرِهِ
يَا طِيبَ مُبْتَدَأِ مِنْهُ وَمُحْتَسَمِ

أَبَانَ مَوْلِدُهُ Anıñ mevlidi meydāna çıkardı ya'nī toğduğı maḫaller ki vaṭan-ı ecdād-ı kirāmıdır, anlar delālet itdi. عَنْ طِيبِ غُنْصِرِهِ Oı Nebi'niñ aşlı pāk olduğundan ötürü يَا طِيبَ مُبْتَدَأِ مِنْهُ ey dinleyici, nazar ile ibtidā andan anıñ eyülügüne ya'nī ibtidā-i aşlınıñ pāk olmasından ötürü eyülügüne bak وَمُحْتَسَمِ dağı sonraki eyülügüne.

Mefhūm-ı Beyt: Ey sāmī! Hāzret-i Fağr-ı Kā'ināt 'aleyhi efḫalu't-taḫiyyāt efendimizin ibtidāki eyülügüne bak ki 'aşl-ı sa'adeti Benī Hāşim olup [63] Benī Hāşim ise ḫalkıñ aşil ü necibi ve Cenāb-ı İbrāhīm'in evlād u aḫfādı olduklarından anıñ dağı aşlınıñ pāk olmasına anlarıñ pāk olmaları delālet eylediği gibi sonraki eyülüğü dağı şeref-i risāletle müşerref olmasıdır. Bu şüretde Hāzret-i Peyğamber'in 'unşur-ı evveli aşālet u necābet olup bu ise ber-minvāl-i

muḥarrer pāk olduğu ‘ayān ve ‘unşur-ı şānisi daḥı şeref-i nübüvvet ü risālet olarak ‘uluvv-i ḳadr u menzileti müstaḡnī-i ta‘rīf u beyāndır. Binā’en-‘aleyh zāt-ı Risālet-penāhileriniñ her iki ‘unşuru daḥı pāk idügi zāhir u āşikār olur.

60

يَوْمَ تَقْرَسُ فِيهِ الْفُرْسُ أَنَّهُمْ
قَدْ أَنْذَرُوا بِحُلُولِ الْبُؤْسِ وَالنَّقَمِ

يَوْمَ تَقْرَسُ فِيهِ الْفُرْسُ Ol Nebī’niñ toḡdıḡı gün bir gündür ki o gün ‘Acem ḥalkı ‘aḳl ile bildi. قَدْ أَنْذَرُوا أَنَّهُمْ Zīrā ‘Acem ḥalkı ḳorḳuduldılar بِحُلُولِ الْبُؤْسِ وَالنَّقَمِ ḳahr u ‘azāblarıñ vaḳti geldiği sebebiyle.

Mefhūm-ı Beyt: Ol Nebiy-i Zī-şān ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām efendimiziñ yevm-i vilādet-i peygamberileri bir gündür ki, yevm-i mezkūrda tā’ife-i ‘Acem ‘aḳl u ferāsetle ḳahr u ‘azāblarıñ vaḳti ḥulūl étdiğini ya’nī ol vaḳitler [64] āteş ü eṣnām ve sā’ir ecsād u ecsām-ı maḥlūḳaya ṭapmaḳ mişillü ḥüküm sürmekte olan efkār-ı ḳalālet-iñ dīn-i mübīn-i Muḥammedī’niñ şeref-i zuḥūriyla maḥv ü zā’il olacağını derk u teferrūs éderek ḥavf u hirāsa düḳār oldılar.

61

وَبَاتَ إِيوَانُ كِسْرَى وَهُوَ مُنْصَدَعٌ
كَشَمَلِ أَصْحَابِ كِسْرَى غَيْرِ مُلْتَمِمْ

وَبَاتَ إِيوَانُ كِسْرَى Nūşirevān’ın köşki geçeledi وَهُوَ مُنْصَدَعٌ o köşk çatlamış ve yarılmış olduğu ḥālde كَشَمَلِ أَصْحَابِ كِسْرَى Nūşirevān’ın aşḥāb ve ‘askeriniñ ṭaḡılması gibi ki غَيْرِ مُلْتَمِمْ tekrār ṭoplanmayıcı olduğu ḥālde.

Mefhūm-ı Beyt: Ḥāzret-i Peygamber’iñ (‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām) toḡdıḡı gece daḥı Nūşirevān’ın dünyāda emşāli olmayan ‘ālī köşki çatlayup ve yarılıp o ḥāl ile geçeledi, ya’nī aḥīren ‘asker-i İslām’ın saṭvet u celādetinden Nūşirevān’ın

‘askeri mağlûb u münhezim olmağla tağılup bir dağı toplanmadıkları gibi Zât-ı Risâlet-penâh efendimiziñ kadem-nihâde-i mehd-i vücûd oldukları gece dağı Nüşirevân’ın sâlifü’z-zikr [65] ‘azîm köşki çatlayup ve yarılıp ve bir daha ta‘mîri mümkün olmayup mahv u harâb oldu.

62

وَالنَّارُ خَامِدَةٌ الْأَنْفَاسِ مِنْ أَسْفٍ

عَلَيْهِ وَالنَّهْرُ سَاهِي الْعَيْنِ مِنْ سَدَمٍ

وَالنَّارُ خَامِدَةٌ الْأَنْفَاسِ Mecûs tâ’ifesiniñ biñ seneden berü yanup tapmağda oldukları âteşin ‘alevleri o nebîniñ toğdığı gece turup söyündü. مِنْ أَسْفٍ عَلَيْهِ O köşkün yıqılmasına kederlenmekden tolayı وَالنَّهْرُ سَاهِي الْعَيْنِ dağı Fırât nehri göziniñ yaşını kesdi ya’ni aqmadı مِنْ سَدَمٍ guşşasından ötürü.

Mefhûm-ı Beyt: Yine o Nebiy-i ‘âlî-şâniñ toğdığı gece Mecûsileriñ biñ seneden berü yanup tapmağda oldukları âteşin ‘alevleri ber-minvâl-i muharrer Nüşirevân’ın münhedim olan köşkünün yıqılmasına kederlenmekden tolayı münkaţî‘ olarak söyündiği gibi Fırât nehri dağı hüznünden ve guşşasından yâhûd vaqı’a-i dil-sûz-ı Kerbelâ’nın taqarrub-i vuqû’unı tahtaçturula Hâzret-i Sulţân-ı Şühedâ’yı bir kaçre şuyundan mahrûm edeceği vaqtiñ hulûluna keder etmesinden nâşî quruyup aqmaz oldu.

[66]

63

وَسَاءَ سَاوَةٌ أَنْ غَاضَتْ بِحَيْرَتِهَا

وَرَدَّ وَاوَدَّهَا بِالْعَيْظِ حِينَ ظَمَّ

وَسَاءَ سَاوَةٌ Sāve şehrini mükedder eyledi أَنْ غَاضَتْ بِحَيْرِئِهَا o şehriñ deryācıđı olan gölüñ yere geçmesi ya'nī şuyunuñ kıuruması بِالْعَيْظِ وَرُذِّ وَارِدُهَا بِالْعَيْظِ o göle gelenler gücendirilmekle girü döndürüldi حِينَ ظَمَّ şusuzluk vakt[in]de.

Mefhūm-ı Beyt: Server-i Kā'ināt 'aleyhi ekmelu't-taḥiyyāt efendimiz ḥazretleriniñ yine o toğdukları gece Sāve şehriniñ kıurbunda kā'in göl yere batup şuyı kıalmadığı ve şehr-i mezķūr ahālisiniñ başķa şuları ve şü alacak maḥalleri olmadığı cihetle mezķūr göle şü için mürāca'at edenler şü bulamadıklarından nāşī kemāl-i ḥüzn ü elemle 'avdet ve bu ḥāl şehr-i mezķūr ahālisini düçār-ı endişe vü ḥayret eyledi.

64

كَأَنَّ بِالنَّارِ مَا بِالْمَاءِ مِنْ بَلَلٍ
حُزْنًا وَبِالْمَاءِ مَا بِالنَّارِ مِنْ ضَرَمٍ

مِنْ بَلَلٍ حُزْنًا [67] var idi كَأَنَّ بِالنَّارِ مَا بِالْمَاءِ güyā ki şuda olan nesne o āteşde de [67] var idi hüzünden tolayı ruḥubetden var idi وَبِالْمَاءِ مَا بِالنَّارِ güyā āteşde olan şuda da var idi ضَرَمٍ kederden nāşī ḥarāretten var idi.

Mefhūm-ı Beyt: Dīn-i mübīn-i Muḥammedī'niñ şeref-i zuḥūruyla 'ālemi müstağraķ-i nūr-ı hidāyet ederek Mecūsileriñ zāhib oldukları dīn-i bāḫilīñ zā'il olacađını, güyā ki o āteş fehm eylesinden ve binā'en-'aleyh maḥzūn u mükedder olmasından nāşī şü'le vü 'alevi münkesir u münķaḫı' olarak mezķūr āteşe ḥarāreti yerine Sāve gölüñüñ ruḥubet u burūdeti 'arız olmasıyla söyüñdi. Ve kezālik Sāve şehri ahālisiniñ şapdıkları girīve-i ḫalāletde ber-minvāl-i muḥarrer dīn-i Muḥammedī zuḥūruyla melce' bulmaları mümkün olmayarak ve mezķūr şehri terk etmek kendileri-çün ḫabī'i görünerek o ḥalde bağ u bağçeleriniñ dīn ü mezhebleri gibi ḫarāb olacađını, güyā ki mezķūr göl keşfle keder etmesinden tolayı ruḥubet u burūdeti maḥv olarak anıñ yerine de sālifü'z-zikr āteşin ḥarāreti kıā'im olmađla şuyı yere batup kıuradı.

وَالْجِنُّ تَهْتِفُ وَالْأَنْوَارُ سَاطِعَةٌ

وَالْحَقُّ يَظْهَرُ مِنْ مَعْنَى وَمِنْ كَلِمٍ

وَالْأَنْوَارُ Periler dahı mahfı mahalden çağırışup [68] söyleşürlerdi وَالْجِنُّ تَهْتِفُ nürlar dahı yükselüp bütün ‘alemi tenvîr ederlerdi وَالْحَقُّ يَظْهَرُ Hazret-i Peyğamber’in vilâdeti huşûsı dahı belli olurdu مِنْ مَعْنَى وَمِنْ كَلِمٍ o gecenin ‘alâmetlerinden ve perilerin söyleşmelerinden.

Mefhûm-ı Beyt: Vilâdet-i seniyye-i Hazret-i Risâlet-penâhî tã’ife-i cinniñ gâ’ibden birbirleriyle söyleşmeleri ve nürların yükselüp bütün aqtâr-ı cihânı ziyâyâb eylemeleri ve o gece ber-minvâl-i muharrer bir tākım ‘alâmât u mu’cizatın vuķû’a gelmesi ile âşikâr ve zuhûr-i haķ bu şüretle bedîdâr oldı hâl böyle iken.

عَمُوا وَصَمُّوا فَأَعْلَانُ الْبَشَائِرِ لَمْ

تُسْمَعُ وَبَارِقَةُ الْإِنْدَارِ لَمْ تَشْمُ

عَمُوا وَصَمُّوا Kâfirler kör oldılar ve şağır oldılar فَأَعْلَانُ الْبَشَائِرِ لَمْ تَسْمَعُ imdi o kâfirlere Hazret-i Peyğamber’in vilâdetleri beşâ’iri ve müjdeleri işidilmedi, ya’nî anların sem’ine erişmedi الْإِنْدَارِ وَبَارِقَةُ الْإِنْدَارِ kırkudıcı şimşeklerin parıldısı dahı ol kâfirlere görünmedi.

Mefhûm-ı Beyt: Ol mefhar-ı mevcûdât ‘aleyhi efđalu’t-taḥiyyât [69] efendimiz hazretlerinin şeref-i vilâdetleri müjdeleri ya’nî toğdıgının haberleri tarik-i dâlâletde bulunan küffârın kulaklarına erişmedi. Ve vilâdet-i seniyyeyi haber veren ve i’lân eden kırkudıcı şimşeklerin parıldısı dahı ol kâfirlere görünmedi. Zîrâ anların gözleri gışâve-i dâlâletle mestûr ve kâpalı ve kör ve kulaqları dahı penbe-i küfr ü ilhâd ile mesdûd ve şağır idi.

مِنْ بَعْدِ مَا أَخْبَرَ الْأَقْوَامَ كَاهِنُهُمْ
بِأَنَّ دِينَهُمُ الْمَعْوَجُّ لَمْ يَسْمَعْ

مِنْ بَعْدِ مَا أَخْبَرَ الْأَقْوَامَ O kâfir kavimlere haber verdikden sonra كَاهِنُهُمْ ânların fâlcıları ve mu'teber mu'abbirleri ve gâ'ibden haber verenleri بِأَنَّ دِينَهُمُ الْمَعْوَجُّ لَمْ يَسْمَعْ anların bâtil dînleri pâydar u şâbit olmayacak diye.

Mefhûm-ı Beyt: Hâzret-i Peyğamber'in vilâdet-i Risâlet-penâhilerinde zuhûr eden bunca mu'cizat u 'alâmetler üzerine yine dâleletde kalan küffâra ve kavimlere bâtil dînlerini artık şebât ve hükümü kalmayacağına dâ'ir, yine kendilerini gâ'ibden haber veren fâlcıları da hı haber verdikden sonra anlar hâlâ anlamayıp körlük [70] ve şağırılıkta devâm êtdiler. Ya'nî işitmediler ve dinlemediler ve o 'alâmetlere ve haberlere şahîh göz-ile bakmadılar.

وَبَعْدَ مَا عَايَنُوا فِي الْأَفْقِ مِنْ شُهُبٍ
مُنْقِضَةً وَفَقَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ صَنَمٍ

وَبَعْدَ مَا عَايَنُوا فِي الْأَفْقِ Gök kenârında ol kâfirler gördükden sonra da hı مِنْ شُهُبٍ من şuhûb ufağ yıldızlardan ki şeytânların üzerine inerlerdi مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ صَنَمٍ şol şey'in sukkûtına beñzer olarak ki فِي الْأَرْضِ مِنْ صَنَمٍ o şey yeryüzünde bulunan putlardan idi.

Mefhûm-ı Beyt: Hâzret-i Seyyidü'l-kevneynin toğdığı gece gök kenârlarından, ya'nî gökden şeytânların üzerine yıldızların atılmasını ve bu hâle muvâfiğ olarak yine o gece yeryüzünde bulunan putların buldukları yerlerden yüzleri üzerine yıkılıp düşmesini da hı gördükden sonra yine o dâleletde kalanlar inanup i'tikâd êtmediler.

[71]

حَتَّىٰ عَدَا عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ مُنْهَزِمٌ⁷⁰

مِنَ الشَّيَاطِينِ يَتَّقُوا إِثْرَ مُنْهَزِمٍ⁷¹

مُنْهَزِمٌ Ḥattā gitdi عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ vaḥy yolundan ya'nī gök kapularından مِنْ الشَّيَاطِينِ şeytānlardan bir kaçıcı şeytān يَتَّقُوا إِثْرَ مُنْهَزِمٍ diğer münhezim şeytānların izine tābi' olarak.

Mefhūm-ı Beyt: Yine o gece gök kapularından atılan yıldızların keşret u heybetinden şeytānlar ol mertebe ziyāde ürküp ve kōrķup kaçdılar ki ḥattā yek-dīgerini taķīb ederek ve birbiriniñ izine başarak ya'nī yek-dīgerini çigneyüp gidecekleri yeri şaşırılmışlar idi.

كَأَنَّهُمْ هَرَبًا أَبْطَالُ أَبْرَهَةَ

أَوْ عَسْكَرٌ بِالْحَصَىٰ مِنْ رَاحَتِيهِ رَمِي

كَأَنَّهُمْ هَرَبًا Gūyā ki o şeytānların kaçışları أَبْطَالُ أَبْرَهَةَ aşḥāb-ı filiñ yigitleri gibidir مِنْ رَاحَتِيهِ رَمِي Bedr yāḥūd [72] yāḥūd çakıl taşıyla kaçan 'asker gibidir مِنْ رَاحَتِيهِ رَمِي Huneyn ğazāsında Ḥazret-i Peyġamber'in iki mübārek avucundan atıldı.

Mefhūm-ı Beyt: O gece şeytānlar ber-vech-i muḥarrer gökden atılan yıldızlardan kōrķup öyle bir kaçış kaçdılar ki anların kaçışları gūyā aşḥāb-ı filiñ re'isi Ebrehe'nin yigitleri ebābil kuşlarının taşlarıyla münhezim olup kimi helāk

⁷⁰ حَتَّىٰ عَدَا ilā āḥirihi yalnız bu beyt bir maḥall-i maḥūfdan geçildiği zamānda geçinceye kadar okunursa selāmet u emniyyet için pek mücerredir. (Ḥarpūtī)

⁷¹ Min حَتَّىٰ عَدَا عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ مُنْهَزِمٌ ilā أَحْشَاءِ مُلْتَمِعٍ مِنْ أَمْسِجٍ مِنْ أَمْسِجٍ مِنْ أَمْسِجٍ işbu üç beyit ḥarb u ğazā maḥallinde kıbleye müteveccihen on yedi kerre okunursa Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın ḥıfz u şiyānetine maḫhariyyete vesile olur. ('Abdu's-selām)

ve kimi firāra ŧitābān oldukları ve yāhūd Hāzret-i Risālet-penāh efendimiziñ Bedr veya Hūneyn ğazāsında iki mübārek avucuyla atdıkları çakıl taşlarından korķup perīŧān olan Kūreyŧ yāhūd Hevāzin ‘askeriniñ kaçdıkları gibidir.

71

نَبْدًا بِهِ بَعْدَ تَسْبِيحِ بَطْنِهِمَا
نَبْدَ الْمُسَيِّحِ مِنْ أَحْشَاءِ مُلْتَقِمِ

نَبْدًا بِهِ بَعْدَ تَسْبِيحِ O çakıl taşları tesbīh ētdikten ŧoñra atıldı بَطْنِهِمَا Hāzret-i Peyğamber’iñ iki avucunuñ içinden نَبْدَ الْمُسَيِّحِ ol tesbīh ēdiciniñ atıldığı gibi مِنْ أَحْشَاءِ مُلْتَقِمِ yudıcınıñ karnından.

Mefhūm-ı Beyt: Hāzret-i Risālet-penāh efendimiziñ mezkūr Bedr veya Hūneyn ğazāsında mübārek iki [73] avucunuñ içinden tesbīh ētdiklerinden ve tesbīh ētdiklerini halk iŧtikden ŧoñra atılan taşlarıñ atılıŧı tesbīh ēdiciniñ yudıcı karnından ya’nī Hāzret-i Yūnus ‘aleyhi’s-selāmıñ balığıñ karnından ba‘de’t-tesbīh atıldığı gibidir.

72

جَاءَتْ لِذَعْوَتِهِ الْأَشْجَارُ سَاجِدَةً
تَمْشِي إِلَيْهِ عَلَى سَاقٍ بِلَا قَدَمِ

جَاءَتْ لِذَعْوَتِهِ O Neb’iñiñ da‘vetine geldi ya’nī icābet eyledi الْأَشْجَارُ سَاجِدَةً ağaclar secde ēdici olduğu hāde تَمْشِي إِلَيْهِ Hāzret-i Peyğamber tarafına yürüdükleri hāde عَلَى سَاقٍ بِلَا قَدَمِ ayaksız olarak baldır üzerine.

Mefhūm-ı Beyt: Ol Nebiy-i Zī-ŧān’iñ ‘azamet ve ‘uluvv-i kadrini tefekkür ve mülāhaza eyle ki ağaclar dañı anıñ da‘vetine icābet ve çağırmasına iṯ’atle ayaksız olarak baldırları üzerine sürünmekle yürüyüp kemāl-i tazarru’ u niyāz ile

huzūr-ı pür-nūr-ı Risālet-penāhilerine gelerek emr u fermān-ı peygamberilerine muntazır oldılar.

[74]

73

كَأَنَّمَا سَطَرْتُ سَطْرًا لِمَا كَتَبْتُ
فُزِعْتُهَا مِنْ بَدِيعِ الْخَطِّ فِي اللَّقْمِ

كَأَنَّمَا سَطَرْتُ سَطْرًا Güya ki ol ağaçlar çizgi çizmiş idi o şey için çizdi ki ağaçların budaqları ve dalları yazdı فُزِعْتُهَا مِنْ بَدِيعِ الْخَطِّ فِي اللَّقْمِ yol ortasında ğarīb u ‘acīb yazıdan yazdı.

Mefhūm-ı Beyt: Ağaçların da‘vet-i cenāb-ı Risālet-penāhilerine icābetle huzūr-ı Nebevī’lerine gelürken kökleriniñ sürünmesinden yollarda ğarīb ğarīb çizgiler ve dallarıyla budaqlarından ‘acīb ‘acīb yazılar zühür etmiş ve ol çizgi ve yazılar saṭr hey’etinde bulunmuş idi ki güyā kâğıd üzerine çizgi çekilmiş ve üzerine yazı yazılmış zann olunırdı.

74

مِثْلُ الْعَمَامَةِ أَنِّي سَارَ سَائِرَةً
تَقِيهِ حَرٌّ وَطَيْبٌ لِلْهَجِيرِ حَمِي

مِثْلُ الْعَمَامَةِ O ağaçlar bulut gibidir [75] أَنِّي سَارَ سَائِرَةً ol bulut ki Hāzret-i Peyğamber her nereye gitse o da giderdi تَقِيهِ Hāzret-i Peyğamber’i gölgesiyle hıfz iderek حَرٌّ وَطَيْبٌ şol furun şıcağından ki لِلْهَجِيرِ حَمِي gün ortasında ya’nī zevāl vaqtinde o furun kızmış idi.

Mefhūm-ı Beyt: Ağaçların kemāl-i tazarru‘la da‘vet-i Risālet-penāhiye gelişi Hāzret-i Peyğamber her nereye giderse Zāt-ı ‘Ālī-i Risālet-penāhilerini öyle vaqtinde kızmış olan furunuñ ya’nī güneşin şiddet-i harāretinden ve ziyāde

şıcağından muhāfaza için mübārek ser-i sa‘adetleri üzerinde giden bulutuñ gidişi gibidir.

75

أَفْسَمْتُ بِالْقَمَرِ الْمُنْشَقِّ إِنَّ لَهُ
مِنْ قَلْبِهِ نَسْبَةً مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ

اِنَّ لَهُ مِنْ قَلْبِهِ نَسْبَةً Yarı olup iki pârça olmuş aya yemîn ederim بِالْقَمَرِ الْمُنْشَقِّ o kamer için Hâzret-i Peyğamber’in mübārek kalbine beñzeyiş vardır مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ yemîni gerçekleştirmiş beñzeyiş vardır.

Mefhûm-ı Beyt: Ol Mefhâr-ı Benî-âdem şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiz hâzretleriniñ mübārek kalb-i sa‘adetlerine ayıñ beñzeyişi oldığına ya‘nî ay aña beñzer idüğine şahîh olarak yemîn ederim, zîrâ mübārek [76] kalb-i sa‘adetleri zât-ı Peyğamberîleriniñ hîn-i vilâdetlerinde ya‘nî toğdukları vaqıtde Hâzret-i Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm tarafından ahz ve a‘lâ-yı ‘illiyyîne işâl ile şakq olunup ya‘nî yarı olup havz-ı Kevşer’de yıkandığı gibi ay dağı sonra Hâzret-i Peyğamber’in mu‘cizeleri olarak iki pāre olmuşdur. Ne büyük fazl u kemâlât, ne ‘alî kadr u menzilet...

76

وَمَا حَوَى الْغَارُ مِنْ خَيْرٍ وَمِنْ كَرَمٍ
وَكُلُّ طَرْفٍ مِنَ الْكُفَّارِ عَنْهُ عَمِي

وَمَا حَوَى الْغَارُ Mağāra dağı şol nesneyi cem‘ etdi وَمِنْ كَرَمٍ eyülükden ve ululukdan الْكُفَّارِ عَنْهُ عَمِي hâlbuki cümle küffârın gözleri o mağāranın cem‘ etdiği ve şakladığı şeyden kör oldu ya‘nî küffâr görmedi.

Mefhûm-ı Beyt: Server-i Kā’ināt ‘aleyhi ekmelü’t-taḥiyyāt efendimiz hâzretleriniñ mu‘cizāt-ı bâhirelerinden olarak Mekke-i Mükerreme civārında Cebel-i Şevr’de kā’in mağāra eyülük ve ululukdan iki şey’i ya‘nî Zât-ı ‘Ālî-i

Ḥazret-i Risālet-penāhī ile yār-ı ğār-ı Peyğamberī Cenāb-ı Ebū Bekr eş-Şiddīk raḍiyallāhu te‘ālā ‘anhuyı şaḳladı ve kendilerini taḳīb [77] eden Ḥaḳḳ ve dīn düşmanları daḳı eşer-i mu‘cize olarak anlarıñ maġārada olduklarını görmek huşuşunda kör oldılar ya‘nī göremediler.

77

فَالصِّدْقُ فِي الْغَارِ وَالصِّدِّيقُ لَمْ يَرَمَا

وَهُمْ يَقُولُونَ مَا بِالْغَارِ مِنْ أَرِمٍ

فَالصِّدْقُ فِي الْغَارِ Gerçek ve şāfi olan Zāt-ı Ḥazret-i Risālet-penāhī maġārada raḍiyallāhu te‘ālā ‘anhuyı şaḳladı ve kendilerini taḳīb [77] eden Ḥaḳḳ ve dīn düşmanları daḳı eşer-i mu‘cize olarak anlarıñ maġārada olduklarını görmek huşuşunda kör oldılar ya‘nī göremediler.

Mefhūm-ı Beyt: Ḥazret-i Faḫr-ı ‘Ālem şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem efendimiz Mekke’den ḥīn-i hicret-i seniyyelerinde Ḥazret-i Ebū Bekr raḍiyallāhu te‘ālā ‘anhuyı şaḳladı ve kendilerini taḳīb [77] eden Ḥaḳḳ ve dīn düşmanları daḳı eşer-i mu‘cize olarak anlarıñ maġārada olduklarını görmek huşuşunda kör oldılar ya‘nī göremediler.

Mefhūm-ı Beyt: Ḥazret-i Faḫr-ı ‘Ālem şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem efendimiz Mekke’den ḥīn-i hicret-i seniyyelerinde Ḥazret-i Ebū Bekr raḍiyallāhu te‘ālā ‘anhuyı şaḳladı ve kendilerini taḳīb [77] eden Ḥaḳḳ ve dīn düşmanları daḳı eşer-i mu‘cize olarak anlarıñ maġārada olduklarını görmek huşuşunda kör oldılar ya‘nī göremediler.

78

ظَنُّوا الْحَمَامَ وَظَنُّوا الْعُنْكَبُوتَ عَلَى

خَيْرِ الْبَرِيَّةِ لَمْ تَنْسُخْ وَلَمْ تَحْمِ

ظَنُّوا كُفْفَارَ گügercini şandılar وَظَنُّوا الْعَنْكَبُوتَ dahı örümcegi şandılar ki لَمْ تَنْسُجْ وَلَمْ تَحْمُ o Nebiyy-i Muhterem üzerine هَالِكِیْنِ خَیْرِ الْبَرِیَّةِ örümcek ağ germez ve gügercin yumurtlamaz.

Mefhüm-ı Beyt: Ber-minvāl-i muharrer küffār mağāra apusına geldiklerinde apuyı örümcek ağıyla ve gügercin yuvasıyla mesdūd gördüklerinden ve bunlar ise ürkek ve insānlarla alışmayacak hayvānlar olduğundan eger mağāra derūnunda kimse olsa idi apusına örümcek ağ germez ve gügercin yuva yapup orada yumurtlamazdı şandılar. Hālbuki cemī'-i kā'ināt ve maḥlūkātın hālīķı ve her güc işin ādir-i Mutlak'ı olan [79] Cenāb-ı Hāķķ'ın sevgili Peygamber'ini hıfz u şıyānet şadedinde daha nice mümkünsüz ve müsteḥīl vesā'it'i ihsān ve 'ināyet buyuracağından ğaflet etmekle ol ḥāzele-i güm-rāh girive-i dālaletde maḥv u tebāh oldılar.

79

وَقَايَةُ اللَّهِ أَعْنَتْ عَنْ مُضَاعَفَةٍ

مِنَ الدُّرُوعِ وَعَنْ عَالٍ مِنَ الْأَطْمِ⁷²

وَقَايَةُ اللَّهِ أَعْنَتْ Cenāb-ı Hāķķ'ın muḥāfazası o Nebi'yi müstaġnī ve ihtiyācsız eyledi مِّنَ الدُّرُوعِ عَنْ مُضَاعَفَةٍ مِّنَ الدُّرُوعِ dahı metin al'alardan.

Mefhüm-ı Beyt: 'Ināyet-i celile-i Rabb-i ādir (celle şānuhū) ol Nebiyy-i Muhterem şallālahu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥāzretlerini hıfz u şıyānet ḥuşūşunda dahı kāfi vü bī-naẓīr olduğundan ve zāt-ı sāmī-i peygamberilerinin bu cihetle at at zırhlar ve metin u müstāḥkem al'alara ihtiyācları olmayacağı

⁷² وَقَايَةُ اللَّهِ ilā āhirihi bir orķulu maḥalde bulunup vuḥūşuñ tasalluḥundan emīn olmak için işbu beyt toķuz yāḥūd yedi def'a ırā'ale eṭrāfa bir dā'ire çizildikde işbu dā'ireyi bi-'ināyetihi te'ālā vuḥūş tecāvüz ve binā'en-'aleyh bir zarar irāş idemezler. (Ḥarpūtī)

bedihî bulunduğundan ‘avn u ‘ināyet-ı Cenāb-ı Bārī ile örümcek ağı ve gügercin yuvası anları yüksek kal’a ve kat kat zırhdan ziyāde muhāfazaya ve şaklamağa vāfi idi.

[80]

80

مَا سَامِنِي الدَّهْرُ ضَيْمًا وَاسْتَجَزْتُ بِهِ⁷³

إِلَّا وَنَلْتُ جَوَارًا مِنْهُ لَمْ يُضْمِ⁷⁴

مَا سَامِنِي الدَّهْرُ ضَيْمًا ol Nebî’den meded daħı istemedim وَاسْتَجَزْتُ بِهِ ancak ol Nebî’den bir şıgınmāk ve emān buldum ki لَمْ يُضْمِ hiç bir vakit za‘ıflamaz.

Mehfūm-ı Beyt: Hilm u kerem ve ‘uluvv-i himem şāhibi olan Zāt-ı Hāzret-i Faħr-ı ‘Ālem şallallāhu te‘ālā [‘aleyhi] ve sellem efendimiziñ elṭāf u ‘ināyatı o kadar ‘ālī o kadar yüce mertebededir ki gönül her ne vakit ol ululuğu ve yüceligi tefekkür ve mülāhaza ile ‘aşk u muhābbet-i Resūlullāh cūş u hūrūş ederek binā’en-‘aleyh o Meħar-ı Benī-ādem’den yardım ve merḥamet istirḥām u niyāz eyledimse öyle az bir mertebede luṭf görmeyüp belki nā’il olduğım meded u emān ‘aşk u şevk ile gönlümü bir kat daha ma‘mūr u ābādān ederek kuvvetsizlik ve za‘ıflıktan ‘ārī olan o yardımın sebebiyle felegiñ zulm u keder ve çilesi baña te’şir

⁷³ مَا سَامِنِي الدَّهْرُ ضَيْمًا ile āhirihi bir sefere gidileceği vakit işbu beyitiñ mısrā-ı evveli ḥānede ve ehl u ‘iyāl nezdinde birağılıyor ve mısrā-ı şānisi berāber götürülüyor ise bi-mennihi te‘ālā sālimen ‘avdet müyesser olur. (Ḥarpūti)

⁷⁴ مَا سَامِنِي الدَّهْرُ ضَيْمًا وَاسْتَجَزْتُ بِهِ ile مِنْ خَيْرٍ مُسْتَلَمٍ إِلَّا bi-ğayr-ı ḥaḳ maḥbūs olanlar işbu iki beyti her namāz ‘aḳībinde yigirmi yedi kerre kırā’atde devam eyledikleri şüretde ednā sebeble ve ‘ıffetle taḥlīş-i girībān eylerler. (‘Abdu’s-selām)

degil hattā üzerime hücum için dağı baş [81] göstermeyüp ‘aşk u muhabbetde devām huşuşunda her elem ve kederden ve her ‘arızadan maḥfūziyyet ve dā’imā dā’ire-i ‘izzet u kuvvetde bulundum.

81

وَلَا التَّمَسُّتُ غِنَى الدَّارَيْنِ مِنْ يَدِهِ
إِلَّا اسْتَلَمْتُ النَّدَى مِنْ خَيْرِ مُسْتَلَمٍ

وَلَا التَّمَسُّتُ غِنَى الدَّارَيْنِ dünyā ve āhiret varlığını dağı istemedim مِنْ يَدِهِ o Nebī’niñ ni‘met ve keremi elinden إِلَّا اسْتَلَمْتُ النَّدَى ancak bahşış u ihsān aldım مِنْ خَيْرِ مُسْتَلَمٍ ihsān alınanlarıñ hayırlusından.

Mefhūm-ı Beyt: İhsān u bahşış alınmağı lāyık olanlarıñ hayırlusu olan Ḥazret-i Faḥr-ı Kā’ināt ‘aleyhi ekmelü’ t-teslimāt efendimizden dünyevī ve uhrevī niyāz u istid‘ā eyledigim ihsān u ‘ināyete dağı mazḥar oldum. Ancak o ‘aṭā, o kerem öyle sā’ir ihsān vericileriñ luṭf ve keremi gibi kâbil-i tavṣīf u ta’dād olmayup anıñ ašlā ḥaddi vü nihāyeti yokdur.

[82]

82

لَا تُنْكِرِ الْوَحْيِ مِنْ رُؤْيَاهُ إِنَّ لَهُ
قَلْبًا إِذَا نَامَتِ الْعَيْنَانِ لَمْ يَنَمْ

لَا تُنْكِرِ الْوَحْيِ مِنْ رُؤْيَاهُ o Nebī’niñ düşi vaḥy olduğunu inkār étme قَلْبًا إِنَّ لَهُ zīrā o Nebī için bir ḳalb vardır ki إِذَا نَامَتِ الْعَيْنَانِ iki gözleri uyudığı vaḳit لَمْ يَنَمْ ḳalbi uyumaz.

Mefhūm-ı Beyt: Server-i Enbiyā ‘aleyhi efḍalu’ t-teḥāyā efendimiz ḥazretleriniñ ibtidā-yı bi‘set-i Risālet-penāhilerinde ‘ālem-i menāmda oldukları ya’nī uyḳuda bulduḳları ḥālde rü’yā olarak nāzil olan vaḥy-i İllāhī’yi inkār eyleme, zīrā ol Nebiyy-i Zī-şān’ıñ ḳalb-i ilhām-celb-i sa‘ādetleri ḥīn-i vilādet-i

hümâyûnlarında vâsiṭa-i Cebra'îl ('aleyhi's-selâm) ile şakḳ' edilerek âb-ı Kevser'le yıkanup her şüretle pâk olmuş ve mâsivâdan kâmilen tecerrüd eylemiş olduğu gibi 'aşḳ-ı İlâhî ve kemâlât-ı ma'nevîyye ile mâl-â-mâl bir hazîne-i celîle-i 'âlu'l-'âl olduğundan her ne kadar mübârek dîde-i sa'âdetleri uyḳuda olur ise de ḳalb-i Nebevî'leri aṣlâ uyumaz idi.

[83]

83

فَدَاكَ حِينَ بُلُوغٍ مِنْ نُبُوَّتِهِ
فَلَيْسَ يُنْكَرُ فِيهِ حَالٌ مُخْتَلِمٌ

فَدَاكَ O düşde olan vaḳy مِنْ نُبُوَّتِهِ peygamberlik mertebesine vuṣûli vaḳtinde idi فَلَيْسَ يُنْكَرُ imdi inkâr olunur olmadı ya'nî inkâr olunmaz فِيهِ حَالٌ مُخْتَلِمٌ nübüvvet mertebesindeki Zât-ı 'Âlî'niñ rü'yâsı.

Mefhûm-ı Beyt: Huṣûṣâ zât-ı Hâzret-i Peygamberî'ye rü'yâ olarak nâzil olan vaḳy-i İlâhî, Zât-ı Risâlet-penâhîleriniñ nübüvvet mertebe-i celîlesine şeref-i vuṣûlları vaḳtinde olup mertebe-i nübüvvetde bulunan zât-ı Celîlü'l-Ḳadr'in rü'yâsı ise aṣlâ inkâr olunamayacağından o hâlde Hâzret-i Peygamber'in düşi vaḳy idüğü ṣaḳîḳ olarak i'tiḳâd olunup 'acîb u ba'îd görünmez.

84

تَبَارَكَ اللَّهُ مَا وَحِي بِمُكْتَسَبٍ
وَلَا نَبِيٍّ عَلَى غَيْبٍ بِمُتَّهَمٍ

تَبَارَكَ اللَّهُ Ne 'azîmü's-şândır Allâh-ı Zu'l-celâl ki (celle şānuhū) bir ḳuluna kemâl-i kereminden nübüvvet iḥsân buyurup vaḳy gönderdi [84] مَا وَحِي بِمُكْتَسَبٍ vaḳy istemekle ele getirülmez وَلَا نَبِيٍّ عَلَى غَيْبٍ بِمُتَّهَمٍ daḳı Peygamber 'aleyhi's-selâm ḡā'ibden ḳaber vèrmekle ḥaṣâ töhmetli olmaz.

Mefhūm-ı Beyt: Vaḥy nāzil ve peygamberlik mertebesine nā'il olmaḳla ğā'ibden haber virmek, alıřmaḳ ve istek ile azanılır bir Őey olmayup bu mertebe-i celile maḥzā Allāh-ı 'Azīmü'ř-řān ḫazretleriniń istedigi ve diledigi uluna iřsān ve luřf-ı bī-'adili olmağla zāt-ı Ḥazret-i Risālet-penāhī'niń 'ālem-i menāmda telāḳkī buyurdıkları vaḥy-i İlāhī ve bunca mu'cize-i bāhireleri dağı Ḥazret-i ādiru'l-ayyūm'un luřf u keremi olduğundan hi bir vechle inkār olunmaz, řaḫīḫdir ve toğrudır.

85

كَمْ أُبْرَأْتُ وَصَبًا بِاللَّمْسِ رَاحَتُهُ⁷⁵

وَأَطْلَقْتُ أَرْبَا مِنْ رَبَقَةِ اللَّمَمِ

باللَّمْسِ رَاحَتُهُ O Nebiyy-i Zī-řān ok kerre ḫastayı řifālandırđı كَمْ أُبْرَأْتُ وَصَبًا mübārek avucunu sürmekle وَأَطْلَقْتُ أَرْبَا ok kerre dağı derdlileri urtardı مِنْ رَبَقَةِ اللَّمَمِ delilik marāzından.

Mefhūm-ı Beyt: Ol Nebiyy-i Muḫterem řallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiz ḫazretleriniń mu'cizāt-ı [85] bāhirelerindedir ki nice ḫastalar mübārek ellerini sürmekle řifā buldı ve kezālik ok muḫtāc ve derdliler řeref-i mu'cizesiyle cünūn ya'nī delilik zincirinden urtuldı.

⁷⁵ Tenbīh (كَمْ أُبْرَأْتُ وَصَبًا) ilā āhirihi iřbu ařide-i mübāreke bir marīza ırā'at olunduğda bu beyte gelindiği gibi ārī marīziń ağrıyan yeri ma'lūm ise orasını değil ise istenilen yerini meř etmelidir. (Ḥarpūtī)

وَأَخِيَّتِ السَّنَةِ الشَّهْبَاءِ دَعْوَتُهُ⁷⁶

حَتَّى حَكَّتْ غُرَّةً فِي الْأَعْصِرِ الدُّهْمِ

حَتَّى حَكَّتْ دُعَايُ نَبِيِّنَا فِي سَنَةِ الْخَيْبَةِ وَوَأَخِيَّتِ السَّنَةِ الشَّهْبَاءِ فِي الْأَعْصِرِ الدُّهْمِ o sâyede mezkûr sene atın alnında beyâz yer gibi meşhûr oldu bereketli seneler içinde.

Mefhûm-ı Beyt: Peyğamberimiz ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām efendimiziñ kezâlik mu‘cizelerinden birisi de budur ki gâyet ıahtlık olan bir sene ya‘nî yağmur yağmadığı cihetle ekinler bitmeyüp yeryüzi kuraqlıktan beyâz renk kesb etmiş bulunan bir yılda ol Nebiyy-i Muhterem’in hayr du‘ası berekâtıyla fevka‘l-had feyz u bereket nümâyân ve o derece ucuzluk ve bolluk oldu ki mezkûr sene sâ‘ir bolluk seneler içinde dahı ucuzlukla şöhret buldı.

[86]

⁷⁶ Min ظُهُورِ نَارِ الْقَرْيِ لَيْلًا عَلَى عِلْمِ ilā وَأَخِيَّتِ السَّنَةِ الشَّهْبَاءِ دَعْوَتُهُ⁷⁶ Ma‘mûl bir hâtem üzerine nakş u hekk olunduğı ve murâd olunan meyve ağaçlarından eñ büyüğünüñ dalına ta‘lîk édildiğı yâhûd ârzü olunan kaşaba veyâ karyeniñ toprağında kâ’in kuraq maħalliñ ortasına gömüldüğü hâlde cenâb-ı Feyyâz-ı muṭlaq ol mezra‘anıñ maħşûlâtını âfâtdan muħâfaza ile fevka‘l-‘ade bereket ihşân buyurur tâ ki halk bu rütbe berekete hayrân kalur. Ma‘lûm ola ki işbu üç beyitiñ hâtem-i mezkûre nakş u hekki keyfiyyeti gündüz ve geceseniñ sâ‘ât-ı ahîresinde icrâ édilmek ve nakş u hekk tamâm oluncaya kâdar buhûr u ‘ud yaqılarak kaşideniñ kırâ‘ati şurûṭuna ri‘ayeten bu üç beyit okunmak lâzımdır. (‘Abdu’s-selām)

بِعَارِضِ جَادٍ أَوْ خِلْتِ الْبِطَاحِ بِهَا
سَيْبٌ مِنَ الْيَمِّ أَوْ سَيْلٌ مِنَ الْعَرَمِ

بِعَارِضِ جَادٍ Ol bulut sebebiyle ki bolluğ vrdi الْبِطَاحِ büyük dereleri sen zann dinceye kadar ki سَيْبٌ مِنَ الْيَمِّ o derelere derydan ırmağ ve cedvel ve ĥarđ vardır diye سَيْلٌ مِنَ الْعَرَمِ yhd ‘Arim dnilen dereden seyl vardır diye.

Mefhm-ı Beyt: Hzret-i Hbb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muĥterem şallallhu te‘l ‘aleyhi ve sellem efendimizi mu‘cizesi eŖeri olarak bolluğ ve ucuzluğ olan o seneni bu vechle feyz u bereketi bir bulutu vrdiği bolluğ yağmuru sebebiyle olup mezkr bulut yle gzel bir yağmur vrdi ki gy büyük derelere derydan cedvel ve ĥarđ ağılmış da denizleri Ŗuları o derelere taŖmıŖ ve yhd Sebe’ mlkni taŖmađla ġarđ ve ĥarb eyleyen ‘Arim deresini Ŗuları gelmiŖ zann olunurdu.

دُعْنِي وَوَضْفِي آيَاتٍ لَهُ ظَهَرَتْ
ظُهُورَ نَارِ الْقَرَى لَيْلًا عَلَى عِلْمِ

دُعْنِي beni bırağ وَوَضْفِي tdiğim medĥi dağı men‘ [87] tme bırağ لَهُ ظَهَرَتْ ol mu‘cizeler ĥađđında ki anlar Hzret-i Peyġamber’den zhir olmuŖ-idi. ظُهُورَ نَارِ ziyfet teŖi gibi لَيْلًا عَلَى عِلْمِ geceleyin tağ baŖındaki.

Mefhm-ı Beyt: Ey Nefs-i emmre! Beni terk eyle, bırağ tdiğim medĥlerde devmımdan beni alığoyma ki tağ baŖında geceleyin yağılan ziyfet teŖini zhir olduğı gibi Hzret-i Faĥr-ı K’int ‘aleyhi efdlu’t-taĥiyyt efendimizi aŖikr ve beddr olan mu‘cizt-ı bhiresini hiĥ Ŗurmađsızın beyn ve medĥ deyim.

فَالدُّرُّ يَزْدَادُ حُسْنًا وَهُوَ مَنَّظِمٌ

وَلَيْسَ يَنْقُصُ قَدْرًا غَيْرَ مَنَّظِمٍ

وَلَيْسَ وَهُوَ مَنَّظِمٌ İmdi incü ziyāde güzeldir فَالدُّرُّ يَزْدَادُ حُسْنًا o incü dizilmiş olursa da
داهى ڤادى ڤىمىتى عىلىمىز مَنَّظِمٌ دىزىلىمىش اولمىسا دا.

Mefhūm-ı Beyt: İncü nefsinde haĳıĳaten ağır behalı bir gevher olduğı cihetle dizilmiş olmasa daĳı ڤىمىtenden dūşmez ise de dizilmiş olduğı Őüretde başka bir güzellig peydā eğeceginden imdi ben daĳı Ğazret-i Peyĳamber'in eőasen ڤىمىtli olan mu'cizāt-ı bāhireleri incülerini silk-i nazm u medĳe dizeyim.

[88]

فَمَا تَطَاوَلَ أَمَالُ الْمَدِيحِ إِلَى

مَا فِيهِ مِنْ كَرَمِ الْأَخْلَاقِ وَالشَّيْمِ

إلى مَا فِيهِ Medĳ eđiciniñ arzūları uzanmaĳla fā'ide yokdur
nebide olan Őey'e مَا فِيهِ مِنْ كَرَمِ الْأَخْلَاقِ وَالشَّيْمِ güzel ĳūylardan ve maĳbūl 'adetlerden.

Mefhūm-ı Beyt: Ol Ğabīb-i Ekrem Őallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiz ĳazretleri ĳūyların güzelleri ve 'adetleriñ maĳbūlleri ile muttařıf ve muteĳhallıĳ olduklarından evřāf-ı celile vü cemilesini medĳ u Őenā řadedinde ne ڤadar çok Őöz Őöylense ve ne derece medĳleri uzadılsa yine bi-ĳaĳĳın evřāf-ı sa'adetlerini vař u medĳ eđmek ve añlatmaĳ mümkün olmaz, zīrā evřāf-ı cemilesi o ڤadar 'ālī ve o ڤadar yüce mertebededir ki tařviri 'uĳūl-ı beřeriñ iĳtidarı ĳāricindedir.

آيَاتُ حَقِّ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثَةٌ
قَدِيمَةٌ صِفَةُ الْمُوصُوفِ بِالْقَدَمِ

آيَاتُ حَقِّ مِنَ الرَّحْمَنِ Raḥmān şıfatıyla mevşûf olan [89] Cenāb-ı Vācibü'l-Vücūd celle şānuhū cānibinden ol Nebiyy-i Muḥterem şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretlerine nāzil olan Ḳur'ān-ı Kerīm'in āyetleri ḥaḳdır ve şābitdir ve anlar Ḥazret-i Peyğamber'in şıdḳına āyet u 'alāmetdir ve mu'cizelerinden biridir. O Ḳur'ān-ı Kerīm lafz cihetinden muḥdeşdir, ḥādişdir ya'nī söz yüzünden fi'l-aşl yoğ-iken şoñradan var edilmişdir, قَدِيمَةٌ ma'nā cihetinden ḳadīmdir ya'nī sözüñ delālet eylediği ve 'aḳl-ı beşeriñ idrākinde 'āciz oldığı ḥaḳıḳat yüzünden anıñ ibtidāsı ve evveli olmayup ezeliştir, صِفَةُ الْمُوصُوفِ بِالْقَدَمِ evvelsizlik ile mevşûf olan Cenāb-ı Allāh'in (celle şānuhū) şıfatıdır.

Mefhūm-ı Beyt: Ḥazret-i Nebiyy-i Muḥterem şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiziñ mu'cizāt-ı bāhirelerinden biri daḳı Ḳur'ān-ı Kerīm-i vācibü't-tekrīm olup o Ḳur'ān-ı Kerīm'in āyetleri Raḥmān şıfatıyla mevşûf olan Cenāb-ı Rabb-i Kibriyā celle şānuhū cānibinden Cibril-i Emīn vāsıtasıyla Ḥazret-i Peyğamber'e nāzil olarak ḥaḳ ve gerçek ve Ḥazret-i Ḥabīb-i Ekrem'in şıdḳına āyet ve delil oldığı gibi kezālik o Ḳur'ān-ı 'Azīmü'ş-şān söz yüzünden fi'l-aşl yoğ-iken şoñradan var edilmiş ya'nī ḥādiş ve sözüñ delālet eylediği ve 'uḳūl-ı beşeriñ idrākinde 'āciz oldığı ḥaḳıḳat ya'nī ma'nā cihetinden anıñ evveli ve ibtidāsı olmayup ḳadīm [90] ve ezeli olduğundan mā-'adā evvelsizlik ve ḳıdem ile mevşûf olan Cenāb-ı Vācibü'l-Vücūd'un şıfatıdır.

لَمْ تَقْتَرِنُ بَرَمَانٍ وَهِيَ تُخْبِرُنَا
عَنِ الْمَعَادِ وَعَنْ عَادٍ وَعَنْ إِرَمِ

لَمْ تَقْتَرِنَ بِزَمَانٍ O āyetler zamāna yakın gelmedi ya'nī zamāndan münezzehdir, zīrā kelāmu'llāh olup Allāh celle şānuhū ḥāzretleri ise zamāndan münezzeh olmalarıyla kelāmı daḥı münezzehdir وَعَنِ الْمَعَادِ وَهِيَ تُخْبِرُنَا ḥālbuki bize ḥaber vērir gelecek vaḳitlerden ya'nī kıyāmet gününden وَعَنِ عَادٍ 'Ād kavminden ki geḥmiş zamānda gelmişlerdir وَعَنِ إِزْمَ شَددَادِ بْنِ 'Ād ki ikinci 'Ād dēnilen kavmiñ pādişāhıdır, andan ve anıñ yapıdığı cennetden ḥaber vērir.

Mefhūm-ı Beyt: Ne büyük mu'cizedir Ḳur'ān-ı 'Azīmu's-şān'ıñ āyetleri ki kelāmu'llāh bulunması ve Ḥāzret-i Allāh celle şānuhū zamāndan münezzeh olması ḥasebiyle anlar daḥı zamāndan münezzeh bulunduḡı ḥālde kıyāmet günü gibi gelecek vaḳitlerde vāḳı' olacaḡ şeyleri ve 'Ād kavmi ve Şeddād bin 'Ād dēnilen pādişāhıñ kavmi ve anıñ yapıdığı -ḥāşā- cennet mişillü eski 'aşırlarda gelüp geḥmiş aḥvāli bize ḥaber vēriyor.

[91]

93

دَامَتْ لَدَيْنَا فَفَاقَتْ كُلَّ مُعْجِزَةٍ

مِنَ النَّبِيِّينَ إِذْ جَاءَتْ وَلَمْ تَدْمِ

دَامَتْ لَدَيْنَا Bizim yanımızda o Ḳur'ān-ı Kerīm kıyāmete dek sābit oldu ṫurdu, مِّنَ النَّبِيِّينَ إِذْ جَاءَتْ imdi bu sebeble Ḳur'ān her bir mu'cizeye ḡālib geldi وَلَمْ تَدْمِ o mu'cizelere ki sā'ir peyḡamberlerle geldi ammā dā'im olmadı.

Mefhūm-ı Beyt: Sā'ir enbiyā-yı 'izām 'aleyhimu's-selām ḥāzerātınıñ getürdükleri mu'cizeler kendileriyle berāber giderek dā'im ve bāḡı kalmadığı ḥālde bizim Peyḡamberimiziñ mu'cizesi olan Ḳur'ān-ı 'Azīmu's-şān rıḫlet-i seniyye-i Ḥāzret-i Risālet-penāhilerinden sonra daḥı tā be-kıyāmet sābit olduğundan mu'cizeleriñ cümlesine fā'ikdir.

مُحَكَّمَاتٌ فَمَا يُبَيِّنُ مِنْ شُبْهِهِ

لِذِي شِقَاقٍ وَمَا يُبَيِّنُ مِنْ حَكْمٍ

مُحَكَّمَاتٌ فَمَا يُبَيِّنُ مِنْ شُبْهِهِ Bu âyetler hükmi kaç'ı verüp [92] şübhe bırakmazlar لِذِي شِقَاقٍ وَمَا يُبَيِّنُ مِنْ حَكْمٍ başka delile doğruya kâni' olmayup muhâlefet edenler için حَكْمٍ başka delile dağı ihtiyâcları yokdur.

Mefhûm-ı Beyt: Ol Qur'an-ı 'Azîmü's-şân'ın âyetleri mesâ'il-i dîniyye ve sâ'irede doğruya kâni' olmayup hağdan ayrılarak muhâlefetde bulunanlara şübhe bırakmayacak derecede doğruyu gösterirler ve öyle 'âdil hükümler verirler ki doğruya muhâlefet edenler mebhût olup i'tirâza mecâlleri kalmaz, bu hükümlerinde ise başka delil ve hâkime ihtiyâcları yokdur.

مَا حُورِبَتْ قَطُّ إِلَّا عَادَ مِنْ حَرْبٍ

أَعْدَى الْأَعَادِي إِلَيْهَا مُلْقِي السَّلَامِ

مَا حُورِبَتْ قَطُّ Bu âyetler mu'âheze olunmadılar إِلَّا عَادَ مِنْ حَرْبٍ mu'âheze edenler de kemâl-i 'acizlerinden nâşî mu'âhezelerinden döndiler إِلَيْهَا مُلْقِي السَّلَامِ anlara ziyâde düşman olanlar döndi مُلْقِي السَّلَامِ teslimiyet ve inkiyâd göstererek.

Mefhûm-ı Beyt: Bu âyetlere fevka'l-had düşman olanlar dağı nazîre yapmağa muğtedir olamayup bu şürete kıyâm edenler ise şiddet-i 'acizden nâşî mağlûb olarak onların feşâhat u belâgatlarına inkiyâd ve teslimiyet göstermege mecbûr oldılar.

[93]

رَدَّتْ بِلَاغَتُهَا دَعْوَى مُعَارِضِهَا

رَدَّ الْغَيُورُ يَدَ الْجَانِي عَنِ الْحُرْمِ

رَدَّتْ بِلَاغَتِهَا Bu āyetlerin belāgati redd eyledi, girü çevirdi مُعَارِضِهَا mu'āheze edecek da'vāsını رَدُّ الْعُيُورِ ğayretli ve nāmūsı olan ādemiñ girü çevirdiği gibi يَدِ الْجَانِي hā'in ve çapķın elini عَنِ الْحَرَمِ hātūnlarından.

Mefhūm-ı Beyt: Qur'an-ı Kerim'in āyetlerinde olan belāgat u feşāhat kendilerine mu'ariz olanların iddi'āsını haremelerinden ve hātūnlarından çapķın elini men' ve redd eden ğayretli ve nāmūsı kimseniñ şiddetle redd ettiği gibi redd eylediler ya'nī mu'ariz olanlar mebhūt oldu.

97

لَهَا مَعَانٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ فِي مَدَدٍ
وَفَوْقَ جَوْهَرِهِ فِي الْحُسْنِ وَالْقِيمِ

O āyetler için çok ma'nalar vardır مَدَدٍ فِي مَوْجِ الْبَحْرِ yek-digere yardım hūşūşunda deñiziñ ıalğası gibi [94] وَفَوْقَ جَوْهَرِهِ dađı o āyetler deñiziñ cevheri üstündedir فِي الْحُسْنِ وَالْقِيمِ güzellikde ve behāda.

Mefhūm-ı Beyt: Qur'an-ı 'Azīmü'ş-şān'ın āyetleri için o derece ma'nalar ve haķıkatler vardır ki deñizlerin ıalğası yek-digeriniñ ardınca gelüp birbirine yardım ettiği gibi bir āyetiñ ma'nası dağı digeriñi te'yid u tefsir eder. Bununla beraber o āyetler güzellik ve kıymet hūşūşunda deñizdeki incü vesā'ire mişillü mücevherāta beñzemeyüp mücevherāt-ı mezkūreniñ fevķa'l-hadd üst tarafındadır.

98

فَمَا تُعَدُّ وَلَا تُحْصَى عَجَائِبُهَا
وَلَا تُسَامُ عَلَى الْإِكْتَارِ بِالسَّامِ

فَمَا تُعَدُّ وَلَا تُحْصَى عَجَائِبُهَا İmdi āyāt-ı Qur'an'ın esrâr-ı hafıyye vü 'acıbesi şayılmaz ve zabt u kayd olunmaz الْإِكْتَارِ عَلَى الْإِسْآمِ دahi anlarıñ medhi tekrârlamaqla tükenmez بِالشَّامِ uşanmaqlıqla da tükenmez.

Mefhüm-ı Beyt: İmdi yukarıda vaşf u ifâde olunduğı üzere Qur'an-ı 'Azîmü's-şân'ın âyetleri pek çok ma'ânî-i hafıyye ve rumûzât-ı hükmiyyeyi câmî' olup ma'ânî-i mezkûre her ne kadar şayılmaz ve zabt u kayd [95] olunmaz derecede çok ise de ber-minvâl-i muharrer garâ'ib-i esrâr-ı hafıyyeyi hâvî oldukları cihetle erbâb-ı 'aşk u muhabbete fevka'l-'âde lezzet bahş êtdiklerinden medh u şenâları ne kadar çok söylense okuyana ve dînleyene aşlâ uşanc vêrmez.

99

قَرَّتْ بِهَا عَيْنٌ قَارِبَهَا فَقُلْتُ لَهُ
لَقَدْ ظَفَرْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ فَأَعْتَصِمَ

قَرَّتْ بِهَا عَيْنٌ قَارِبَهَا Ol Qur'an'ın âyetleri ile okuyanın gözleri nûrlandı لَقَدْ فَقُلْتُ لَهُ لَقَدْ ظَفَرْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ binâ'en-'aleyh ben aña dedim ki "Ey okuyan, taḥkîk sen yetişdin بِحَبْلِ اللَّهِ Allâh-ı 'Azîmü's-şân'ın (celle celâluhû) ipine فَأَعْتَصِمَ eyüce yapış."

Mefhüm-ı Beyt: Āyât-ı Qur'an'ın kırâ'atıyla ve tilâvetiyle okuyanın gözleri envâr-ı tecelliyât-ı İlâhiyye'ye maẖhariyyetine delil olarak nûrlandı, binâ'en-'aleyh ben aña didim ki "Ey 'aşık, sen muhabbet-i İlâhî ve 'aşk-ı Risâlet-penâhî ile uyanup ḥabl-i metîn-i necât olan Qur'an-ı 'Azîmü's-şân'a vâşıl olduñ, ya'nî 'aşkıñ saña Qur'an-ı Kerîm'in lezzetini tatdırdı. İmdi Allâh'ın ipi olan Qur'an'a güzel yapış ve elden bırakma, zîrâ anıñ [96] ucu Allâh-ı 'Azîmü's-şân tarafında olmaqla ol ip seni vâşılun ila'llâh êder ve maḥşad-ı ḥaḳîkiye ulaşdırır.

100

إِنْ تَتْلُهَا خَيْفَةً مِنْ حَرِّ نَارٍ لَطْفِي
أَطْفَأَتْ حَرَّ لَطْفِي مِنْ وَرْدِهَا الشَّبِيمِ

142

Lezā ismindeki خَيْفَةً مِنْ حَرِّ نَارٍ لَطَىٰ “Ey ‘aşıq, eger bu āyetleri sen oqur isen” İN تَتْلُهَا cehennemİN şiddetli āteşi qorqusundan tolayı حَرِّ لَطَىٰ o cehennemİN āteşini söyündürdüñ.” demekdir مِنْ وَرْدَهَا الشَّبِيمِ oquduğın āyetleriñ soğuğ suyu sebebiyle.

Mefhūm-ı Beyt: Ey ‘aşıq, eger sen Qur’an-ı ‘Azīmü’ş-şān’ın āyetlerini kemāl-i hulūş u muḥabbetle ta’zīm ederek ve vird edinerek oquyup da bu kıra’at u tilāvetiñ bir de ‘azāb-ı İlāhī’yi taḥaṭṭur ile Lezā denilen cehennemİN şiddetli ve ḥarāretli āteşinden qorqduğından nāşī olursa qalbiñi inandır ki Lezā’nın şiddetli āteşini bu virdiniñ ve tilāvetiniñ o soğuğ ve söyündirici şuyuyla söyündürmüş olursuñ, ya’nī Cenāb-ı Ğaffāru’z-Zūnūb celle şānuhū seni Qur’an-ı Kerīm’in āyātī ḥürmetine ‘afv u mağfıret buyurup yarlığar ve cehennemİN şiddetli āteş ve eleminden ḥalās eder.

[97]

101

كَأَنَّهَا الْحَوْضُ تَبَيَّضُ الْوُجُوهُ بِهِ
مِنَ الْعَصَاةِ وَقَدْ جَاؤُوهُ كَالْحَمَمِ

كَأَنَّهَا الْحَوْضُ O āyetler Peyđamber ‘aleyhi’s-selāmın ḥavzı gibidir تَبَيَّضُ الْوُجُوهُ بِهِ ol ḥavzın şuyı ile yüzleri beyāzlanur مِنَ الْعَصَاةِ ‘aşı ve günāh-kār olanlarıñ وَقَدْ جَاؤُوهُ ḥālbuki anlar ḥavz başına kömür gibi qapqara gelmişler idi.

Mefhūm-ı Beyt: Yevm-i ḥaşrde yüzleri ve vücudları qapqara olduğı ḥāldde maḥzā Ḥazret-i Ḥabīb-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem efendimiziñ şefā‘at-i Risālet-penāhileriyle mazḥar-ı ‘afv-ı İlāhī olanlarıñ Ḥazret-i Peyđamber’in ḥavz-ı mübārekleri şuyı ile yüzleri ve bedenleri beyāzlandıđı gibi Qur’an-ı Kerīm dağı oquyanlarıñ qara boya gibi olan günāhını giderüp güzel ‘ameller ile beyāz ve pāk eder.

وَكَاالَصِّرَاطِ وَكَالْمِيزَانِ مَعْدِلَةً

فَالْقِسْطُ مِنْ غَيْرِهَا فِي النَّاسِ لَمْ يَقُمْ

وَكَاالَصِّرَاطِ وَكَالْمِيزَانِ مَعْدِلَةً dağı bu āyāt-ı ur'an 'adālet [98] yūzünden Őırāt ve mīzān gibidir. فَالْقِسْطُ مِنْ غَيْرِهَا imdi ur'an'dan ğayrı 'adl ise لَمْ يَقُمْ فِي النَّاسِ halk arasında urmadı.

Mefhūm-ı Beyt: ur'an-ı Kerīm'in āyetleri ha ve bālılı ve ağır ve hafifi temyiz ü fark etmekde ve aralarını kesdirmekde Őırāt ve mīzān gibi olup unki ur'an-ı Kerīm'in āyāt-ı celilesinde mūnderic akām-ı celile maz-ı 'adālet olmasıyla haır ve ğōnūle bamayup oĒruluı hūkm etdiđi gibi halk arasında bu Őūretle 'adālet ve oĒrulula hūkm eden dağı ancak ur'an-ı 'Azīmü'Ő-Őān'ın āyetlerindeki akām-ı celiledir ya'nī andan baŐka halı ve 'adāletli akāmı cāmī' ānūn olamaz.

لَا تَعْجَبْ لِحُسُودِ رَاحٍ يُنْكِرُهَا

تَجَاهُلًا وَهُوَ عَيْنُ الْخَاطِقِ الْفَهْمِ

لَا تَعْجَبْ لِحُسُودِ رَاحٍ يُنْكِرُهَا تَجَاهُلًا Hased edicini'n hāline ta'accūb etme ur'an-ı Kerīm'i bilmezlenūp de inkār ile gitdi diye وَهُوَ عَيْنُ الْخَاطِقِ الْفَهْمِ unki o mūnkir cāhil olmayup haı u 'āıl ve ziyāde anlayıcıdır.

Mefhūm-ı Beyt: ur'an-ı Kerīm'in bu derece akām-ı 'ādilesi ve oĒruluđı meydānda iken hased edici kimse anın ğun gibi āŐikār [99] olan oĒruluđını bilmezlikden gelūp de inkār etdi diye ta'accūb etme, zīrā o hased edicini'n inkārı bilmezlikden olmayup kendisi 'aıllı ve dirāyetli ve ziyādesiyle anlayıcı olduğı hālide mazā dālāletde aldığından nāŐi inkāra ıyām etdi.

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ

وَيُنْكِرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ Göz olur ki inkâr eder مِنْ رَمَدٍ ضَوْءَ الشَّمْسِ göz ağrısından nâşî güneşin ziyâsını inkâr eder de ağrıyı sebep bilmez الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ ağız olur ki inkâr eder طَعْمَ الْمَاءِ hastalıktan nâşî suyuñ lezzetini inkâr eder de andandır demez.

Mefhûm-ı Beyt: Göz olur ki ağrıdan tolayı güneşin aydınlığına bakamayup güneşi göremediği hâlde bu görmemeklik ağrıdan ilerü geldigine kâni‘ olmayup zâten güneşin ziyâsı yokmuş da anıñ için kendisi de göremiyor imiş diye iddi‘ada bulunur ve kezâlik ağız olur ki maraz u ‘illetden nâşî şuyun lezzetini anlayamayup hâlbuki tatlı şuyı tatsızdır diye da‘vâ eder. İşte [100] Qur‘ân-ı Kerîm’i inkâr eden hasûdlar dahı bu kabîlden olarak kalblerinin göz ve dimâğları dâlâlet hastalığıyla ma‘lûl olmağla dîn ve imândan mehcûr ve bu cihetle Qur‘ân-ı Kerîm’in âyât-ı belîğa vü faşîhasının lezzât-ı haqâyıķ u ma‘ânisini ve reng ü şüretini keşf ve taķdîr huşûşunda ma‘zûr iken kendi ‘illetlerini bilmeyüp Qur‘ân-ı ‘Azîmü’ş-şân’a hâşâ ‘izz u kuşûr ve noķşân etmekle ma‘âz’ allâhu te‘âlâ la‘net-i Hâķķ’a ķarîn oldılar.

يَا خَيْرَ مَنْ يَمَّمُ الْعَافُونَ سَاحَتَهُ

سَعْيًا وَفَوْقَ مُتُونِ الْأَيْتِقِ الرَّسْمِ

يَا خَيْرَ مَنْ Ey şol kimseniñ hayırlısı ki يَمَّمُ الْعَافُونَ سَاحَتَهُ tâlibler eviniñ eṫrâfını kaçd eyledi ya‘nî teveccüh ü rabṫ-ı ķalb ile eṫrâfına toplandı سَعْيًا piyâde olarak hızlı yürüyici oldukları hâlde وَفَوْقَ مُتُونِ الْأَيْتِقِ الرَّسْمِ dahı kuvvetli ve sür‘atli olarak yürüyici olan develerin üzerinde oldukları hâlde.

Mefhûm-ı Beyt: Piyâde olarak sür‘atli seyr ile ve kuvvetli develere binerek hızlı yürümekle hıdmetinde teveccüh ü rabṫ-ı ķalb ederek ğayret gösteren ve

eviniñ eṭrāfını ƙaşđ eyleyen ƙalibleriñ ve sâ'illeriñ ya'nî hıdmetinde [101] ziyâdesiyle ğayret ve kerem ibrâz eden ğayretli ve himmetli kerimleriñ hayırlısı olan ey Hâzret-i Hâbîb-i Ekrem (şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem)!

106

وَمَنْ هُوَ الْآيَةُ الْكُبْرَى لِمُعْتَبِرٍ
وَمَنْ هُوَ الْبِعْمَةُ الْعُظْمَى لِمُعْتَنِمٍ

وَمَنْ هُوَ الْآيَةُ الْكُبْرَى Daḥı ol zât-ı 'âlî ki Cenâb-ı Allâh-ı 'Azîmü's-şân'ın (celle şānuhū) ƙudretleri âşārınıñ eñ büyüğüdür لِمُعْتَبِرٍ ƙadrini bilüp i'tibâr edenler için وَمَنْ هُوَ الْبِعْمَةُ الْعُظْمَى daḥı ol Zât-ı Sāmî, Cenâb-ı Hâĳĳ'ın ni'metleriniñ eñ 'âlisidir لِمُعْتَنِمٍ ni'met bilüp ğanîmet şayanlar için.

Mefhûm-ı Beyt: Kevn ü mekânı yokdan var eden Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'uñ (celle şānuhū) şan'atlarında görinen ƙudret-i İlähiyye'siniñ eñ büyügi ve bunca ni'am-ı nâ-mütenâhiyesiniñ eñ 'âlî ni'meti olan ey Cenâb-ı Resûl-i Muḥterem (şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem)!

107

سَرَيْتَ مِنْ حَرَمٍ لَيْلًا إِلَى حَرَمٍ
كَمَا سَرَى الْبَدْرُ فِي دَاغٍ مِنَ الظُّلَمِ

سَرَيْتَ Sen seyr etdiñ, gitdiñ مِنْ حَرَمٍ لَيْلًا إِلَى حَرَمٍ [102] genceleyn bir haremde diğer hareme كَمَا سَرَى الْبَدْرُ فِي دَاغٍ مِنَ الظُّلَمِ ƙarañlıĳ gecedede on dört günlük ayıñ gitdigi gibi ƙarañlıĳlarıñ arasından.

Mefhûm-ı Beyt: Ƙarañlıĳ gecelerde on dört günlük ayıñ ƙarañlıĳları yarup nûr u ziyâsını şaçarak dâ'iresinde yüridigi gibi ey Nebiyy-i Muḥterem (şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem), Zât-ı 'Âlî-i Risâlet-penâhileri daḥı Mi'râc gecesini Mekke-

146

i Mükerrerme'den Mescid-i Akşâ'yı teşrif ile aķtâr-ı kâ'inatı müstağrak-i nûr-ı nübüvvet buyurduñ.

108

وَبَيْتٌ تَرْقَى إِلَى أَنْ نَلْتَ مَنزِلَةً
مِنْ قَابِ قَوْسَيْنِ لَمْ تُدْرِكَ وَلَمْ تُرْم

Qābe-i Menzile'den bir mertebeye dek erişinceye dek Geceleyn göge çıkdıñ ve o mertebeye hiç bir kimse tarafından erişilmemiş ve kesb-i istihkāk dahı olunmamışdır.

Mefhûm-ı Beyt: Ey Pâdişâh-ı Kişver-i Levlâk! Yine o Mi'râc gecesini o derece göklere çıkdıñ ve hattâ Qābe-i Kavseyn'in bir mertebesine erişdiñ ki bu mertebeyi celileye şimdiye kadar kimse nâ'il olmadığı gibi nâ'il olmak için kesb-i [103] istihkāk eden dahı yokdur bu ni'met-i 'uzmâ ve bu derece-i a'lâ ancak Zât-ı Risâlet-penâhilerine mahşûş u ahrâ bir 'inâyet-i Hudâ'dır.

109

وَقَدَّمَكَ جَمِيعُ الْأَنْبِيَاءِ بِهَا
وَالرُّسُلُ تُقَدِّمُ مَخْدُومٍ عَلَى خَدَمٍ

Dahı enbiyâ-yı 'izâmın kâffesi seni taķdîm eyledi ileri geçirdi ve Qābe-i Kavseyn mertebesine dahı cümle resüller seni ileri geçirdiler hizmet olunmağa lâyık efendinin hizmetkârları üzerine taķdîm olunduğı gibi.

Mefhûm-ı Beyt: Ey Hâteme'n-nebiyyîn! Kendisine hizmet lâyık ve şâyeste olan efendinin hizmetkârları üzerine ve ilerüsüne geçirildiğı gibi kâffe-i enbiyâ-yı 'izâm ve rusül-i kirâm 'aleyhimu's-selâm hazeratı Qābe-i Kavseyn mertebesine

147

nâ'ileyete ancak Zât-ı Sâmi-i Risâlet-penâhilerini lâıık ve münâsib görerek ilerü geçirdiler ve kendileri maķâmlarında kaldılar.

[104]

110

وَأَنْتَ تَخْتَرِقُ السَّبْعَ الطَّبَاقَ بِهِمْ
فِي مَوْكِبٍ كُنْتَ فِيهِ صَاحِبَ الْعِلْمِ

وَأَنْتَ تَخْتَرِقُ السَّبْعَ الطَّبَاقَ Dahı sen emr-i Haķķ'la yedi ķat gögi yarup geçdiñ **بِهِمْ** ol nebilere uğrayup **فِي مَوْكِبٍ كُنْتَ فِيهِ** öyle bir bölük ve alay içinde ki sen o alayda **صَاحِبَ الْعِلْمِ** sancaķ şāhibi idiñ.

Mefhūm-ı Beyt: Ey pāk dīniñ ve şeri'atiñ şāhibü'l-'alemi! O Mi'râc gècesi Cenâb-ı Haķķ'ın irâde-i İlâhiyye'siyle yedi ķat gögi yarup ve yırtup ve bir 'azım alay içinde oldığıñ ve o alayın sancaķ şāhibi ve müşârun-bi'l-benân olan ulusı bulunduğıñ hâlde her bir ķat gökde bir peygambere uğrayup ilerü geçdiñ.

111

حَتَّىٰ إِذَا لَمْ تَدَعْ شَأْوًا لِمُسْتَبِقٍ
مِنَ الدُّنْيَا وَلَا مَرْقَىٰ لِمُسْتَتِمٍ

حَتَّىٰ إِذَا لَمْ تَدَعْ شَأْوًا O Mi'râc gècesi ol ķadar [105] yukarıya çıķdıñ ki ilerü geçmege yer ve nihâyet bırakmadıñ. **لِمُسْتَبِقٍ مِنَ الدُّنْيَا** Yakınlık cihetinden çıķmak isteyen kimseye **وَلَا مَرْقَىٰ لِمُسْتَتِمٍ** dahı çıkacak kimseye yer de bırakmadıñ.

Mefhūm-ı Beyt: Ey Seyyidü's-şâķaleyn şallallāhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem! O Mi'râc gècesi ol ķadar ulu ve yüksek mertebeye çıķdıñ ki ķurb-ı ila'llāh için ilerü geçmege ve yukarı çıķmağa daha maħall ķalmadı. Hattâ bu çıķdığıñ maħalle ve erişdiğıñ mertebeye çıķmak ve erişmek için Cibril-i Emîn ve etbâ'ı olan melâ'ike

veyā ervāḥ-ı enbiyā vü evliyāda istihkāk ve iktidār olmayup bu mertebede daḥı anlara tefevvuḵ êdüp ilerü geçdiñ.

112

خَفَضَتْ كُلَّ مَقَامٍ بِالْإِضَافَةِ إِذْ
نُودِيََتِ بِالرَّفْعِ مِثْلَ الْمُفْرَدِ الْعَلَمِ

خَفَضَتْ كُلَّ مَقَامٍ Her bir maḳāmı aṣağı bıraḳdıñ بِالْإِضَافَةِ nâ'il oldığıñ maḳām-ı 'ālīye nisbetle بِالرَّفْعِ إِذْ نُودِيََتِ yukarı çıḳmağa da'vet buyuruldığıñ vaḳt Mِثْلَ الْمُفْرَدِ الْعَلَمِ 'ālī bir sancağıñ yalnızca küşād olunup çekildiği gibi.

Mefhūm-ı Beyt: Ey Nebiyy-i Muḫterem ṣallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem! O Mi'rāc gècesi ṭaraf-ı celil-i Ulūhiyyetden [106] da'vet buyuruldığıñ vaḳit bir 'ālī 'alemiñ yalnızca küşād ve ref' olunduğı gibi Zāt-ı 'Ālī-i Risālet-penāhileri daḥı bir ni'met-i ḥāş olarak yalnızca da'vet ve ref' buyurulduğundan nübüvvet u risālet u velāyet gibi ne ḳadar merātib-i 'ālīye var ise kāffesi çıḳdığıñ ve erişdiğin meretebe-i celileniñ aṣağısında ḳaldı.

113

كَيْمَا تَفُوزَ بِوَضَلِ أَيِّ مُسْتَبْرٍ
عَنِ الْعُيُونِ وَسِرِّ أَيِّ مُكْتَبِمٍ

كَيْمَا تَفُوزَ بِوَضَلِ أَيِّ Bir vuşlata ve ḳavuşmağa erişmek için da'vet buyurulduñ, أَيِّ وَسِرِّ أَيِّ nice gizlidir gözlerden o vuşlat kim ḡayrı kimse vāḳıf olmadı عَنِ الْعُيُونِ مُسْتَبْرٍ daḥı bir sırdır o kim naşıl meretebe gizlenmiştir.

Mefhūm Beyt: Ey Ḥabīb-i Ḥudā ṣallallāhu te'ālā 'aleyhi vesellem! O Mi'rāc gècesi vuşlat-ı Ḥaḳḳ' a da'vet buyuruldığıñ vaḳit Cenāb-ı Ḳādir-i Ḳayyūm' uñ (celle şānuhū) maḥzā şān-ı risālet-penāhilerine maḥşūş bir iḥsān-ı İlähī'si olarak cemāl-i bā-kemālini müşāhede êtmege ve kelām-ı ezelisini işitmege muvaffaḳ

149

olduñ. Bu ni‘met ve şeref-i ‘āliye mazhar u muvaffak olmuş kimse olmayup zīrā [107] zāt-ı sāmīyy-i peygamberilerine açılan işbu sırr-ı ‘azīm her ferdden ve her şeyden gizlenmiş ve örtülmüşdür.

114

فَحُزَّتْ كُلُّ فَخَّارٍ غَيْرِ مُشْتَرِكٍ
وَجُزَّتْ كُلُّ مَقَامٍ غَيْرِ مُزْدَحَمٍ

فَحُزَّتْ كُلُّ فَخَّارٍ İmdi iftiḥāra lāyık her bir fazileti cem‘ eylediñ غَيْرِ مُشْتَرِكٍ ortaksız
وَجُزَّتْ كُلُّ مَقَامٍ her bir ‘ālī maḳāmı daḫı geçdiñ غَيْرِ مُزْدَحَمٍ şıķındı verecek kimse
olmaḳsızın tenhāca olarak geçdiñ.

Mefhūm-ı Beyt: Ey Faḫr-ı Kā’ināt şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem! Cenāb-ı Feyyāz-ı Muṭlaḳ’ın (celle şānuhū) Zāt-ı ‘Ālī-i Risālet-penāhilerine iḫsān buyurduğı ni‘am ve ‘ināyātın mertebesi gibi ‘ālī hīç bir derece ve rütbe yoḳdur. İmdi iftiḥār edecek ne ḳadar merātib-i celīle var ise kimseniñ ortaḳlığı olmaḳsızın yalnızca cümlesini cem‘ eylediñ ve ne derece maḳāmāt-ı ‘āliye varsa kāffesini tenhā olarak geçdiñ.

[108]

115

وَجَلَّ مَقْدَارُ مَا وُلِّيَتْ مِنْ رُتَبٍ
وَعَزَّ إِذْرَاكُ مَا أُولِيَتْ مِنْ نِعَمٍ

وَجَلَّ مَقْدَارُ مَا O şey’in miḳdārı daḫı ‘ālī ve ulu oldu ki مِنْ رُتَبٍ rütbelerden
sen aña şāḫib olduñ مَا أُولِيَتْ مِنْ نِعَمٍ aziz oldu ki
وَعَزَّ إِذْرَاكُ مَا nī‘metlerden sen aña nā’il olduñ.

Mefhūm-ı Beyt: Cenāb-ı Rabb-i Kibriyā ve Vāhibü’l-‘Aṭāyā’nın (celle zikruhū) Zāt-ı ‘Ālī-i Peygamberilerine tevciḫ ü iḫsān buyurduğı ḳadr u pāye ve nī‘metleriñ mertebeleri o derece büyük ve ‘ālīdir ki anlarıñ derece-i ‘ulviyyetini

150

tağdır etmege ve kıymetlerini añlayup behā biçmege ‘aқılların iқtidārı olmadığından ‘uқūl-i beşer bu bābda ‘āciz ü mütehayyirdir.

116

بُشْرَى لَنَا مَعَشَرَ الْإِسْلَامِ إِنَّ لَنَا
مِنَ الْعِنَايَةِ رُكْنًا غَيْرَ مُنْهَدِمٍ

zīrā İnnā lāna min el-İnāyati, ey ehl-i [109] İslām, Büyük müjde bize meşerü'l-İslām Cenāb-ı Hāḳḳ'ın luḫf u 'ināyetinden bizim için vardır ve iḫsān buyurulmuşdur meşerü'l-İslām ü rüknā ğayr münehdim öyle bir arқа ve dayāḳ ki aṣlā yıqılmaz.

Mefhūm-ı Beyt: Ey ehl-i İslām! Müjde ve büyük beşāret bize ki Cenāb-ı Hāḳḳ ve Feyyāz-ı Muṭlaḳ (celle zikruhū) kemāl-i faẓl u kereminden ber-minvāl-ı muḫarrer 'uluvv-i ḳadr u menzileti muḫayyir-i 'uқūl-i beşer olan bir Nebiyy-i Zī-şān'ı bize peyğamber ba's u irsāl ve o vāsiṭa-i celīle ile bir de dīn-i mübīn baḫş u iḫsān ve isbāl buyurmağla beyne'l-ümem mümtāz olduk. Zīrā bizim öyle bir arқа ve dayāğımız vardır ki yıqılmaḳ aṣlā ve ḳaṭ'ā şānından olmayup o merci'-i 'adl u 'ināyete şığındıḳça ve emr u nehyini tutduḳça bizim için fevz ü necāt muḳarrer ve her iki cihānda sa'adet ve selāmet mübeşşerdir.

117

لَمَّا دَعَا اللَّهُ دَاعِينَا لِطَاعَتِهِ
بِأَكْرَمِ الرُّسُلِ كُنَّا أَكْرَمَ الْأُمَمِ

lāma da'ā Allāh dā'īnā liṭā'atihi, Vaḳtā ki Allāh-ı 'Azīmü's-şān (celle şānuhū) bizi dīn-i ḫaḳḳa ve ṭarīḳ-i müstaḳīme da'vet eden Peyğamberimiz efendimiz ḫāzretlerini çağırdıysa künnā akram el-ümme bi'akram el-rüsel, ey peyğamberlerin ḫayırlusı diye künnā akram el-ümme biz de bu cihetle ümmetlerin ḫayırlusı olduk.

Mefhūm-ı Beyt: Ey iḫvān-ı dīn-i mübīn! Allāh te'ālā celle zikruhū ḫāzretleri kemāl-i kerem ve mürüvvet-i İlāhī'si eşeri olarak bizim Peyğamberimiz efendimiz

hazretlerini peygamberlerin hayırlısı ‘unvân-ı celîli ile tavşif buyurmuş olmasından ve biz de o Nebiy-i Zî-şân’ın ümmeti bulunduğumuzdan nâşî ümmetlerin hayırlısı olmak şerefine lâyık ve ⁷⁷ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ mantûk-ı münîfi medlûlunca ümem-i sâlîfe ve sa’ireye kadren ve ‘ilmen fâ’ik olduk, binâ’en-‘aleyh bu şeref-i ‘uzmâ ve bu kerem ü ‘aṭâyı takdîr ile Hâkḥ şükürini îfâ zîmnında vezâif-i ‘ubûdiyyet ve ferâ’iz-i mensûbiyyete kemâliyle ri‘âyet huşûşunu vecîbe-i zimmet bilmeliyiz.

118

رَاعَتْ قُلُوبَ الْعِدَا أَنْبَاءَ بَعْتِهِ
كَنْبَاءَ أَجْفَلَتْ غُفْلًا مِنَ الْعَنَمِ

رَاعَتْ قُلُوبَ الْعِدَا أَنْبَاءَ بَعْتِهِ ol Düşmanların yüreklerini korkutdu ve ditretti ol Nebî’niñ peygamberliği haberleri كَنْبَاءَ أَجْفَلَتْ bir arslanın haykırmasıyla korkutduğu gibi [111] غُفْلًا مِنَ الْعَنَمِ koyunların bir bölümünü aınsızın.

Mefhûm-ı Beyt: Hazret-i Fahr-ı ‘Âlem ve Nebiy-i Muhterem şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem zâhîren daḥî şeref-i risâletle müşerref olmadan ve Şer‘-i Şerîf-i Aḥmedî kıbel-i İlâhî’den ihsân u irsâl buyurulmadan evvel halk ḡafletle otlayan koyunlar gibi ‘âlem-i cehâletde ve vâdî-i ḡalâletde gezerlerken koyun sürüsünü aınsızın korkudup perîşân eden arslan şadâsı ve haykırması gibi peygamberliğin ba’s u irsâl buyurulması haberleri daḥî o vâdî-i küfr-i cehâletde gezinen düşmanları korkutdu ve ürkütü ve cem‘iyyetlerini perîşân u târûmâr ederek taḡıtdı.

119

مَا زَالَ يَلْقَاهُمْ فِي كُلِّ مَعْتَرِكٍ
حَتَّى حَكَّوْا بِالْفَنَاءِ لَحْمًا عَلَى وَضْمِ

⁷⁷ “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” (Âl-i İmrân, 3/110)

في مَا زَالَ يَلْقَاهُمْ Ol Nebiyy-i Zī-şān düşmanlara mülākī olmakdan vazgeçmedi
حَتَّىٰ حَكُوا بِالْفَنَاءِ كُلِّ مُعْتَرِكٍ her ma'reke vü gavgā maḥallinde
لَحْمًا عَلَىٰ وَصَمٍ қаşşābların ʔomruqları üzerindeki et
pārçalarına.

Mefhūm-ı Beyt: Dīn-i mübīn-i Muḥammedī'yi ihyā ve saṭvet-i celīl-i İslām'ı i'lā zımnında ol Nebiyy-i Muḥterem şallallāhu 'aleyhi [112] ve sellem efendimiz ḥazretleri hīç bir vaḳit dīn düşmanlarıñ peşinden ayrılmayup her ma'rekede ve her gavgāda bilā-fütūr o ḳadar cesāret ve o rütbe gayret u saṭvet ibrāz buyururlardı kim düşmanlarıñ şafları perīşān olarak ḥattā ziyādesiyle aldıkları süngü zaḥmlarından ve yaralarından vücūd-ı ḥabāset-ālūdları қаşşāblarıñ ʔomruqları üzerine atdıkları et ḥurdeleri gibi pāre pāre olurdı.

120

وَدُّوا الْفِرَارَ فَكَادُوا يَغْبُطُونَ بِهِ
أَشْلَاءَ شَالَتْ مَعَ الْعُقْبَانِ وَالرَّحِمِ

وَدُّوا الْفِرَارَ O düşmanlar gavgāda ḳaçmağı daḥı temennī ederlerdi فَكَادُوا يَغْبُطُونَ بِهِ
az ḳaldılar ki ḳaçmaḳla ḡıbtā eder olsunlar أَشْلَاءَ شَالَتْ ber-havā olan ve uçan a'zāya
ve vücūd pārçalarına ki مَعَ الْعُقْبَانِ وَالرَّحِمِ ḳara ḳuş ve ḳartallar yerden ḳapup havāya
ḳaldırırlar.

Mefhūm-ı Beyt: Ber-minvāl-i muḥarrer dīn-i mübīne 'adāvetle taşdıḳ ve ḳabūlden imtinā' eden ve bunuñla da ḳalmayup dīn-i ḥaḳḳa i'tirāz u levm eyleyen düşmanlara Ḥazret-i Resūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ gösterdikleri saṭvet-i ḳāhireniñ irāş eylediği [113] maḡlūbiyet üzerine düşmanlar ol derece firārı temennī eylerlerdi ki meydān-ı veḡadaki laşe pārçalarını ḳartal ve ḳara ḳuşlarıñ ḳapup da havāya uçurduḳlarını gördükçe “Kāşki biz de böyle pārça pārça olarak ḳuşlarıñ loḳması ola idik de bu dehşetli maḡlūbiyeti görmeye idik.” derler idi.

153

تَمْضِي اللَّيَالِي وَلَا يَذُرُونَ عِدَّتَهَا
مَا لَمْ تَكُنْ مِنْ لَيَالِي الْأَشْهُرِ الْحُرُمِ

تَمْضِي اللَّيَالِي Géceler gündüzler geçirdi وَلَا يَذُرُونَ عِدَّتَهَا düşmanlar sayısını ve hesabını bilmezlerdi مَا لَمْ تَكُنْ مِنْ لَيَالِي الْأَشْهُرِ الْحُرُمِ o geçen geceler eşhur-i hürum ya'nı üç aylar gece ve gündüzlerinden olmadıkça.

Mefhūm-ı Beyt: Düşmanlar gāzā vü cihād korkusuyla ay ve günlerinin hesabını dahı şaşırıp hangi günün ve hangi ayın geldiğini ve geçdiğini bilmezlerdi; şu kadar ki zāt-ı Hāzret-i Risālet-penāhī eşhur-i hüruma ri'āyet ve o eyyām-ı mübāreke de gāzā vü cihāddan ferāğat buyurduklarından nāşī küffār yalnız eşhur-i hürumın gece ve gündüzlerini şaymağa ve hesab etmeğe vakit bulabilürlerdi.

[114]

كَأَنَّمَا الدِّينُ ضَيْفٌ حَلَّ سَاحَتَهُمْ
بِكُلِّ قَرْمٍ إِلَى لَحْمِ الْعِدَا قَرِمٍ

كَأَنَّمَا الدِّينُ ضَيْفٌ Gūyā ki dīn-i mübīn bir konuk idi ki سَاحَتَهُمْ حَلَّ düşmanların ortasına indi بِكُلِّ قَرْمٍ aşhāb-ı kirāmdan her büyük kimse ile لَحْمِ الْعِدَا إِلَى düşmanların etini pārçalayup yedirmeğe قَرِمٍ kırtal ve kıara kıuş gibi yırtıcı hayvānlara.

Mefhūm-ı Beyt: Aşhāb-ı güzīn ve güzāt-ı muvaḥḥidīn rıdvānu'llāhi te'ālā 'aleyhim ecma'in efendilerimiz ḥāzerātı her bir gāzāda şafvet-i a'dāyı mağlūb u perīşān ve lāşelerini 78 خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ medlūlunca gālṭide-i ḥāk-i ḥusrān ederek öyle kıatlı ederlerdi ki gūyā dīn-i mübīn aşhāb-ı güzīn vāsıtasıyla a'dā-yı şer'-i

78 "O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de." Hacc, 22/11.

ķavîmiñ etlerini kemâl-i ğayret ve iştihâ ile pârçalayup ķartal ve ķara ķuş gibi yırtıcı ħayvânlara yedirmek üzere düşmanların ortasına inmiş bir ķonuk idi.

[115]

123

يَجْرُ بِبَحْرِ حَمِيرٍ فَوْقَ سَابِحَةٍ
يَزْمِي بِمَوْجٍ مِنَ الْأَبْطَالِ مُلْتَطِمٍ

يَجْرُ بِبَحْرِ حَمِيرٍ Dîn-i mübîn aşĥâbınıñ ulusu olan Ĥazret-i Seyyid-i Kâ'inât efendimiz 'asker deryâsını çeker فَوْقَ سَابِحَةٍ yüzici atlar üzerinde olan 'asker deryâsını مِنَ الْأَبْطَالِ يَزْمِي بِمَوْجٍ o 'asker deryâsı bahâdır u cengâverlerinden talġa atar مُلْتَطِمٍ ardı arası kesilmeyüp yek-dîgerini ta'ķîb ederek.

Mefhûm-ı Beyt: Dîn-i mübîn aşĥâbınıñ ulusu ve seyyidi olan Ĥazret-i Faĥr-ı Kâ'inât 'aleyhi efdalu't-taĥiyyât efendimiz ġazâ vü cihâd meydânına şü gibi aķıcı olan yüġruk atlara binici ve deñiziñ talġaları mişillü yek-dîgerini ta'ķîb edici olarak o derece 'asker ve mübâriz⁷⁹ sevķ u irsâl buyururlardı ki sâĥa-i ceng ü veġâ 'askerden 'ibâret deryâ zann olunurdu.

124

مِنْ كُلِّ مُتَّذِرٍ لِلَّهِ مُخْتَسِبٍ
يَسْطُو بِمُسْتَأْصِلٍ لِلْكَفْرِ مُضْطَلِمٍ

مِنْ كُلِّ مُتَّذِرٍ لِلَّهِ Aşĥâb-ı ġüzîniñ her biri Allâĥ celle zikruhü [116] içün emr u nehy ķabûl edenlerdendir مُخْتَسِبٍ hem de şevâb isteyenlerdendir يَسْطُو بِمُسْتَأْصِلٍ لِلْكَفْرِ küfr ü dâlâleti gökden sökici âlât ile ħamle ederler مُضْطَلِمٍ hem de küfr ü dâlâlet ehlini helâk edici.

⁷⁹ Metinde مَبَازِرٍ şeklinde imla edilmiştir.

Mefhûm-ı Beyt: Ol aşhâb-ı güzîn rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în efendilerimiziñ her biri Şer‘-i Şerîf-i Aḥmedî ve dîn-i mübîn-i Muḥammedî’niñ min kulli’l-vücûh emr u nehyini tanıymış ve kabûl etmiş ve ḥasbeten-li’llâh ve nâ’il-i ecr u meşûbât olmaḫ ârzûsıyla fedâ-yı mâl u cânı her şeyden ‘azîz bilmiş zevât-ı kirâmdan oldukları cihetle her ğazâ vü cihâd-ı Resûlullâh’da a’dâ-yı dîn ü Resûl üzerine küfr ü ḍalâleti kökünden sökici ve ehlini helâk edici nîzeler ḥavâlesiyle fevḫa’l-ḥadd hücum ederek ibrâz-ı şaṭvet u ğayret buyururlar ve esâs emel ve ârzûları i‘tilâ-yı şân ve şevket-i dîn-i metîn ve kelimetu’llâh olmasına binâ’en her ğazâda ⁸⁰ مِنْ فَتَّةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فَتَّةً كَثِيرَةً⁸⁰ naşş-ı celîliniñ maẓhar-ı mâ-şadaḫı buyurılırlar idi.

125

حَتَّىٰ غَدَتْ مِلَّةَ الْإِسْلَامِ وَهِيَ بِهِمْ
مِنْ بَعْدِ غُرْبَتِهَا مَوْضُوعَةَ الرَّحْمِ

işte bu bahâdırların ¹¹⁷ [117] Tâ ki dîn-i İslâm oldu [117] حَتَّىٰ غَدَتْ مِلَّةَ الْإِسْلَامِ himmet u ğayretiyle مِنْ بَعْدِ غُرْبَتِهَا مَوْضُوعَةَ الرَّحْمِ şıla-i raḥm etmiş oldu.

Mefhûm-ı Beyt: Dîn-i İslâm ibtidâ-yı zuhûrunda ḥısm u aḫrabasından ayrı olarak ğurbetde yaşıyan bir ğarîb gibi zâhiren kimsesiz iken işte o mücâhidîn-i dîn-i mübîn ve ğuzât-ı muvaḫḫidîn rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în efendilerimiziñ ⁸¹ فِي سَبِيلِ اللَّهِ⁸¹ emr-i celîline imtişâlen ibrâz eyledikleri himmet-i ğazanferâne ve ğayret-i ḥaydarâne ile aḫṭâr-ı cihâna münteşir ve binâ’en-‘aleyh ehl-i İslâm mütekeşşir olmaḫla ḥısm u ta‘alluḫâtına şıla-i raḥm sebebiyle kavuşmuş olan ğarîb gibi zâhiren daḫı ğarîblik ‘âleminde kurtuldu.

⁸⁰ “[Allah’ın izniyle] büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.” Bakara, 2/249.

⁸¹ “Allah yolunda [mallarıyla, canlarıyla] cihad eden kimseler...” Tevbe, 9/20.

مَكْفُولَةٌ أَبَدًا مِنْهُمْ بِخَيْرِ أَبِي

وَخَيْرِ بَعْلِ فَلَمْ تَيْتَمَّ وَلَمْ تَتِّمَّ

مَكْفُولَةٌ أَبَدًا مِنْهُمْ Dīn-i İslām ol bahādırların sebebiyle kıyāmet gününe dek gözedildi وَخَيْرِ بَعْلِ بِخَيْرِ أَبِي babalar ve ocaların ziyāde hayırlısıyla فَلَمْ تَيْتَمَّ وَلَمْ تَتِّمَّ imdi dīn-i İslām yetim ve ul almadı.

Mefhūm-ı Beyt: Dīn-i İslām fi'l-aıa bidāyet-i zuhūrunda zāhiren bir arib ve yetim gibi [118] idiyse de ancak ber-minvāl-i muarrer Hāzret-i Hābīb-i Ekrem allallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiziñ ibrāz buyurduları savet u himmet ve aābe-i gūzīn rıdīvānullāhi te'ālā 'aleyhim ecma'īn hāzeratı araflarından o emr-i celīle-i Cenāb-ı Peyamberi'ye gōsterilen tamāmī-i icābet ü iā'at sebebiyle pertev-endāz-ı ibāl ü aālet olarak binā'en-'aleyh tā rūz-ı kıyām her dūrlü ta'arruz ve nevāıdan berī olmakla berāber akām-ı celilesi mütēmādiyen mer'ıyyü'l-icrā ve ber-devām oldu ve u hālide yetim ve ul almadı.

هُمُ الْجِبَالُ فَسَلَّ عَنْهُمْ مُصَادِمُهُمْ

مَاذَا رَأَى مِنْهُمْ فِي كُلِّ مُضْطَدِّمْ⁸²

⁸² Min هُمُ الْجِبَالُ فَسَلَّ عَنْهُمْ مُصَادِمُهُمْ ile هُمُ الْجِبَالُ وَبَيْنَ الْبُهَمِ وَالْبُهَمِ ile bu sekiz beyit bir hāneniñ yā hāzīneniñ yāhūd bā u bāeniñ apusu üzerine yazılır veyāhūd bir deri üzerine yazılarak ārzū olunan maalle ta'li olunur ise mezkūr hāne vü hāzīne ve bā u bāe veyā maalle ebyāt-ı mezkūre dā'im oldua sārı ve ekirge ve sā'ir hāerāt-ı mūziyye ve āfāt bi-izni'llāhi te'ālā irā-ı zarar idemez, ai u mūcerrebdir. ('Abdu's-selām)

هُم الْجِبَالُ Ol şāhābe-i kirām tağlar gibidir فَسَلْ عَنْهُمْ anlarıñ evşāfindan ve aḥvālinden şor مُصَادِمُهُمْ anlarla çarpışıp cenk édene ki مَاذَا رَأَى مِنْهُمْ anlardan naşıl muķāvemet ve şiddet gördi فِي كُلِّ مُضْطَمِّدٍ her bir çarpışdıkları ve cenk eyledikleri yerlerde.

Mefhūm-ı Beyt: Ol mücāhidīn-i dīn-i mübīn rıd̄vānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn efendilerimiz ḥāzerātı şiddet-i şabr u mekānet ve kuvvet-i şecā‘at [119] ü metānetde tağlar gibi tayanıklı olup ğazā vü cihādda ne derece muķāvemet ve mekānet ve her bir çarpışıda naşıl şecā‘at ve ğayret ibrāz u irā‘e buyurduklarını ğavġā ve cenk yerlerine veyā anlara müşādeme édenlere şor da lisān-ı ḥāl ile naķl u ḥikāye eylesün.

128

وَسَلَّ حُنَيْنًا وَسَلَّ بَدْرًا وَسَلَّ أُحُدًا
فُضُولَ حَنْفٍ لَهُمْ أَذَى مِنَ الْوَحْمِ

وَسَلَّ حُنَيْنًا Huneyn deresine şor وَسَلَّ بَدْرًا Bedr ovasına şor وَسَلَّ أُحُدًا Uḥud tağına daḥı şor فُضُولَ حَنْفٍ لَهُمْ anlarıñ ihlāk vaķitlerini ve helākıñ envā‘ını ki أَذَى مِنَ الْوَحْمِ vebā vü t̄ā‘ūndan ziyāde zaḥmetli idüğünü saña söylesünler.

Mefhūm-ı Beyt: Ğuzāt-ı muvaḥḥidīn rıd̄vānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn efendilerimiz ḥāzerātınıñ saṭvet ve şecā‘atleri aḥvālinden Huneyn deresiyle Bedr ovasına ve Uḥud tağına su‘āl eyle ki bu dīn-i mübīnīñ i‘lā-yı şān ve şevketi ḥuşūşunda mevāķı‘-i mezkūrede a‘dā-yı dīn üzerine eyledikleri hücūmlarla gösterdikleri şavletleri ve helākıñ derece ve nev‘lerini ve naşıl zorlu [120] ve şiddetli ve t̄ā‘ūn ü vebādan dehşetli olduğunu saña ta‘rīf ü beyān eylesünler.

129

الْمُضْطَرِّي الْبَيْضِ حُمْرًا بَعْدَ مَا وَرَدَتْ
مِنَ الْعَدَى كُلِّ مُسْوَدٍّ مِنَ اللَّيْمِ

158

بَعْدَ مَا وَرَدَتْ الْمُضْطَرِي الْبَيْضِ حُمْرًا Kızıl kana boyanmış beyâz kılıcları medh ederim
كُلُّ مُسْوَدٍّ مِنَ اللَّمَمِ دُشْمَانِلَارَا دَاهِلِ اْلْعَدَى مِنْ اْلْعَدَى
şarķan her bir ķara şaçı yarup.

Mefhūm-ı Beyt: Ol şahābe-i güzīn rıḍvānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn efendilerimiz ḥazerātının dūşmanlar üzerine şiddet ve şavletle hücūmları ešnāda ellerindeki beyâz ve zağlı kılıcları a‘dā-yı dīnīn ķulaķ tozına şarķan ķara şaçları yarup başlarını kesdikden sonra kızıl kana boyanmış görilürlerdi.

130

وَالْكَاتِبِينَ بِسُمْرِ الْخَطِّ مَا تَرَكَتْ
أَفْلاْمُهُمْ حَرْفَ جِسْمٍ غَيْرِ مُنْعَجِمٍ

وَالْكَاتِبِينَ بِسُمْرِ الْخَطِّ Kāra çizgili süngülerle yazı [121] yazan kātibleri daḥı medh ederim
حَرْفَ جِسْمٍ غَيْرِ مَا تَرَكَتْ أَفْلاْمُهُمْ anların ķalemleri ya‘nī süngüleri bırakmadı
مُنْعَجِمٍ hīç bir vücudun ḥarfini ya‘nī a‘zāsını noktasız bırakmadı.

Mefhūm-ı Beyt: Ol mücāhidīn-i dīn-i mübīn rıḍvānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn efendilerimiz ḥazerātının ķara çizgili süngüleri meydān-ı ğazā vü cihādda hīç bir dūşmanın a‘zā-yı vücūdını yarasız bırakmayup a‘dā-yı dīn üzerine ḥavāle eyledikleri süngülerin dūşman vücūdunda açdıķları yaralar ḥurūf üzerine siyāh ķalemle ķonılan noktalar gibi ziyāde çok ve belli idi.

131

شَاكِي السِّلَاحِ لَهُمْ سِيْمًا تُمَيِّزُهُمْ
كَالْوَرْدِ يَمْتَازُ بِالسِّيْمَا مِنَ السَّلَمِ

شَاكِي السِّلَاحِ Şevket ve tamāmiyyet-i silāḥa mālīkdirler ya‘nī kılıcları ve süngüleri ḥaķķıyla keskin ve zağlıdır لَهُمْ سِيْمًا ol şahābe-i güzīn içün ‘alāmet u işāret

159

vardır ki تُمَيِّزُهُمْ kendilerini ğayrılardan fark ve temyîz etdirir ve ayırır ve seçer
كَالْوَرْدِ يَمْتَأَزُ بِالسَّيْمَا naşıl ki gül koğusu ve güzelliği sebebiyle seçilür مِّنَ السَّلْمِ bâdiyede
[122] biten ve selem denilen ağacdandır.

Mefhûm-1 Beyt: Şağâbe-i müşârun-ileyhim hâzerâtı şevket ve tamâmiyyet-i silâha mâlikiyyet ve fıtratlarında merkûz olan şecâ'at ve besâlet hasebiyle sâ'ir bi'l-cümle bahâdırlara fâ'ik ve binâ'en-'aleyh bir⁸³ imtiyâz-ı maşşûşa lâyıq oldukları cihetle bu hağğ-ı imtiyâz keyfiyyetinde güle beñzerlerdi ki gül naşıl güzel koğusu ve laţif rengi sebebiyle "selem" denilen bâdiye ağacından mu'teber ve mümtâz ise müşârun-ileyhim hâzerâtı dağı bi'l-cümle bahâdırlar ve cengâverlerden mu'teber ve mümtâzdırlar.

132

تُهْدِي إِلَيْكَ رِيَاخَ النَّصْرِ نَشْرُهُمْ
فَتَحْسَبُ الزَّهْرَ فِي الْأَكْمَامِ كُلِّ كَبِي

تُهْدِي إِلَيْكَ رِيَاخَ النَّصْرِ Cenâb-ı Hâğğ'ın ol aşğâb-ı kirâma ihsân buyurdığı nuşret yelleri saña hediye eder, erişdirir نَشْرُهُمْ onların güzel koğularını فِي فَتَحْسَبُ الزَّهْرَ فِي الْأَكْمَامِ imdi ğilâflarında çiçek zann edersenİN كُلِّ كَبِي her bir bahâdırı.

Mefhûm-1 Beyt: Cenâb-ı Feyyâz-ı Ezel'in (celle şānuhū) aşğâb-ı müşârun-ileyhim hâzerâtına ihsân buyurdığı fetğ u nuşret yelleri ğulüb-ı ehl-i İslām u imāna [123] onların güzel haberleriyle 'acib eşerleri koğusunu erişdirerek ğalbler mezkûr râyiha-i tayyibede öyle şafā vü surûr bulurlar ki bu sebeble müşârun-ileyhim henüz tomurcuğı içinde çiçek zann olunur.

⁸³ Metinde بِنَ şeklinde imla edilmiştir.

كَأَنَّهُمْ فِي ظُهُورِ الْخَيْلِ نَبْتُ رَبِّا
مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ لَا مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ

نَبْتُ رَبِّا Gūyā ki şahābe-i müşārūn-ileyhim at arķalarında رَبِّا yüksek tepelerde biten ot gibidir مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ bu şebātları emr-i dinde olan farṭ-ı ğayret ve ķavī i'tikādlarından nāşī olup لَا مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ yoksa ķolanlarıñ şıķı olmasından degildir.

Mefhūm-ı Beyt: Aşhāb-ı müşārūn-ileyhim ḥazerātınıñ at arķasındaki şebātları yüksek tepelerde biten otun nebātı gibi ķuvvet ve metānetli olup ve bu şebāt daḥı sā'ir binicilerde olduğı gibi eger ķolanlarıñ şıķı olmasından nāşī olmayup müşārūn-ileyhimiñ maḥzā şān u şevket-i dīni i'lā ḥuşuşunda ķavī i'tikād ile ibrāz buyurduķları farṭ-ı ğayret u metānetiñ āşār-ı celilesidir.

[124]

طَارَتْ قُلُوبُ الْعِدَى مِنْ بَأْسِهِمْ فَرَقًا
فَمَا تَفَرَّقُ بَيْنَ الْبِهِمِ وَالْبِهِمِ

طَارَتْ قُلُوبُ الْعِدَى Düşmanlarıñ ķalbleri ditredi مِنْ بَأْسِهِمْ FURQA aşhāb-ı müşārūn-ileyhimiñ ğazāda gösterdikleri şebāt ve taḥammül den nāşī ķorķmaķdan فَمَا تَفَرَّقُ BİNİ BİNİ imdi ķuzuları seķemez oldılar bahādırları daḥı.

Mefhūm-ı Beyt: Ol mücāhidin-i dīn-i mübīn rıdvanullāhi te'ālā 'aleyhim ecma'in efendilerimiz ḥazerātınıñ ğazā vü cihādda gösterdikleri şavlet u besālet-i ķahramānāneden ṭolayı a'dā-yı dīniñ yüreklerine o derece ķorķu girdi ki ķorķularından nāşī ķarşularında bulunan ğuzāt-ı muvaḥḥidīn ḥazerātını ķuzu mıdır yaḥūd bir ālāy merd-i bahādır mıdır farķ edemezler idi.

وَمَنْ تَكُنْ بِرَسُولِ اللَّهِ نُضِرْتُهُ
 إِنَّ تَلْقَاهُ الْأُسْدُ فِي آجَامِهَا تَجِم

وَمَنْ تَكُنْ Bir kimse ki ola بِرَسُولِ اللَّهِ نُضِرْتُهُ [125] Hâzret-i Peyğamber'in yardımı ile تَلْقَاهُ الْأُسْدُ فِي آجَامِهَا eger o kimse mişeler ve tağlarıñ çalıları arasında arslan üzerine uğrasa تَجِم arslanlar korkup sâkin u sâkit olurlar.

Mefhûm-ı Beyt: Teveccühât-ı celîle-i Hâzret-i Risâlet-penâhî füyûzât-ı nâ-mütenâhî olmasıyla o füyûzât-ı celîleye mazhariyyetle Hâbib-i Ekrem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem efendimiz hâzretleriniñ meded-i 'inâyet-i şefî'ânelerine nâ'il olanlar tağlarda ve mişeler aralarında arslanlar yuvalarına dağı uğrarsa anlarıñ şerr u mazarratlarından emîn olacağları bedihî olup aşhâb-ı kirâm-ı vâcibü'l-ihtirâm rıdvânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in efendilerimiz dağı her şüretle şeref-i hıdmet-i Nebevî'de bâ-kemâl şabr u metânet ibrâz-ı fedâkârî ve gayretle berâber her dürlü o emr-i Peyğamberî'ye ziyâdesiyle icâbet gösterdiklerinden nâşî her nereye teveccüh êtdilerse mazhar-ı fetḥ u nuşret ve 'âlem-i âhîret için dağı peşinen mübeşşerün bi'l-cennet buyuruldılar.

وَلَنْ تَرَى مِنْ وَلِيِّ غَيْرِ مُنْتَصِرٍ
 بِهِ وَلَا مِنْ عَدُوِّ غَيْرِ مُنْقَصِمٍ

وَلَنْ تَرَى مِنْ وَلِيِّ Hâzret-i Peyğamber'in dostlarından hiç [126] bir kimseyi görmezsiñ ki غَيْرِ مُنْتَصِرٍ بِهِ ol Nebî'niñ sebebiyle yardımlanmamış olsun وَلَا مِنْ عَدُوِّ غَيْرِ مُنْقَصِمٍ dağı ol Nebî'niñ düşmanlarından hiç kimse görmezsiñ ki غَيْرِ مُنْقَصِمٍ kırılmamış bulunsun.

Mefhûm-ı Beyt: 'Aşğ u muḥabbet-i Risâlet-penâhî bir 'inâyet-i gayr-ı mütenâhî zuhûrını bâ'is ü bâdî oldığından ve Hâzret-i Peyğamber'e muḥabbet

edenler Cenāb-ı Hakk'ın mazhar-ı feyz u tevfiği olacağından ol Nebiyy-i Zī-
şān'ın dostları elbetde ve elbetde meded-i 'ināyet-i Peygamberi ile nā'il-i zafer u
nuşret ve düşmanları ise bilā-şekk u şübhe ma'āza'llāh Cenāb-ı Hakk'ın dağı
düşmanları olacağına binā'en işbu 'adāvet u dālāletleri sebebiyle dünyāda ve
āhiretde dūcār-ı 'azāb u 'uqūbet olurlar.

137

أَحَلَّ أُمَّتَهُ فِي حِزْرِ مَلَّتِهِ
كَاللَّيْثِ حَلٌّ مَعَ الْأَشْبَالِ فِي أُجْمِ

أَحَلَّ أُمَّتَهُ Ol Nebiyy-i Zī-şān ümmetini kōndirdi فِي حِزْرِ مَلَّتِهِ milleti şıgınacak
yere كَاللَّيْثِ حَلٌّ şol arslan gibi ki bekledi ve muhāfāza eyledi مَعَ الْأَشْبَالِ فِي أُجْمِ yavruları
ile mişe arasını ve yuvasını.

Mefhūm-ı Beyt: Ol Nebiyy-i Zī-şān ümmetini kemāl-i şefkat ve
mürüvvetinden nāşī hıfz [127] u şıyānet-i İlahiye tevdī' ile arslan yavrularını mişe
ağaçları arasında ziyādesiyle muhāfāza eylediği gibi bu ümmet-i merhūme
hakkında ilā yevmi'l-ḥaşr her dürlü 'ināyet-i İlahi'niñ ihsānını Dergāh-ı
Uluhiyyet'den taleb ve niyāz ederek du'ā-yı ḥayrı maqbūl-i Ḥazret-i Perverdigār
olmuş olduğına binā'en, bu vechle Ḥazret-i Peygamber 'aleyhi's-şalātu ve's-selām
dīn ve ümmetine eñ 'ālī bir melce' taḥşīl eylemiş oldı.

كَمْ جَدَلْتُ كَلِمَاتُ اللَّهِ مِنْ جَدِيلٍ

فِيهِ وَكَمْ خَصَمَ الْبُزْهَانَ مِنْ خَصْمٍ⁸⁴

كَمْ جَدَلْتُ كَلِمَاتُ اللَّهِ Cenāb-ı Hakk'ın kelâmı olan Qur'an-ı Kerim nice kerre mağlûb eyledi مِنْ جَدِيلٍ فِيهِ ol Nebiyy-i Zî-şân hakkında mu'teriz ve mücâdil olanlardan her kimseyi وَكَمْ خَصَمَ الْبُزْهَانَ مِنْ خَصْمٍ mu'cizeleri dahı nice kerre yıkdı مِنْ خَصْمٍ 'adâvet ve düşmanlığı muhkem olan kimselerden her kimseyi.

Mefhûm-ı Beyt: Cenāb-ı Hakk'ın Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem efendimiz hakkında elîf u 'inâyât-ı İlâhiyyesi hasebiyle Qur'an-ı Kerim-i vâcibü't-tekrîmi o Nebiyy-i Zî-şân hakkında mücâdele eden a'dâ-yı dîni nice kerre mağlûb u perişân [128] ve kezâlik o Peygamber-i 'âlî-şâna huşûmet ve buğz ve 'adâvet eyleyenleri çok def'alar mu'cizât-ı bâhiresi ilzâm ve bî-dermân eyledi.

كَفَّاكَ بِالْعِلْمِ فِي الْأُمِّيِّ مُعْجَزَةً

فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالتَّأْدِيبِ فِي الْيَتِيمِ

بِالْعِلْمِ Ey mu'cizât-ı risâleti bilmek ârzüsunda olan talib! İşte saña kâfidir مُعْجَزَةً فِي الْأُمِّيِّ okuyup yazmak bilmez iken cemî'-i 'ulûm u kemâlâtı hâşıl etmek فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالتَّأْدِيبِ فِي الْيَتِيمِ anasız babasız büyüdüğü hâlde dahı edîb ve hüsn-i ahlâk ile muttaşif olmak kâfidir.

⁸⁴ Min كَفَّاكَ بِالْعِلْمِ فِي الْأُمِّيِّ مُعْجَزَةً ilâ الْيَتِيمِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالتَّأْدِيبِ فِي الْيَتِيمِ işbu iki beyit ipekden ma'mûl beyâz bir kumâş üzerine yazılıp ve ince ketân bezine şarılıp hâşıl olacak nüshâ beyâz ipek gaytân ile bir küçük çocuğa ta'lik olunduğu hâlde sağır mezbûr şeytân zararından ve emrâz-ı sâ'ire ile haşerât-ı müziyyeden bi-havlihi te'âlâ maşûn u maḥfûz olur. ('Abdu's-selâm)

Mefhūm-ı Beyt: Ey mu‘cizāt-ı bāhire-i Risālet-penāhīyi bilmek ve öğrenmek heves ve ārzūsunda bulunan ṭālib! Ol Nebiyy-i Zī-şān’ın ‘arīz u ‘amīk sā’ir mu‘cizāt-ı celilesini taḥarriye hiç ḥācet olmayup Zāt-ı Sāmī-i Risālet-penāhileri ašlā okuyup yazmış değil iken ‘ilm ü ‘ālim ve mu‘allim ü müte‘allim bulunmayan cāhiliyyet zamānında Zāt-ı Sāmī-i Risālet-penāhilerinde cemī‘-i ‘ulūm u kemālātın ḥāşıl olması ve peder ü māder-i Peyğamberileri kendilerini henüz ‘ālem-i ṭufūliyyetde [129] terk ve vefāt eylediklerinden nāşī yetīm kaldığı ḥālde cümle ḥalk nazarında kemāl derece ḥüsn-i edeb ve terbiye ile muttaşif bulunması saña mu‘cize olarak kāfi vü vāfidir.

140

خَدَمْتُهُ بِمَدِيحٍ أَسْتَقِيلُ بِهِ
ذُنُوبَ عُمْرٍ مَضَى فِي الشَّعْرِ وَالْخَدَمِ

خَدَمْتُهُ بِمَدِيحٍ Ḥāzret-i Peyğamber’e bir medḥ ile ḥıdmet eyledim بِهٍ أَسْتَقِيلُ bu medḥ sebebiyle ‘afv isterim ذُنُوبَ عُمْرٍ مَضَى ol ‘ömrün günāhlarına ki o ‘ömür geçdi فِي الشَّعْرِ وَالْخَدَمِ şîr düzmekde ve dünyā ḥıdmetlerinde.

Mefhūm-ı Beyt: ‘Ömr ü zamānım şîr düzmek ve dünyā ḥıdmetleriyle meşğūl olmakla geçüp defter-i a‘māl günāhlarla māl-ā-māl olduğundan bārī Ḥāzret-i Faḥr-ı Kā’ināt ‘aleyhi efḍalu’t-taḥiyyāt efendimiziñ medāyiḥ-i celilesine şarf étdigim ḥıdmetimiñ mükāfatı olarak mazḥar-ı ‘afv u mağfıret olurum ümmīd-i ḳavīsiyle bār-gāh-ı Ulūhiyyet’den mağfıret niyāz éderim.

[130]

141

إِذْ قَلَّدَانِي مَا تُحْسِي عَوَاقِبُهُ
كَأَنْتَنِي بِهِمَا هَدَيْتَنِي مِنَ النِّعَمِ

165

ما تُحْشَى عَوَاقِبُهُ Zīrā o şi'r ve hıdmet boynuma taqđdılar اذ قَلَدَانِي
olan taqşırātı بِهَمَا كَأَنِّي گüyā ki ben bu şi'r ve hıdmet sebebiyle هَدِيٍّ مِنَ النِّعَمِ bir
qurbānlıq deveyim.

Mefhūm-ı Beyt: Zīrā bu şi'r ve dünyāya hıdmet boynuma 'aqıbetleri
qorqunc taqşırāt zincirini taqup beni qurbānlıq deve gibi vādī-yi helāke sevq
ēdeyor.

142

أَطَعْتُ عَيَّْ الصَّبَا فِي الْحَالَتَيْنِ وَمَا
حَصَلْتُ إِلَّا عَلَى الْآثَامِ وَالنَّدَمِ

أَطَعْتُ عَيَّْ الصَّبَا Dünyānıñ meyl ve dāletine tābi' oldum فِي الْحَالَتَيْنِ şi'r ile hıdmet
hāllerinde وَمَا حَصَلْتُ ammā bu meyl ve dāletden bir fā'ide hāşıl etmedim إِلَّا عَلَى
الْآثَامِ وَالنَّدَمِ ancak günāhlar qazandım ve anlara da nādım oldum.

[131]

Mefhūm-ı Beyt: Nefs-i emmāre beni dünyānıñ ālāyiş u dāletine sevq
ēderək şi'r ve hıdmet hāllerinde meyl-i dünyāya tābi' oldum ise de bu meyl u
rağbetden bir fā'ide hāşıl olmayup ancak bir çok günāhlar qazanmış ve bunlara
da nedāmet etmiş oldum.

143

فِيَا خَسَارَةَ نَفْسٍ فِي تِجَارَتِهَا
لَمْ تَشْتَرِ الدِّينَ بِالدُّنْيَا وَلَمْ تَسْمِ

فِيَا İmdi ey sāmi'! Gör ki تِجَارَتِهَا فِي نَفْسٍ خَسَارَةَ نَفْسٍ, ticāretinde naşıl ziyānkārdır
لَمْ تَشْتَرِ الدِّينَ بِالدُّنْيَا dünyā ile dīni şatun almadı وَلَمْ تَسْمِ almağa istek dahı etmedi.

Mefhūm-ı Beyt: Ey sāmi'! Gör ki nefis dünyā ile dīni şatun almayup ve
almağa da istek etmeyüp bi'l-akıs ticāretinde zarar uğradı ya'nī dünyā evāmir u

166

nevāhī-i dīn-i mübīni öğrenüp muḳtezā-yı aḥkāmıyla ‘amel ederek āhîret için ḥayırlı tedārîklerde bulunmağa maḥşûş bir maḥall iken nefis bu noḳtada ğaflet ve bi'l-‘akis dünyāya meyl u raġbet etmekle tedārîkde noḳşān eylediginden bu aḥz u i‘tāsında ziyānkārlik etdi.

[132]

144

وَمَنْ يَبِيعُ أَجْلاً مِنْهُ بِعَاجِلِهِ

يَبِينُ لَهُ الْعُنْبُنُ فِي بَيْعٍ وَفِي سَلَمٍ

يَبِينُ لَهُ الْعُنْبُنُ بِعَاجِلِهِ dünyāsıyla deġiştir Bir kimse ki kendi āhîretini deġiştir وَمَنْ يَبِيعُ أَجْلاً مِنْهُ o kimse için ziyān āşikār olur فِي بَيْعٍ وَفِي سَلَمٍ gerek ḥāzır mālı alıŷda gerek ḥāzır olmayan mālı bāzār edişde.

Mefhūm-ı Beyt: Āhîretini dünyāya fedā ile şatup meyl-i dünyā vü dālālet alan kimse için gerek aldıġı ḥāzır ve gerek henüz mevcūd olmayup vücūdunda yed-i tesellümüne almaḳ üzere parasını peşinen vėrmiş olduġı bir māl bulunsun, muḥlakā zarar muḳarrer olup binā'en-‘aleyh ‘āḳıl u dūr-endiş olanlar için iki günlük dünyā zevḳini ebedī olan āhîret ni‘metine fedā etmeyüp ve ne için dünyāya geldigini düşünüp rüz-ı ḥaşre aḳ yüzle çıḳmaḳ üzere levāzım-ı āhîreti dünyāda tedārîke teşebbüş ve ikmālîne ġayret etmek gerekdir.

145

إِنْ آتٍ ذُنُوبًا فَمَا عَهْدِي بِمُتَّقِصٍ

مِنَ النَّبِيِّ وَلَا حَبْلِي بِمُنْصَرِمٍ

بِمُتَّقِصٍ [133] فَمَا عَهْدِي Her ne ḳadar ben günāh ile gelürsem de İN آتٍ ذُنُوبًا benim ‘ahdim bozulmuş degildir مِنَ النَّبِيِّ Ḥāzret-i Peyġamber cānibinden وَلَا حَبْلِي بِمُنْصَرِمٍ daḫı benim mensūbiyyet ipim kesilmemiştir.

167

Mefhūm-ı Beyt: Ey sāmi! Her ne kadar ben rüz-ı haşre günāh ile gelürsem dahı medāyih-i celile-i Hāzret-i Risālet-penāhī'de olan hıdmetim ve zāt-ı Resūlullāh'a şābit bulunan muḥabbetim ḥasebiyle ümīd ederim ki cānib-i Nebī'den 'ahdim naḳz buyurulmayup ve o Zāt-ı 'Āliye olan şeref-i mensūbiyyetim ipi kesilmeyüp maḫhar-ı luṭf-ı Risālet-penāhī olmağla nā'il-i şefā'at-i 'uzmā olurum.

146

فَإِنْ لِي ذِمَّةٌ مِنْهُ بِتَسْمِيَّتِي
مُحَمَّدًا وَهُوَ أَوْفَى الْخَلْقِ بِالذِّمَمِ

فَإِنْ لِي ذِمَّةٌ مِنْهُ İmdi benim için o Peyğamber-i zī-şān cānibinden bir emān vardır مُحَمَّدًا بِتَسْمِيَّتِي adımıñ Muḫammed olması sebebiyle وَهُوَ أَوْفَى الْخَلْقِ بِالذِّمَمِ hālbuki o Nebiyy-i Muḫterem ḫalqıñ ziyāde vefālısıdır بِالذِّمَمِ va'dini ifāda.

Mefhūm-ı Beyt: Aḫmed ve Muḫammed isimleriyle müsem mā olanlarıñ ya'nī Hāzret-i Resūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ esāmī-i mübārekeleriyle be-nām bulunanlarıñ maḫhar-ı şefā'at-ı 'uzmā buyurılacakları va'd-i celil-i [134] feyz-i delil-i Cenāb-ı Risālet-penāhī cümlesinden olmasına ve vefā-yı va'd u 'ahd ḫuşuşunda ol Nebiyy-i Emīn'ıñ cümle ḫalqdan ziyāde ri'āyet-i Peyğamberileri müselleme ve şekk u şübheden āzāde bulunmasına binā'en ve isimim dahı Muḫammed olması keyfiyyetine istināden inşā'ehū te'ālā Hāzret-i Seyyidü'l-mürselīn ve raḫmeten li'l-'ālemīn 'aleyhi'ş-şalavātu ve's-selām efendimiziñ her dü-cihān bu bendesini şefā'at u 'ināyet-i celilesiyle şād u ḫandān buyuracağından ümmīd-vārım.

147

إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي مَعَادِي آخِذًا بِيَدِي
فَضْلًا وَإِلَّا فَعُلْ يَا زَلَّةَ الْقَدَمِ

168

إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي مَعَادِي Eger Hâzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām benim âhîretimde olmazsa وَأَلَّا فَضْلًا وَإِلَّا أَحَدًا بِيَدِي elimi tutucu luṭf u keremi ve ‘ahd u va’di cihetinden فَقُلْ imdi sen baña söyle يَا زَلَّةَ الْقَدَمِ ey ayağı sürçmüş diye.

Mefhūm-ı Beyt: Ey sāmi‘! Eger ümmidim vechile ol Şefi‘-i rüz-ı cezā ‘aleyhi ekmelu’t-tehāyā efendimiz hâzretleri yevm-i kıyāmetde benim elimi tutup da bu bende-i güneş-kāre fazl u keremini ve va’d u ‘ahdini dirîğ etmekle şefā‘at buyurmadığı şüretde baña “Ey ayağı sürçmüş, neredesin gel!” [135] diye hîṭāb eyle. Zîrā havāşş u ‘avāmm için bir melce’ ve ehl-i şağā’ir u kebā’ir için bir şefā‘at-gāh varsa o da ancak Hâzret-i Rasūlü’s-şakāleyn ‘aleyhi’s-şalavātu ve’s-selām efendimiziñ livā’ü’l-hāmd-i merḥametleri sāyesi olmağla ve bu sāye-i sa’ādet-vāyeden maḥrūmiyyet hālinde maḥkeme-i kübrānıñ ‘azāb u ‘iḳābları maḥkūmiyyetinden ‘afv ile ḳurtulmaḳ müsteḥîl bulunmağla bu şüretde benim hālîm pek ziyāde müşkül olmuş olur.

148

حَاشَا أَنْ يُحْرَمَ الرَّاجِي مَكَارِمَهُ
أَوْ يُرْجَعَ الْجَارُ مِنْهُ غَيْرَ مُحْتَرَمٍ

حَاشَا Hāşā o Nebiyy-i Zî-şān münezzehdir ve müberrādır أَنْ يُحْرَمَ الرَّاجِي مَكَارِمَهُ luṭf u keremlerini recā edicileri redd u maḥrūm etmekden أَوْ يُرْجَعَ الْجَارُ مِنْهُ yāḥūd hāşā ki o Nebiyy-i Zî-şān’ın ḳomşusu andan girü dönsün غَيْرَ مُحْتَرَمٍ ḥürmet olunmamış olduğu hālde.

Mefhūm-ı Beyt: Ey gönül! Mütesellî ol, zîrā o Nebiyy-i Ekrem baḥr-ı bî-pāyān-ı kân u kerem ve melce’-i havāşş u ‘avāmm-ı benî-ādem olmasıyla her mürāca‘at ve recā eyleyenleri ve yāḥūd luṭf ve mürüvvet dileyen ḳomşularını maḥrūm olarak girü çevirmekden münezzeh ve müberrā bir şāḥib-i [136] kerem u ‘aṭā olduğundan luṭf u keremini recā vü ‘āṭifet ve şefā‘at-i ‘uzmāsını istid‘ā edenler -hāşā- bāb-ı merḥamet u ‘ināyetinden maḥrūm olmayup belki kemāl-i ḥîlm ü tevāzu‘ ile nā’îl-i mürüvvet ve maḥzar-ı ni‘met-i şefā‘at buyurılırlar.

169

وَمُنْدُ الْأَزْمَتِ أَفْكَارِي مَدَائِحُهُ
وَجَدْتُهُ لِحَلَاصِي خَيْرٍ مُلْتَزِمٍ

وَمُنْدُ الْأَزْمَتِ أَفْكَارِي Fikirlerimi haşr edeliden beri مَدَائِحُهُ o Nebiyy-i Zî-şân'ın medhlerine وَجَدْتُهُ لِحَلَاصِي o Peyğamber-i 'âlî-şânı halâşım ve kurtulmağlım için buldum خَيْرٍ مُلْتَزِمٍ iltizâm edicilerin hayırlısı.

Mefhûm-ı Beyt: Efkâr ve taşavvuratımı Hâzret-i Seyyidü'l-mürselin 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm efendimiziñ evşâf-ı celîle ve haşâ'iş-i cemîlelerini medh u sitâyîş emrinde haşr ve iltizâm eyledigimden nâşî şefâ'at-ı celîlesine mazhariyetle her iki cihânda nâ'il-i sa'âdet ve selâmet olmağlım için ol Şefî-i rûz-ı cezâ 'aleyhi efđalu't-tehâyâ efendimiz hâzretlerini kendime eñ 'âlî ve celilü'l-kadr şefî' olmağ üzere bilmekte gönülümde içmi'nân-ı tām vërdim.

[137]

وَلَنْ يَفُوتَ الْعِنَى مِنْهُ يَدًا تَرَبَّتْ
إِنَّ الْحَيَا يُنْبِتُ الْأَزْهَارَ فِي الْأَكْمِ

وَلَنْ يَفُوتَ الْعِنَى مِنْهُ Hâzret-i Peyğamber cânibinden zâhir olan gınâ vü ihsân elbetde fevt eylemez ve boş kıomaz يَدًا تَرَبَّتْ faķîr olan eli الْحَيَا يُنْبِتُ nitekim yağmur فِي الْأَكْمِ yüksek yerlerdeki otları dağı feyz-yâb eder.

Mefhûm-ı Beyt: Düz ovalarda ve derelerde ve yüksek tepelerdeki otları yağmur yağup cümleten feyz-yâb eylediği ve belki yüksek tepelerde şı turmadığından tolayı oradaki otlara şudan maħrûm olmuşlar iken dağı yağmuruñ daha ziyâde nef'i toķundığı gibi Hâzret-i Şefî-i yevm-i 'Araşât 'aleyhi efđalu't-taħiyyât efendimiziñ dağı ilţâf u ikrâm-ı Nebevîleri 'amîm olmasıyla 'amel-i hayr cihetinden eli boş ve faķîr olanlar a'mâl-i şâliha vü hasene şâhibi

bulunanlar gibi ve belki muhtâc olmak mülâbesesiyle ve ⁸⁵ شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي hadîs-i şerîfi delâletiyle anlardan ziyâde mazhar-ı şefâ‘at-i ‘uzmâ olacakları bedihî ve hele o ni‘am-ı celîleden herkes feyz ve naşîbini alacağı emr-i celîdir. [138]

151

وَلَمْ أَرِدْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا الَّتِي افْتَطَفْتُ

يَدَا زُهَيْرٍ بِمَا أَتْنَى عَلَى هَرِيمِ

وَلَمْ أَرِدْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا öyle الَّتِي افْتَطَفْتُ يَدَا زُهَيْرٍ Dünyâ zînetini ve lezzetini dilemedim dünyâ zîyneti ki anı Zuheyr dênilen şâ‘iriñ iki eli cem‘ eyledi, topladı بِمَا أَتْنَى عَلَى Herim bin Hayyân nâm ‘Arab begini medh etmekle.

Mefhûm-ı Beyt: Hazret-i Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimiziñ medâyiḥ-i celîle-i Risâlet-penâhilerindeki hıdmetim şu‘arâ-yı ‘Arab’dan ve mu‘allekât-ı seb‘a aşhâbından Zuheyr’in Herim bin Hayyân nâm ‘Arab begini medh etmekle bir çok dünyâ ihsânı aldığı gibi cem‘-i zînet-i dünyâ maqşadına müstenid olmayup maḥzâ ol Seyyidü’ş-şakaleyn efendimiz hazretleriniñ şefâ‘at-ı seniyyelerini istid‘â vü istirhâmdan ‘ibâretdir.

152

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مَا لِي مَنْ أَلُوذُ بِهِ

سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْحَادِثِ الْعَمَمِ

⁸⁵ “Şefaetim, (öncelikle) ümmetimden büyük günah işleyenleredir.” Ebû Dâvûd, Sünnet, 20-21/4739; Tirmizî, Kıyâmet, 11/2435-6; İbn-i Mâce, Zühd, 37; Ahmed, III,213.

[139] Benim için [139] مَا لِي مِنْ أَلْوَدٍ بِهِ سِوَاكَ يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ Ey halkın ziyāde hayırlısı! senden başka sığınacak melce' ve penāh yokdur عِنْدَ حُلُولِ الْحَادِثِ الْعَمَمِ cümle halka şümülü olan büyük belā erişdiği vakitte.

Mefhūm-ı Beyt: Ey sebab-i hilkat-ı benī-ādem ve ey bā'ış-i icād-ı cemī-i 'ālem şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem! Bu 'ālem-i kevn u fesāda halk u izām buyurulan cümle halkın 'ale'l-'umūm harekāt u sekenātını ve a'māl u ef'āliniñ derecātını ta'yīn u muhākeme ve şavāb u haṭāyı temyīz u tefrīk ile mükāfāt u mücāzātı tevzī' u muḵāsemeye maḥşūş olan maḥkeme-i kübrā ki يَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي وَ يَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي ki ⁸⁶كُنْتُ تُرَابًا ⁸⁷naşş-ı celīli hük-m-i münīfince düşmenān-ı dīn-i mübīn olan kāffe-i müşrīkīniñ ref'-i şadā-yı nedāmet ve peşimānī eylemelerini bā'ış-i mücāzāt-ı şedīdeyi ta'yīn u irā'e eder. İşte o rüz-ı kıyāmetde ve anıñ bu dehşetli ve cümle halka şāmil olan şiddetli muhākemātında benim senden başka sığınacak yerim ve melce'im olmayup bu deşt-i belāda ancak istinād-gāhım sensin.

153

وَلَنْ يَضِيقَ رَسُولَ اللَّهِ جَاهُكَ بِي

إِذَا الْكَرِيمُ تَجَلَّى بِاسْمِ مُنْتَقِمِ

وَلَنْ يَضِيقَ رَسُولَ اللَّهِ Yā Resūlullāh, hergiz tar olmaz [140] ve noḵşāniyyet gelmez بِنِي سَبَبِي بِسَبَبِيكَ يَا أَلِيَّ الْقَدْرِ وَ بِسَبَبِيكَ يَا مَنَاشِيبِي Kerīm olan Hāzret-i Allāh celle zikruhū tecellī ettiği vakit بِاسْمِ مُنْتَقِمِ Kāhhār u Muntaqım ism-i şerīfiyle.

Mefhūm-ı Beyt: Ey Resūlü'-ş-şakāleyn ve Seyyidü'l-kevneyn ve ey sulṭān-ı kâ'ināt ve mefḥar-ı mevcūdāt 'aleyhi'-ş-şalātu ve 's-selām! 'Ādil-i Muṭlaḵ Hāḵḵ celle ve 'alā hāzretleri maḥzā kemāl-i 'adālet u 'ināyetinden nāşī فَالْيَوْمَ لَا تَطْلُمُ نَفْسٌ فَالْيَوْمَ لَا تَطْلُمُ نَفْسٌ

⁸⁶ "...inkarcının 'Keşke toprak olaydım!' diyeceği..." Nebe', 78/40.

⁸⁷ Metinde "نصل" şeklinde imla edilmiştir.

88 شَيْئاً وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ⁸⁸ va'd-i celîli manṭûkınca a'dâ-yı dîn-i mübîñ olan müşrikîniñ mücâzât-ı lâyıķasını göstermek üzere "Muntaķim" ism-i 'azîzi ile vaķtâ ki tecellî eyler, o zamân bu bende-i güneh-kâra şefâ'at buyurmaķla 'uluvv-i şân ve 'azamet-i ķadriñe -hâşâ- noķşân gelmez.

154

فَإِنَّ مِنْ جُودِكَ الدُّنْيَا وَضَرَّتْهَا

وَمِنْ عُلُومِكَ عِلْمَ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ

وَمِنْ عُلُومِكَ الدُّنْيَا وَضَرَّتْهَا Zîrâ seniñ ihsânıñdandır فَإِنَّ مِنْ جُودِكَ daķı seniñ 'ilimleriñdendir عِلْمَ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ levh-i maḥfûzda şâbit ve ķalemiñ yazdıķı 'ilm seniñ 'ilimleriñdendir.

Mefhûm-ı Beyt: Ey [141] H'âce-i kā'inât ve Şefî'-i yevm-i 'Araşât 'aleyhi ekmelu't-taḥiyyât! Cenâb-ı Feyyâz-ı Ezel celle zikruhü dünyâ vü âḥireti "لَوْلَاكَ⁸⁹ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ⁸⁹ manṭûk-ı münîfince mahzâ Zât-ı 'Âlileri için yaratmış ve levh-i maḥfûzda şâbit ve ķalem ile yazılmış olan 'ulûm-ı ğaybiyye vü ezeliyyeye Zât-ı Sâmi-i Risâlet-penâhîlerini maṭla' ve اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكُؤُثْرَ⁹⁰ emr-i kerîmi medlûlunca hiç bir ferde naşîb olmayan ni'met-i pāk-i Kevseri ancak seniñ ihsân u 'inâyetiñe musahḥar ķılmış olmaĝla bu derece nihâyetsiz 'ilm u keremiñe nisbetle bu faķîriñe olacaķ luṭf u şefâ'atıñ o baḥr-i bî-pâyândan bir ķaṭredir.

⁸⁸ "O gün kimseye, hiç mi hiç zulmedilmez. Size ancak işlemekte olduĝunuz şeylerin karşılığı verilir." Yâsîn, 36/54.

⁸⁹ "Sen olmasaydın felekleri (âlemleri) yaratmazdım." Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/164; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, 2/165.

⁹⁰ "Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik." Kevser, 108/1.

İmdi, ihtiyâc-ı şedîd ile luḫf ve ‘âḫıfetiñe ve mürüvvet ü şefâ‘atiñe muḫtâc olan bu bende-i bî-çâreden kerem ve ‘inâyetiñi elbetde esirgemezsiñ.

155

يَا نَفْسُ لَا تَقْنَطِي مِنْ زَلَّةٍ عَظُمَتْ
إِنَّ الْكِبَائِرَ فِي الْعُفْرَانِ كَاللَّمَمِ

مِنْ زَلَّةٍ عَظُمَتْ Ey nefis! Ümmîdiñi Allâh’ın rahmetinden kesme
günâhlarıñ büyüklüğünden ṭolayı, إِنَّ الْكِبَائِرَ فِي الْعُفْرَانِ Cenâb-ı Ḥaḫḫ’ın
mağfireti yanında [142] büyük günâhlar كَاللَّمَمِ küçükleri gibidir.

Mefhûm-ı Beyt: Ey nefis! 91 لَعَلَّ رَحْمَةً رَبِّي حِينَ يَنْقَسِمُهَا naşş-ı kerîmi ve manṭûḫ-ı
münifince büyük günâhlarıñ şâhibi olmağla me’yûs olmayup Cenâb-ı Ḥaḫḫ’ın
merḫamet u mağfiretinden daḫı ümîdiñi kesme. Zîrâ Allâh-ı ‘Azîmü’ş-şâniñ
(celle zikruhû) baḫr-i merḫamet u mağfireti yanında büyük günâhlarıñ ‘afvı daḫı
bir ṭamlanıñ zerrâtına nisbet olunmayacak şüretde küçük olduğundan, câ’izdir ki
rahmet-i Rabb-i Ḳadîr’den bî-naşîb ḫalmazsıñ.

156

لَعَلَّ رَحْمَةً رَبِّي حِينَ يَنْقَسِمُهَا
تَأْتِي عَلَى حَسَبِ الْعُضْيَانِ فِي الْقَسَمِ

تَأْتِي عَلَى Umarım ki Rabbimiñ rahmeti حِينَ يَنْقَسِمُهَا üleşdirdiği vaḫit
لَعَلَّ رَحْمَةً رَبِّي حَسَبِ الْعُضْيَانِ günâhlarıñ miḫdârınca gelsün فِي الْقَسَمِ ḫişşelere.

Mefhûm-ı Beyt: Cenâb-ı Ğaffârü’z-zunûb’uñ (celle zikruhû) bî-pâyân olan
baḫr-ı rahmet u ‘inâyetinden rahmetleri taḫsîm olunduğı vaḫt ümîd ederim ki

91 “... Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin...” Zümer, 39/53.

her bir kula işābet edecek naşīb o kuluñ derece-i işyānı nisbetinde olsun. Ya'nī günāhı çok olanlara çok ve az olanlara az rahmet işābet etsün. [143]

157

يَا رَبِّ وَاجْعَلْ رَجَائِي غَيْرَ مُنْعَكِسٍ
لَدَيْكَ وَاجْعَلْ حِسَابِي غَيْرَ مُنْحَرِمٍ

غَيْرَ مُنْعَكِسٍ Ey beni terbiye edici Allāh'ım! Benim recāmı kıl غَيْرَ مُنْحَرِمٍ tersine dönmemiş kıl لَدَيْكَ cānib-i 'izzetiñde وَاجْعَلْ حِسَابِي dağı hesapımı kıl غَيْرَ مُنْحَرِمٍ kesilmemiş ve eksilmemiş.

Mefhūm-ı Beyt: Ey beni terbiye edici Allāh'ım (celle zikruhū)! Benim niyāz u istirhāmımı dergāh-ı 'izzetiñde kabul eyle. Beni recā vü niyāz eylediğim gibi mazhar-ı 'afv u mağfiret ve 'azāb-ı elimden hıfz u şiyānet buyurup nā'il-i ni'met ve ihsān-ı firāvān eyle. Ve kezālik benim hesapımı taħvil etmeyüp taşavvur etdiğim gibi ve belki me'mūlden daha ziyāde luṭf u kerem ve 'ināyet u ihsānıñ ile beni şād u ḥandān eyle.

158

وَالطُّفُّ بِعَبْدِكَ فِي الدَّارَيْنِ إِنَّ لَهُ
صَبْرًا مَتَى تَدْعُهُ الْأَهْوَالُ يَنْهَزِمِ

وَالطُّفُّ بِعَبْدِكَ فِي الدَّارَيْنِ Dağı kendi kuluña iki [144] 'ālemde luṭf eyle إِنَّ لَهُ صَبْرًا her ne kadar o kulumuñ za'if şabrı varsa da تَدْعُهُ الْأَهْوَالُ kaçan aña muşibetler gelse يَنْهَزِمِ ol şabr gider ve mağlūb olup kaçır.

175

Mefhūm-ı Beyt: Yā Rabbī! Taq̄dīr-i ezeli ile uluña taq̄dīr buyurduđın meřā'ib ile ol uluñu gerek dūnyāda ve gerek āhīretde imtiḥān eylediđin zamān řebāt u řabr dađı 'ināyet ve iḥsān buyur. Zīrā ullarının za'if u 'āciz řabırları seniñ imtiḥān-ı celilīne taḥammūl edemeyüp hevā-yı nefse mađlūb olurlar.

159

وَإِذْذَنْ لِسُحْبِ صَلَاةٍ مِنْكَ دَائِمَةً
عَلَى النَّبِيِّ بِمُنْهَلٍ وَمُنْسَجِمٍ

Seniñ cānib-i 'izzetiñde olan řalāt bulutlarına dağı izin ver, بِمُنْهَلٍ وَمُنْسَجِمٍ o bulutlar dā'imdirler عَلَى النَّبِيِّ Ḥazret-i Peyđamber'in üzerine diñmeyüp amada dā'imdirler.

Mefhūm-ı Beyt: Yā Rabbī! Seniñ cānib-i 'izzetiñden şadır olan řalāt bulutlarına izin u ruḥřat ve emr u fermān buyur tā ki řalāt-ı řerīfeyi ol Ḥabīb-i Ekrem'in Ravza-i Muṭahhara'sı üzerine hi [145] şurmasızın ve diñmeksizin amada dā'im olarak aıtsunlar.

řallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem lā tu'add ve lā tuḥřā.

160

وَ الْأَلِ وَالصَّحْبِ ثُمَّ التَّابِعِينَ لَهُمْ
أَهْلَ التَّقِي وَ النَّبِيِّ وَ الْحِلْمِ وَ الْكَرَمِ

Ol Nebi'niñ āli üzerine dağı ol řalāt bulutları dā'im olsun. وَ الْأَلِ وَ الصَّحْبِ dağı ařḥābı üzerine لَهُمْ ثُمَّ التَّابِعِينَ andan řoñra ol řaḥābe-i gūzīne tābi' olanlar üzerine ki أَهْلَ التَّقِي وَ النَّبِيِّ dağı řaḥāret u nezāfet ehlidir وَ الْحِلْمِ وَ الْكَرَمِ dağı ḥilm u kerem ehlidir.

Mefhūm-ı Beyt: Yā Rabbī! Ol řalāt bulutlarını Ḥazret-i Resūl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muḥterem řallallāhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ āli ve ařḥābı ve

176

şahābe-i güzīne ṭābī‘ olanlar üzerine daḥı dā’im eyle ki anlarıñ her biri taḳvā ve ṭahāret u nezāfet ve ḥilm u kerem ve luṭf u ‘ināyet ehlidir, rıdṽanullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘in.

161

مَا رُنَّحَتْ عَدْبَاتِ الْبَانِ رِيحُ صَبَا
وَأَطْرَبَ الْعَيْسَ حَادِي الْعَيْسِ بِالنَّعْمِ

رِيحُ مَا رُنَّحَتْ عَدْبَاتِ الْبَانِ bān ağacınıñ dal ve budaklarını [146] kıımıldatmadıkça رِيحُ şabā denilen rüzgār وَأَطْرَبَ الْعَيْسَ حَادِي الْعَيْسِ daḥı deve süriciler develeri şevḳ u raḳşa getürdükçe بِالنَّعْمِ dürlü dürlü nağmelerle.

Mefhūm-ı Beyt: Şabāḥleyin maşrıḳ cānibinden esen yel ya’ni bād-ı şabā ile bān dinilen ağacıñ dal ve budakları kıımıldanmadıkça ve deveciler her ān develeri dürlü dürlü nağmelerle raḳş u şevḳe getürdükçe yā Rabbī Sen daḥı ol Ḥabīb-i Ekrem’in üzerine ḥadsiz ve ḥesābsız şalāt eyle.

162

يَا رَبِّ صَلِّ وَسَلِّمْ دَائِمًا أَبَدًا
عَلَى حَبِيبِكَ خَيْرِ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ

Mefhūm-ı Beyt: Yā Rabbī! Cümle ḥalkıñ ḥayırlısı olan sevgili Peyğamber’in üzerine dā’imen ve ebeden şalāt u selām eyle.

الحمد لله على التمام و الصلوة و السلام

على سيدنا محمد خير الأنام

و على آله و اصحابه الذين

فازوا بنصر الملك

177

⁹² Kusursuzluktan dolayı Allah'a hamd olsun, salat ve selam mahlukatın en iyisi efendimiz Hz. Muhammed'e, güçlü ve her şeyi bilen hükümdarın zaferini kazanan ailesine ve arkadaşlarına olsun.

[147]

Na‘t-ı Nebevî

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Merhabâ ey enbiyânın nûr u hayru’l-hâtemi
Seyyidü’l-kevneyn hem râz-ı Hudâ’nın maḥremi

Zâtını sevdi yaratdı zât-ı pâkiyçün Hudâ
Sensin ey Fahr-ı Rusûl Ḥaḳḳ’ın Ḥabîb-i Ekrem’i

Fahr ile etdi ḳabûl ümmetligin zât-ı Mesîḥ
Ḥüsnünün hayrânıdır zirâ Mesîḥ’in Meryem’i

Mu‘cize ḳadriñ gibi ‘âlî olaydı şübhesiz
İsmiñin zikri hemân ihyâ ederdi âdemi

Baḳ ‘uluvv-i ḳadra kim evreng-i levlâkın odur
Pâdişâh-ı bî-şerîki şehriyâr-ı efhamı

Menba‘-ı kân-ı kerem baḥr-ı şehâ kim ḳa‘rı yok
Ḳaḫresi yanında ancaḳ zerre cûd-ı Ḥâtem’i

Enbiyâ encümdür eṫrâfında ancaḳ nûrıdır
Kim nübüvvet mülkünün mihr-i münîr-i mükrimi

Nesh ḳıldı dîni el-ḫaḳ cümle dîn ü mezhebi
Kim ṫulû‘-ı mihr eder mahzûf cism-i encümi

Şemsten zâhirde mi setr eyledi zıll-ı şehâb
Münḫasif mi etdi yâḫûd mihri nûr-ı dâ’imi

Şânını takdîr için haqqıyla 'acizdir 'uqûl
'Aql idrâk eylemez çün ğayb-ı ğayr-ı mülhemi

[148]

Mâ-ḥaşal bir feyz-i müsteşnâ-yı haqdır kim anıñ
Kaṭre-i nûr-ı Hudâ'dır 'unşur-ı müstaqdemî

Seyyidü'l-kevneyn hem sulṭân-ı dîn u kâ'inât
Aḥmed-i mürsel odur ḥalkıñ sa'îd u erḥamı

Mu'cize bâbında kâfidir 'uluvv-i şânına
Ḥazret-i Ḥaqq'ın kelâm-ı müstaqîm ü aqdemî

Bir güher kim ḥaşre dek bâkî anıñ zîb u ferî
Bir şadef-meknûz-ı Ḥaqq'ın anda cezb-i a'zemi

Öyle âyât-ı ḥaqqîkat kim nesîm-i ḥikmeti
Ref' eder endîşe mülkünden zalâm-ı mübhemi

Men 'aref râhında âyâtı delîl-i bî-ḥaṭâ
Fevz u feyzîñ kim odur ancaḡ ṭarîḡ-i eslemi

Hem ṭarîḡ-i vuşlatıñ ḥablü'l-metîn-i eşrefî
Ḥaḡ u buṭlânıñ daḡı mîzân-ı 'adl u aḥkemi

Yâ mezâhib 'âleminde şer'î nûr-ı ma'delet
Gösterir her ḥaqqı bî-şübhe fûrûḡ-ı ma'lemi

Āfitāb-ı feyz-i istiḳbāldir aḥkāmı hem
Māhtāb-ı bezm-i ḳurbetdir nuṣūṣ-ı aḳvemi

Öyle şer‘-i ma‘delet-fermā ki naṣṣ-ı ‘adliniñ
Kesdirir bir ḥükm ile her ‘aḳdi seyf-i şārimi

[149]

Yā görülmüş mü felekde böyle mi‘rāc-ı güzīn
Özge var mı seyr eden bir demde her dü ‘ālemi

Kim erişmiş “Ḳābe-i Ḳavseyn”iñ bu rütbe fevkine
Başka kim olmuş bu dürlü bezm-i ḳurbuñ hem-demi

Göz yumup açınca seyr etdi maḳāmātı bütün
Ḥāk-i pāyı oldu çarḥıñ heft ṫāḳ u ṫāremi

Yā vuḳūf bulmuş mu bir böyle ḡazā-yı mu‘teber
Bir avuç taşla ḳaçırdı düşmenān-ı azlemi

Öyle bir şāhib-i ‘ilm aşḫābınıñ bir merdi tek
Sāḫa-i tezkārdan ḳaldırdı nām-ı Rüstemi

Şaḳḳ olup ḳurş-ı ḳamer geldi ḥuzūr-ı pākine
Görmedi ḡayr-ı zamān kimse bu emr-i mu‘zamı

Emrine tābi‘ iken el-ḥaḳḳ cemī‘ kā’ināt
Ḥilmden ayrılmadı ḳalb-i ḫalīm u kāzımı

Görmedi çeşm-i felek hiç böyle bir kadri celil
Kim Süleymân-ı cihân dergâhınıñ bir hâdimi

Bargâh-ı hilm ü elţâfında eñ 'adî kulu
Rûzgârınıñ Hâtem'i gerdünuñ İbni Edhem'i

Şâhib-i Kevser Hâbîb-i Muhterem Fahr-ı Rusül
Ey şefâ'at kânı vey bî-çâregânınıñ mun'imi

[150]

Sensin ol erham ki rahm u şefkatiñ ancak olur
Kim kulüb-ı mücriminiñ çâre-sâz u merhemi

Sensin ol ekrem ki luţf u himmetiñ ger olmasa
Ümmetin cümle olur yevm-i su'âliñ mülzemi

Sensin ol 'âlî-himem kim feyz-i tâmm-ı luţfuñuñ
Her iki 'âlemde bî-pâyândır baħr u yemi

Vaşfını taşvîr için çok söz denür denmiş dahı
Keşf eden yok kimse haqqıyla bu sırr-ı ektemi

Ârzü etdim kavliñde göreyim bir hidmetiñ
Dizdim anuñ-çün le'âl-i cevheri-i tab'ımı

Dâ'imâ güyâ olurdum bâğ-ı na'tında faķat
N'eyleyim incitdi kırdı çarħ bâl-ı hâmemi

Öyle söz söyler idim meydân-ı medh u nazmda
Sihr zann eylerdi dehrîñ filosof u ‘âlimi

Dêr idim işte benim meddâh-ı Fahr-ı Kâ’inât
Tutsalar ma’zûr ‘aşrîñ şâ’irân-ı a’lemi

Nazmımı taḥsîn edüp hem vârişim dêrdi baña
Mülk-ı nazmıñ şaf-deri Nef’i-i mübhem-efhemi

Lik ‘işyân u ḥaṭâ deryâsınıñ emvâcı âh
Yıkdı vîrân eyledi sâhil-serâ-yı baḥtımı

[151]

Beklerim bâb-ı şefâ’atde ‘inâyetle kerem
Luḫf edüp ıslâḥa himmet kııl Ḥabîbâ ḥâlimi

Öyle ‘âlî-himmetiñ kim zerresi ḥekk êtmege
Defter-i a’mâldan kâfi olur ‘işyânımı

Söz uzandı Ḥayrîyâ artık taḥiyyât eyle kim
Çok me’ânî az söz olmaqdır bu mülküñ mersemi

Her daḳîka rûḥuna olsun şalât-ı elf tâ
Zâhir u bâṭında ṭurduḳça bu dîn-i muḫkemi

Zıkr u tesbîḫ u şenâ êtdikce hem ins u melek
Ḥaḳḳ daḫî kılsun aña yüz biñ selâm-ı sâlimi

Hem daḥī olsun taḥiyyāt ü selām-ı bī-ḥisāb
Āline aşḥābına anlar bu şer‘iñ nāzımı

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatı kapsamında şerh, tercüme, haşiye, nazire, tahmis, talik vb. türlerde pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu türlerde hakkında farklı çalışmalar yapılan bazı eserlerin ise belli bir değeri vardır. Bu eserler herkes tarafından bilinen, ilim meclislerinde dinlenen, okunan veya eğitim kurumlarında okutulan eserlerdir. Bu sebeple bahsi geçen eserler hakkında müellifler tarafından farklı türlerde pek çok çalışma yapılmıştır. *Mesnevî-i Ma'nevî*, *Dîvân-ı Hâfız*, *Mantuku't-Tayr*, *Bostân*, *Gülistân* gibi eserler hakkında birçok çalışmanın yapıldığı eserlerden bazılarıdır. Bunların yanı sıra üzerine aynı şekilde pek çok çalışma yapılan diğer iki eser, Ka'b b. Züheyr'in yazdığı *Kasîdetü'l-Bürde* veya diğer adıyla *Kasîde-i Bânet Su'âd* kasidesi ve Muhammed b. Sa'îd el-Büsîrî'nin kaleme aldığı *Kasîde-i Bürde* adıyla meşhur olan *el-Kevâkibü'd-Dürriye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* adlı kasidesidir.

Zikredilen kasideler üzerine klasik Türk edebiyatı şerh geleneğinin büyük gelişim gösterdiği XVI. yüzyılda Türkçe şerh çalışmalarının başladığı bilinmektedir. Şerhlerin yanı sıra tercüme, tahmis, haşiye vb. türlerde de eserler görülmektedir. Yapılan şerhlerin geneli manzum olarak kaleme alınmaktadır. Manzum şerhlerin yanında sayıca az da olsa mensur şerhler görülmektedir. Batılılaşma faaliyetlerinin etkisiyle şerh geleneği etkisinin azaldığı XIX. yüzyılda da *Kasîde-i Bürde* hakkında yapılmış şerhler ve tercüme bulunmektedir. Bu dönemde yapılmış olan çalışmalardan birisi de Rusçuklu Mehmed Hayrî tarafından kaleme alınan *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi "Hediye"* adlı eserdir.

İyi bir eğitim almış olan Mehmed Hayrî, Osmanlının son döneminde yetişmiş âlim ve edip şahsiyetlerden birisidir. Rusçuklu Mehmed Hayrî, yaşamı boyunca birçok görevi yürütmüştür. Mutasarrıflık, mektupçu kalemî, zabıt kâtibi, gazete yazarlığı, vilayet başkâtipliği, lisan-ı Osmanî ve hat muallimliği yürüttüğü görevlerden bazılarıdır. Bu görevlerin yanı sıra bazı eserler de kaleme almıştır. *Kasîde-i Bürde* şerhi dışında *Siyer-i Faruk*, *Hediyyetü'l-İhvân*, *Belâgat*, *Türkçe Avâmil Tuhfesi* yazmış olduğu eserlerdendir. Dönemin basın-yayın dünyasında tanınan bir isim olan Mehmed Hayrî; Muallim Naci, Halit Ziya Uşaklıgil gibi dönemin önemli

şahsiyetleriyle dostluk kurmuştur. Muallim Naci'nin yardımcı yazarlığıyla *Sühâ* dergisini çıkarmış ve *Hizmet* gazetesini çıkarması için Halit Ziya Uşaklıgil'i desteklemiştir. Kendisi de başka dergi ve gazeteler çıkarırken muhtelif gazete ve dergilere de yazılar yazmıştır.

Kasîde-i Bürde şerhi, yayımlanan ilk eseri olması açısından önem taşımaktadır. Diğer eserlerine hayırlı ve iyi bir başlangıç olması amacıyla bu şerhi kaleme almıştır. Şerh geleneğinin zayıfladığı bir dönemde böyle bir eser kaleme alması dikkate değer bir durumdur. Şerhlerin yazımlarında karşımıza çıkan insanların eserin özelliklerinden faydalanmasını sağlamak, Arapça veya Farsça bilmeyen kişilerin bu dilde yazılmış eserleri anlamasına vesile olmak gibi sebep-i telifleri söz konusu eserde de görmekteyiz. Bunun yanı sıra halk arasında yaygın bir inanış olan *Kasîde-i Bürde*'nin bazı hastalıkların şifasına vesile olduğu kanaatine de derkenarda yer vermesi eserin önemli ve diğer şerhlerden ayıran özelliklerinden birisidir.

Mehmed Hayrî, genellikle manzum olan şerhlerin aksine mensur bir şerh kaleme almıştır. Öncesinde yazılmış birçok şerhin olması, bahsedilen şifaya vesile olma durumu hakkında rivayetlerin fazla olması, insanların eserden yararlanarak bu mübarek kasideden mahrum kalmamaları için eserin muhtasar bir şerh olarak yazıldığı görülmektedir. Bu yüzden gramatik bilgilere yer verilmeyerek sadece beyitleri oluşturan kelime veya kelime gruplarının anlamının verildiği görülmüştür. Bundan dolayı eserin mana ağırlıklı muhtasar bir şerh olduğu dile getirilebilir.

Eserin klasik şerh usulüyle şerh edildiği ve her beytin müstakil olarak ele alınıp değerlendirildiği görülmektedir. Şerh metninin sade ve anlaşılır bir üslupla yazıldığı görülmektedir. Mufassal bazı şerhler gibi gramer ve belagat kurallarıyla alakalı herhangi bir bilgi vermekten kaçınıldığı ifade edilebilir. Müstakil olarak ele alınan her beyit, ilk olarak kelime veya kelime gruplarına ayrılmış, ardından Türkçe karşılıkları kısaca verilmiştir. Ardından “mefhûm-ı beyt” başlığı altında beytin genel anlamını özetleyen, anlatılmak isteneni kısaca karşı tarafa aktaran düzenli cümleler halinde verildiği bir şerh metodu izlenmiştir. Böyle bir şerh metodunun tercih edilmesinin sebebi olarak eserin Arapça bilmeyen insanlar için kaleme alınması ve din kardeşlerine bir hediye olarak takdim edilmesi gibi durumları gösterebiliriz. Bu bağlamda şârihin,

Kasîde-i Bürde'nin asıl manasını koruyarak muhtevaya sadık kaldığı ve anlaşılır bir üslupla başarılı bir muhtasar şerh meydana getirdiği ifade edilebilir.

Dönemin sosyal-kültürel ihtiyaçlarına göre şekillenen şerhlerin söz konusu eser için de geçerli olduğu görülmektedir. Mehmed Hayrî, dönemin kültürel-sosyal ihtiyacına uygun olarak mana ağırlıklı ve sade, anlaşılır bir üslupla şerhini yazmıştır. Bir ihtiyacın karşılanması amacıyla yönelik olarak kaleme alındığı ve söz konusu amacın hasıl olduğu ifade edilebilir. Bunun yanı sıra dönemin şerh çalışmalarına bir örnek teşkil ederek şerh geleneğinin özellikleri hakkında yapılacak çalışmalara fikir vermeye yardımcı olabileceği ifade edilebilir.

Bu çalışma ile *Kasîde-i Bürde* hakkında klasik Türk edebiyatının son döneminde kaleme alınmış Türkçe şerhlerinden birisi edebiyat alanına kazandırılmıştır. Eserin metin neşri yapılarak devam eden şerh çalışmalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır. İncelenen muhtasar mensur Türkçe şerhin benzeri çalışmalara yardımcı olması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, (2 cilt), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.
- Akın, Mehmet. (2016). *Ruşçuklu M. Hayrî'nin Belâgat'i İnceleme-Metin-Terimler Dizini*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Ayçiçeği, B. (2015). Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları*(15), 27-102.
- Aydın Salnamesi*. (1885). İzmir.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA, DH-SAİDd-DH SAİDd 00002 00366, s. 730-731; DH SAİDd 00080 00088, s. 173-174; DH SAİDd 00089 000225, s. 447-448.
- Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhu'l-Beyân, (10 cilt), Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- Ceylan, Ömür. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Ceylan, Ömür. (2010). Şerh. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, 565-568.
- Ceylan, Ömür. (2015). *Böyle Buyurdu Sûfî Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Demirayak, Kenan. (2001). "Kasîdetü'l-Bürde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebû Dâvûd, (4 cilt), Beyrut, ty.
- Gökhan, İlyas. (2011). *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi* (1 b.). Kahramanmaraş: UKDE.
- Güler, Ömer Said. (2016). *Mollacıkzâde Mehmed Râ'if'in Ziyâu'l-Fu'âd fî Şerhi Bânet Su'âd İsimli Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gültekin, Hasan. (2020). Metin Şerhi. *Söylem Filoloji*, 5(1), 137-148.

- Hayrî, Rusçuklu Mehmed. (1300). Bazı Ebyât. R. M. Hayrî içinde, *Sühâ* (Cilt 1, s. 12-13). İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Hayrî, Rusçuklu Mehmed. (1300). Bazı Ebyât. R. M. Hayrî içinde, *Sühâ* (Cilt 2, s. 25). İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Hayrî, Rusçuklu Mehmed. (1300). *Sühâ* (Cilt 1-4). İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Hayrî, Rusçuklu Mehmed. (1300). *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediye*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Hayrî, Rusçuklu Mehmed. (1882). *Türkçe Avâmil Tuhfesi*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Hayrî, Rusçuklu Mehmed. (1886). *Hediyetü'l-İhvân*. Aydın: Aydın Vilayet Matbaası.
- Huyugüzel, Ömer Faruk. (2000). *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*. İzmir: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbni Mâce, Sünen-i İbni Mâce, Beyrut, ty.
- Karakoç, Sezai. (2011). *İslâmın Şiir Anıtlarından* (6 b.). İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kaya, Mahmut. (1992). "BÛSİRÎ, Muhammed b. Said", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. VI. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaya, Mahmut. (2001). "Kasîdetü'l-Bürde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kılıç, Atabey. (2007). Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi. *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, (s. 363-369). İstanbul.
- Koç, Hamza. (2021). *Berlin Devlet Kütüphanesi Hs. or. 5151'de Kayıtlı Kasîde-i Bürde Şerhi*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Kortantamer, Tunca. (2004). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. T. Kortantamer, Ş. Yağcı, & F. Ülken (Dü) içinde, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler* (s. 55). Ankara: T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Koyuncu, Fatih. (Güz 2015). Son Dönem Osmanlı Âlim ve Ediplerinden Rusçuklu Mehmed Hayri ve Siyer-i Fârûk İsimli Eseri. *Turkish Studies*, 897-922.
- Mütercim Âsım Efendi. (2013). *el-Okÿânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît* (1 b., Cilt 1). (M. Koç, Dü., M. Koç, & E. Tanrıverdi, Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Salahî, Mehmed. (1322). *Kâmûs-ı Osmânî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Salnamesi, Aydın Vilayeti. (İzmir). 1887.
- Sâmî, Şemseddin. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Saraç, Mehmet Ali Yekta. (2006). Şerhler. T. Halman, O. Horata, Y. Çelik, N. Demir, M. Kalpaklı, R. Korkmaz, M. Oğuz, T. S. Halman, O. Horata, Y. Çelik, N. Demir, M. Kalpaklı, R. Korkmaz, & M. Ö. Oğuz (Dü) içinde, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Cilt 2, s. 121-132). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Savran, Ahmet. (2001). "Kâ' b b. Züheyr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24. İstanbul: TDV Yayınları.
- Sezer, İsmail Hakkı. (1980). *İmam Busirî ve Bürde'si*, Yayımlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi. Selçuk Üniversitesi, Yüksek İslam Enstitüsü, Konya.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. (1997). *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taşcı, Hülya Canpolat. (2014). Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru, & A. E. Özyıldırım içinde, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX / Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh* (s. 72-97). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Tevfik, Osman. (1882). *Şerh-i Kasîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

- Türkzade, Mehmed Ziyâüddin. (1894). *Gurretü'l-Münîre Şerh-i Kevâkibi'l-Mudi'e Yahud Kasîde-i Bürde Şerhi*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Uşaklıgil, Halit Ziya. (1987). *Kırk Yıl*. (Ş. Kutlu, Dü.) İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Vefik, Ahmet. (1306). *Lehçe-i Osmânî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Yazar, Sadık. (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatı Şerh ve Tercüme Geleneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yücel, Yusuf İbrahim. (2020). *Arap Edebiyatında Nebvi Medihler Bağlamında Ömer Harpûti'nin Kasîde-i Bürde Şerhi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

DİZİN

A

Abdu's-selām ...	61, 63, 64, 70, 91, 96, 107, 110, 123, 126, 133, 140, 144, 169, 176
āb-ı Kevser	54, 142
Acem	110, 127
Ād.....	148, 149
Ādil-i Mutlak.....	185
Ahmed.....	59, 180
Ahmed-i mürsel.....	193
Allāh.96, 103, 104, 112, 115, 121, 148, 149, 152, 163, 167, 187, 188	
Allāh-ı 'Azīmü'ş-şān.....	143, 152, 162, 187
Allāh-ı Zu'l-celāl.....	142
anem	93
Arab.....	46, 82, 84, 110, 184
Arabī.....	60, 89
Arim	145

B

bā'is-i icād-ı cemī'-i 'ālem	59, 184
bān.....	92, 190
Bedr.....	133, 134, 169, 170
Benī Hāşim.....	52, 127
Benī-'Uzre.....	95
Būsīr	84

Būsīrī el-Mısırī.....	84
Bürdetu.....	85
Bürdeyyeten	85
Bürdiyyetu	85
Bür'etün	85

C

cebel-i Ebī Kubeys.....	92
cebel-i Hirā	92
cebel-i Nūr	92
cebel-i Sevr	137
Cebrā'ıl	53, 54, 136, 141
Celīlü'l-Kadr.....	107, 142
Cenāb-ı Allāh-ı 'Azīmü'ş-şān.	156
Cenāb-ı Bārī.....	139
Cenāb-ı Feyyāz-ı Ezel.....	172, 186
Cenāb-ı Gaffāru'z-zunüb	187
Cenāb-ı Hakk	54, 63, 105, 110, 111, 112, 121, 126, 133, 138, 139, 156, 159, 162, 172, 174, 176, 187
Cenāb-ı İmām	47, 85
Cenāb-ı Peygamberī.....	121, 168
Cenāb-ı Rabb-i Kibriyā	49, 55, 98, 148, 161
Cenāb-ı Resūl-i Muhterem.....	157
Cenāb-ı Risālet	49, 51, 59, 85, 103
Cenāb-ı Risālet-me'āb	51, 124
Cenāb-ı Risālet-penāhī.....	180
Cenāb-ı Vācibü'l-Vücūd.....	156

Cibril-i Emîn55, 56, 148, 159

D

dergâh-ı Uluhiyyet175

dîn-i İslâm168

Dürre-i Nâb-ı Nübüvvet107

E

ebâbîl134

Ebrehe134

Ebu ‘Abdullâh84

Ebû Bekr.....54, 137, 138

Ebû Bekr es-Siddîk137

efdalü't-tahiyyât ve't-teslîmât.107

enbiyâ-yı ‘izâm.....113, 121, 122,
149, 158

F

Fahr-ı ‘Âlem.50, 51, 54, 113, 119,
138, 140, 163

Fahr-ı Kâ’ inât...46, 47, 48, 50, 51,
52, 57, 82, 84, 89, 109, 115,
118, 120, 122, 127, 141, 146,
161, 166, 177, 196

Fahr-ı Risâlet.....47, 84, 85, 93

Fahr-ı Rusûl.....47, 84, 192, 195

Feyyâz-ı Mutlak47, 161, 162

Fırât52, 70, 129

G

Gaffâru’z-Zünüb47, 153

gönül...48, 69, 89, 90, 92, 93, 140,
182

H

Habîbâ.....196

Habîb-i Ekrem..50, 54, 55, 58, 77,
117, 138, 145, 147, 148, 153,
156, 168, 173, 189, 190, 192

Habîb-i Hudâ..47, 49, 84, 92, 103,
109, 110, 160

Habîb-i Muhterem.....195

Habîb-i Sâhibü’l-‘ilm.....113

Hakk.....47, 52, 54, 55, 57, 63, 77,
79, 105, 110, 111, 112, 118,
121, 133, 137, 138, 139, 155,
159, 160, 163, 185, 192, 197

Hâlikü’l-arz ve’s-semevât.....115

Harpûtî ...61, 65, 70, 92, 102, 111,
133, 139, 140, 143

Hâtem.....78, 192, 195

Hâteme’n-nebiyyîn158

Hâtemü’n-Nübüvvet47, 87

havz-ı Kevser53, 136

Hayrî76, 196

Hayru’l-hâtem.....192

Hazret-i Allâh185

Hazret-i Hakk.....193

Hazret-i İmâm.47, 72, 84, 85, 105

Hazret-i Nâzım.....47, 72, 85, 121

Hazret-i Perverdigâr.....175

Hazret-i Peygamber47, 52, 53, 55,
69, 113, 119, 122, 125, 126,

127, 128, 131, 132, 133, 134,

135, 136, 142, 146, 147, 148,

153, 173, 174, 175, 177, 180,

181, 183, 189

Hazret-i Peygamberī.....71, 85, 88,
142
Hazret-i Rasūlü's-sakaleyn181
Hazret-i Resūl-i Ekrem59, 164,
180, 184, 190
Hazret-i Risālet-penāhī...103, 173,
180
Hazret-i Sāni 'u'l-kā'ināt96
Hazret-i Seyyidü'l-mürselīn.....59,
181, 182
Hazret-i Şefi'-i yevm-i 'Arasāt183
Hediye ..9, 20, 33, 34, 36, 37, 41,
45, 46, 82, 89, 199
Hemziyye84
Herim bin Hayyān184
Hevāzin134
Hicāz52, 126
Hudā49, 50, 56, 77, 103, 104,
117, 158, 192, 193
Huneyn133, 134, 169, 170
H'āce-i kā'ināt.....186

İ

İbni Edhem.....78, 195
İbrāhīm52, 127
İlāhī51, 54, 57, 108, 112, 114,
120, 122, 123, 138, 141, 142,
143, 152, 153, 160, 163, 175
İlāhiyye....111, 152, 156, 159, 176
ilm-i ledün50, 114
ilm-i ledünnī.....111
İsevī.....116

İslām...48, 70, 128, 162, 164, 167,
168, 172

İzam90

K

Kābe-i Kavseyn.56, 157, 158, 194
Kādir-i Kayyūm47, 160
Kādir-i Mutlak139
Kādiru'l-Kayyūm.....143
Kahhār.....185
Kasīde-i Bürde .45, 46, 62, 82, 84,
85
Kasīdetü'l-Bürdeti85
Kāzime72, 90
Kerbelā.....52, 70, 129
Kerīm185
Kevser186, 195
Kur'an148, 149, 151, 152, 154
Kur'an-ı 'Azīmü'ş-şān.....51, 55,
118, 148, 149, 150, 151, 152,
153, 154, 155
Kur'an-ı Kerīm ..54, 55, 147, 148,
149, 151, 152, 153, 154, 155,
176

Kur'an-ı Kerīm-i vācibü't-tekrīm
.....54, 148, 176

Kureyş.....134

L

Lezā.....153

M

Mahbüb-i Hudā.....94

Mecūs129
Mecūsī.....129, 130
Medīne-i Münevvere.....90
Mefhar-ı Benī-ādem .53, 136, 140,
111
mefhar-ı mevcūdāt ...50, 107, 110,
131, 185
Mekke.....48, 54, 55, 89, 137, 138
Mekke-i Mükerrreme.....48, 55, 89,
137, 157
Meryem192
Mescid-i Aksā55, 157
Mesīh.....192
Mısır84
Mi' rāc.....55, 56, 157, 159, 160
mu' allekāt-ı seb'a.....184
Mudariyye84
Muhammed ..50, 59, 84, 104, 110,
111, 180, 181
Muhammed bin Sa'īd ed-Delāsī84
Muhammed Mustafā104
Muhammedī58, 128, 130, 164,
167
Muntakım185

N

Nebevī.....54, 58, 85, 87, 112, 135,
138, 142, 174, 183, 192
Nebī..51, 111, 112, 113, 115, 118,
119, 120, 121, 122, 127, 135,
139, 140, 141, 144, 163, 174,
180, 189
Nebiyi-i āhir-zamān.....125

Nebiyi-i 'ālī-kadr50, 115
Nebiyi-i 'ālī-şān129
Nebiyi-i Ekrem.....182
Nebiyi-i Emīn.....59, 180
Nebiyi-i Muhterem 50, 54, 55, 56,
117, 138, 139, 143, 144, 145,
147, 148, 157, 160, 163, 164,
176, 180, 184, 190
Nebiyi-i sāhib-şerī'at u sa'ādet
.....118
Nebiyi-i Zī-şān.....47, 53, 54, 57,
112, 114, 116, 121, 123, 124,
127, 135, 141, 143, 162, 163,
164, 174, 175, 176, 177, 182
Nef'ī.....196
Nefs-i emmāre....49, 99, 101, 104,
146, 178
Nüşirevān52, 69, 70, 128, 129

P

Pādişāh-ı Kişver-i Levlāk .56, 157
Peygamber139, 143, 144, 149,
153, 162, 163, 190
Peygamberī 58, 59, 137, 174, 177,
180
Peygamber-i 'ālī-şān.....176, 182
Peygamber-i zī-şān111, 180

R

Rabbī.....189, 190
Rabb-i Enām50, 115
Rabb-i Kadīr139, 187

Rabb-i Kibriyā....49, 50, 103, 109,
114
Rabbü'l-‘Ālemīn95
Rahmān122, 147, 148
rahmeten li'l-‘ālemīn.....59, 181
Ravza-i Mutahhara52, 126, 189
Resül.....167
Resül-i Cenāb-i Rabb-i Kibriyā 94
Resül-i Ekrem.....176
Resülullāh.49, 69, 72, 92, 93, 103,
117, 121, 122, 140, 167, 180,
185
Resülü’s-sakaleyn50, 110, 112,
185
Risālet-penāh.....47, 70, 114, 122,
125, 128, 134
Risālet-penāhī...49, 51, 53, 56, 58,
59, 103, 107, 108, 109, 113,
119, 120, 121, 123, 124, 127,
131, 132, 135, 136, 141, 143,
149, 152, 153, 165, 174, 177,
180, 184
Rüstem78, 194

S

sādıku'l-va‘du'l-emīn.....111
Sāmī-i peygamberī139
Sānī‘u'l-levh ve'l-kalem113
Sāve.....129, 130
Sebe’145
sebeb-i hilkat-ı benī-ādem.....184
selem89, 171
Server-i Enbiyā.....54, 141

Server-i Kā’ināt.....129, 137
Seyyid-i Kā’ināt166
Seyyidü’s-Sakaleyn47, 50, 56, 85,
90, 114, 159, 184
Seyyidü'l-kevneyn .36, 50, 51, 76,
77, 96, 110, 112, 126, 132, 185,
192, 193
sultān-ı dīn u kā’ināt193
sultān-ı kā’ināt50, 110, 185
Sultān-ı Şühedā.....52, 70, 129
Süleymān78, 195

Ş

Şeddād bin ‘Ād148, 149
Şefi‘-i rüz-ı cezā.....181, 182
Şefi‘-i yevm-i ‘Arasāt186
Şer‘-i Şerif-i Ahmedī163, 167
Şeyh ‘Abdu’s-selām ibn İdrīs el-
Merrāküşī60, 89
Şeyh Ebu’r-Ricā’85

U

Uhud.....169, 170
Ulūhiyyet56, 160, 177

V

Vācibü'l-Vücūd .47, 55, 118, 147,
148
Vāhibü'l-‘Atāyā161

Y

Yūnus134

Z

Zāt-1 ‘Ālī....**94, 142, 156, 180, 186**

Zāt-1 ‘Ālī-i Hazret-i Risālet-
penāhī**137**

Zāt-1 ‘Ālī-i Peygamberī**161**

Zāt-1 ‘Ālī-i Risālet-penāhī **55, 136,**
157, 160, 161

Zāt-1 ‘ālī-kadr**50, 94, 109, 110**

Zāt-1 celīlū’l-kadr**94**

Zāt-1 Hazret-i Risālet-penāh**116**

Zāt-1 Hazret-i Risālet-penāhī .. **137**

Zāt-1 Peygamberī..... **136**

Zāt-1 risālet..... **116**

Zāt-1 Risālet-penāhī..... **142, 158**

Zāt-1 Sāmī **156**

Zāt-1 Sāmī-i Hazret-i Peygamberī
..... **107**

Zāt-1 Sāmī-i Risālet-penāhī.... **158,**
177, 186

Zuheyr..... **184**

